МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ФІЛОСОФСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

ТЕЗИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «VIII МЕТОДОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ – РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ТРЕНДИ ТА ПРАКТИЧНІ ВИМІРИ (ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ДЕНИСЕНКА)»

10 грудня 2021 р., м. Львів

Львів – 2021

Збірник тез затверджено та видано згідно з рішенням Вченої ради філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 263/7 від 24 грудня 2021 р.).

VIII Методологічні читання – Розвиток політичної науки в Україні: сучасні методологічні тренди та практичні виміри (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка): *Матеріали восьмої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / За наук. ред. д. політ. н. Г.В. Шипунова; відп. за вип. А.М. Сабара, Г.В. Іленьків. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. – 226 с.*

До збірника увійшли матеріали учасників восьмої Всеукраїнської науково-практичної конференції «VIII Методологічні читання – Розвиток політичної науки в Україні: сучасні методологічні тренди та практичні виміри (пам'яті професора Валерія Миколайовича Денисенка)», присвяченої актуальному стану та перспективам розвитку політичної науки в Україні та світі за такими напрямами: теорія та історія політичної науки; політичні інститути та процеси; політична культура та ідеологія; етнополітологія; міжнародні політичні процеси; політичні виміри державного управління: теоретичні принципи та прикладні аспекти.

Для викладачів, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться питаннями сучасної політичної науки.

Усі матеріали видані в авторській редакції. Відповідальність за інформацію, подану в публікаціях, несуть автори.

© Авторський колектив, 2021
© Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021

Валерій Миколайович Денисенко *(31.05.1955–15.10.2019) – професор, доктор політичних наук, завідувач кафедри теорії та історії політичної науки філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Видатний український науковець, політолог та філософ. Один із засновників Львівської школи політичної науки. Досліджував проблеми філософії політики, теорії систем, політичної аксіології та антропології. Автор 14 монографій, 6 підручників, 5 навчальних посібників, а також понад 120 наукових статей та понад 170 тез доповідей на конференціях. Під його керівництвом було захищено десятки кандидатських та докторських дисертацій. Більшість з його учнів продовжують розвивати політичну науку не лише на теренах Львова та області, а й усієї України.*

ЗМІСТ

Володимир Мельник
Методологічні принципи філософії науки: виклики XXI століття 9

Ольга Бабкіна
Особливості демократичної трансформації незалежної України 11

Олена Кіндратець
Суверенна держава в умовах глобалізації 15

Василь Лисий
Збіг історичного і логічного в контексті викладу теорії та історії політичної науки як цілісного знання 18

Марина Остапенко
Ціннісний вимір демократичної політичної культури 22

Юрій Остапець, Ірина Остапець
Трансформація політичних партій в умовах протистояння «мейнстриму» і «нової політики» 24

Маріан Токар
Публічний управлінець як політично відповідальна особа 29

Євген Цокур, Ірина Чайка
Принципи підготовки фахівця з політичних наук: організаційний та етичний аспекти 32

Світлана Була
Форми протидії політичному маніпулюванню в час виборчих кампаній 34

Вікторія Бунь
Походження держави в концепції аль-Фарабі 37

Валентин Буркало
Політична циклічність, уява і перспективи планетарних змін 40

Андрій Гарбадин
Організація процедури архітектури вибору: політологічний контекст 43

Леся Дорош
Досвід України у протистоянні гібридним впливам Російської Федерації: інформаційна складова 45

Марія Заболотна
Суб'єктність держави на міжнародній арені як один з індикаторів державного суверенітету 48

Галина Іленьків
Символічне значення ідеалу в сучасній політиці 50

Тетяна Сергієнко
Інформаційна безпека людини в умовах гібридної війни 52

Юрій Тишкун
Проблема концептуалізації світової політики в російській науковій школі «світової політики»: тлумачення Н. Косолапова 55

Ольга Шиманова-Стефанишин
Проблема ефективності в дослідженнях комунікативних стратегій в політичній сфері 58

Віра Бурдяк, Руслана Клим
Особливості модернізації публічної адміністрації Болгарії 61

Світлана Наумкіна, Максим Семенченко
Е-демократія vs цифровий тоталітаризм в політичному аналізі 64

Валерій Бортніков, Софія Мокійчук
Теоретичні засади поняття «виборчий процес» 67

Микола Бушев
Вияви інформаційної агресії в російсько-українському конфлікті 70

Святослава Возняк
Інтепретації поняття «політична мобілізація» 73

Роман Євценко, Ашот Манасарян
Теорія зацікавлених груп в політичному аналізі лобізму 75

Діана Ільницька
Особливості зміни зовнішньополітичного курсу Туреччини під впливом сучасного політичного режиму 78

Діана Стандратюк
Формування публічної політики в умовах глокалізації 81

Олег Филик
Феномен мультикультуралізму та його протиставлення іншим формам управління соціальним і культурним розмаїттям: теоретичний контекст 83

Ражден Чіхоріа
Неопатримоніальні практики в контексті трансформаційних процесів у Грузії 85

Тетяна Сергієнко, Анастасія Боровенська
Особливості локальних та регіональних конфліктів в сучасних геополітичних умовах 88

Святослав Мотрен, Варвара Кузнєцова
Гаранти світового порядку на політичній арені XXI століття: сьогоденні реалії та перспективи 91

Тетяна Чолач, Дарія Щуцька
Гендерний підхід як сучасний тренд методології у політичній науці України 94

Маріан Токар, Антон Радько
Суспільно-політична система поглядів Миколи Міхновського 97

Алла Бортнікова
Конституційний проект Михайла Драгоманова 100

Василь Бусленко
Відступ від демократії: загроза чи реальність? 103

Ігор Вдовичин
Між мати і бути 106

Наталя Гедікова
Забезпечення прав жінок в Україні в умовах збройного конфлікту 109

Наталія Горло
Уніонізм та державний суверенітет: проблема взаємодії 112

Наталія Жигайло
Переваги та недоліки онлайн-навчання студентів ЗВО 115

Анатолій Ключкович
Виборча система Словаччини: проблеми вдосконалення 121

Микола Примуш
Ідеологія як «необов'язковий атрибут» політичних партій 124

Олег Рудакевич
Пізнавальний потенціал національного принципу в дослідженні етнополітичних процесів 127

Геннадій Шипунов
Методологічні особливості визначення ідеологій політичних партій 130

Ірина Кіянка
Популізм як тренд сучасного суспільства: історичний контекст та сучасні виміри 134

Юлія Лемко, Оксана Хар
«Північний Потік-2» : загрози та виклики для України 137

Андрій Наконечний
Свобода як атрибут здійснення національної ідеї у творчості Л.Ребета 139

Марія Розік
Фракція «Слуга Народу»: особливості партійної дисципліни 141

Сергій Скриль
Політичні процеси в державах Європейського Союзу в умовах пандемії COVID-19 144

Леся Угрин
Еволюція дискурсу державного управління 146

Едуард Щербенко
Український демократичний транзит: генераційний вимір 151

Ореста Лосик
Ідейно-політичні змісти доби українського національного відродження у філософському прочитанні 154

Оксана Шурко
Базові соціальні та політичні цінності українського супільства 157

Олена Щурко
Основні аспекти впровадження блокчейн-технологій у виборчий процес 160

Святослав Мотрен
Антропологічний песимізм Хосе Ортеги-і-Гассета в оцінці перспектив становлення масового суспільства 164

Анна Бучинська
Тенденції виникнення новітніх форм політичної участі 167

Ярослав Жданович
Методика компаративного дослідження масових протестних рухів 170

Анна Сабара
Теоретико-ігрові моделі та їхнє використання у дослідженні прийняття політичних рішень у державному управлінні 173

Лідія Токарєва
Криза раціональності в політиці крізь призму концепції політичної раціональності Мішеля Фуко.....176

Михайло Ковальчук
Семіотична природа політологічного знання 178

Яна Сичова
Політичний міф у конструюванні національної ідентичності 179

Олег Вольський
Децентралізація влади та розвиток місцевого самоврядування: теоретизація та структуризація причин і параметрів взаємозалежності.....181

Ігор Вдовичин, Ілля Каламбет
Проблематика дослідження політичної культури: формування підходу дослідження політичної культури 184

Федір Медвідь, Максим Урбанський
Антикорупційна політико-правова культура: сучасні підходи 187

Роман Іващенко
Погляди лібертаріанців США XIX століття на проблеми подолання відчуження.....190

Тетяна Сергієнко, Владислава Чорна
Антиамериканізм та його вплив на зовнішню та внутрішню політику США 192

Олег Рудакевич, Діана Османова
Соцієтальний підхід до дослідження політичної культури кримськотатарського народу 195

Орест Качуровський
Інституалізація боротьби з корупцією в сучасній Україні 198

Ярослав Приходько
Теоретичні засади методологічного потенціалу утопії в політичній науці.....201

Світлана Матвієнків, Себастьян Кирничний
Вплив соціальних мереж на виборчий процес: зарубіжний та український досвід 204

Олена Кіндратець, Андрій Новік
Причини та наслідки «правого повороту» у світовій політиці.....208

Олена Кіндратець, Анастасія Савицька
Тенденції розвитку політичного лідерства в сучасному світі.....210

Світлана Кальцева, Діана Фоменко
Чинники впливу на вибір людей під час виборчої кампанії 212

Оксана Ярош, Діана Шворак
Інституції, які реалізують державну політику захисту дитинства в Україні 216

Геннадій Шипунов, Георгій Пашинський
Еволюція національно-державного дискурсу США 219

Василь Климончук
Ціннісний вимір місцевих виборів 2020 року на прикладі Івано-Франківської області.....223

Мельник В.П.,
доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
ректор Львівського національного університету імені Івана Франка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ: ВИКЛИКИ XXI СТОЛІТТЯ

«Картина світу» суб'єкта XXI ст. формується у процесі наукового сприйняття об'єктивного світу довкола нього. Наука набула субстанційного характеру через її важливість як інструмента для мисленнєвого конструювання реальності та способів пояснення феноменів фізичного світу крізь призму пануючого типу раціональності. Отже, наука володіє безкомпромісною монополією на продукування знання, яке володіє предикатами «істинності», «об'єктивності» та «повноти», а також визнанням цієї монополії зі сторони наукового товариства і суспільства загалом. Наука «вийшла» з тіні релігійних чи міфологічних детермінант, здійснюючи стрімкий перехід від замкнутості всередині наукової спільноти до загальнодоступності з домінуючим правом на побудову світогляду індивіда. Згаданий перехід ознаменував собою не лише зміну статусу науки, а й відкрив повноту проблематичності її трактування, піддав критиці ідею «об'єктивності» наукового знання, забезпечив апеляції до відносності наукових теорій, а також поставив питання щодо місця антропного фактору у методологічній моделі науки. Поняття науки XXI ст. стоїть на межі наукової революції в методологічному аспекті, яка полягатиме не лише у зміні чи модифікації домінуючої наукової парадигми, а призведе до перегляду поняття «науковості».

Позитивістський ідеал емпіричної науки вичерпав себе та дійшов до кордонів синергетичності не лише серед точних наук, а й до синергії точного та гуманітарного знання. Технократизм точних наук довів свою обмеженість в контексті «повноти» наукового знання, обґрунтувавши необхідність перегляду місця антропного принципу при конструюванні наукової парадигми, а також «картини світу» суб'єкта загалом. Наука є продуктом духовної діяльності активного суб'єкта, який повинен бути вписаним у матрицю методології науки як основне джерело творчої наукової рефлексії, що забезпечуватиме дотримання повноти розуміння цього діючого суб'єкта, уникаючи редукціонізму технократичного підходу.

Класичний позитивістський підхід до розгляду цієї проблематики із домінуючою установкою на максимальну об'єктивацію процесу наукового пізнання призвів до кризової ситуації у сфері наук, а особливо – гуманітарних. У XX ст. було здійснено спробу впровадити методологічні принципи точних наук у методологію конструювання гуманітарного знання, що, з одного боку, наблизило гуманітарні науки до позитивістського ідеалу об'єктивної науковості, а з іншого – призвело до кризи принципу повноти науки як системи продукування істинного знання. Чітке визначення принципу науковості в системі гуманітарних наук є ускладненим постійною динамічністю об'єкта та предмета дослідження,

а також включенням у структуру їхніх методологічних принципів нераціональних факторів. Важливим аспектом специфічності предметності гуманітарних наук є те, що предметом дослідження тут є не об'єктивні фізичні явища чи матерія, а продукти суб'єктивної рефлексивної діяльності мислячого індивіда, що уже детермінує необхідність включення антропного принципу як субстанційного до системи методологічних принципів гуманітарного знання. Присутність нераціонального в системі гуманітарної науки є одним з основних моментів, який або заперечують, або він перебуває поза увагою технократичної парадигми науки. Це й призвело до кризи наукового знання у контексті принципу повноти, адже такий підхід залишає за межами «сухої» науковості фундаментальні пласти, що лежать в основі здатності індивіда до наукової рефлексії. Принцип творчості діючого суб'єкта неможливо виключити з методологічних принципів науки, не вдаючись до редукціонізму, а, з іншого боку, його неможливо зачислити до групи об'єктивних та лише раціональних принципів, адже творча нераціональна складова буде необхідно присутньою. Варто зазначити, що згадана нераціональна складова не піддає сумніву чи антагонізує з поняттям науковості та правдоподібності, навпаки, доповнює його і дозволяє уникнути спрощення у процесі конструювання методологічної моделі науки.

Отже, XXI ст. поставило філософський дискурс науки, та й науку загалом, перед низкою проблемних ситуацій, які, з одного боку, забезпечують неперервність розвитку наукового пізнання, а з іншого – відкривають перед наукою нові горизонти, які потенційно можуть забезпечити простір для нових наукових парадигм. Віра в абсолютну об'єктивність наукового знання знівельована ствердженням принципу «соціальної раціональності» як одного з найфундаментальніших у формуванні наукового дискурсу. З технічним розвитком відбувся також розвиток комунікативних мереж, що забезпечило остаточний вихід науки на загальнодоступний рівень та утвердило її як авторитет для формування світоглядних орієнтирів сучасної цивілізації. Тож науковий дискурс сьогодення зазнає колосального впливу зі сторони домінуючого типу соціальної раціональності, що вже у своїй сутності містить внутрішню суперечність і формує собою множину аномалій для обґрунтування переходу до нової наукової парадигми.

Список літератури

1. Ахутин А. Экзистенция познания. Философия науки в историческом контексте / Под ред. А. Печёнкина. Санкт-Петербург: РХГИ, 2003. С. 73–100.

2. Кримський С. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.

3. Кримський С. Під сигнатурою Софії. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367 с.

4. Хюбнер К. Критика научного разума / Пер. с нем., Москва: ИФРАН, 1994. 326 с.

Бабкіна О.В.,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Дослідження демократизації, трансформаційних процесів як невід'ємної частини становлення нових незалежних держав та динаміки політичного життя суспільств стали визначальними для розвитку політичної науки в Україні у 1990 рр. Ці теорії та наукові підходи збагачують наше розуміння різних варіантів формування політичного режиму, форм правління, державного устрою, механізмів державного управління, ресурсів політичної влади, динаміки суспільно-політичних відносин і процесів. Деякі з них (як концепції т.зв. хвиль демократизації чи посткомуністичного транзиту) виявились дещо помилковими, адже положення про лінійність демократичного процесу, безальтернативність його результату, як і загалом стандартизовані рекомендації щодо демократизації, не спрацювали, зокрема й на українському національному ґрунті. Відтак проблема демократичної трансформації залишається досі актуальною, а сучасна суспільно-політична реальність додає нові аспекти для її переосмислення.

Окреслену наукову проблематику варто розглядати через призму деяких особливостей демократизації, як в інституційному, процесуальному, так і ціннісному її вимірах. Зокрема доречно переглянути роль різних суб'єктів політики у демократичній трансформації (держави та громадянського суспільства, малого бізнесу та великих фінансово-промислових груп, медіа та освітніх закладів тощо), точніше описати характер і тип встановленого політичного режиму, функціональність існуючої політичної системи, об'єктивніше вирізнити передумови, чинники та подальші перспективи політичних перетворень.

У цьому зв'язку передусім звернемо увагу на розвиток громадянського суспільства в Україні та громадянські практики як чинник та результат демократичних змін. Адже поширеною є думка, що посттоталітарні трансформації, зокрема й сучасні демократичні трансформації в Україні переважно є результатом внутрішньої елітарної динаміки. Проте і демократія загалом (як цінність, орієнтир, світогляд) і окремі її інститути, процедури, механізми в перспективі потребують легітимації та масової підтримки саме з боку громадянського суспільства. Частково відповідь на це питання знаходимо у національній доповіді, підготовленій фахівцями Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України: «У перехідних суспільствах участю у громадських організаціях охоплена невелика частка населення, натомість доволі поширеною є громадсько-політична активність різного змісту та

тривалості. Це пов'язано з тим, що інституційний контекст тривалих соціальних трансформацій і політичної нестабільності висуває на передній план короткострокову активність (…) У структурі політичної інституціоналізації транзитного суспільства формування громадянських практик відбувається за такою схемою: етап спонтанних дій → укорінені та повторювані дії → перетворення практик на норми і правила (політичні інститути). (…) Втім, з усіх типів громадянських практик лише індивідуально-економічні практики претендують на те, щоб їхніх суб'єктів можна було вважати соціальною основою демократичного транзиту України» [7, с. 229–231].

Загалом формування лояльного ставлення громадян до встановлених правил і організаційних структур ще потребує уваги та зусиль різних соціально-політичних суб'єктів. Поки ж сучасна демократична трансформація України об'єктивно формує дещо конфліктогенну атмосферу в суспільстві, і на цьому неодноразово наголошували дослідники проблем перехідних суспільств, виокремлюючи відповідні ризики і варіанти їх нейтралізації.

Наступною важливою особливістю демократизації, зокрема й в українському варіанті, є недооцінка ролі держави як ключового інституту, що відповідає за успішність проведення реформ. Аналізуючи наслідки трансформації України, в тому числі й помилки західних радників на початку реформ, відомий американський політолог Ф. Фукуяма наголошував, що вони не врахували значимості державних інститутів у процесі переходу до ринку, а без ефективної правової системи, без підтримки держави у багатьох пострадянських країнах утворились олігархічні системи, подолати які не вдається впродовж трьох десятиліть [6].

Суттєвим прорахунком щодо стратегії демократичної трансформації в Україні стало деяке «розмивання» регулюючих та контролюючих функцій держави, сподівання на використання виключно ринкових механізмів суспільних відносин. Відхід від авторитарної держави водночас не був достатньо підкріплений чіткими уявленнями про принципи створення нової демократичної, правової, соціальної державності. Неприйняття тоталітаризму та негативне ставлення до нього поширилось і на державу загалом. Сприйняття її як ворожої сили розбалансувало державні структури та механізми. Однак без сильної держави неможливо здійснити кардинальні перетворення в економіці, політиці, соціальному житті. Саме суспільне сприяння державі в реформах забезпечує їх максимальну ефективність та перспективність. Реформам підлягає і насамперед сама держава, яка повинна виступити одним з основних факторів економічних та соціальних перетворень, гарантом прав і свобод людей, незалежності, суверенітету, національної безпеки. Необхідно вийти за межі декларованого протиріччя між ринком і державою, адже в жодній країні, яка протягом останніх десятиріч здійснювала демократичний перехід, ринок в чистому вигляді не був ані передумовою, ані гарантом демократії.

Ці міркування дозволяють поступово перейти до іншої важливої особливості процесів демократизації в Україні – характеристики існуючої політичної системи. Применшення ролі держави як інституту, відповідального за процес демократичних реформ у всіх сферах життя суспільства, стало передумовою для створення системи, в якій влада зосередилась в руках вузького кола осіб (олігархів), що пов'язанні між собою неформальними, іноді сімейними відносинами. В українській політичній науці вже достатньо ґрунтовно описана така модель політичної системи [2; 3; 5]. У новій колективній монографії Інституту політичних і етнонаціональних відносин НАН України Г. Зеленько розглядає траєкторію трансформації політичного режиму в Україні за роки незалежності у протистоянні демократії та олігархічної клановості [4, с. 139–176].

Ця система і такий недемократичний різновид правління має цілком визначені риси: влада знаходиться в руках вузького кола найбагатших осіб (олігархів); владна еліта репрезентує й очолює олігархічне правління; існує нерівність доступу до ресурсів влади з боку суспільства; використовуються неправові засоби здійснення владного впливу тощо [1]. Становлення олігархічних угруповань в Україні відбувалося довкола виробничих, фінансово-економічних, сировинних й інших ресурсів, супроводжувалось корупційними домовленостями з чиновництвом, створенням власних ЗМІ.

Погодимося також із В. Гапоненко, що особливістю інституційної моделі в Україні є її гібридний характер навіть в умовах балансування України між президентсько-парламентською та парламентсько-президентською республіками. Суть такої системи, як і такого гібридного кланово-олігархічного політичного режиму, полягає в співіснуванні формальних демократичних політичних інститутів зі специфічними політичними практиками, формальними та неформальними інститутами [2].

Окреслена розбалансованість політичної системи і навіть соціальні потрясіння в Україні не змінили цієї системи, навпаки – конкуренція фінансово-промислових груп посилилась. Вибірковість і спонтанність при проведенні реформ все більше ускладнює політичний процес і призводить до поступової девальвації демократії. Проте якщо декілька років тому такий стан справи дозволяв балансувати та утримувати політичну стабільність за рахунок тіньової економіки, корупції, використання природних ресурсів, то зараз в умовах зовнішніх загроз й істотного скорочення внутрішніх ресурсів, а також високого соціального запиту на зміни, ігнорування цих явищ загрожує втратою суверенітету.

Зауважимо, що протягом останніх років в Україні відбулися й окремі зміни, завдяки яким створенні передумови для демократизації суспільно-політичного життя: визначення зовнішньополітичних пріоритетів, повернення парламентсько-президентської форми правління, посилення процесів політичної конкуренції, запровадження е-декларування для

народних депутатів і держслужбовців, децентралізація, запровадження пропорційної виборчої системи до місцевих представницьких органів, державне фінансування політичних партій, посилення громадсько-політичної активності тощо. Співзвучно з ідеями авторитетних українських дослідників [2–5] коротко окреслимо й важливі подальші напрямки демократичної трансформації України: врахування загальносвітового вектору демократизації (відмова від копіювання, але узгодженість з ключовими тенденціями еволюції політичної системи.); забезпечення стабільності законодавства (відмова від необґрунтованих правок, але деталізація багатьох демократичних процедур); обмеження фінансової залежності політичних інститутів від великого капіталу (деолігархізація); ціннісні перетворення (напрацювання деякого суспільного договору, довгострокової стратегії демократичної трансформації з приводу цілей і методів розвитку). Питання особливостей демократичної трансформації в Україні потребує постійної дослідницької уваги, а відтак у розвитку політичної освіти та науки вбачаємо ще один перспективний напрям досягнення спільних цілей.

Список літератури

1. Бабкіна О. В. Кланово-олігархічна політична система // Сучасна політична лексика: енциклопедичний словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.]; за наук. ред.. Хоми Н. М. Львів: «Новий Світ-2000», 2015. 396 с. С. 134-135

2. Гапоненко В. А. Система інституційних чинників політичної демократизації в Україні: монографія. Київ: КНЕУ, 2020. 311, [1] с.

3. Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зиґзаґи трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014). Чернівці: Книги – XXI, 2016. 552 с.

4. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. 704 с.

5. Розумний М. М. Виклики національного самовизначення : монографія. К. : НІСД, 2016. 196 с.

6. Україна знаходиться на передовій світової битви за демократію - Френсіс Фукуяма. Блискучі уми. НВ.16 лип. 2019 р. URL: https://www.youtube.com/watch?v=H_9p6vdUvkQ

7. Україна як цивілізаційний суб'єкт історії та сучасності: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, В. А.Смолій, Г.В.Боряк, Я.В.Верменич, С.С. Дембіцький, О. М. Майборода, С.В.Стоєцький, Н.В.Хамітов, Л. Д. Якубова, О.В. Ясь. Інститут історії України НАН України. Київ: Ніка-Центр, 2020. 356 с.

Кіндратець О.М.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Запорізького національного університету

СУВЕРЕННА ДЕРЖАВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Три основні чинники вплинули на актуалізацію проблеми державного суверенітету в 1990-х роках XX ст. та в перші два десятиліття XXI ст.: по-перше, це глобалізація, яка впливала на різні аспекти життя соціуму, держави, світової спільноти; по-друге, чинником зростання інтересу до державного суверенітету став розпад СРСР та колишніх соціалістичних, федеративних держав, зокрема Чехословаччини та Югославії, та виникнення нових незалежних країн. Не тільки ті вчені, яких цікавила доля цих постсоціалістичних країн, але і науковці, які досліджували формування «нового світового порядку», звернулися до вивчення особливостей державного суверенітету в нових умовах; по-третє, створення Європейського Союзу змусило визначати зміни державного суверенітету країн-учасниць. Євроскептики вразливість цього об'єднання держав завжди пов'язували з усвідомленням загроз державному суверенітету країнами-членами ЄС. Вихід Великобританії з ЄС привів до ще більшого зростання інтересу до цієї проблеми, спонукав до її обговорення серед політиків та науковців.

Певною мірою відповіддю на песимістичні прогнози щодо збереження державного суверенітету в умовах глобалізації є робота Стівена Краснера «Суверенітет: організоване лицемірство» (1999). У цій роботі вчений ставить під сумнів існування «правильних» суверенних держав, стверджуючи, що держави ніколи не були такими суверенними, як вважали деякі вчені. С. Краснер зауважує, що суверенітет завжди був «частковим» [4, с. 119]. Якщо погодитися з точкою зору С. Краснера, то слід визнати, що нинішня трансформація державного суверенітету не є чимось надзвичайним. Це не означає, що ці процеси не варто вивчати, виявляти тенденції та враховувати їх у внутрішній та зовнішній політиці держави.

С. Краснер пропонував визначати ступінь суверенності держави шляхом визначення притаманності державі чотирьох основних властивостей суверенітету (територія, визнання, автономія, контроль) та визначення комбінацій цих властивостей в реальності [4, с. 220]. С. Краснер не був першим, хто визначав ознаки, за наявністю чи відсутністю яких можна було судити про ступінь суверенності держави. Хоча нині часто і говорять, що концепція державного суверенітету Ж. Бодена потребує перегляду в умовах глобалізації, але прихильники «абсолютного» суверенітету вважають, що його визначення суверенітету, як неподільну, постійну та абсолютну владу, яка забезпечує функціонування держави, та

названі ним ознаки суверенітету (видання законів, обов'язкових для всіх; вирішення питань війни та миру; помилування тощо) не втратили своєї актуальності. Дискусії щодо того, за допомогою яких індикаторів варто сьогодні визначати суверенність держави, тривають. Зокрема, А. Гані, Ч. Локхарт, М. Карнахан пропонують зосередити увагу на десяти ключових функціях, які має виконувати суверенна держава: законна монополія на засоби насильства; адміністративний контроль; управління державними фінансами; інвестиції в людський капітал; розмежування прав та обов'язків громадянина; надання інфраструктурних послуг; формування ринку; управління державним майном; міжнародні зв'язки; верховенство права [2]. Вчені вважають за необхідне створення індексу суверенітету. Це, на їх думку, дасть можливість вимірювати відносну ефективність держави у виконанні кожної з десяти функцій та відстежувати зміну стану суверенності в динаміці [2]. Прихильники створення індексу суверенності є і серед українських науковців. Н. Чала, Г. Харламова, Д. Маркішев вважають, що такий індекс може стати мірилом успішності та неуспішності урядової політики. На основі авторських розрахунків була визначена динаміка індексу суверенності для ряду країн, в тому числі й України [1].

Розробка індексів суверенності є однією зі спроб емпіричних досліджень «реального» суверенітету. Дехто вважає, що це дозволить тим країнам, які надають допомогу іншим, визначитися з тим, яка саме допомога потрібна. Такі уявлення дещо спрощують нинішню картину світу. Мета підтримки слабших держав може бути різною, як то створення «зони безпеки», попередження міграції населення, в першу чергу нелегальної, з менш економічно розвинених сусідніх держав, запобігання «міграційній кризі» тощо. Звичайно, індекс суверенності є важливим для самої держави, оскільки дає можливість визначитися з тим, які реформи необхідні для посилення суверенітету. Однак, запиту влади на такі дослідження може й не бути, якщо вона корумпована. Корупція є однією з найбільших внутрішніх загроз державному суверенітету.

Визначаючи основні напрями зовнішньої політики сьогодні, як і тисячу років тому, державні діячі керуються перш за все інтересами власної країни. Оцінка суверенності держав, які представляли інтерес (не обов'язково, звичайно, в аналітичних звітах при цьому використовувалося поняття «суверенність»), завжди існувала.

Поряд з визначенням рівня суверенності нині визначається й рівень глобалізації держав. Порівняння цих індексів дає можливість визначити наскільки включеність в глобалізаційні процеси позначається на розвитку держави, перш за все економічному. Визначення такого індексу глобалізації країн було започатковано у 2002 р. дослідницькою групою Швейцарського економічного інституту та фахівцями Федерального Швейцарського технологічного інституту. Щороку всі країни, що досліджуються в рамках Індексу,

оцінюються за 24 показниками, об'єднаними в три основні групи глобальної інтеграції: економічна, соціальна та політична інтеграція.

Багато з показників, які враховуються при визначенні цього індексу, можуть розглядатися (і розглядаються антиглобалістами) як такі, що свідчать про обмеження державного суверенітету. Наприклад, показник участі в міжнародних організаціях, адже кожна держава, вступаючи в ту чи іншу міжнародну організацію, бере на себе певні зобов'язання, які не завжди схвалюються всім суспільством, чи опозицією. Ті, хто процеси глобалізації розглядає як серйозну загрозу державному суверенітету, в першу чергу говорять, що вони шкодить інтересам держави та суспільства. Сумніватися в такій оцінці впливу глобалізації на державний суверенітет змушують останні індекси глобалізації країн світу за 2020 р. У п'ятірку країн з найвищим індексом глобалізації ввійшли: Швейцарія (90.79); Нідерланди (90.68); Бельгія(90.46); Швеція (89.44); Великобританія (89.39) [3]. Всі ці країни є країнами з високим рівнем економічного розвитку та ВВП на душу населення. Крім того, ці країни не втратили своєї суб'єктності в міжнародних відносинах.

Отже, питання про долю суверенітету є одним із найбільш актуальних у політичній науці, оскільки від нього залежить майбутній світоустрій, безпека, сталий розвиток. Не випадково вивчення процесів «розмивання» державного суверенітету, «девальвації» статусу суверенної держави й ослаблення інститутів державної влади в умовах глобалізації нині практично виділилося в окремий напрям політико-правових досліджень. Особливого значення такі дослідження набувають в країнах, проти яких ведеться гібридна війна. Причини та наслідки обмеження державного суверенітету потребують дослідження, як і варіанти реагування влади країн, суверенітет яких послаблюється.

Список літератури

1. Чала Н., Харламова Г., Маркішев Д. Індекс суверенності держави як індикатор прийняття державно-управлінських рішень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка* № 5. 2019. С. 33 – 40. URL: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2020/03/206-33-40.pdf.

2. Ghani A., Lockhart C., Carnahan M. Closing the Sovereignty Gap: an Approach to State-Building. 2005. URL: https://gsdrc.org/document-library/closing-the-sovereignty-gap-an-approach-to-state-building (дата звернення 10.11.21).

3. KOF Globalisation Index URL: https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html.

4. Krasner S. D. Sovereignty: organized hypocrisy. Princeton University Press, 1999. 280 p. URL: https://politicalscience.stanford.edu/publications/sovereignty-organized-hypocrisy.

Лисий В.П.,
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЗБІГ ІСТОРИЧНОГО І ЛОГІЧНОГО В КОНТЕКСТІ ВИКЛАДУ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ ЯК ЦІЛІСНОГО ЗНАННЯ

На сучасному етапі свого розвитку теорія та історія політичної науки являє собою низку різноманітних галузей знання. Таке знання постає і у вигляді певних теорій. Серед них можна виокремити: теорію політики, теорію політичних систем та їх складових (партій, держави), теорію управління соціально-політичними процесами, теорію функціонування політико-комунікаційних систем сучасних суспільств, теорію політичних інститутів (установ) та процесів і т. ін. Крім того, сучасна політична наука в якості теорії володіє обширним поняттєвим (категоріальним) апаратом: політика, влада, політична система, політичний режим, політичні інститути, політичні партії, держава, система державного правління, політична культура, політична еліта, форми державно-територіального устрою.

В межах симбіозу «теорія та історія політичної науки» постають власне теорія політичної науки та теорія історії політичної науки та інші. Особливе місце в даному переліку належить, знову-таки, словосполученню «теорія та історія політичної науки». На перший погляд, ці дві галузі єдиної політичної науки в цілому постають рядокладено, зовнішньо. Проте цілісність цієї науки вимагає внутрішньої єдності цих «частин», а отже, і внутрішньої єдності самої науки. Тоді вона набуде форми теоретичної системи знання, яка і буде гарантією об'єктивно-істинного пояснення політики, політичного життя суспільства. В цьому плані виникає продуктивна необхідність розгляду зазначеного словосполучення «теорія та історія політичної науки» в контексті змісту філософського (логічного) принципу єдності історичного і логічного. Вперше цей принцип усвідомив і застосував при викладі своєї філософської системи Г. Гегель. Актуальне і всебічне звучання цьому принципу надав у своїх працях сучасний український філософ М. Булатов. Ось його одна з думок, яка варта уваги: «*Історичне і логічне* – 1. частковий випадок співвідношення мислення і буття, оскільки логічне – це функція мислення, а буття складається з природи та історії. Не менш важливою є проблема «природа і мислення» особливо в сучасну епоху, коли останнє у вигляді науки і діяльності, що на ній ґрунтується, стало планетарною силою і породило глобальні проблеми. Мислення в реальному історичному процесі постає як його відображення і доповнення, бо воно є сила, без якої історія не існує, на якій розвивається техніка. Навіть вся духовна культура значною мірою виростає на силі мислення, логічної

здатності людини, тієї раціональності, яка підкорює весь світ і інших людей. Історичне і логічне в цьому аспекті утворюють дві сторони єдиного цілого, і саме логічне має об'єктивний, онтологічний сенс.

2. Два методи осягнення реальної історії. Перший відтворює об'єкти у їхній історичній послідовності, в просторі і часі, в специфічних обставинах, у необхідних та випадкових зв'язках. Другий розкриває реальність в її сталій, довершеній, класичній формі, тобто подає структуру готового цілого. А оскільки вона складається в часі, то логічна послідовність категорій такої структури певною мірою відповідає їхньому історичному формуванню, звідки й виникає ідея про збіг історичного і логічного способів дослідження. Зворотною стороною є їхня розбіжність, яка пояснюється підпорядкуванням більш ранніх і абстрактних визначень об'єкта більш розвинутим відношенням зрілого явища.

3. Специфічним проявом цієї закономірності є збіг історичного і логічного у вченні Г. Гегеля. Він перший сформулював такий збіг у загальному вигляді як принцип пізнання. При цьому Гегель досліджує відповідність послідовності категорій в його «Науці логіки» і в історії філософії. Звідси й термінологія у формулюванні принципу. Оскільки логічне має ширший зміст, ніж те, що належить безпосередньо до логіки, як науки, то і принцип набуває більшої загальності: як відношення розвинутої науки до її історії» [1, с. 210–211]. Отже, умовно виокремлюються три аспекти змісту принципу єдності історичного і логічного: онтологічний, методологічний і пізнавальний. В плані вирішення проблеми усвідомлення політичної науки в формі внутрішньої єдності її необхідних моментів (теорії та історії) доцільним є саме застосування збігу історичного і логічного в якості методу такого вирішення. Але для зазначеного застосування загалом важливе долучення двох способів (ступенів) діяльності: дослідження і викладу. Дослідження передбачає детальне освоєння наявного матеріалу (різних політичних теорій, понять, категорій). При цьому необхідно простежити їх власний розвиток, проаналізувати внутрішній зв'язок. Після цього постає можливість викладу підготовленого матеріалу в деяку систему, впорядковане ціле. На другому ступені, тобто завдяки другому способу поняття і категорії політичної науки виводяться з певних інших положень чи принципу, а отже, здійснюється дедукція. В результаті одержується теорія політичної науки як система знання. Таким, отже, є результат логічного методу як методу викладу. А що ж історія цієї науки? Як бути з нею? Взагалі історія науки, а отже, й відповідний метод стосовно теорії є сфера емпіричного. В цьому плані німецький філософ Ф. Шеллінг, щоправда, в контексті умоглядної фізики, тобто фізики як теорії, підкреслює: «Чиста емпірія, яким би не був її об'єкт, є історія (дещо абсолютно протилежне теорії), і навпаки, тільки історія є емпірія. Фізика в якості емпірії – не що інше, як зібрання фактів, повідомлень про спостереження, про те, що відбулося в природних чи

штучно створених умовах» [4, с. 191–192]. Висловлювання Ф. Шеллінга має, безумовно, силу і стосовно політичної науки, коли йдеться про емпіричний чи теоретичний її статус. Адже відтворення об'єктів «в їхній історичній послідовності, в просторі і часі» і пов'язане з емпіричними нашаруваннями, «досвідним елементом», хронологією, випадковостями тощо. Але історичний метод необхідний для побудови політичної науки як теорії, як теоретичної системи знання. Адже послідовність категорій чи понять в такій логічній системі повинна відтворити ту послідовність їх виникнення і розвитку, яка мала місце в історії політичної науки, тобто в часовій послідовності. В цьому один бік збігу історичного і логічного. Про нього Г. Гегель (стосовно філософії) пише так: «Я стверджую, що, коли ми звільнимо основні поняття, що виступали в історії філософських систем, від всього того, що відноситься до їх зовнішньої форми, до їх застосування до часткових випадків і т. д., якщо візьмемо їх в чистому вигляді, то ми одержимо різні ступені визначення самої ідеї в її логічному понятті. Якщо, навпаки, ми візьмемо логічний поступальний рух сам по собі, ми знайдемо в ньому поступальний рух історичних явищ в їх головних моментах; потрібно тільки, звичайно, вміти розпізнати ці чисті поняття в змісті історичної форми. Можна було б думати, що порядок філософії в ступенях ідеї відмінний від того порядку, в якому ці поняття виникли в часі. Проте в загальному і цілому цей порядок однаковий» [2, с. 34]. Нагадаємо, що логічне в даному висловлюванні Г. Гегеля постає в якості ідеї і це зрозуміло, адже саме «Наука логіки» є наукою про ідею. Сам німецький мислитель про це пише так: «Логіка є наука про *чисту ідею*, тобто про ідею в абстрактній стихії *мислення*» [3, с. 107]. Принцип єдності історичного і логічного являється універсальним, і він стосується будь-якої науки, яку намагаються викласти у формі цілісної системи знання (теоретичної фізики, теоретичної хімії і т.д., які мають свою історію). Таким чином, справді, поняття і категорії політичної науки як теорії в своєму «поступальному русі» слідують синхронно історії, тобто історії її виникнення і розвитку. Фактично, теорія політичної науки є схематичний вираз, стислий виклад її історії, а остання є теорією (логікою), але вплетеною в тканину розмаїття часових і просторових моментів тих чи інших умов, тієї чи іншої епохи. Це і є своєрідне емпіричне джерело політичної науки як теорії.

Одначе, структура політичної науки як теорії (логічної системи знання) не є буквальним повторення, буквальною копією своєї історії, навіть в формі її граничних загальних понять і категорій. Тут і постає момент незбігу, розбіжності між логікою (теорією) і її історією. Адже кожен етап історичного розвитку політичної науки (як і будь-якої іншої науки) постає (стосовно попередніх етапів) в найбільш розвинутій, найбільш зрілій формі. В такому випадку кожен попередній історичний ступінь (кожний етап) з його поняттями і категоріями повинний бути переосмислений в контексті найбільш розвинутої і зрілої

ступені. Це ж саме відбувається в стосунку між поняттями чи категоріями, які є результатом чи продуктом найбільш розвинутого ступеня, і тими, які складалися (формувалися) історично, але які увійшли в склад категоріальної (поняттєвої) структури політичної науки як теорії. В такому випадку, останнє поняття чи категорія, що історично виникло таким, постає в теорії «першим», займає місце основи, а не поняття чи категорія, які виникли історично першими і з яких власне і почався послідовний рух наступних понять і категорій по висхідній лінії і які постають у системі теорії як останні, похідні, залежні від основи, тобто найбільш розвинутої, найбільш зрілої. Тому з огляду розкриття, осягнення об'єкту (політики, політичного життя) в теорії політичної науки, в її межах першопочаткові (історично) визначення об'єкту (категоріально чи поняттєво) постають вже не як однобічні в своїй самостійності, рядопокладеності, а як підпорядковані моменти цілого в основі, у фундаменті якого знаходиться (домінує) найбільш зріле поняття чи категорія. Варто зауважити, застосування принципу єдності історичного і логічного для викладу (побудови) політичної науки як системи знання, отже внутрішньої єдності теорії й історії як її моментів цілого, не є, зрозуміло, самоціль. Це швидше засіб, метод для об'єктивного освоєння об'єкту (чи об'єктів) політичної науки. Адже, як писав видатний німецький філософ XIX ст., представник класичної німецької філософії Ф. Шеллінг: «В межах системи кожне поняття займає своє певне місце, на якому воно тільки й має силу і яке визначає його значення і його межі. Як же може правильно судити про ціле той, хто не проникає в його внутрішню сутність, а лише вириває зі зв'язку самі загальні поняття?» [5, с. 154].

Список літератури

1. Булатов М. Філософський словник. Київ: Стилос, 2009. 575 с.

2. Гегель Г. Лекции по истории философии. Кн. 1. Сочинения: в 14 т. Москва: Соцекиз, 1932. Т.9. 440 с.

3. Гегель Г. Наука логики. Энциклопедия философских наук : в 3 т. Москва: Мысль, 1974. Т.1. 452 с.

4. Шеллинг Ф. Введение к наброску системы натурфилософии или о понятии умозрительной физики и о внутренней организации системы этой науки. Сочинения : в 2 т. – Москва: Мысль, 1987. Т. 1. С. 182–226.

5. Шеллинг Ф. Философские исследования о сущности человеческой свободы и связанных с ней предметах. Сочинения : в 2 т. Москва: Мысль, 1989. Т. 2. С. 86–158.

Остапенко М.А.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ДЕМОКРАТИЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Ціннісна основа демократичної культури є однією із наукових проблем, які привертають увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Фахівці, починаючи з класичної праці Г. Алмонда і С. Верби «Громадянська культура» й до сьогодення, намагаються пояснити, що ж сприяє виживанню демократії у розвинутих країнах, а також її розвитку у тих, які обрали демократичний шлях. Яка основа відносин суспільства і влади в демократичному суспільстві? Серед наукових пошуків чільне місце посідає осмислення цих питань через призму ціннісного виміру політичної культури.

Важливим аспектом є визначення змісту поняття «цінність». У трактуванні сутності останнього думки і підходи науковців є різними. Разом з тим, ними визначаються певні загальні ознаки змісту: зв'язок з людиною як зі суб'єктом оцінювання, значущість для неї; схвалення суспільством або групою; формування в межах соціальної спільноти; зумовленість традиціями, історією, культурою і здатність до трансформації як вираження адаптації до певного періоду розвитку суспільства, групи, людини. У розумінні цього феномену важливим є положення про те, що цінності, які існують у різних суспільствах, можуть бути спільними і водночас можуть вступати у конфлікти (коли одна й та сама цінність може бути головною для одних і другорядною для інших суспільств). Також варто враховувати, що ієрархія цінностей є основою переконань і норм, які регулюють індивідуальну, групову та масову поведінку.

Науковці розкривають зміст політичних цінностей через їхні функції: забезпечення суспільної чи групової узгодженості щодо базових цілей та проблем; формування віри (в бажаний і кращий тип політичної системи, у політичну мету і її засоби досягнення тощо) [2, с. 385]. Видається актуальним висновок фахівців щодо зумовленості демократії усвідомленням громадянами її фундаментальних цінностей, таких як свобода і рівність, а також і самої цінності демократії. Наголос робиться саме на прийнятті та усвідомленні цінностей. Щодо демократії, то «важливим є не лише розуміння основних її принципів, а й їх особистого дотримання [...] і з повнотою відповідальності за неї» [1, с. 92].

Дослідження політичних цінностей українського суспільства пов'язане з проблемою розвитку демократії, формуванням нових політичних практик, методів управління тощо. За період 1991–2020 рр. Інститутом соціології НАН України було проведено 13 загальнонаціональних опитувань населення країни щодо пріоритетних ціннісних позицій. Серед висновків цих досліджень визначається тенденція зростання суб'єктивної важливості

ціннісних позицій «державна незалежність України, демократичний розвиток країни, свобода слова, демократичний контроль рішень владних структур... національно-культурне відродження, участь у політичному житті» за період незалежного розвитку України [3, с. 70]. Фахівцями визначається зростання рейтингу таких ціннісних позицій, як «демократичний розвиток країни, державна незалежність України, свобода слова, демократичний контроль рішень влади, участь у політичному житті» у період 2001–2010 рр. [3, с. 73].

А. Ручка у досліджуваних ціннісних пріоритетах українців виокремлює наявність чотирьох «ціннісних синдромів» (групи ціннісних позицій за критерієм функціональної однорідності): «безпека» (вітальні цінності), «соціальний комфорт» (про соціальні цінності), «самореалізація» (цінності самореалізації), «демократія». Останній позначає «забезпечення повноцінної участі громадян у політико-громадянському житті» й містить «демократичні політико-громадянські цінності (державна незалежність України, демократичний розвиток країни, свобода слова, демократичний контроль рішень влади, підприємницька ініціатива, участь у політичному житті)» [3, с. 75]. На переконання науковця, позитивна динаміка такого синдрому вказує на «створення єдиного демократичного ціннісно-смислового фундаменту суспільного життя країни» [3, с. 77].

Формування системи політичних ціннісних орієнтацій, на нашу думку, здатне визначально вплинути не лише на якість демократичного розвитку і політичної діяльності, а й на формування стратегії та орієнтирів подальшого розвитку України, розвиток консолідованості суспільства, засад солідарності, політичної і правової компетентності громадян, а також поваги до національних, традиційних цінностей. Важливим і водночас складним питанням у дослідженні ціннісної основи демократичної культури є посилення використання міждисциплінарного підходу, наукових висновків зарубіжних вчених, аналіз досвіду та практики відносин влади і громадянського суспільства, що закладають широкі можливості та перспективи подальшого глибокого осмислення згаданого феномену.

Список літератури

1. Палас Н. Демократія як політична цінність та становлення її в українському суспільстві. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Випуск 25. 2013. С. 91–95. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/21108/1/16-91-95.pdf.

2. Політологічний енциклопедичний словник: навч. Посібник для студентів ВНЗ / відповід. Ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін. Київ: Генеза, 1997. 400 с.

3. Ручка А. Динаміка ціннісних пріоритетів населення України за останні три десятиліття (1991 – 2020 рр.) / Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 7(21) / Головні редактори: д. екон .н. В. М. Ворона, д. соціол. н. М. О. Шульга. Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. С. 69–77.

Остапець Ю.О.,
доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет».
Остапець І.Ю.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ «МЕЙНСТРИМУ» І «НОВОЇ ПОЛІТИКИ»

Проблематика кризи партій виникає в політичній науці в кінці XIX ст. В 1898 р. М. Острогорський на основі аналізу партійних систем Великобританії і США робить висновок про генетичну несумісність партій як організацій і демократії участі [4]. Тему несумісності партій з масовою політичною участю продовжив у 1911 р. Р. Міхельс, обґрунтувавши «залізний закон олігархії», сутність якого полягає в тому, що з часом контроль над діяльністю демократичних організацій поступово переходить до олігархічних угруповань [9]. Вдруге ознаки кризи політичних партій науковці констатували в кінці 1980 рр. на основі таких ознак: а) зниження рівня довіри до партій; б) скорочення чисельності партій; в) зниження показників політичної участі громадян [7]. Подолання кризи пов'язане з появою нових типів партій [2] зміною їх організаційного профілю (концепт багаторівневих партій Ж. Муна і О. Бретберга) [10].

Наступна криза партій датується початком XXI ст., а її загострення відбувається після світової фінансової кризи 2008–2010 рр. та міграційної кризи 2015–2016 рр. ЇЇ виникнення пов'язують з кризою політики «мейнстриму», яка була результатом формального суперництва правоцентристських і лівоцентристських політичних сил. До основних причин кризи партій 2000 рр. можемо віднести такі: а) розчарування громадян в політиках і політичних партіях, зростання недовіри до них; зниження рівня партійної ідентифікації; проблема з рекрутуванням нових і утриманням старих членів партій; б) зменшення впливу політичних партій на функціонування урядів; в) медіатизація, персоналізація та професіоналізація політики; г) деідеологізація політичного життя; д) ціннісна трансформація суспільств, перехід до домінування «постматеріальних» цінностей; д) патрон-клієнталізм як основа внутрішньопартійної комунікації; ж) антиглобалістські, антиемігрантські та євроскептичні суспільні настрої [3; 5; 6].

Поглиблюється така криза появою нових організаційних форм функціонування політичних партій, які отримали назву кіберпартії/мережеві партії. А проявляється вона протистоянням на парламентських виборах «мейнстримних» і антисистемних/партій «нової» політики («зелені» партії, праворадикальні партії та інші).

Виникнення правих популістських політичних партій було реакцією на новий гострий конфлікт між глобалізованою постмодерністською елітою і простими громадянами національних держав (конфлікт «глобалізовані еліти – антиглобалістично налаштовані маси»). Одна з найбільш глибоких ліній розколу між прихильниками традиційних цінностей і національних держав, з одного боку, і глобалізованими елітами, з іншого, виникає з питання міграційної політики [6, с. 185].

На думку вітчизняного дослідника Г. Шипунова, партії «нової політики» характеризуються такими ознаками: 1) орієнтація на «нові» цінності та питання постматеріального характеру; 2) політична діяльність, пов'язана з реалізацією ідеологічних установок, має чітку антиістеблішментську спрямованість. Тобто «нові партії» різко протиставляють себе правлячій політичній еліті та контрольованим нею забюрократизованим традиційним партіям «старої політики»; 3) протиставлення традиційним партіям та еліті корелюється з використанням риторики популізму; 4) тісний зв'язок з постматеріальними соціальними рухами та метаполітичними інтелектуальними організаціями, на основі яких відбувається формування партій; 5) особлива організаційна партійна структура, яка відрізняється від традиційних партій. Зокрема: а) децентралізований мережевий характер, відсутність чіткої організаційної структури та ієрархії; б) широке використання принципів та механізмів прямої демократії; в) відмова від вимоги обов'язкового членства; г) існування у формі малих (локальних) угруповань, сконцентрованих на вирішенні конкретної проблеми або проблем постматеріального характеру (партія «однієї проблеми»); д) персоналізація партійної структури та ототожнення партії з її харизматичним лідером; 6) соціальна база таких партій – новий середній клас: основу складають молоді освічені люди, зайняті у сфері послуг або безробітні, студенти, які є носіями постматеріальних цінностей та перебувають на антиістеблішментських позиціях [8, с. 216–217]. Також до ознак партій «нової політики» слід додати: притаманність їх месиджам антиміграційних, євроскептичних, антиглобалістських настроїв та низький рівень інституціалізації.

Партійна криза призводить до якісної зміни політичного простору, зумовленого виникненням нової лінії партійного протистояння: між системним мейнстримом і антисистемним популізмом. За підрахунками Г. Вайнштейна, в XXI ст. з'явилося 69 нових популістських партій, які активно беруть участь у політичному житті європейських країн, що свідчить про суттєве оновлення їх політичного ландшафту [1, с. 17].

Партії «нової політики» та нові політичні партії за результатами парламентських виборів мають суттєву підтримку у всіх країнах ЄС: «Вперед, Республіка» (Франція, 2017 р.), «Альтернатива для Німеччини» (Німеччина, 2017 р.), Партія свободи (Нідерланди, 2017 р.),

Австрійська партія свободи (Австрія, 2017 р.), «Акція незадоволених громадян» (Чехія, 2017 р.), «Звичайні люди і незалежні особистості» (Словаччина, 2020 р.), «Слуга народу» (Україна, 2019 р.) [3]. Для прикладу у таблиці 1 ми подали електоральні результати партій «нової політики» на парламентських виборах у країнах ЄС упродовж 2017 р.

Таблиця 1

Електоральні результати «партій нової політики» за результатами парламентських виборів 2017 р.

	Країна, к-ть депутатських місць, (явка виборців)	Переможець виборів, %	К-ть голосів- %, (д. м.*) ПНП	Участь ПНП в урядовій коаліції	Частка голосів ПНП, % (д.м.)
1	Австрія, 183, (67,6 %)	–	АПС - 24,7 % (53), PILZ - 4,1 % (8)	+ АПС	28,8 (61)
2	Болгарія, 240 (52,5 %)	–	Коаліція «Об'єднані патріоти» -9,0 % (27), «Рух за права і свободи» - 8,9 % (26), «Воля»- 4,1 % (12)	+ Коаліція «Об'єднані патріоти»	22 % (65)
2	Велика Британія, 650, (68,7 %)	–	–	–	–
3	Нідерланди, 150, (81,0 %)	–	Партія свободи-13,1 % (20), «Зелені ліві»-8,9 % (14), Партія захисту тварин-3,1 % (5), 50 PLUS- 3,1 % (4), DENK-2 % (3), Форум для демократії-1,8 (2)	–	32 % (48)
4	Німеччина, 709, (76,2 %)	–	Альтернатива для Німеччини- 12,6 % (94), Союз 90/Зелені- 8,9 % (67)	–	21,5 % (161)
5	Франція, 577, (42,6 %)	Коаліція «Вперед, Республіка!» і «MoDem»- 350 д.м.	«Нескорена Франція»- 17 д.м.	+ Коаліція «Вперед, Республіка!» і «MoDem»- 350 д.м.	367
6	Чехія, 200, (60,6 %)	ANO 2011- 29,6 % (78)	«Чеська піратська партія» -10,7 % (22), «За свободу і пряму демократію» 10, 6 % (22)	+ ANO 2011	50,9 % (122)

*д. м. – депутатські місця

Джерело: [3]

Як бачимо з таблиці партії «нової політики» здобули перемогу на виборах у Франції (коаліція «Вперед, Республіка!» і «MoDem») та Чехії (партія «ANO 2011»), у Нідерландах «Партія свободи» посіла другу позицію, а у Німеччині («Альтернатива для Німеччини»), Болгарії (коаліція «Об'єднані патріоти»), Австрії (Австрійська партія свободи) отримали третій результат. При чому в Австрії (Австрійська партія свободи), Болгарії (коаліція «Об'єднані патріоти»), Франції (коаліція «Вперед, Республіка!» і «MoDem»), Чехії («ANO 2011») «партії нової політики» прийняли участь у формуванні урядової коаліції.

Тож успіх партій «нової політики» вказує на суттєві зміни електоральних уподобань виборців, які обумовлені виникненням нових політичних конфліктів та соціополітичних поділів.

Отже, історична еволюція політичних партій неодноразово супроводжувалася кризовими явищами в партійному середовищі. Таких криз, вчені анонсували принаймні три: 1) в кінці XIX – на початку XX ст. (М. Острогорський та Р. Міхельс); 2) 80-ті рр. XX ст. (зміна домінуючої організаційної моделі масової партії як наслідок переходу до постіндустріального суспільства); 3) починаючи з 2000 р. криза проявляється у протистоянні «мейнстримних» і антисистемних партій та збільшення впливу останніх на суспільно-політичні процеси.

До сучасних тенденцій розвитку партійних систем можна віднести наступні: а) зміна їхньої акторної структури, яка пов'язана з електоральними успіхами партій «нової політики» партій; б) підвищенням рівня персоніфікації і професіоналізації політики; в) появою мережевих партій як результат використання ними нових можливостей інформаційних технологій.

Отже, традиційні політичні партії нині постали перед викликом нових форм політичної комунікації, які характеризуються персоніфікацією, активним самовираженням, прямою участю, візуалізацією. Традиційні форми організації – членство, централізація, місцеві організації, а також форми рекрутування і отримання ресурсів перестають бути актуальними. Тому політичні партії починають активно пристосовуватися до ситуації, що веде до мережевої організації їхньої роботи. Нові віртуальні партії в цьому відношенні мають певну перевагу, але поки вони захоплюють тільки деякі сегменти політики, орієнтуючись на одиничні, «гарячі» проблеми суспільно-політичного життя.

Список літератури

1. Вайнштейн Г. Трансформация западноевропейского политического ландшафта и институционализация антисистемной политики. *Мировая экономика и международные отношения.* 2018. Том 62 (№ 5). С. 17–28.

2. Кац Р., Мэир П. Изменение моделей партийной организации и партийной демократии: Возникновение картельных партий: *Политическая наука. Политические партии и партийные системы в современном мире*. 2006. № 1. С. 27–45.
3. Копинець Ю.Ю. Тенденції розвитку партійних систем країн Європейського Союзу в контексті парламентських електоральних циклів 2017 року. *Політикус: наук. журнал.* 2020. № 4. С. 110–117.
4. Острогорский М. Демократия и политические партии. М.: РОССПЭН, 1997. 639 с.
5. Сергеев В.М., Казанцев А.А., Петров К.Е. Политика «мейнстрима» и ее альтернативы в современном западном мире: на пути от мирового экономического кризиса к «невозможной политике?». *Полис. Политические исследования*. 2017. № 3. С. 8–29.
6. Соловьев Э. Эволюция партийных систем: новая точка бифуркации? *Контуры глобальных трансформаций*. 2018. Том 11. № 3. С.185–198.
7. Спасский Е. Трансформация политических партий и их типологическая концептуализация: опыт западной партологии. *Полития.* 2008. № 2. С.103–111.
8. Шипунов Г. Партії «нової політики» як феномен постіндустріального суспільства: ідейно-інституційні особливості. *Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ.* 2016. Випуск 14. С. 211–218.
9. Michels R. Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy. N.Y., 1968. 194 p.
10. Moon D., Bratberg O. Conceptualising the multilevel party: twocomplementary approaches. *Politics.* 2010.Т. 30. №. 1. С. 52–60.

Токар М.Ю.,
доктор наук з державного управління,
професор кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПУБЛІЧНИЙ УПРАВЛІНЕЦЬ ЯК ПОЛІТИЧНО ВІДПОВІДАЛЬНА ОСОБА

Українська практика взаємодії держави і громадянського суспільства, демократизація публічно-управлінських відносин, реформа децентралізації, використання якісних ознак державної політики у напрямку розвитку сфери публічних сервісів і послуг спрямовані на реалізацію життєво важливих інтересів усіх громадян. Разом із тим, це спонукає до формування ефективної та відповідальної культури осіб, на які покладено прийняття і впровадження управлінських рішень, ведення доброчесної діяльності на благо суспільного інтересу. До такої категорії осіб слід відносити й публічних управлінців, професійний статус яких, на відміну від державних службовців, поширюється на суб'єктну взаємодію в публічно-управлінському просторі не тільки державних, а й недержавних інституцій, у тому числі й таких, як неурядові (громадські) організації. Відтак статус публічного управлінця, враховуючи надані повноваження щодо врядування, набуває високо рівня політичної відповідальності.

У даному контексті, в процесі функціонального визначення суб'єктів публічно-управлінських відносин, сьогодні постає одне із актуальних питань – що уявляє собою поняття «публічний управлінець»? Насамперед, слід розуміти, що це поняття є ширшим за усталене в українській практиці – державний службовець, керівник, чиновник, бюрократ, але має і свої особливості. Адже беручи участь у прийнятті та впровадженні управлінських рішень, що представляють публічний інтерес, така особа наділена такими ж повноваженнями щодо урядування як і та, що представляє державну службу. І саме таке розуміння дає сміливість стверджувати про набуття феноменом «публічний управлінець» важливого політико-управлінського статусу.

Поняття публічного управлінця у практичній площині з'явилося відносно нещодавно. Довгий час для формулювання подібних функцій використовувалося лише поняття «державної служби» (п. 2, Ст. 1) [1]. І тільки з часів Незалежності України, поглиблених процесів демократизації, а в останні роки – реформи децентралізації системи управління, розширення повноважень місцевого самоврядування, з'явилися нові означення важливої ланки суспільно-політичних послуг – публічного управлінця. Цьому неабияк сприяли і євроінтеграційні прагнення України. Адже інтеграційна політика України щодо системи Європейського Союзу зумовила необхідність впорядкування національного законодавства та іншої нормативно-правової бази країни, а також реалій публічно-управлінських відносин до

відповідних вимог і стандартів існуючих демократичних практик. Відтак з'явилася необхідність використання й таких нових функціонально наповнених термінів, як «публічна служба», «публічний службовець», «публічний управлінець» тощо.

Виходячи із законодавчої норми про державну службу, серед її видів зустрічаємо й «службу в органах місцевого самоврядування», яку в сучасних умовах можна розглядати і як політичну посаду управлінця в територіальній громаді [2]. Цей факт дає можливість класифікувати поняття «публічний управлінець» більш вдало й, на наш погляд, подає найвлучніше означення феномену сучасного управлінця, який задіяний не тільки в державній службі, а й у публічній, що характеризує простір місцевого самоврядування. Політичність, у даному контексті, породжена специфікою партійної та виборчої системи в Україні, що все ж не повинно заважати продукуванню управлінцем суспільно-корисних справ. У світлі політики децентралізації саме на публічного управлінця покладено чимало службових обов'язків у функціональній системі ефективного управління на місцях, що виходять за межі партійного і державного врядування. Але згадане термінологічне означення дає можливість акумулювати до цієї групи разом із управлінцями громад, старостів, також і представників неурядових організацій, які задіяні в сфері надання публічних сервісів і послуг, активно співпрацюють з органами місцевого самоврядування. А з огляду на високий рівень управлінської відповідальності, функціональна складова публічного управлінця співмірна з політико-державною. Також вважаємо, що виховання високого ступеня доброчесності в сучасного публічного управлінця є важливим кроком європеїзації всієї системи публічного управління в Україні.

Існують також й інші думки щодо розуміння суті «публічної служби», які співпадають з нашою, орієнтуючись на функціональні масштаби діяльності публічного управлінця, відносячи, зокрема, до такої категорії разом із державною і муніципальну службу, а також роботу в недержавних організаціях (громадських організаціях, політичних партіях та навіть у приватних підприємствах) [3, с. 134–140].

Саме у даному контексті поняття «публічний управлінець» вказує на весь масштаб здійснення публічної діяльності управлінця на вираження публічного інтересу, ведення активності на основі відповідної доброчесності й професійної культури. Тут задіяні інституціональний та функціональний підходи до розуміння публічної служби, які передбачають, що її в найширшому розумінні можуть здійснювати представники усіх організацій публічного сектору, тобто органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств та установ, об'єднань громадян (громадських організацій, що здійснюють суспільно-корисну роботу, надають публічні послуги тощо). А їх функціональність закріплює можливості співпраці не тільки державної

та муніципальної системи, а й усього публічного сектору, тобто мова йде й про делегування повноважень щодо врядування громадським і навіть приватним структурам. Відповідно, і політична відповідальність у такому змісті прослідковується крізь критерії якості управлінської діяльності.

Тому, на нашу думку, слід усе ж враховувати й інші аспекти, зокрема, публічно-управлінські, оскільки децентралізація в Україні відкрила можливість виконання інноваційних публічно-управлінських функцій не лише тим особам, які займають «статусно» відповідні посади, а й тим, що здійснюють процедуру надання публічних послуг у середовищі громадянського суспільства. Тому тут буде влучніше говорити саме про «публічного управлінця». Адже публічний управлінець – це і лідер (активний член) громадської організації, яка здійснює суспільно-корисну роботу, співпрацює з різноманітними державними і недержавними суб'єктами публічно-управлінського простору. Це може бути й будь-яка госпдоговірна форма співпраці, або ж виконання грантового замовлення державної чи недержавної інституції щодо надання публічних послуг громадянам (на підставі чітко врегульованих договірних умов).

Отже, завдяки демократизації, децентралізації та переорієнтації чисельних норм і стандартів до європейської системи публічного управління, тобто її європеїзації, в рази зростає чіткість функціональної складової та інституційної визначеності ключового об'єкта публічно-управлінських взаємин – публічного управлінця як політично відповідального та ефективного службовця, що діє в умовах сталого розвитку територіального простору й у публічних інтересах громадян. Від цього залежить і відповідна комунікація як певний зразок культури поведінки відповідного професійного рівня незалежно від послуг, які публічний управлінець продукує. Найважливішим має бути всезагальне розуміння: він виконує важливі публічно-управлінські функції в системі територіальної та громадської самоорганізації. І це має спонукати публічних управлінців до доброчесності та відповідальності у процесі своєї діяльності.

Список літератури

1. Про державну службу: Закон України. Документ 889-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 10.11.2021, підстава – 1810-IX. *Верховна Рада України: Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text
2. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
3. Петришин А.В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ: монография. Харьков: Факт, 1998. 167 с.

Цокур Є.Г.,
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політології
Запорізького національного університету.
Чайка І.Ю.,
доктор філософських наук,
професор кафедри соціальної філософії та управління
Запорізького національного університету

ПРИНЦИПИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ З ПОЛІТИЧНИХ НАУК: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ТА ЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Спосіб та умови набуття знань нерозривно пов'язаний із практикою подальшої реалізації набутих знань та компетенцій. Для політичної науки ця залежність ще більш помітна та впливова. Не випадково модель виховання громадянина, політичного діяча в Античній Греції з її автохтонною методологією підготовки суттєво відрізняється, наприклад, від римської системи політичної соціалізації та професіоналізації, чи реалій доби Відродження, чи сучасного світу.

Сучасні об'єктивні тенденції розвитку освіти і науки пов'язані з максимальною комерціалізацією цієї сфери та менеджеріалізацією способів управлінської діяльності.

Проте сенс наукової та освітньої діяльності не лише в тому, щоб отримувати максимальний комерційний зиск від реалізації короткострокових проєктів сьогодення. Наука та освіта завжди були, є і будуть потужним, дієвим та безальтернативним механізмом забезпечення конкурентоспроможності держави, як щодо забезпечення потреб власного суспільства, так і відносно міжнародного статусу. Недарма в різні часи суспільства та держави, які ставили перед собою амбітні цілі та завдання, перш за усе бралися за творення власної, унікальної освітньої та наукової систем. Більш того, незмінною умовою самозбереження та розвитку в жорсткому конкурентному середовищі залишається науково-технологічне лідерство та цілковита самодостатність. Саме тому від Античності і до сьогодення, проблематика організації та забезпечення систем освіти та науки є безперечною компетенцією та відповідальністю держави. Це не лише основний ресурс державотворення, але й здатність готувати кращих науковців та вчителів, яка відкриває пряму дорогу до світового панування з усіма супутніми наслідками. Крім того, це і потужний легітимаційний інструмент: високий рівень життя, статус громадянина країни-світового лідера, можливості самореалізації потенціалу особистості, як ніщо інше сприяють консолідації та взаємній підтримці суспільства та державних інституцій. І йдеться не лише про досягнення в галузях сучасних технологій, чи нарощування військо-технічного потенціалу. Як показує історична практика, однобічність, ситуативність, вибірковість уваги та надмірно прагматичний підхід

до розвитку науково-освітянської сфер призводять до таких же негативних наслідків, як і недооцінка, чи цілковите їх ігнорування. Сумна доля Римської імперії, наполеонівської Франції, Радянського Союзу і багатьох інших держав, які назавжди канули в літу, тому яскравий доказ.

Саме тому, важливим сьогодні у процесі підготовки фахівця в галузі політичних наук уявляється формування державного запиту, в найширшому сенсі: отримання навчальними закладами чітких характеристик випускника-фахівця і конкретних уніфікованих вимог, щодо його знань, вмінь та навичок. Першим кроком на цьому шляху може стати уніфікація навчальних планів всіх закладів вищої освіти, що готують політологів, за виключенням, звичайно, дисциплін вибору студента. Крім всього іншого, такий підхід дозволить підвищити рівень внутрішньої академічної мобільності, розширить можливості для взаємодії закладів вищої освіти, дозволить залучати гостьових лекторів для викладання модулів окремих курсів чи цілих дисциплін.

Інша проблема вбачається в тому, що в системі підготовки фахівців з політичних наук реалізується модель, яка передбачає переважну увагу змістовній складовій набуття відповідних знань. Відповідно, під тиском практики та адміністративних вимог формується і методологія вивчення та викладання політологічних дисциплін, підготовки фахівців суспільно-політичного спрямування. Проте не менш важливим є аспект формування свідомої громадянськості методами політичної освіти, та розвиток, на основі обізнаності в політичних процесах, ініціативності та стратегічності мислення, здібностей до критичного суспільно-політичного мислення, вміння протистояти спробам маніпулювання та свідомої корупціоналізації сфери управління державою. Свідома ініціатива, дієва громадянськість – не лише запорука стабільності внутрішньополітичного розвитку, але і міцний фундамент творення потужної державності в умовах жорсткого міждержавного конкурентного протистояння. І цей шлях є набагато більш перспективним та зрозумілим, аніж заплутане павутиння ілюзорних реформ та вдавано модернізаційних проєктів. Однак пряма взаємодія особистості та держави, в контексті реалізації спільних інтересів можлива лише за належного рівня підготовленості, професійності та розвинених морально-етичних якостей учасників діалогу.

Була С.П.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ФОРМИ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНОМУ МАНІПУЛЮВАННЮ В ЧАС ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ

В умовах сучасного інформаційного суспільства маніпулювання є присутнім практично у всіх сферах життєдіяльності людей, розпочинаючи від міжособистісного і закінчуючи маніпулюванням на рівні політичних відносин. Здійснюється маніпулювання через різні канали впливу на суспільну свідомість з використанням відповідних методів, які є важливим фактором впливу на свідомість окремого об'єкта.

Досліджуючи політичні маніпуляції у виборчих процесах в Україні, в першу чергу варто зазначити, що практично усі виборчі технології, які використовуються у виборчих перегонах, незалежно від того, належать вони до так званих «чистих» чи «брудних», несуть у собі елементи маніпулювання та здійснюють влив на свідомість та остаточні рішення виборців під час голосування. Маніпулятивний елемент у виборчих технологіях зарекомендував себе досить ефективно.

Сьогодні у сучасному інформаційному суспільстві вибори набули нового забарвлення, що стало досить помітним та вираженим у засобах масової інформації. Кандидати вдаються до використання ЗМІ аби забезпечити необхідний вплив на визначену цільову аудиторії та формуванням відповідних установок у останніх з метою віддати голос за того чи іншого кандидата. Розповсюдження такої інформації досить часто несе за собою маніпулятивний характер, поширенню якого слугують засоби масової інформації через той чи інший канал комунікації із суспільством (телебачення, радіо, преса та Інтернет або ж зовнішні носії реклами). У процесі маніпулятивних комунікацій кандидатів із відповідними цільовими аудиторіями встановлюється потік такої інформації від суб'єкта до об'єкта, що переконує останнього діяти на вигоду першому, віддавши свій виборчий голос.

Стрімке поширення комп'ютерних технологій та мас-медіа призвело до виникнення феномену «кліпової», «комп'ютерної свідомості», яка поглиблює небажання більшості сучасних людей вдумуватися в процеси, які відбуваються, осмислювати реальність, що і приводить до її краху [2, с. 126]. Вони починають сприймати інформацію як належне.

Також маніпулювання свідомістю електорату передбачає певний ступінь довіри суспільства до політичного лідера і по-суті стимулюється його довірою. Проте, при виході за межі припустимого довіра легко переходить у віру, чи у недовіру. А довіра складає

потужний ірраціональний резерв політики, а також утворює при цьому не менш значний потенціал соціально-політичного ідеалу. Те, що цей потенціал не тільки не шкодить політиці, але й охоче використовується владою, не викликає сумніву. А успішне використання маніпуляції свідомістю, що належним чином впливає на вибір електорату, може означати фінансову та інтелектуальну перевагу [3, с. 58]. Але від політичних маніпуляцій захиститися можна і треба захищатися. Тому проблема захисту від маніпулятивного впливу нині стоїть надзвичайно гостро.

Фахівці рекомендують сприймати політичну інформацію відсторонено, а вже потім, без участі інших осіб, обміркувати її. Так, С. Кара-Мурза пропонує один з способів власного захисту як «діалогічність мислення». Діалог руйнує маніпуляцію. Для цього потрібно вести його завжди, навіть із самим собою, ставити все більше запитань та шукати на них відповіді [1, с. 211].

Важливим також є створення альтернатив. Маніпулятор, спиняючи діалог, видає вигідне йому рішення, яке позбавлене альтернативи. Для уникнення цього необхідно припустити інше рішення, і вся структура маніпуляції руйнується: одразу стають помітними корисливі наміри. Назвавши цілком реальні альтернативи, можна припинити процес маніпулювання. Важливим є включення пам'яті, яка є основою психологічного захисту проти маніпуляції. Найбільш важливим і загальним принципом протидії маніпуляціям вважаємо необхідність скептичного ставлення до всього того, про що нам повідомляють мас-медіа. На жаль, сьогоднішня реальність така, що за кожним інформаційним ресурсом хтось стоїть (в першу чергу, в фінансовому плані, адже існувати виключно за рахунок передплати або реклами практично не можливо – необхідні «спонсори»). І у цього «хтось», швидше за все, є власні інтереси, зокрема й стосовно політики. Тож логічно припустити, що в тій чи іншій формі ці інтереси прямо або опосередковано будуть відстоюватися і в підконтрольних їм ЗМІ.

Рекомендується також виробити звичку не робити поспішних висновків з приводу побаченого, почутого або прочитаного в мас-медіа. Далеко не завжди та інформація, яка доходить до нас вперше, в результаті виявляється достовірною та об'єктивною. Особливо актуально це стосується термінових, оперативних повідомлень, що надходять під час прямого ефіру або в режимі реального часу.

Тому в таких випадках завжди краще просто прийняти інформацію до відома, але до певного часу утриматися від того, щоб робити щодо неї якісь висновки, адже надалі вона цілком може не підтвердитися або бути істотно скоригованою. За можливості при сприйнятті новинних повідомлень потрібно також намагатися відключати емоції.

Для того, щоб відрізнити фейк і брехню варто користуватися інструкцією Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій і установ (IFLA) [4], в якій йдеться про те, що потрібно: 1) звертати увагу на джерело. Досліджуйте інформацію про газету, телеканал, сайт з новиною, його місію, контактні дані; 2) читати весь матеріал, а не заголовки, бо заголовки бувають нестандартними, щоб привернути увагу; 3) перевіряти, хто автор (чи він реальний? І чи можна йому довіряти?); 4) перевірити, чи підтверджені джерела інформації. Посилання повинні містити заявлену інформацію; перевірити дату публікації. Стара новина може не відповідати поточним подіям. А якщо скопіювати назву такої публікації і зробити запит в Інтернеті, то, в кращому випадку, висвітяться події минулих років; 6) переконатися, що це, дійсно, новина.

Також важливим є захист від політичних маніпуляцій в нормативно-правовій площині і запровадження відповідальності за розповсюдження неправдивої або маніпулятивної інформації.

Список літератури

1. Короход Я. Соціально-політичні маніпуляції особистістю. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред..), Л. І. Кормич (заст. голов. ред..), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОН України; НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2013. Вип. 48. С. 268–275.
2. Костельнюк М. Маніпуляційні технології в політичних процесах: термінологічний інструментарій. *Грані*. 2018. Т. 21, № 5. С. 123–132.
3. Кочубей Л. Виборчі технології як механізм політичного результату. *Людина і політика*. 2015. № 4. С. 56–62.
4. How To Spot Fake News. URL: https://www.ifla.org/publications/node/11174

Бунь В.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ В КОНЦЕПЦІЇ АЛЬ-ФАРАБІ

Погляди Абу Наср ібн Мухаммеда Аль-Фарабі цікаві і актуальні для політичної науки саме тому, що цей арабський вчений-енциклопедист та філософ став першим політичним філософом ісламу. Свої філософські та політичні ідеї аль-Фарабі ґрунтує на поглядах античних мислителів, насамперед Арістотеля та Платона, чим також започатковує цілий напрям. Зокрема його політичні ідеї отримають свій розвиток у концепціях Ібн-Сіна, Ібн-Рушда тощо. В цьому контексті антична філософська спадщина відіграла роль раціональної основи, засобу обґрунтування віри (ісламу) за допомогою розуму. Дуже логічними виглядають аналогії зі схоластикою Томи Аквінського, який у Арістотелі також знайшов раціональне підґрунтя і вписав філософію у єдину систему людських знань поруч з християнською вірою, що спирається на божественне одкровення. Якщо Тома Аквінський охрестив/християнізував Арістотеля, то аль-Фарабі ісламізував грецьку філософію задовго до Аквіната.

Аль-Фарабі відомий також тим, що коментував праці Арістотеля («Категорії», «Аналітики» (перша і друга), «Топіка», «Софістика», «Риторика», «Поетика»), за що навіть був названий «Другим вчителем» (після Арістотеля) та батьком арабської політичної філософії. Проте, не зважаючи на колосальну увагу до праць автора «Політики», у своїх політичних уявленнях аль-Фарабі спирається на Платона, про що свідчить навіть назва його головного трактату «Трактат про погляди мешканців доброчесного міста» (942 р.) Також політичні погляди філософа відображені у таких трактатах як «Афоризми державного діяча», «Громадянська політика» тощо.

Аль-Фарабі розвиває органічний погляд на суспільство, ототожнюючи суспільство і державу. Нормально існувати поза межами спільнот людина не може, тому для повноцінного, гідного життя та реалізації власної природи людьми створюється такий соціальний організм як держава. Головна мета людської діяльності – досягнення щастя, яке в принципі можливе для всіх людей, але найбільш реально досягти його в межах міста. За цим критерієм аль-Фарабі виділяє два різновиди міст-держав: «доброчесні» (мешканці здатні досягти найвищого блага, остаточного щастя, правителі дбають про інтереси підданих) та «нерозумні» (правителі прагнуть реалізувати лише власні інтереси). Ознаки доброчесного міста: високі моральні якості мешканців та правителів, порядок. Філософ зазначає, що

людина може бути частиною доброчесного міста, але за своєю волею або проти неї може жити у місті нерозумному і навпаки. Таким людям він радить негайно переселитися у доброчесне місто, як тільки воно з'явиться.

Аль-Фарабі у дусі античної традиції наголошує, що метою досконалого політичного об'єднання є реалізація природного прагнення людей до щастя, що трактується як досягнення громадянами «вищого блага» і особистої «досконалості». Політика вивчає способи організації і функціонування доброчесного правління та досягнення добра і блага, остаточного (кінцевого, справжнього) щастя для кожної людини. Таким чином, виявляється, що хоча шлях до щастя відкритий для всіх мешканців доброчесного міста, проте досягти його можна лише шляхом пізнання, осягнувши і засвоївши філософські науки.

Досягнути щастя/вищого блага самотужки не можливо, оскільки на цьому шляху людина потребує цілої низки речей, які можуть їй дати лише інші члени спільноти: «За своєю природою кожна людина влаштована так, що для власного існування і досягнення найвищого досконалості вона потребує багатьох речах, які вона не може дозволити собі самотужки і для досягнення яких потребує співтовариства людей, що нададуть їй кожен окремо будь-яку річ з тих, що вона потребує. При цьому кожна людина по відношенню до іншої знаходиться точно в такому ж становищі. Ось чому лише через об'єднання багатьох людей, що допомагають один одному, де кожен приносить іншому деяку частку того, що необхідно для його існування, лише в такому разі людина може претендувати на досягнення досконалості, що належить по природі» [1, с. 168]. Тому на цьому шляху необхідним є створення доброчесного міста, що буде функціонувати на засадах взаємодоповнюваності та взаємодопомоги. Повторюючи тезу Платона про класи в державі, кожен з яких виконує свою функцію, аль-Фарабі доповнює її органічною аргументацією і проводить паралелі між суспільним і людським організмом. В тілі людини всі органи мають конкретні функції і загальна здорова робота організму залежить від чіткості виконання цих функцій і загальної злагодженої роботи організму.

Така сама логіка працює в суспільному організмі, що складається із класів, що мають різні ролі та функції: «Доброчесне місто подібне до досконалого, здорового тіла, всі органи якого допомагають один одному, щоб зберегти життя живої істоти і зробити її найбільш довершеною» [1, с. 169].

Продовжуючи свою аргументацію аль-Фарабі наголошує, що як у людському тілі є органи із більш та менш важливими функціями, так і у суспільному організмі є вищі (панівні) та нижчі (що повинні підкорятися) класи. Між ними існують відносини ієрархічного панування-підпорядкування. Внизу цієї соціальної піраміди перебуває клас, що виконує найнижчі функції та забезпечує інших матеріальними благами. Суть справедливості

полягає у суворому дотриманні такої соціальної ієрархії. В цій тезі аль-Фарабі не зраджує Платону і послуговується його положеннями та аргументами.

У «Трактаті про погляди мешканців доброчесного міста» аль-Фарабі не деталізує, які саме класи повинні складати політичний організм і навіть не використовує термінологію Платона про філософів, воїнів та землеробів-ремісників. Проте це завдання він вирішує у іншому своєму творі – «Афоризми державного діяча». Аль-Фарабі пропонує такий соціальний поділ мешканців доброчесного міста: найбільш достойні, майстри слова (оратори), вимірювачі, воїни і багатії (здобувачі багатств) [2, с. 217].

До першого класу філософ відносить мудреців, людей, що володіють розсудливістю, і користуються авторитетом у важливих справах. До другого класу належать служителі релігії і майстри слова, а саме проповідники, оратори, поети, музиканти, писарі (секретарі) і ті, хто їм подібний і належить до їх числа. Вимірювачі – це рахівники, математики, лікарі, астрологи тощо. До воїнів крім ратних воїнів аль-Фарабі зараховує стражників. Багатії - це ті, хто може набувати (здобувати) багатства, на кшталт хліборобів, скотарів, купців тощо [2, с. 217].

Цікавим є той факт, що він окремо не виділяє і не підкреслює виняткової ролі в державі таких прошарків як лікарі та судді, що можна пояснити провівши аналогію з «Державою» Платона, де ці прошарки також майже не згадуються і їх роль мінімізована.

Загалом все суспільство виконує розпорядження очільника (глави) міста, що є на вершині цієї піраміди. Знову послуговуючись органістичними аналогіями аль-Фарабі уподібнює роль глави міста до ролі серця в організмі людини, від якого безпосередньо залежить життя і здоров'я кожного індивіда.

Отже, аль-Фарабі у своїх політичних поглядах спирається на античну спадщину, а саме Платона і, описуючи доброчесне місто, він прагнув побачити досконале, справедливе суспільство, в якому б панувала повага, співпраця та справедливість. Суть доброчесного правління аль-Фарабі полягала у пізнанні усіх дій, через які стають можливими доброчесні життєві шляхи та навички у містах і народах, а також охорона, захист та збереження від того, щоб у місто не проникло жодної нерозумної речі.

Список літератури

1. Ал-Фараби. Трактат о взглядах жителей добродетельного города / Средневековая арабо-мусульманская философия в переводах А.В. Сагадеева: собр. пер. в 3-х томах. Том 1 / сост. и отв. ред. Н.С. Кирабаев. Москва: Изд. дом Марджани, 2009. С. 168–195.

2. Аль-Фараби. Афоризмы государственного деятеля / Пер. с араб. Алма-Ата: Наука, 1973. С. 171–274.

Буркало В.В.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОЛІТИЧНА ЦИКЛІЧНІСТЬ, УЯВА І ПЕРСПЕКТИВИ ПЛАНЕТАРНИХ ЗМІН

Політична уява розширяє чи стримує горизонт бачення суб'єктом власних трансформаційних перспектив, розкриття потенціалу реформ. Творча уява – сила духовних змін, її ілюзії – шлях до утопій. Его продукує ілюзії, софійний розум їх розвінчує, розгортаючи творчі потенції еволюції. Еволюційні цикли мають свої висхідні та низхідні еволюційної спіралі. Їх осягнення – спосіб більш осмисленого вибору бажаного майбутнього. Мікрозміни індивідуальної свідомості і політичні макропроцеси – це еволюційна екстеріоризація змістів психічного з метою усвідомлення своєї «тіні», звільнення самоусвідомлення від ілюзій его з виходом на простори свободи творчості в бутті Єдиного.

Досліджуючи циклічність руху енергетичного заряду потенціалу свободи в енергополях комуністичних соціумів і пікові сплески вияву громадянами свободи в умовах авторитарних режимів соцтабору, помітно [1], що: 1) в антирежимних революціях соцкраїн (1956 р. Угорщина, 1968 р. – «Празька весна», 1980-1981рр. – Польща, 1991 р. – провал путчу) простежується 12-річна періодичність з рухом від периферії (Будапешту) до Москви як оплоту реакції; 2) «Помаранчева революція» 2004 р. в Україні є її логічним закономірним проявом, ланка в ланцюжку хвилі свободи в енергополі авторитаризму, завершивши 1-й 12-річний інтервал нового 72-річного циклу свободи (1992-2004); 3) путч в Москві (1991 р.) збив ритміку, але не логіку процесу. Ритм змін припадав на 1992 р, але консерватори прискорили розпад СРСР. Радянський егалітарний цикл (~72 р.) завершено.

Вектор руху ланцюжка революцій є спіралеподібним (Будапешт–Прага–Варшава–Москва) з повтором переможних революцій (1989 р. – «осінь народів»), фазовим стрибком від внутрішнього прикордоння (декларування незалежності країнами Балтії, Україною…) в центр ядра авторитаризму (Москва, 1991 р.), з повтором проходження (зменшення радіусу спіралі) заряду свободи (Україна, 2004 р.) і перспективою руху через Мінськ (2016 р.) до ядра (Москва) для його остаточної переполяризації і оновлення у вогнях свободи. Евристичний потенціал даної закономірності дозволяв прогнозувати велику ймовірність: а) високої напруги в Білорусі (2016 р.); б) визрівання в Україні сонячного світогляду всеєдності – Науки Єдиного Життя як універсального світорозуміння та світовідчуття доби глобалізації; в) глибокого катарсису російського соціуму в 2028 р. з розширенням внутрішньої свободи в 2037 р.; г) активізації Вищих структур Я – «космічної свідомості» (2029-2033 р.) з осягненням глибинних пластів буття через повернення енергій 72-річного циклу; д) інституційної перебудови слов'янських автократій (2028-2064 р.) на засадах

філософії (Науки) Єдиного Життя; ж) ускладнення розвитку західної цивілізації в зв'язку з констеляцією ритмів її 72-річного (повернення нетрансмутованих низхідних імпульсів ІІ світової) циклу (1939-1945/2011-2017 р.); ж) біфуркаційні (революційні 2040, 2052 рр.) можливо будуть пов'язані з корекцією інтравертної активності соціумів і налаштуванням на новий «космічний» ритм планетарного життя; з) завершення 72-річного пострадянського циклу свободи (2064 р.) можливим визріванням розвинутої духовно зрілої спільноти, спроможної свідомо реалізовувати божественний план космічної ієрархії щодо програми розвитку планетарних еволюцій Землі. Однак припущення щодо: а) Білорусі «випередило» події на 4 роки; б) ускладнення на Заході проявилося у конфронтації між Заходом і РФ (режим санкцій за війну на Донбасі, окупацію Криму), конфлікті всередині ЄС (2016 р. – «Брегзит»), напрузі з адміністрацією Д. Трампа (2016-2020 р.), підтримці режиму В. Путіна В. Орбаном, М. Земаном, їм подібних. Політичну інфантильність громадянське суспільство Білорусі частково подолало лише 2020 р. Така білоруська «аритмія» і через: 1) українське неприйняття 2010 р. жінки при владі (Ю. Тимошенко з її жорстоким анімусом і небездоганною бізнес-репутацією). Підсумок: в 2010 р. В. Янукович стає президентом частково і голосами «помаранчевих» через брак їх політичної уяви і раціо; 2) громадянську інфантильність та імперські комплекси більшості росіян, які на піку 7-річної флуктуації (2011 р. – «болотні події») 12-річного циклу (2004-2016 рр.) не змогли позбутися режиму Путіна, й підтримали анексію Криму 2014 р. Результат: «харківські угоди» 2010 р., відмова від євроінтеграції 2013 р., Євромайдан, війна РФ з Україною як страх росіян прикладу успішної України. Варіант співпраці ще в 2010 р. і далі суспільств й політиків: А. Меркель - Д. Грибаускайте - Ю.Тимошенко - Б.Обама (навіть без умовного Б. Нємцова) мав би інші наслідки. Ресурси стримування путінізму сприяли б зовнішній м'якій силі прикладу для швидшого політичного дорослішання громади Білорусі.

Квантові потоки енергій циклів (лібідо в психоаналізі, Святий Дух в християнстві, потоки свідомості Ріки Життя - езотеризм, Енергії Любові Єдиного Життя в Науці Єдиного Життя) невпинні, і цикли 12- і 72-, 2000-річні й більші (платонівські, еони (aion) у К. Юнга) змінюються. Передбачувана періодичність 2016 р. таки проявилася, та за межами Європи. Пд. Корея – чергова ланка ланцюга мирного усунення від влади мільйонами самосвідомих громадян президентки Пак Кин Хє (3 грудня 2016 р. – близько 1,7 млн. протестуючих, 4 грудня – 2,3 млн. (Сеул – 1,7 млн., 0,6 млн. – решта міст) з оголошенням їй парламентом імпічменту (9.12.2016 р.), затвердженого рішенням конституційного суду 10.04.2017 р. Що не вийшло у білорусів ні в 2016 р., ні в 2020 р., те вдалося корейцям завдяки масовій солідарності мирної налаштованості, набутим досвідом в колективній та інституційній пам'яті їхнього соціуму, внутрішнім звільненням себе від внутрішньої агресії в емоційних,

ментальних, меморіальних полях мільйонів громадян й свідомим контролем розуму та демократичного етосу над емоціями в ситуації масового скупчення без виникнення ефекту юрби при рішучих вимогах змін. У 1980 р. реакція корейського диктатора Чон Ду Хвана на протести громадянського суспільства була схожа на реакцію О. Лукашенка, В. Януковича. За 36 років душа корейської нації, як і угорської (1989-1956 = 33 р.) набула імунітету проти насильства і у протестуючих, і у можновладців. Зсув у свідомості дав мирний результат, нові форми комунікації й вирішення конфліктів, що спостерігалось в 1989 р. в Сх. Європі (окрім Румунії, Югославії), в Україні 2004 р., 2013 р. Проте в ситуації циклічного повернення ще нетрансмутованих низькочастотних енергій гніву, образ, ненависті (повернення енергій ДСВ в 2011-2017 р.) не вільна від психотравм минулого душа (як в росіян, угорців з розпадом імперій, українців – після колоніальних травм) дає рецидиви (агресія Путіна, авторитаризм В. Орбана, сепаратизм на Донбасі), а отже, потребує не тільки подальшого циклічного очищення висхідними енергіями любові, а і усвідомлення політиками циклічності циркуляції негативних енергій спотвореного лібідо, потребу їх інституційного приборкання до їх виходу із надр колективного несвідомого (сплеску ілюзій, ігор, драм его на кшталт «кримнаш»).

Зазначимо, що в новітніх духовних вченнях дані роки (1956, …2016 р.) є дією «променя Чистоти». Можна припустити і уявити, що хвиля енергій чистоти (генерована всіма, хто перебуває в самосвідомості Любові Єдиного Життя Єдиного Буття Єдиного) особливо в ці роки омиває і очищає, гармонізуючи рівність і свободу в індивідуальних й колективних енергополях громадян. Отже, 6 чистилищ, що відбулися (1956, 1968, 1980-1981, 1991, 2004, 2016 р. /затримана до 2020 р. в Білорусі), + кумулятивне 1989 р., і ймовірне, що назріває (2028 р.) є закономірними етапами логіки розгортання метапрограми під керівництвом Космічної Божественної (ангелів, архангелів, елохім в термінології християнства, бодхисатв, будд, ману в інтерпретації буддизму) Ієрархії зі звільнення людства з-під гніту їх власного егоїзму і прояв божественної природи людини, людства в їх поступові до життя в святості, реалізація одухотвореними соціумами (і в України великий шанс) інтегральної місії синтезу західного раціоналізму та східної містичності на основі проявлених сакральних текстів Науки Єдиного Життя для розбудови планетарного божественного ієрархічного космічного братства в психодинаміці Духу.

Список літератури

1. Буркало В. Періодичність антирежимних революцій в країнах Ц.-Сх. Європи: випадковість чи розгортання метапрограми / Мат. міжн. н.-пр. конф. «Трансформаційні процеси на пострадянському просторі на рубежі XX–XXI ст.: інституційний, соціокультурний та етнонаціональний вимір», (28-29 квітня 2011 р., м. Ужгород). Ужгород, 2012. URL: http://libuzhnu.brinkster.net/herald.aspx.

Гарбадин А.С.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУРИ АРХІТЕКТУРИ ВИБОРУ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Архітектор вибору може помітно поліпшити якість життя людей, розробивши зручне для користувачів середовище. Найбільш успішні компанії допомагали людям і навіть завойовували ринок завдяки цьому. Іноді продумана архітектура вибору очевидна, і нею задоволені і споживачі, і роботодавці: "хороші приклади iPod і iPhone, не тільки через елегантний зовнішній вигляд, але і через простоту в управлінні. В інших випадках архітектура сприймається як даність, і трохи уваги пішло б їй на користь" [1, с. 21]. Власне кажучи тому приватні компанії часто виграють конкуренцію, коли ділять сегмент ринку із державними через мобільність у врахуванні цих факторів – таке відбувається у всіх сферах, від будівництва до освіти. Власне тому стратегія підштовхування додатково важлива і для держави – у світі ТНК працювати таким чином особливо важливо. Зрештою тільки так можна долати непрофесіоналізм типового бюрократа та його утилітарну зацикленість на власній зарплаті та вільному часі – це я можу стверджувати абсолютно серйозно, як гвинтик державної освітньої машини. Держава через свої інститути та можливості здатна покращити рівень життя громадян, зрештою для цього вона і покликана. Для цього конституції і передбачають уточнення про їх "правовий" чи "соціальний" характер. Разом із тим свобода вибору є надважливою. Ці дві тези повинні об'єднувати всіх політиків, всі політичні партії, незалежно від їх ідеологічної спрямованості, звісно якщо це не екзальтовані популісти.

Р. Талер вказує на те, що "лібертаріанський патерналізм створює прекрасні можливості для співпраці. У таких областях як захист навколишнього середовища, сімейне право і освіта, краща організація управління дозволить знизити ступінь державного примусу, скоротити обмеження і призведе до більшої свободи вибору. Якщо стимулами і підштовхуванням замінити вимоги і заборони, бюрократичний апарат стане меншим, як і витрати на нього. Підкреслимо: ми не за розширення органів влади, а за поліпшення системи управління. Коротше кажучи, лібертаріанський патерналізм не лівий і не правий, не демократичний і не республіканський" [1, с. 23]. Тобто така ідеологічна позиція є по суті позаідеологічною у класичному значенні – у просторі традиційного поділу на лівих та правих лібертаріанський патерналізм уникає такого структурування. Зазвичай політика у сфері економіки, культури, права – всього завгодно, ділиться таким чином. Для лібертаріанського патерналізму єдиним критерієм ідеологічності буде підштовхування людей до прийняття оптимальних рішень – а така оптимальність не є універсальною. Залежно від контексту (а ми вже знаємо, що він дуже

багато визначає) лібертаріанський патерналізм може бути і лівим, і правим, і центристським. Відповідно і відчуження у прихильників традиційних ідеологічних позицій він викликати не може. Знову ж таки хіба у радикальних відхиленнях, що не несуть для нас інтересу. Архітекторам вибору потрібно постійно пам'ятати про стимули. Як зазначає Р. Талер: "потрібно створювати правильні стимули, націлені на певних людей" [1, с. 94]. Для цього варто відповісти на чотири запитання при розробці архітектури вибору.

По-перше, які наші стимули? Що ми хочемо досягти? Які у нас для цього можливості? Для початку треба чітко визначити свою мотивацію та можливості як архітектора вибору. Чи це покращення життя конкретної групи людей, чи спроба продати товар – від телефону до кандидату на виборах. По-друге, хто вибирає? Тобто, хто наша цільова аудиторія? Потрібно прагнути зібрати якомога більше знань про них. Вивчення потенційної аудиторії – основа основ соціальної роботи, від публічного виступу до роботи у будь-якій соціальній сфері. Про політичну і говорити немає чого. По-третє, хто платить? Тобто, хто є замовником даної архітектури вибору? Які у нас фінансові можливості? Який кінцевий результат ми ставимо перед собою? Усереднений вибір – відділи поведінкової економіки, що працювали у різних країнах, зазвичай були орієнтовані на те, аби у процесі покращення життя людей у підсумку фінансово виправдовували своє існування прибутком, який би перевершував витрати на своє функціонування принаймні у десять разів. По-четверте, хто отримує вигоду? Зрозуміло, що ідеальний тут орієнтир – конкретні люди, яких ми підштовхуємо. В ідеалі вони б мали кинути палити, зайнятися собою чи щось таке.

І останнє – це конфлікт стимулів. Наприклад, ви застудилися і приходите до лікаря з метою отримати рекомендацію щодо того, який препарат вам допоможе. Ви готові повністю покластися на лікаря, оскільки він кваліфікований експерт у сфері добору лікування, а ви "по замовчуванню" з ним погодитеся. З іншого боку, лікар – архітектор вибору. Часто трапляється у таких архітекторів конфлікт стимулів. З одного боку, це прагнення вилікувати пацієнта, а з іншого – у рецепті виписати із альтернатив лікування ті препарати, які просуваються на ринку дружніми медичними представниками. Наш архітектор вибору може отримувати фінансову винагороду з кожного такого рецепту, позаяк формальна домовленість є. Часто у такому конфлікті архітектори вибору керуються власним інтересом, прописуючи те, що вигідно їм – байдуже, що пацієнт заплатить трохи більше, трохи не за те, що треба, за трохи мало апробований препарат, з трохи довшим переліком можливих побічних ефектів.

Список літератури

1. Талер Р., Санстейн К. Nudge. Архитектура выбора. Как улучшить наши решения о здоровье, благосостоянии и счастье. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2017. 240 с.

Дорош Л.О.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національний університет «Львівська політехніка»

ДОСВІД УКРАЇНИ У ПРОТИСТОЯННІ ГІБРИДНИМ ВПЛИВАМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА

Наукова спільнота держав Заходу розглядає Російську Федерацію як головне джерело потенційних загроз гібридного характеру. Відтак наукові роботи західних дослідників за темою гібридних війн переважно скеровані на аналіз поточного використання Російською Федерацією гібридних методів та пошук способів протидії їм. Досвід України у цьому контексті має визначальне значення.

Події у Криму та на Сході України стали яскравим свідченням того, що сьогодні інформаційний компонент відіграє у гібридній війні не меншу роль, аніж військові дії. Відтак, визначальним для протистояння гібридним впливам є здійснення моніторингу за інформаційним простором держави та здійснення аналізу рівня впливу іноземних держав на нього. Здійснення спостереження за інформаційним простором дозволяє ідентифікувати агресивні дії іноземної держави у інформаційній сфері та мінімізувати ефект таких дій. До прикладу, засоби масової інформації іноземної держави можуть здійснювати активну критику національного керівництва держави перебування, підбурювати населення на протести проти законної влади або поширювати міфи задля дискредитації державної політичної еліти тощо. Окрім того іноземні засоби масової інформації можуть робити внесок у формування нових штучних ідентичностей, відмінних від загальнонаціональних. До прикладу, як зазначає Т. Журженко, Російська Федерація багато років здійснювала активні дії в українському інформаційному просторі з метою усунення можливості формування української національної ідентичності у тих регіонах України, де переважає російськомовне населення. На думку дослідниці, активна фаза «експорту» альтернативних ідентичностей почалася після перемоги на президентських виборах 2004 р. В. Ющенка, коли «Кремль критикував проект нової національної ідентичності, який втілював Ющенко, та використовував націоналістські крайнощі українського керівництва, щоб заплямувати його проєвропейський імідж» [2]. Вже тоді Російська Федерація активно використовувала радянські пропагандистські історії про співпрацю українських націоналістів із нацистами, намагалась переконати російськомовне населення України у наявності загрози зі сторони проукраїнських сил. Водночас, російська пропаганда пропонувала українцям нову ідентичність – «Рускій мір», тобто пропонувала російськомовним українцям ідентифікувати

себе не з Україною, а з православною або слов'янською цивілізацією [2]. Безумовно, такі дії російської сторони зробили Україну більш вразливою для гібридних впливів. Отож, подібну активність в інформаційному просторі потрібно відслідковувати та вчасно на неї реагувати.

Українські дослідники пропонують підходи для протидії зовнішнім впливам у інформаційній сфері. До прикладу, І. Малик стверджує, що боротьбу в інформаційному полі необхідно проводити у трьох напрямках: превентивні заходи, атака та захист. Загалом задля протистояння в інформаційній сфері, держава, за словами дослідниці, повинна виконувати такі дії: у жодному разі не повинно бути «тиші» з боку влади, кожна подія повинна бути прокоментована і пояснена, має бути офіційна позиція керівництва держави. Великим кроком вперед було б створення при кожному військовому формуванні відділу, в якому працюють військові кореспонденти, для об'єктивної і оперативної подачі інформації у ЗМІ та роз'яснення дій армії у районах, де вона проводить свої операції проти терористів; журналісти усіх рівнів повинні активізуватися і поширювати інформацію, але не пропаганду, дотримуючись усіх принципів журналістської етики, слід створити широке коло блогерів та користувачів мережі, які подають правдиву інформацію; створювати власний відео-контент, щоб українські ЗМІ могли показати репортажі з гарячих точок; вшановувати народних героїв з простих бійців на державному рівні [3, с. 52].

Дещо інші методи протистояння пропонують українські дослідники В. Носов та О. Манжай. У своїй статті «Окремі аспекти протидії інформаційній війні в Україні», дослідники пропонують за рахунок донорських вливань організувати на громадських засадах спеціальний центр протидії інформаційним впливам. На думку дослідників, це дозволить побудувати більш гнучку та мобільну сучасну структуру інформаційної протидії. Центр має функціонувати паралельно з державними органами та тісно з ними взаємодіяти.

В. Носов та О. Манжай пропонують надати такі основні функції центру протидії інформаційним впливам: 1. Координація діяльності волонтерів з моніторингу медіа-ресурсів на предмет наявності матеріалів, які містять згубний інформаційний вплив, а також здійснення такої діяльності працівниками центру. Це може бути, наприклад, відслідковування матеріалів, в яких містяться заклики до порушення територіальної цілісності, насильницького повалення конституційного ладу тощо. За результатами моніторингу відповідна інформація має доводитись до правоохоронних органів за належністю. 2. Заохочення громадськості до створення ресурсів з викриття неправдивих інформаційних повідомлень, а також доведення результатів у доступній формі до населення. 3. Формування пропозицій до чинного законодавства органам законодавчої та виконавчої влади щодо удосконалення системи інформаційної безпеки країни. 4. Доведення до мешканців країни, яка чинить деструктивний інформаційний вплив, правдивої інформації та

створення умов для критичного аналізу громадянами цієї країни відомостей з відповідних медіа. 5. Адаптація сучасних методик інформаційного протиборства до вітчизняних реалій та надання рекомендацій щодо їх застосування відповідним державним органам [4, с. 32].

Варто пам'ятати, що активна присутність іноземної держави в національному інформаційному просторі вказує на те, що така іноземна держава зацікавлена у впливі на громадську думку держави перебування. Отож, активна інформаційна діяльність іноземної країни є індикатором потенційного агресора, який може вдатися до використання гібридних методів впливу у майбутньому. Безсумнівно, діяльність ЗМІ такої країни необхідно відстежувати на наявність повідомлень, які можуть зашкодити внутрішній національній злагоді держави перебування.

Як зазначає ідеолог російського гібридного наступу В. Герасимов у своїй статті «Цінність науки в передбаченні», сьогодні про початок війни не оголошують офіційно [1]. У світлі цього для успішного протистояння гібридним впливам, держава повинна постійно здійснювати розвідувальну та аналітичну діяльність, спрямовану на виявлення фактів підготовки потенційного ворога до гібридної війни та, зокрема, запуску гібридних атак, у тому числі й у інформаційній сфері. Відтак кожна держава повинна проводити моніторинг власного інформаційного простору на наявність активності в ньому іноземних ЗМІ. Безперечно, активна присутність іноземної держави в національному інформаційному просторі вказує на те, що така іноземна держава зацікавлена у впливі на громадську думку держави перебування, що є індикатором потенційного агресора. На це, зокрема, вказує приклад України: у вітчизняному інформаційному просторі російські засоби масової інформації довгий час вчиняли активні дії, спрямовані на перешкоджання формуванню української національної ідентичності, що зробило нашу державу більш вразливою до гібридного впливу.

Список літератури

1. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. *Военно-промышленный курьер*. 2013. № 8 (476).

2. Журженко Т. Розділена нація? Переосмислення ролі політики ідентичності в українській кризі. *Гельсінська ініціатива – XXI* (09.06.2015). URL: http://21.helsinki.org.ua/index.php?id=1433858893.

3. Малик І. Механізми протидії негативним впливам інформаційної пропаганди. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1, №2. С. 47–54.

4. Носов В., Манжай О. Окремі аспекти протидії інформаційній війні в Україні. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні*. 2015. №1 (29). С. 26–32.

Заболотна М.Ф.,
кандидат політичних наук,
заступник міського голови Оріхівської міської ради з питань діяльності виконавчих органів

СУБ'ЄКТНІСТЬ ДЕРЖАВИ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ ЯК ОДИН З ІНДИКАТОРІВ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

На протязі багатьох років актуальним залишається вивчення глобалізації та світових процесів. Невід'ємним є питання дослідження ролі держави як базової складової міжнародних відносин. Але воно не буде повноцінним без дослідження поняття «суверенітет». Очевидно, що неможливо розглядати державний суверенітет як абсолютний. Всі країни, в тому числі й супердержави, імперії, піддавались впливу зовнішніх факторів. Характер та наслідки цього впливу може бути різним. Часом такий вплив істотно не змінював та не становив загрозу основним інтересам держави.

Суверенітет держави є базовим принципом сучасної системи міжнародних відносин. Перш за все це визначає самостійність країни у прийнятті рішень щодо своєї зовнішньої політики. Тобто кожна країна, залежно від власних інтересів, може самостійно укладати договори, брати участь у формуванні нових або вступати до уже існуючих об'єднань різних рівнів. Даний формат співпраці призводить до того, що держава добровільно погоджується на те, що її партнери в рамках певної угоди можуть впливати або координувати її зовнішньополітичний (а інколи внутрішньополітичний) курс. Від ступеня інтегрованості держав до міжнародних організацій залежить делегування окремих суверенних прав країн-учасниць керівним органам цих об'єднань. Тобто держави зобов'язуються узгоджувати свої основні рішення, що стосуються зовнішньої політики, економіки та питань безпеки з наддержавними чи міждержавними органами. Існують різні точки зору відносно того, чи передача частини владних повноважень держави міжнародним організаціям, членом яких вона є, призводить до зменшення або руйнування суверенітету держави чи ні. Дехто з вчених вважає, що це можна розглядати як реалізацію суверенітету: участь країни у пошуку партнерів, консолідація з метою вирішення важливих питань необхідних задля розвитку держави та покращення рівня життя населення. Попри зобов'язання, які бере на себе країна, стаючи актором в системі міжнародних відносин, передусім очікується, що отримана користь значно переважатиме ризики та втрати. Однак, те, що в різних об'єднаннях держав є більш розвинені та менш розвинені країни, викликає питання щодо доцільності обмежень державного суверенітету, якщо це не гарантує рівність в розвитку всіх членів організацій.

Розглядаючи нерівномірність розвитку держав, можна виділити декілька основних причин цього. По-перше, це пов'язано з різницею потенціалів. Цей фактор об'єктивний і

визначає різницю в загальному впливі цих країн на міжнародні арені. По-друге, це різниця в реалізації даного потенціалу та його подальшого розвитку. Часом можливості реалізації державою свого потенціалу пов'язують з її суб'єктністю.

Вивчення проблеми суб'єктності держави є однією з основних в рамках дослідження державного суверенітету, самостійності та незалежності у прийнятті внутрішньополітичних і зовнішньополітичних рішень [1, с. 148]. Під «суб'єктністю» розуміється «державна цілісність». Тобто злагоджена взаємодія всіх складових, що відображається у взаємовідносинах з акторами на міжнародній арені і всередині самої країни. Це дає можливість обирати власний вектор розвитку в залежності від національних інтересів та пріоритетів. Країна, що не має суб'єктності, не існує як суверенний, самостійний актор міжнародних відносин. Відсутність суб'єктності позбавляє державу здатності до прийняття рішень, робить її залежною від політичних рішень інших країн або організацій [3]. Слід зазначити, що для суб'єктності держави характерна планомірна політична та економічна діяльність як всередині країни, так і на міжнародному рівні, що базується на її національних інтересах, гарантує її територіальну цілісність та розвиток. Часто основою суб'єктності виступає наявність національно орієнтованих інтересів в суспільстві, бажання та можливість захищати їх, активна політична еліта, а також підготовані, професійні лідери та керівні органи, що зможуть втілити національні інтереси [3]. Однією з основних умов суб'єктності країни є внутрішня сила, самоусвідомлення та самоідентифікація. Її виявом виступають стійкість до зовнішніх факторів та здатність втілювати проєкти на міжнародній арені [2].

Отже, на сучасному етапі значно збільшилась роль механізмів управління різних рівнів (державного і національного). На міжнародній арені виникли нові суб'єкти. Суверенітет набуває нових ознак. Незважаючи на велику кількість нових акторів, замінити державу, як основу системи міжнародних відносин, не вдається.

Список літератури

1. Конуров А. Глобальная политическая субъектность и ее влияние на суверенитет государства. *Вестник Военного университета*. 2010. Вып. 1 (21). С. 147–152.
2. Рахимов Р. Политическая субъектность государства как условие реализации прав и свобод личности и борьбы с преступностью. 2003. URL: http://kalinovsky-k.narod.ru/b/ufa20034/34.htm
3. Ремарчук В. Социальные технологии как инструмент разрушения субъектности государства. *Гуманитарный вестник*. 2016. Вып. 12 (50). URL: http://hmbul.ru/articles/401/401.pdf
4. Яхно О. О субъектности. URL: https://blogs.pravda.com.ua/authors/yakhno/613b1fae24506/.

Іленьків Г.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

СИМВОЛІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІДЕАЛУ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЦІ

Серед різних аспектів політичного ідеалу не останнє місце займає символічний. Багатовимірність політичного ідеалу визначає його складність як об'єкта політичного дослідження. Причому в основному увагу приділяють прикладному аспекту політичного ідеалу, розглядаючи його в зв'язку з політичною практикою. Не применшуючи значущості цієї сторони ідеалу, адже йдеться про спосіб визначення практичної сторони політики уявленнями індивідів та соціальних груп про досконалий та оптимальний стан політичної системи, ми вважаємо за необхідне звернути увагу на ті виміри, що визначають межі та систему координат в яких формується індивідуальна та групова політична свідомість.

Політичний ідеал є не лише системою ідей, цінностей та норм, що визначають уявлення про певний стан об'єкта, але й концептом, що визначає стан зрілості політичної свідомості суспільства та її умовного «здоров'я». Вважаємо за доцільне розглядати політичний ідеал як на буденному, так і на теоретичному рівні політичної свідомості, що матимуть різну форму та характер вияву, проте фактично однакове значення. Політичні ідеали складаються в свідомості як одиничних індивідів, так і суспільства загалом щодо всіх елементів політичного буття людини, проте найбільш активне їх формування відбувається щодо інституційної складової політичної системи. Ідеться, зокрема, про уявлення про досконалі форми держави, політичної влади, еліт та лідерів. Тож політичний ідеал – це не лише уявлення про те, що і як можна чи потрібно змінити в політичній практиці, а й специфічний індикатор, що має символічне значення для оцінки стану розвитку політичної системи. Символічний аспект політичного ідеалу можемо розглядати з кількох сторін.

По-перше, наявність концептуалізованих політичних ідеалів в політичній свідомості населення. Практично неможливим є існування політичної системи в якій не буде жодних уявлень про політичний ідеал. Це мала б бути політична система, в якій люди не думають про політику взагалі, або ж позаполітичний стан, в якому немає необхідності осмислювати політику, адже немає необхідності в політиці. Щойно індивіди починають сприймати та пізнавати політику, в них з'являються судження стосовно сучасного їм стану політичної системи та можливостей її вдосконалення. Концептуалізація політичних ідеалів, їх оформлення в системному вигляді є показником системності політичного пізнання, а отже – розуміння політики як системного явища. По-друге, співвідношення політичного ідеалу з політичною практикою в суспільній свідомості. Тут не йдеться про механізми чи навіть стан втілення політичних ідеалів, а швидше про позиціонування актуальної політичної системи як

ідеальної або наближеної до неї. З теоретичної позиції такому опису відповідає утопія, проте нас більше цікавлять реальні політичні системи, а не їх теоретичні моделі. Саме проголошення наближеності до політичного ідеалу (конкретного чи абстрактного) є ознакою значущості політичного ідеалу в політичній свідомості населення. Звичайно, в реальності існування такої політичної системи є майже неможливим, проте тут необхідно враховувати специфіку формування та трансформації політичних ідеалів в конкретному суспільстві.

По-третє, стан включеності політичних ідеалів в політичну практику. Загалом очевидно, що формування політичних ідеалів зумовлене виникненням в свідомості уявлень про об'єкти політичної реальності, які (уявлення) не відповідають дійсності. При цьому політичний ідеал не є системою хибних уявлень про об'єкт, як, скажімо, утопія та ідеологія в концепції К. Мангайма, а фактично системою уявлень про об'єкт в його потенційній формі. Під станом включеності політичних ідеалів ми маємо на увазі можливість впливу на політичну практику, потенціал цього впливу, а не реальний актуальний вплив. Так, політичні ідеали можуть існувати як абсолютно відірвані від політичної практики концепти, хоча вони безсумнівно формуються як реакція на політичну дійсність (чи хоча б уявлення індивідів про політичну дійсність). З іншої сторони політичні ідеали можуть активно використовуватися владними інститутами для спрямування політичного курсу держави або ж політичної поведінки населення. Нас цікавить насамперед ставлення до політичного ідеалу населення та реальні механізми впливу індивідуальних та групових ідеалів на політичну дійсність загалом. По-четверте, особливості об'єктів політичної реальності, стосовно яких формуються політичні ідеали. Системні політичні ідеали мають найбільш повний характер, звичайно, проте ці системні уявлення формуються в основному на теоретичному рівні політичної свідомості. Політичні ідеали на буденному рівні політичної свідомості в основному мають фрагментарний характер. Власне, сам факт відображення конкретних об'єктів політичної реальності в своєрідному дзеркалі політичного ідеалу говорить про особливу значущість конкретно цих об'єктів для суб'єктів політики. Так, скажімо, активне формування ідеалу політичного лідера може означати певні авторитарні тенденції в суспільній свідомості. Не відкидаючи значущість політичного лідерства в демократичних суспільствах, ми вважаємо активну ідеалізацію його (лідерства) ознакою наявності ідей щодо виключної ролі політичного лідера в політичній системі.

Тож символічне значення політичного ідеалу вбачаємо у здатності бути індикатором особливостей розвитку політичної свідомості, стану та конфігурації суспільної політичної свідомості. Формування політичних ідеалів дає нам зрозуміти як відбувається пізнання політики на буденному та теоретичному рівнях, які потреби населення є ключовими та як суб'єкти політики бачать розв'язання основних проблем в реальних політичних системах.

Сергієнко Т.І.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Актуальність дослідження полягає у тому, що поряд з науково-технічною революцією відбувається антропологічна і цифрова революція, суть яких у глибинній зміні ціннісних орієнтацій, ідейних переконань та поведінки його суб'єктів. Інноваційно-інформаційні технології як реальний соціальний ресурс адаптації людини до життя стали активно використовувати для маніпулювання свідомістю. Особливо важливим в сучасних умовах є те що інформація є засобом впливу на свідомість, а процес інформатизації суспільства робить інформацію ключовим об'єктом у житті кожної людини.

Проблемами вивчення інформаційних процесів займаються відомі українські та зарубіжні дослідники, такі як: Н. Волковський, В. Воронкова, С. Жук, В. Косєвцов, А. Кузьменко, О. Кіндратець, В. Ліпкан, О. Литвиненко, І. Лук'янець, В. Остроухов, П. Панарін, В. Петрик, Г. Почепцов, П. Прибутько, М. Присяжнюк, А. Рось, В. Толубко, М. Требін та ін. Психологічний компонент інформаційної та гібридної війни глибоко досліджений у працях Д. Волкогонова, С. Зелінського, О. Караяні, В. Крисько, В. Лепського, В. Лісічкіна, А. Морозова, В. Прокоф'єва. Щодо питань забезпечення інформаційної безпеки, то вивченням цієї проблеми займалися В. Білик, В. Бінько, К. Бурич, А. Гуровський, А. Данільян, А. Дзюбань, В. Пархоменко, Д. Дмитрієв, І. Єфименко, Б. Коган, П. Косач, Р. Костенко, В. Ліпкан, О. Палій, Р. Погорецький та ін. Проте вивчення та аналіз опублікованих за даною проблемою робіт показали, що необхідне комплексне дослідження питання щодо інформаційної безпеки людини в умовах гібридної війни.

Реалії сьогодення свідчать, що з розвитком сучасних інформаційних технологій зросли загрози інформаційній безпеці, і виникла проблема відносно забезпечення інформаційної безпеки як національних так і міжнародних інтересів [1, с.12]. Отже, ключове місце в умовах гібридної війни, в забезпеченні інтересів інформаційного суспільства, посідає інформаційна безпека, яка тісно пов'язана з проблемами щодо забезпечення як особистісної безпеки, так і соціуму в цілому. Р. Костецький зазначає, що поняття «інформаційної безпеки» можна розглядати у декількох ракурсах. По-перше, це стан захищеності інформаційного середовища суспільства, який забезпечує його формування, використання й розвиток в інтересах громадян, організацій та держави. По-друге, «інформаційна безпека» – це стан захищеності потреб в інформації особи, суспільства й держави, при якому

забезпечується їхнє існування та прогресивний розвиток незалежно від наявності внутрішніх і зовнішніх інформаційних загроз [5].

В сучасних умовах інформація стала інструментом маніпулятивних технологій, що використовуються при ведені гібридний війн. Шляхом заперечення чи викривлення фактів можна легко маніпулювати населенням, переконувати політиків [2, с. 14]. Тому інформаційну війну можливо розглядати як одну з передумов для гібридної агресії. Сутність гібридної війни розкривається через синергію різних вимірів протистояння – інформаційного, політичного, економічного, соціального, гуманітарного та воєнного. Гібридні війни перетворилися на однин з найпоширеніших засобів досягнення цілей як у внутрішній так і зовнішній політиці [3, с. 37]. Гібридні засоби ведення війни можуть бути використані як у стані бойових дій, так і миру, що забезпечує суттєві можливості для маневру по відношенню до держави, яка є об'єктом цієї війни [6, с. 264]. Події, які відбуваються в сучасній Україні, є наслідком прояву саме гібридної війни, де інформація стає менш керованою, а управління збройними та не збройними конфліктами перемістилося в інформаційний простір [4, с. 21].

Метою гібридних війн є якісні зміни традиційного культурного і духовного життя, порушення спадкоємності національних ідеалів і цінностей, демонтаж історичної пам'яті. Постійний інформаційний тиск дає змогу маніпулювати свідомістю суспільства, що призводить до руйнування ідейного опору, типу і стилю управління, підміни національних інтересів і цілей державного розвитку.

Отже, зазначимо, що гібридна війна – це війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною. Характерним для гібридних воєн є те, що на відміну від попередніх типів воєн вони стають не менш важливими, ніж суто військові методи здійснення складних політичних, економічних, інформаційних та інші невійськових заходів.

З огляду на характер явища гібридної війни, Україні потрібно зосередитись на розробці нетрадиційних методів як складових військових дій для забезпечення системи національної безпеки. Кібернетика, інформаційні технології, економіка та пропаганди також повинні розглядатися як джерела «гібридної війни», а для захисту від цієї загрози необхідно створити відповідні системи. Водночас, для того, щоб визначити найбільш ефективний спосіб створення оборонної системи, необхідно усвідомити слабкі місця держави, проти якої буде застосовуватися або вже застосовується гібридна війна.

Список літератури

1. Арабаджиєв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Інформаційно-психологічна війна як спосіб впливу на громадянське суспільство. *Тиждень науки-2020.* Юридичний факультет. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 13–17 квітня 2020 р. / Редкол.: В. В. Наумик (відпов. ред.) Електрон. дані. Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020. С. 120 –122.

2. Арабаджиєв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Основні напрями розвитку і становлення політичної системи України в умовах сучасної гібридної війни. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів: матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Одеса, 3 квітня 2020 року. Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2020. С. 13–18.

3. Арабаджиєв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Політична маніпуляція та інформаційно-психологічна безпека в політичних відносинах. *Політикус: Науковий журнал.* Видавничий дім «Гельветика». №2. 2020. С. 36–43.

4. Дорошкевич А.С. Гібридна війна в інформаційному суспільстві. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»,* 2015. № 2 (25). С. 21–28.

5. Костецький Р. Інформаційна безпека особистості. URL: https://sites.google.com/site/infobezpekaosobu/informacijna-bezpeka.

6. Сергієнко Т.І. Інформаційні війни як фактор впливу на політичну свідомість. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць,* Вип. 61 / Гол. ред. В.Г. Воронкова; Запоріз.держ.інж.акад. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2015. С. 264–265.

Тишкун Ю.Я.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРОБЛЕМА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ В РОСІЙСЬКІЙ НАУКОВІЙ ШКОЛІ «СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ»: ТЛУМАЧЕННЯ Н. КОСОЛАПОВА

Існування будь-якої наукової дисципліни передбачає наявність у неї власного об'єкта і предмета дослідження, базового поняття (категорії), яка його описує і методології її аналізу. Втім, проблема дисципліни «Світова політика» від її виникнення в XX ст. дотепер полягає у відсутності чіткого розуміння і, отже, визначення зазначених складових. Як зазначив з цього приводу представник російської школи «світополітики» А. Богатуров – визначення відмінностей предмета дослідження науки «світової» політики від предмета теорії міжнародних відносин в різних національних наукових школах, в т. ч. на Заході, проводиться «майже виключно інтуїтивно», а саме поняття «світова політики» «безладно вживають» «як синонім чи майже синонім поняття «міжнародні відносини»» [2, гл. 8].

В такому випадку, в принципі, постає питання, чи взагалі варто створювати окреме поняття «світова політика» і однойменну наукову дисципліну, чи в цьому випадку достатньо обмежитись використанням традиційного поняття «міжнародні відносини» і вивченням побудованих навколо цього поняття усталених дисциплін: історії, соціології і теорії міжнародних відносин.

Втім, з такою постановкою питання не всі науковців згодні. Зокрема, й Н. Косолапов, який є в сучасній російській політичній науці одним із «живих класиків» – і школи традиційних міжнародних відносин, і, водночас, новітньої школи «світополітики» (в термінології А. Богатурова), яка виникла в 1980–1990 рр. Саме Н. Косолапов у однойменній статті («Мировая политика как явление и предмет науки», 2005) спробував визначити рамки поняття «світова політика», використовуючи декілька тактик його аналізу. З одного боку, опис складових поняття, які творять його зміст – базової політологічної категорії «політика» та найширшої філософської категорії (універсалії в теормінології І. Канта) – «світ». З іншого, класичне окреслення рамок явища світової політики (апофатика і катафактика – чим воно є і чим не є), через співставлення цього явища із суміжними явищами – різного ієрархічного (просторового) масштабу (глобального, регіонального, національного), аналіз його складових, витоків і характеристик.

Аналізуючи складові поняття «світової політики» Н. Косолапов дає такі два широкі тлумачення «світу»: по-перше, «у фізико-географічному і політико-адміністративному

сенсах» як «заселена [людьми] частина планети… (world)», тобто Ойкумена в буквальному давньогрецькому розумінні, але не планета Земля в цілому; по-друге, як «сфера духовної і практичної життєдіяльності конкретного суспільства в певний період (universe)» [1, с. 102–103]. Своєю чергою, політику він окреслює чіткіше і вичерпніше, як поєднання: «політики як певної спільності, середовища і споживача політичної діяльності і її результатів (polity); …сукупності політичних цілей, інтересів і курсів окремих представників цієї спільноти (policy); і … як різноманітні політичні взаємодії всіх членів [цієї] спільності (politics)» [1, с. 96].

Співставляючи «світову політику» із суміжними їй поняттями, як близькими так і віддаленими за своєю природою, Н. Косолапов чітко заявляє, що «світова» політика в жодному випадку не є синонімом ні глобальної, ні міжнародної політик, і тим більше міжнародних відносин. Але перебуває з ними у чіткій ієрархії. З одного боку, дослідник вибудовує просторову (географічну) «ієрархію політик» з огляду на їх «організацію і структуру, їх якість і розвиток» починаючи від національної (в межах країни і між двома країнами), через регіональну, світову (в значенні в межах окремої культури-цивілізації як «духовної життєдіяльності… конкретного суспільства» – Ю. Т.) і до глобальної [1, с. 102–103, 107]. З іншого боку цей науковець в жодному випадку не ототожнює світову і глобальну політики із міжнародною. Оскільки, як він підкреслює, міжнародна (букв. International – тобто, між націями-державами) стосується саме держав і політикою «між» державами. Тоді як світова і глобальна політики можуть бути як міжнародними («світова міжнародна» і «глобальна міжнародна» політика) – політика держав в межах певної цивілізації чи цілої планети, так і цілковито не- і позадержавними, транснаціональними (політика «недержавних акторів» в межах певної цивілізації чи цілої планети). Адже, як підкреслює Н. Косолапов, «глобалізація [як причина появи світової і глобальної політик, їх транснаціональних акторів] – це не зовсім МВ [міжнародні відносини], а в перспективі… – зовсім не МВ» [1, с. 104].

Аналогічно російський дослідник принципово і категорично заперечує можливість ототожнення «світової» і «глобальної» «політик» із «міжнародними» «відносинами». Адже, підкреслює він, виходячи з положень теорії політики, «Точкою відліку при аналізі політики і/або відносин мають виступати реальні процеси, породжені взаємовідносинами людей, груп і більших соціальних спільностей…». Звідси відносини, і в їх рамках – тренди, тенденції «виникають, існують, еволюціонують в довготривалому й історичному діапазонах часу, співставних з періодом активного життя [цілого, окремого] покоління (30 років) або навіть перевищують його» [1, с. 104, 108]. І, навпаки, будь-яка політика в такому випадку охоплює будь-які часові діапазони від миттєвості, тут і зараз (наприклад, теракт, голосування в парламенті за ратифікацію певної міжнародної угоди, рішення про запуск ядерних ракет і

т. п.) і до 30 р., в які приймаються і виконуються конкретні політичні рішення, щодо прийняття яких і реакції на які існує певна міра свободи волі конкретного індивіда чи групи. Звідси принципово некоректно ототожнювати з «міжнародними» «відносинами» навіть «міжнародну» «політику», оскільки ці терміни описують діяльність держав на принципово різних відрізках часу і з різною мірою їх детермінації (довготривалі тенденції і актуальні міжнародні процеси, рішення, які в рамках навчання політологів-міжнародників описують цілком некоректно названі дисципліни типу «Актуальні/сучасні *тенденції* (sic! – Ю. Т.) міжнародних відносин»). Тим більше некоректно вважати синонімами міжнародних «відносин» згадані вище «політики» – «глобальну», «світову», «регіональну» і т. п.

Своєю чергою, джерелом появи обох просторових вимірів політики – світової і глобальної, Н. Косолапов вважає одне і те ж явище – глобалізацію, як найтривалішу в історії людства тенденцію від його від моменту його появи дотепер (починаючи із перших «роду, племені… в усіх їх історичних формах», які охоплювали «весь доступний їх учасникам «всесвіт», навіть якщо він історично ще [був] обмежений найближчим селом»). На основі цього він заявляє, що ці політики історично передували міжнародним відносинам, а не виникли з них, і, в перспективі можуть повністю змінити їх, точніше, міжнародну політику [Див.: 1, с. 102–103, 104].

Отже, можемо констатувати, що на фоні багатьох дослідників і навіть цілих наукових шкіл дослідження світової політики, які не переймаються визначенням об'єкта і предмета дослідження власної наукової дисципліни, і навіть її базового поняття, часто ототожнюючи останнє із міжнародною політикою та(або) відносинами, Н. Косолапов зробив вдалу спробу окреслити зміст поняття «світова політика», відокремити його від суміжних і пов'язаних з ним термінів, упорядкувати їх співвідношення в певній ієрархії. Що робить зрозумілим однойменне явище і є основою для його дослідження, і окреслення об'єкта і предмета останнього.

Список літератури

1. Косолапов Н. А. Мировая политика как явление и предмет науки (К дискуссии на страницах «Полиса» и «Международных процессов"). *Полис. Политические исследования*. 2005. №6. С. 92–109.
2. Мировая политика: теория, методология, прикладной анализ / Отв. ред. А. А. Кокошин, А. Д. Богатуров. Москва: КомКнига, 2005. 432 с.

Шиманова-Стефанишин О.В.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Львівського державного університету фізичної культури
імені Івана Боберського

ПРОБЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ В ДОСЛІДЖЕННЯХ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

В сучасному світі ефективність політичної комунікації, а значить і реалізація комунікативної стратегії, визначається не лише успішною реалізацією етапів комунікації, а й отриманням бажаної реакції цільової аудиторії у вигляді зміни політичних установок, цінностей орієнтації, дій чи поведінки.

Дослідженням проблеми ефективності комунікативних стратегій в політиці займались О. Паршина, К. Калінін, М. Зімін, С. Денисюк, М. Кольчинські та інші.

На підставі узагальнення досліджень Г. Лассуелла, Р. Перлофа, Р. Дентона, Г. Вудворда, Дж. Блумера, М. Гуревича, Р. Негріна, М. Руша, Л. Пая, Л. Посікера та Ж.-Р. Шварценбергера можна зробити висновок, що політична комунікація – це особливий тип комунікації, що відбувається між двома і більше сторонами (виборцями, громадянами, формальними та неформальними групами, об'єднаннями громадян, громадськими організаціями, об'єднаннями і рухами, політичними партіями, лобістськими структурами, органами державної влади і місцевого самоврядування, регіональними, міждержавними і міжнародними організаціями), між якими існують суб'єктно-суб'єктні відносини. При цьому одна зі сторін обов'язково виступає ініціатором передачі повідомлень, що містять політичну чи політично значиму інформацію, з використанням засобів масової інформації, формальних і неформальних каналів для досягнення певних політичних цілей і результатів. Реалізація політичної комунікації може відбуватись відповідно до заздалегідь продуманої стратегії, що включає довгострокові цілі політичних суб'єктів, спрямовані на зміну політичних орієнтацій, установок і цінностей цільової аудиторії з використанням маніпулятивних технологій та різноманітних комунікативних каналів, в тому числі і засобів масової інформації. А досягнення запланованих цілей та результатів є прямим свідченням ефективності комунікативної стратегії та політичної комунікації.

Результати комунікації проявляються у змінах установок, знань чи поведінки отримувача. Зазвичай до результатів політичної комунікації, як і комунікації в цілому, відносять сприйняття (розуміння реципієнтом повідомлення комунікатора) та зворотній зв'язок (реакція отримувача на повідомлення, що показує, як він його почув, побачив чи зрозумів). Саме зворотній зв'язок надає комунікації трансакційного характеру, дозволяє

сторонам обмінятися думками; він виступає орієнтиром для наступного повідомлення і дає оцінку ефективності комунікації.

Результат є невід'ємним компонентом процесу політичної комунікації, оскільки будь-яка дія в політичному просторі обов'язково містить інформаційно-комунікаційну складову і може спричинити зміни в поведінці отримувача. Тому ефективною комунікацією для відправника є лише той комунікаційний акт, який призвів до очікуваних змін у поведінці реципієнта. У випадку неочікуваних змін – для відправника комунікація хоч і має результати, але є неефективною.

Ну думку М. Зіміна, ефективність комунікативної стратегії в політиці визначається такими факторами, як: характеристика цільової аудиторії (за демографічними показниками, рівнем політичної свідомості, наявністю інтересу до політики, ступенем політичної інформованості) та зміст повідомлень. Очевидно, що використовувані для передачі інформації канали можуть визначальним чином впливати як на цільову аудиторію, так і на весь процес комунікації [1].

На думку Є. Калініна, ефективність комунікативної стратегії визначається добре спланованим впливом на емоційну сторону сприйняття адресата, з врахуванням при цьому зовнішнього та внутрішнього контексту. Тобто саме адресат-орієнтований підхід є запорукою успіху комунікативних стратегій [2].

О. Паршина вважає, що ефективність комунікативної стратегії в політиці визначається її цілями, до яких належать:

1) прагнення комунікатора спонукати цільову аудиторію підтримати на виборах певного кандидата чи політичну силу;

2) завоювання аудиторії чи зміцнення іміджу;

3) намагання переконати цільову аудиторію в правильності думки чи точки зору комунікатора;

4) створення певних емоційних установок чи налаштування на певний емоційний стан адресата;

5) надання цільовій аудиторії нових знань чи уявлень стосовно змісту повідомлення, інформування адресата щодо позиції з приводу актуальної суспільно-політичної ситуації чи питання [4].

Усі вищевказані критерії ефективності комунікативних стратегій в політиці можна окреслити як якісні, оскільки вони залежать від правильності планування процесу комунікації, а також контекстних і ситуативних параметрів.

Проте варто згадати і про кількісні критерії ефективності політичної комунікації і комунікативних стратегій, зокрема медіааналіз, який вимагає поетапного виконання, а саме

визначення цілей і завдань дослідження, розробки методики дослідження, збору даних, кодування даних, статистичного аналізу та інтерпретації даних, презентації результатів у формі моніторингових продуктів, статистичних довідок, аналітичних звітів.

Основною одиницею медіааналізу є одне інформаційне повідомлення, оцінка якого здійснюється за такими параметрами: емоційний тон/тональність згадувань, емоційний тон згадувань публікації, роль об'єкта досліджень в публікації, жанр/формат публікації, інформаційний привід, тематичні категорії, спікерська активність [3].

Ефективність комунікативної стратегії в політиці визначається ступенем досягнення запланованих цілей і результатів, що проявляються у змінах установок, знань чи поведінки отримувача. При розробці комунікативної стратегії в політиці відправник інформації повинен враховувати не лише власні цілі, але й способи впливу на емоційну сторону цільової аудиторії, зовнішній та внутрішній контекст. Виміряти ефективність комунікативних стратегій в політиці можна, використовуючи комплексний підхід з поєднанням якісних та кількісних критеріїв.

Список літератури

1. Зимин М. Эффективность медиатизированной массовой коммуникации в избирательном процессе : теоретические модели и электоральная практика. *Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета*. 2006. № 20. URL : http://cyberleninka.ru/article/n/effektivnost-mediatizirovannoy-massovoy-kommunikatsii-v-izbiratelnom-protsesse-teoreticheskie-modeli-i-elektoralnaya-praktika

2. Калинин К. Коммуникативные стратегии убеждения в англоязычном политическом дискурсе : дис. … канд. филолог. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2009. 187 с.

3. Ларионов Е. Краткое руководство по медиаанализу и оценке эффективности PR. 2015. URL: http://mediabitch.ru/2015/06/guideline-measure-akos/

4. Паршина О. Стратегии и тактики речевого поведения современной политической элиты России. Астрахань, 2004. 196 с.

Бурдяк В.І.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
Клим Р.Д.,
аспірантка кафедри політології та державного управління
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОСОБЛИВОСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ БОЛГАРІЇ

Приєднання Болгарії до Європейського Союзу посилило потребу скоординованої діяльності органів влади на загальнодержавному та місцевому рівнях. У цьому контексті актуальним є дослідження особливостей публічної адміністрації. Так, на основі різних моделей, підходів і стратегій в сучасній болгарській науці постійно оновлюються розуміння змісту та сфери застосування терміну «публічна адміністрація». Зокрема, на думку І. Величкова та Б. Бенєва, публічна адміністрація – це керована система, що здійснює різноманітні владні функції, притаманні спеціалізованим інституціям і здійснювані адміністративним персоналом, який згідно з визначеними нормативними документами, створює певні суспільні цінності і задовольняє відповідні суспільні інтереси [3, с. 22].

Н. Арабаджийський вважає, що публічна адміністрація виникає одночасно із державою, простежує її розвиток, характеризує труднощі із визначенням цього поняття та подає його власне розуміння, наголошуючи, що публічна адміністрація найчастіше пов'язана із ефективним наданням послуг виконавчою владою населенню і включає рішення, як надавати такі послуги, а також дії уряду та державних і недержавних організацій на користь народу [1, с. 21].

Варто також зауважити, що сучасні органи державної влади в Болгарії – це трансформовані та новоутворені інститути ліберальної демократії, які відповідають за принципи її політичної організації. Вони підпорядковані реалізації народного суверенітету, правам людини і громадянина, основним конституційним принципам лібералізму про розподіл влади, законодавство і плюралізм [2, с. 176].

Для розуміння суті публічної адміністрації болгарські автори пропонують виділяти її фундаментальні ознаки. Зокрема, Е. Киндєва зазначає, що основною рисою є публічність, та наголошує, що важливість публічної адміністрації визначається її взаємовідносинами із суспільством, державою, організаціями, громадянами у процесі виконання завдань державної та місцевої політики, що пов'язані із задоволенням потреб населення. Другою ознакою є демократизація управління, визначення та розвиток політики на державному та місцевому рівнях. Третьою рисою є виконання функцій посередника між суспільством і державою,

вивчення та аналіз адміністративного досвіду, використання сучасних методів роботи з громадянами, удосконалення рівня адміністративної культури [4, с. 22–26].

Модернізація публічної адміністрації сучасної Болгарії тісно пов'язана із реформою децентралізації, яку, на думку А. Михайлова, можна систематизувати в чотири періоди [5]. Зокрема, впродовж першого етапу (1991–1995 рр.) розбудували інституційну базу місцевого самоврядування, завершили адміністративно-територіальну реформу та визначили компетенцію місцевих органів влади. Під час другого періоду (1996–2001 рр.) врегулювали питання комунальної власності, вдосконалили систему місцевого самоврядування, розробили систему контролю за законністю діяльності муніципалітетів, створили основу системи підготовки відібраних та призначених муніципальних службовців. Для третього періоду (2002–2007 рр.) характерним є впровадження нової системи фінансових відносин між центральними та місцевими органами влади, законодавчих змін до податкової системи та надання права муніципалітетам визначати розміри місцевих податків і зборів. Четвертий етап (2008–2012 рр.) збільшив акцент на розвитку процесу децентралізації в межах муніципалітету та закріпив права місцевих органів влади щодо надання нових послуг населенню (поводження з відходами, водопостачання та водовідведення), а також у функціонуванні муніципальної поліції.

Зауважимо, що значний вплив на функціонування публічної адміністрації Болгарії мало прийняття Стратегії модернізації державної адміністрації від приєднання до інтеграції на 2003–2006 рр. [7], де передбачалося одночасне здійснення заходів у двох взаємопов'язаних напрямах – зміцнення спроможності державного управління та зміцнення адміністративної спроможності для впровадження зобов'язань, що випливають із членства в Європейському Союзі. Стратегія була заснована на принципах належного управління, а саме законності, надійності й передбачуваності, відкритості та прозорості, підзвітності, ефективності, партнерства та узгодженості. А також Стратегії розвитку державної адміністрації на 2014–2020 р. [6], основними аспектами якої є підвищення продуктивності роботи установ, оптимальне інституційне середовище та ефективніше використання ресурсів для надання якісних державних послуг. Стратегія забезпечила реалізацію наступних принципів і пріоритетів, зокрема для громадян – це повага, захист і гарантія прав людини; прийняття стабільних і чітких законів та їх дотримання всіма учасниками управлінського процесу; чуйність, відповідальність та допомога кожному громадянину. Для бізнесу – це підтримка підприємців у створенні стабільної зайнятості працівників, що сприяло підвищенню якості життя та добробуту людей; стимулювало соціальну відповідальність бізнесу; залучення бізнесу до реалізації державних стратегічних цілей. Для публічної адміністрації – це якісне виконання службових обов'язків; використання ефективних

інформаційних технологій; мотивація та справедлива винагорода, з огляду на виконання посадових обов'язків, державних службовців; активна участь у європейських процесах та проєктах з метою залучення коштів для розвитку суспільства.

Отже, ми можемо зробити висновки, що серед факторів, які впливали на модернізацію публічної адміністрації Болгарії, доцільно виділити процеси глобалізації, європеїзації, реформування управлінської системи на центральному та місцевому рівнях. Заходи, які передбачені стратегіями модернізації та розвитку публічної адміністрації були повністю спрямовані на посилення інституційного середовища для підвищення ефективності державних послуг для громадян та бізнесу, а також закріплювали такі стратегічні цілі як верховенство права, професійне, відкрите, відповідальне та ефективне управління, партнерство між владою, бізнесом та громадянами.

Список літератури

1. Арабаджийски Н. Организация на публичната администрация в Република България. София : Изд-во Нов болгарски университет, 2010. 309 с.

2. Бурдяк В. Республіка Болгарія на зламі епох. Політична трансформація суспільства : монографія. Чернівці : Рута, 2004. 520 с.

3. Величков И., Бенев Б.Теоретически основи на публичната администрация. Часть първа. София : ЕкоПринт, 2004. 91 с.

4. Къндева Е. Публична администрация. София : Сиела, 2007. 524 с.

5. Михайлов А. Децентрализацията в България или как да поставим нещата на правилните места? URL: http://abgr.org/node/114.

6. Стратегия за развитие на държавната администрация (2014–2020). URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=891.

7. Стратегия за модернизиране на държавна администрация от присъединяване към интегриране (2003 – 2006). URL: https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx? lang= bg-BG&Id=1258.

Наумкіна С.М.,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса.
Семенченко М.Ф.,
аспірант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса

Е-ДЕМОКРАТІЯ VS ЦИФРОВИЙ ТОТАЛІТАРИЗМ В ПОЛІТИЧНОМУ АНАЛІЗІ

Аналіз понять «демократія» і «тоталітаризм» можна здійснити шляхом аналізу проявів цих режимів в конкретних суспільствах. Сучасність демонструє розвиток політичного урядування та виникнення нових режимних гібридів як «електронна демократія». Концепції «електронної демократії» прийнято відносити до тих, що використовують комп'ютерні технології, мережеві зв'язки в процесі роботи демократичної політичної системи, створюючи комунікативне середовище та сприяючи об'єднанню громадян з метою прийняття рішень шляхом наради і голосування.

Електронна демократія в теоретичному осмисленні вперше була представлена як елемент *глобальної ідеї «інформаційної цивілізації»* в роботах *Елвіна Тоффлера, Клімента Безолда, Джона Барлоу*, які вважали, що технологізація участі відкриває можливості участі в управлінні для меншин, які пригнічені владою демократичної більшості [6]. Ідеї цифрової рівності в кіберпросторі осмислювались як створення простору свободи без тиску з боку національних держав [9]. Автори *запровадили поняття «антиципаторної демократії»,* яка демонструвала «перехід до представництва самих себе» [6].

Цифровізація суспільного простору починалась в 70–90 р. XX ст. як: проведення інтерактивних електронних міських зборів в США; створення державних інтернет-сайтів; організація виборів через Інтернет [6, с. 86]. Сьогодні діють різні форми електронної участі: електронні петиції, голосування, слухання, наради, які проводяться владою і громадськістю. Завдяки розповсюдженню масових засобів комунікацій, громадськість більше долучається до процесів обговорення, спостереження та участі в політиці [8].

Дослідники визначають, що електронний соціально-політичний простір формується паралельно реальному за участю всіх учасників політичного процесу: апарату державного управління, органів прийняття рішень, органів узгодження та контролю, громадських організацій, групи (меншини) [6]. Розвивається дві сфери е-демократії: 1) як процедура підготовка до прийняття рішення; 2) в формі голосування та прийняття рішень [1, с. 203].

Отже, формуються два напрями в теорій е-демократії: 1) пряма демократія, партисипативна – демократія участі (*Йонедзі Масуда і Бенджамін Барбер*); 2) комунітарний підхід (*Амітай Етционі, Говард Рейнгольд*) [6]. Електронну демократію трактують як «*форму*», «*інструмент*» або як «*стратегію підтримки*» демократії (визначення Ради Європи [7]).

Визнання, що в просторі реалізації е-демократії відбувається не лише політична соціалізація та реалізація політичної участі учасників політичної системи, але і діють структури, які створюють цей простір, лімітують та контролюють його, обумовило теоретичне обґрунтування *керованості* віртуальних процесів в формах: узгодження та лімітації контентів; цензурування; видалення небажаних «юзерів», створення «бот-ферм», тощо. В теоретико-концептуальному аналізі з'явились ідеї про *визнання утопічності електронної демократії* (*Даніло Дзоло*), яка, незважаючи на технологічні новації, представлена як імітативна, та монетизована технологія [2]. *Вінсент Ф. Хендрікс та Мадс Вестергаард* у роботі «Втрачена реальність» підкреслюють, що з одного боку політична влада прагне забезпечити контроль інформаційної та комунікаційної інфраструктури з метою запобігання неконвенційним акціоністським політичним протестам, а з другого боку великий бізнес нав'язує жорсткі правила, що регламентують інформаційні потоки, прагнучі утримати контроль над споживачем [9, с. 119–120]. З цього автори визначають ризики формування нових форм утиску та панування, які породжують цифрові технології**.**

Прикладом встановленого «цифрового тоталітаризму» є системи обмеження, контролю та спостереження що встановлені в більшості країни світу: США, Великобританії, Німеччини, Франції, Китаї, РФ, Україні, Кубі, Ірані та ін., які, порушуючи фундаментальні права людей та свободи, лімітують права вільного користування світовими сервісами. Дослідники підкреслюють риси сучасних цифрових тоталітарних суспільств: створення «павутини стеження» в соціальних мережах; експерименти з людьми в межах соціальної інженерії; примусове підпорядкування особистого життя людей; пропаганда та цензура; існування «доброзичливої» диктатури; формування «поліцейської держави»; вибіркове застосування забезпечення прав людини (*Дірк Хелбінг, Шошан Зубофф*) [11].

Амбівалентність політичних подій та їх оцінок, виштовхування конвенційних форм політичної участі неконвенційними «діями більшості» породжує феномен «керованої демократії» як практики імітації масованої колективної активності, фільтрації, цензурування, лімітування інтернет-свобод, доводить *поширення феномену «цифрового тоталітаризму».*

Про цю метаморфозу пишуть відомі науковці – *Фредерік Енгдал* в праці «Повний спектр домінування: тоталітарна демократія у Новому світовому порядку» (2010) [3] та «Приречення долі. Демократія як когнітивний дисонанс» (2018) [4], *Славой Жижек* в працях «Напередодні Пана: Стрясаючи рамки» (2014) [5]. Ці автори пов'язують виникнення

«тоталітарної демократії» з намаганням політичної влади встановити дієві механізми «керованої демократії».

Отже, проблема трансформації демократичних та тоталітарних режимів під впливом цифрових технологій є актуальним науковим завданням, яке вже має певний доробок в науковому дискурсі та потребує подальшого вивчення, особливо стосовно політичних просторів в країнах Східної Європи.

Список літератури

1. Григор'єва М. С. Правове визначення, сутність і зміст поняття «електронна демократія». *Юридична наука*. 2018. № 2. С. 20–28

2. Дзоло Д. Демократия и сложность: реалистический подход Пер. с англ. А.А. Калинина. Москва: Изд. Дом. ГУ-ВШЭ, 2010. 320 с.

3. Енгдаль Ф. У. Полный спектр доминирования: тоталитарная демократия в Новом мировом порядке. Издательство «Геликон плюс» 199053, Санкт-Петербург, 1-я линия ВО, 2010. 228 с.

4. Енгдаль Ф. У. Предначертание судьбы. Демократия как когнитивный диссонанс, Самиздат. 2018. URL: https://ua1lib.org/book/5324720/3471e2.

5. Жижек С. Накануне Господина: Сотрясая рамки. Москва: Издательство «Европа», 2014. 280 с.

6. Омелічкін О. В. Електронна демократія: поняття, проблеми. *Вісник КемГУ*. 2014. №1 (57). С. 86–89.

7. Рекомендации Комитета министров Совета Европы CM/Rec (2009) государствам-участникам Совета Европы по электронной демократии. Комитет министров 18.02.2009. 1049 собрание заместителей министров. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31250951&pos=1;-16#pos=1-16.

8. Стеблина Н. О. Цифровізація політики в контексті трансформації сучасного світопорядку: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 358 с.

9. Hendricks V. F, Vestergaard M. Epilogue: Digital Roads to Totalitarianism. In 'Reality Lost: Markets of Attention, Misinformation and Manipulation'. 2018. P. 119–199.

10. Wolin Sh. Democracy Incorporated: Managed Democracy and the Specter of Inverted Totalitarianism. Princeton University Press, 2008. 376 p.

11. Zuboff Sh. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. New York: Public Affairs. 2019. 704 p.

Бортніков В.І.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк.
Мокійчук С.Р.,
студент кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ «ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС»

Непересічною подією на шляху реформування політичної системи України, впорядкування електорального процесу та вдосконалення інституту виборів загалом, стало прийняття в грудні 2019 р. Виборчого кодексу України. Цей кодифікований законодавчий акт визначає гарантії права громадян на участь у виборах, регулює підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів, старост села, селища [1].

Прийняття Виборчого кодексу України знаменує не лише початок нового етапу розвитку виборчого законодавства, а й фактично перехід на більш високий рівень функціонування інститутів демократії загалом. Ця подія засвідчила послідовність євроінтеграційного курсу України, оскільки в Європі існує тенденція об'єднувати всі основні норми виборчого законодавства в єдиному кодексі. В Україні ж до останнього часу існували законодавчі і нормативні акти, які окремо регулювали президентські, парламентські та місцеві вибори, що створювало додаткові перешкоди в організації виборів, залишало широке поле для маніпуляцій та використання недоброчесними політиками різноманітних технологій з метою спотворення справжнього волевиявлення українських громадян.

У цьому контексті доцільним є звернути увагу на поняття «виборчий процес». Проблема процесуальності виборів, з точки зору їх суб'єктності, тривалості, змісту етапів, точного визначення строків початку і закінчення тощо, має не лише теоретичне, а й практично-політичне значення. Як зазначено в матеріалах Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія), вибори – «це більше, ніж просто технічне питання. Виборчі процеси є частиною угоди між громадянами та урядом, який їх представляє. Вибори показують, як уряд через широку номенклатуру інституцій та процесів ставиться до громадян та наскільки поважає їх» [2, с. 290].

Виборчий процес розглядають як систему законодавчо визначених процедур, яка «охоплює визначену законодавством сукупність процесуальних форм проведення виборів, що визначають кількість і зміст його стадій. Це не тільки і не стільки адміністративний технологічний процес, скільки публічний, конкурентний, у межах якого розгортається політична правосуб'єктність громадян-виборців» [5, с. 100]. Характерно, що у Виборчому кодексі України з'являється ст. 23 «Публічність і відкритість виборчого процесу», де визначено головні принципи проведення виборів відповідно до європейських вимог транспарентності політичної влади [1].

Поняття «виборчий процес» у Виборчому кодексі України трактується як «здійснення суб'єктами… процедур, пов'язаних із підготовкою і проведенням відповідних виборів, встановленням та оприлюдненням їх результатів (ч. 1, ст. 20). Суб'єктом же виборчого процесу відповідних виборів є: 1) виборець, який має право голосу на відповідних виборах; 2) виборча комісія, уповноважена здійснювати підготовку і проведення відповідних виборів; 3) партія (організація партії), яка висунула кандидатів на відповідних виборах; 4) кандидат, зареєстрований для участі у відповідних виборах у порядку, встановленому цим Кодексом; 5) офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) – суб'єкта відповідного виборчого процесу або від громадської організації, зареєстрований у порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 1, ст. 21) [1].

Виборчий процес за Кодексом включає такі етапи: 1) висування та реєстрація кандидатів у депутати; 2) утворення окружних та дільничних виборчих комісій; 3) проведення передвиборної агітації; 4) утворення спеціальних виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі; 5) складання списків виборців, їх перевірка та уточнення; 6) голосування; 7) підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків голосування і результатів виборів депутатів та їх офіційне оприлюднення; 8) припинення повноважень окружних та дільничних виборчих комісій (ст. 137) [1].

У Кодексі чітко визначено час початку виборчого процесу чергових виборів народних депутатів, який офіційно розпочинається за дев'яносто днів до дня голосування. Центральна виборча комісія оголошує про початок виборчого процесу не пізніш як за дев'яносто один день до дня голосування (ч. 2, ст. 136) і завершується він через п'ятнадцять днів після дня офіційного оприлюднення Центральною виборчою комісією результатів виборів депутатів (ч. 2 ст. 137) [1].

Зокрема, у Кодексі належної практики у виборчих справах Венеціанської комісії йдеться про таке: «Основні елементи виборчого закону, зокрема виборчу систему, склад виборчих комісій і визначення меж виборчих округів, не можна переглянути менш як за рік

до проведення виборів, або ж їх треба закріпити в конституції чи в акті, що має більш високий рівень, ніж звичайний закон» [3, с. 57].

Важливу роль у виборчому процесі грають виборчі комісії (окружні/територіальні та дільничні), які забезпечують реалізацію конституційного права громадян України в організації підготовки та проведення виборів відповідно до Закону України «Про Центральну виборчу комісію», яка будує свою діяльність «на принципах верховенства права, законності, незалежності, об'єктивності, компетентності, професійності, колегіальності розгляду і вирішення питань, обґрунтованості прийнятих рішень, відкритості і публічності» (ч. 2, ст. 2) [4].

Водночас, попри відкритий характер формування та діяльності виборчих комісій, порядок їх утворення залишає можливість маніпуляції з їх складом і встановлення монопольного контролю над ними з боку впливових політичних сил, особливо коли йдеться про провладні партії. Це досягається за рахунок штучно створених, так званих технічних партій – суб'єктів виборчого процесу. Представники таких псевдопартій мають можливість впливати на якісний склад виборчих комісій і грати там роль «п'ятої колони».

Отже, попри прийняття Виборчого кодексу, що є свідченням позитивних змін в організації демократичних виборів, залишаються питання щодо приведення у відповідність окремих етапів виборчого процесу з проблемою легітимації новобраних депутатів.

Список літератури

1. Виборчий кодекс України № 396-IX від 19 грудня 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4128.
2. Доповідь про часові рамки та перелік політичних критеріїв оцінки виборів. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права:* матеріали Венеціанської комісії. Вид. 3-е, випр. і доповн. / за ред. Ю. Ключковського. В 2-х част. Ч. 1., Київ: Логос, 2016. С. 284–290.
3. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь. CDL-AD (2002) 23rev. *Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права:* матеріали Венеціанської комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. Вид. 2-е, випр. і доповн. Київ, 2009. С. 50–81.
4. Про Центральну виборчу комісію: Закон України № 1932-IV від 30 червня 2004 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1932-15.
5. Шведа Ю. Псефологія: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 396 с.

Бушев М.М.,
аспірант кафедри теорії та історії політичної науки,
Львівського національного університету імені Івана Франка

ВИЯВИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ АГРЕСІЇ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

Військова стратегія Російської Федерації розроблялася відповідно до існуючих світових тенденцій щодо організації проведення військових дій. Військова доктрина Російської Федерації 2010 р. зазначає, що «проведення заходів боротьби з масовими заворушеннями завчасно для досягнення політичних цілей без застосування військової сили, і в майбутньому в інтересах формування сприятливої реакції міжнародної спільноти на застосування військової сили» [1, с. 6]. Однак позитивного ставлення світової спільноти стосовно приєднання Криму і прихованої збройної агресії на сході України російській владі досягти не вдалося. У 2013 р. керівництво РФ ставило завдання «будувати відносини з Україною як пріоритетним партнером в СНД, сприяти підключенню її до поглиблених інтеграційних процесів» [2, с. 11]. Саме цього року боротьба Росії за збереження України у сфері свого впливу різко активізувалася. Після зміни влади в Україні у лютому 2014 р. Кремль став проводити «жорстку» політику щодо нашої держави.

Шляхом реалізації імперських геополітичних інтересів Росії щодо України є здійснення проти неї, починаючи з весни 2014 р., так званої «гібридної війни». Йдеться про поєднання традиційних засобів ведення війни державними збройними силами, дій нерегулярних озброєних формувань, застосування інформаційно-психологічної війни, надсучасних технологій кібервійни. Причому нерегулярні формування спроможні використовувати такі злочинні засоби війни, які не можна покласти на регулярні збройні сили, оскільки останні зобов'язані хоча би формально дотримуватися міжнародно-правових норм. Військові дії РФ і сепаратистів в Україні можна назвати гібридною війною за такими критеріями: використання регулярних і нерегулярних сил, міцні зв'язки з кримінальними групами, нечітке розмежування між цивільними особами і солдатами та проведення військових дій, причому, що війна фактично не оголошена.

Ведення такого типу війни включає в себе й інформаційну війну. Тому використання засобів масової інформації та пропаганди є надзвичайно важливим у такому конфлікті, оскільки зменшують бойовий потенціал противника. Інформаційні операції, які проводяться проти України, є складовою загальної стратегії асиметричної війни РФ. Тому заходи протидії їм мають визначатися загальною стратегією протидії російській агресії. Одним із ефективних інструментів реалізації зазначених вище тактичних завдань є стратегічні комунікації. РФ мабуть перша у світі почала активно, витончено і підло використовувати інформаційну

сферу для вирішення своїх агресивних планів – підкорення держав і народів своїм інтересам, позбавлення їх суб'єктності у світових процесах. Її інформаційна агресія в психологічній сфері спрямована на ураження свідомості населення та військовослужбовців України з метою формування у них викривленого сприйняття реальності, виправдання використання зброї проти України, анексії її території.

За задумом Кремля, сприймаючи певним чином підготовлену російськими пропагандистами інформацію, громадяни України повинні активно протистояти Президенту і Уряду країни в реалізації курсу на європейську інтеграцію. Деструктивні інформаційно-психологічні впливи в рамках антиукраїнських інформаційно-психологічних операцій Росія активно розпочала ще з часу оголошення нашою державою незалежності 24 серпня 1991 р. Відтоді Росія веде широкомасштабні інформаційні кампанії проти нашої держави, мета яких полягає у встановленні повного контролю над зовнішньою та внутрішньою політикою України, а отже, утримання її у сфері свого геополітичного впливу. У такій війні оборонна тактика призвела б до поразки.

Проросійські сепаратисти ведуть гібридну війну проти українського уряду паралельно з Росією. Сепаратистські сили обмежили свої дії, щоб вести класичний асиметричний конфлікт, що дозволяє оптимально використовувати місцевість і тактику партизанської війни. Україна стоїть перед рішучим і сильним супротивником, російським урядом, висококваліфікованим у використанні дезінформації для того, щоб в даний час завдати Україні витрат і збитків. Велике вороже використання інформаційно-комунікаційних технологій використовується в основному російським урядом для впливу на інформаційні ресурси держави-супротивника і завдають шкоди телекомунікаційним системам. Це включає заохочення дезінформації та фейкових медіафайлів у мережах телебачення та Інтернету, що спотворює реальність для дезорієнтації, дестабілізації та деморалізації цивільного населення. Дезінформація, яка використана правильно, може значно зашкодити, створюючи ефект «шоку і трепету», який витісняє бажання противника боротися з тим, як громадяни сприймають і розуміють конфлікт. Російський тиск сьогодні став другим непідвладним фронтом України, у якому вона веде нетрадиційну гібридну війну на сході. Зрештою, це не можна розглядати як специфічний спосіб ведення війни. Весь сенс полягає в тому, що інформаційна та гібридна війна ґрунтується на непередбачуваності і несподіваності. Їхня суть полягає у «використанні» методів поза межами «норм» війни, методів, які радикально відрізняються. Російські військові фактично контролювали проведення так званого референдуму в Криму, під час якого було забезпечено потрібний владі РФ результат «волевиявлення» населення. Російською владою результати цього референдуму трактуються як реалізація закріпленого в Статуті ООН «права нації на самовизначення».

Хоча спосіб ведення Росією війни в Криму радикально відрізнявся порівняно з більш традиційною тактикою, що застосовувалася в Чечні та Грузії, малоймовірно, що той самий підхід працюватиме в іншому конфлікті. Більше того, важливо пам'ятати, що неортодоксальна тактика Росії в Криму була успішною не тому, що була знайдена нова формула, що допомогла виграти війну, а тому, що досягнення стратегічних цілей у даному випадку стало можливим завдяки комплексу сприятливих обставин, які можуть не бути присутніми за будь-якого іншого сценарію.

В. Путін також зрозумів, як отримати новий воєнний «трофей», фактично не борючись із Заходом за нього. Влада РФ розуміє, що американці і європейці завжди будуть уникати жорстких заходів. Така війна не буде просто війною, яку ведуть псевдоповстанці, а війною, яка залучає великі держави та їхніх лідерів. Ця війна буде вестися на стратегічному рівні, а не завойовувати територію чи знищувати людську популяцію. Всі методи можуть і будуть використані (від кібервійни до психологічної війни). Тож у цьому типі конфлікту сторона, яка краще розуміє гру, матиме кращі шанси на перевагу. Україні та Заходу потрібні не тільки жорсткіші санкції проти РФ, а й зобов'язання відновити військову оборону НАТО.

Список літератури

1. Концепція національної безпеки Російської Федерації 2010 р. 44 с.

2. Концепція зовнішньої політики Російської Федерації 2013 р. 46 с.

3. Лукяненко В., Кротюк В. Асиметричний характер сучасної інформаційної війни. Науковий семінар ХНУ ПС ім. І.Кожедуба, 25 жовтня 2018. 86 с.

4. Zucconi P. Ukraine, asymmetric or dissymmetric war? *Osservatorio Analitico*. July 6, 2015. 45 с.

5. Renz B. Russia's 'New Way of War? Asymmetric warfare and the Ukraine Crisis. The University of Nottingham, January 15, 2015. 8 с.

6. Данилишин Б. Почему Россия усиливает давление на Украину. *Новое время.* 2.05.2019.

Возняк С.І.,
аспірантка, асистент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІНТЕПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНА МОБІЛІЗАЦІЯ»

Поняття «мобілізація» має кілька визначень і тлумачиться як буквально, так і в переносному значенні. Буквальне трактування «мобілізації» (від лат. mobilis – рухомий, рухливий) – це дії державної влади, зумовлені контекстом воєнних подій, призову до армії, збройних конфліктів; це призов військовозобов'язаних на службу в діючу армію у зв'язку із запровадженням військового стану; переведення всіх галузей промисловості на вироблення військової продукції. У переносному ж значенні мобілізація – це зосередження засобів, сил (ресурсів) для досягнення певної мети; залучення кого-небудь (як населення загалом, так і конкретних громадян) або певних галузей виробництва чи суспільних інститутів до виконання важливого завдання, масового заходу; приведення чого-небудь до активного стану, що забезпечує виконання певного важливого завдання, масового заходу [4, с. 74].

Політична мобілізація – цілеспрямована діяльність суб'єктів політики з формування масових уподобань, громадської думки й готовності та активізації індивідів до колективних дій, політичних акцій для створення підтримки режиму, партії або протестного антисистемного руху. Результатом мобілізації як інструменту впливу держави, еліт, лідерів та інших суб'єктів є політична участь і активність, залучення громадян у суспільні процеси. Вона інтерпретується як «збір та активізація людей, а також ресурсів державою, політичною партією або соціальним рухом» [3]. Політичну мобілізацію треба розглядати в широкому громадсько-політичному трактуванні як повне залучення потенціалу окремих громадян, державних і недержавних організацій, освітніх закладів, органів державної влади та місцевого самоврядування до вирішення проблем державного й/або місцевого розвитку та самодопомоги. У цьому виді мобілізації підкреслюється активна раціональна цілеспрямована основа діяльності людини. Зазвичай мобілізація необхідна в певних екстремальних умовах, за яких вирішення проблеми є найважливішою й надзвичайно терміновою потребою групи (суспільства), яка усвідомлюється всіма її (його) членами чи переважною їх більшістю. Це усвідомлення не провокує паніки чи хаосу. Навпаки, мобілізація передбачає ретельне планування й оцінку на основі аналізу ситуації, що склалася, потреб, можливостей групи, обсягів робіт, їх чіткий розподіл між мобілізованими й тими, хто мобілізує.

Одночасно політичну мобілізацію часто пов'язують із виборчим процесом, тобто йдеться про забезпечення партіями й рухами високого рівня політичної участі своїх прихильників у виборах для здобуття перемоги або згоди із запропонованими програмами й заходами. Д. Гончаров політичну мобілізацію пов'язує із загальними змінами, процесом, який поширюється на основні групи громадян держави, що переживають перехід від

традиційних до сучасних моделей життя. Політична мобілізація може спрямовуватися і на суспільство, і на окремі соціальні групи, організовані навколо класових, релігійних, етнічних. національних, гендерних та інших інтересів, їхню політизацію. В такому сенсі вона передбачає інтеграцію, організацію і згуртування індивідів, груп чи всього суспільства навколо спільних цілей. Іншими словами: політична мобілізація – це процес перетворення атомізованих індивідів чи неконсолідованого суспільства у згуртовані й готові до дій групи чи спільноти, політичну націю. Ефективність політичної мобілізації визначається концентрацією чи здатністю суб'єкта залучити або контролювати ресурси, необхідні для реалізації мобілізаційної стратегії. В межах теорії мобілізації ресурсів політична мобілізація розглядається як процес, за допомогою якого група (суспільний рух) залучає і використовує ресурси для досягнення визначених цілей. Досліджуючи політичну мобілізацію, її можна також розглядати як вид протестного руху населення, що ґрунтується на мобілізації народу проти діяльності/бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, певних політичних рішень, політичних лідерів, порушення прав і свобод людини, свавілля судової гілки влади, корупції, злочинності тощо, яка часто має консолідуючий характер і сприяє інституціоналізації громадянських організацій, збільшує їх політичну вагу й вплив.

Отже, поняття «політична мобілізація» можна розглядати з різних сторін. Політичну мобілізацію часто поєднують з виборчим процесом, а також із загальними змінами у суспільстві. Вона може виступати інструментом, який використовують – держава, політичні партії та лідери – в період масових заходів, в період вирішення певних важливих завдань та прийняття політичних рішень, в період виборчих кампаній. Також політична мобілізація може виступати як процес залучення, зосередження та організації соціальних груп, засобів, методів, сил та ресурсів для виконання певної політичної цілі. Це явище можна розглядати як вид протестного руху населення. Результатом застосування політичної мобілізації є політична участь та політична активність громадян, їхня залученість у суспільні процеси.

Список літератури

1. Безрук О. Політична мобілізація як чинник динаміки політичного процесу: теоретичний аспект. *Вісник СевНТУ. Сер.: Політологія*. 2013. Вип. 145. С. 54–57.

2. Гончаров Д. Политическая мобилизация. *Полис*. 1995. №6. 129–137.

3. Нижник Н., Олуйко В. Громадські організації та органи державного управління: питання взаємовідносин / за заг. ред. Н. Нижник та В. Олуйко. Хмельницький, 2008. 236 с.

4. Ямельницький О. Політична мобілізація: до проблеми трактування поняття. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. Т. 20, вип. 22(3). С. 72–77.

Євценко Р.І.,
аспірант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
м. Одеса.
Манасарян А.Б.,
аспірант кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
м. Одеса

ТЕОРІЯ ЗАЦІКАВЛЕНИХ ГРУП В ПОЛІТИЧНОМУ АНАЛІЗІ ЛОБІЗМУ

Одним з ключових явищ, без якого неможливо уявити сучасне демократичне суспільство, є лобізм. Він має безліч визначень, які залежать від мети політичного тиску, від характеру застосованих інструментів та обраних політичних технологій. Можна говорити про лобізм як про право суспільства та його структур впливати на владу. Найбільш впливовими соціальними суб'єктами політики є зацікавлені групи, які об'єднані спільними інтересами, та прагнуть впливати на владні структури з метою прийняття вигідних для себе рішень. Теорія «зацікавлених груп» сформувалась в західній політичній соціології створивши підґрунтя для розвитку таких наукових напрямків як: політична психологія, політичний менеджмент, публічне управління, патрологія та забезпечивши формування теорії та сучасних форм інституту лобізму.

Вперше політичний процес був представлений в контексті взаємодії зацікавлених груп які знаходяться в постійному пошуку консенсусу в роботах А. Бентлі. В 1908 р. в роботі « Процес управління: до вивчення соціальних тисків» він застосував поняття «група» як операційне для означення базової одиниці суспільства [4, с. 198–199]. За А. Бентлі, політичні рішення перестають бути прерогативою лише офіційних інституцій влади, а стають результатом компромісу груп. Його теорію вважають першою немарксистською концепцією динаміки соціально-політичного процесу як взаємного тиску груп під час боротьби за владу. Ідеї А. Бентлі розвивались в працях спеціалістів, які вивчали діяльність лобістів та груп тиску в період 20-40-х рр. XX ст.: П. Одегарда, П. Херринга, Е. Шаттшнайдера, Л. Резерфод, О. Гарсо. Але оформлення концепції «зацікавлених груп» пов'язують з виходом в 1951 році роботи американського політолога Д. Трумена «Процес управління. Політичні інтересі і суспільна думка» [11]. Д. Трумен використав поняття «політична група», яке застосовувалось до зацікавлених груп, що здійснюють тиск на державні структури (законодавчу, виконавчу та судову гілки влади), використовуючи демократичні інструменти з метою прийняття вигідних для себе рішень. Д. Трумен вважав, що групи, які користуються

для досягнення своїх цілей допомогою урядових організацій є політичними групами тиску, а конкуренція між такими групами сприяє стабілізації політичної системи. Особливістю зацікавлених груп є наявність в них вимог до інших груп, які вони формують на основі групових установок.

Саме в такому контексті були представлені подальші дослідження груп інтересів: Д. Рісмен писав про «вето-групи», що здобули право вето в сфері захисту своїх інтересів і можуть блокувати дію інших груп [10, с. 257]. С. Келлер використала терміни «стратегічні та сегментарні еліти», визнаючи кризу концепції плюралізму еліт [8, с. 26]. Г. Цейглер представляв групи інтересів як формальні організації, що прагнуть впливати на демократичний політичний процес [12, с. 377].

Представники французької політологічної школи М. Дюверже та Р.-Ж. Шварценберг встановили необхідність розмежування соціальної та політичної ролі «зацікавлених груп». М. Дюверже представив аналіз внутрішньої структури груп тиску. Політолог надав характеристику основним методом впливу з боку таких груп на процес прийняття політичних рішень. Він обґрунтовував два напрями тиску, які здійснюють такі групи: на урядові структури та на суспільну думку, створюючи підґрунтя для легітимації прийнятих рішень [6, с. 114 – 115]. М. Дюверже виділяв «традиційні» групи репрезентації політичних інтересів, «групи за звичаєм», «групи захисту», «групи підтримки» та «асоціативні» групи репрезентації політичних інтересів, під якими розумів «нові соціальні рухи».

Політолог Р.-Ж. Шварценберг обґрунтовує різницю між «зацікавленими групами» та «групами тиску», які вже опанували механізм впливу на владу [3, с. 90]. Близькою до цих робіт є праці, які обґрунтовують концепцію колективних дій в межах теорії груп. В 70 – 80-і роки, так званий, «неокорпоративизм» або «соцієтальний корпоративизм» в роботах Г. Лембруха представлено як особливий тип участі – участь великих організованих груп в процесі обґрунтування державної політики в області економки [9], а в роботах Д. Беррі групи інтересів представлені як асоціації індивідуумів, які реалізують свої інтереси шляхом впливу на процес прийняття політичних рішень, не висуваючи при цьому претензій на політичну владу [7]. На початку 90-х рр. XX ст. ці ідеї розвиває М. Олсон, який вважав, що групи репрезентації політичних інтересів мають асиметричний вплив на прийняття політичних рішень і малі групи більш ефективні. Він розвиває економічну складову лобізму, обґрунтовуючи прагматичні інтереси груп, які вдаються до політичної участі [1, с. 2].

На початку XXI ст. в межах теорії зацікавлених груп з'явились спеціальні політологічні роботи, де автори намагались диференціювати численні групи інтересів: Ж. Блондель виокремив два основні типи – «общинні» и «асоціативні», а між ними багато перехідних форм, як групи «захисту», «підтримки», «за звичаєм» [5]; Г. Алмонд та

Дж. Б. Пауелл, Р. Далтон, К. Стром розділили групи за структурою, родом діяльності, засобами фінансування, виокремивши спонтанні, асоційовані, неасоційовані, інституціональні та інші [2, с. 129–133].

Науковці доклали багато зусиль у спробах пояснити роль зацікавлених груп в політичному процесі і особливо при створенні та реалізації державної політики. Теорія зацікавлених групи еволюціонує в межах міждисциплінарного аналізу як напрям, що дозволяє проводити дослідження між *залученням до політики* та *взаємодією з органами влади*. Залишаючись невід'ємною частиною сучасного громадського суспільства, групи інтересів розвиваються як *інститут представництва інтересів* в умовах ліберальної моделі демократичних держав, як *лобістські структури, зацікавлені сторони* та *групи тиску* в практиках політичного та економічного менеджменту.

Список літератури

1. Олсон М. Логика коллективного действия. Москва: ФЭИ, 1995. 174 с.

2. Сравнительная политология сегодня: мировой обзор: учеб. пособие / Г. Алмонд, Д. Пауэл, К.Стром, Р.Далтон; сокр. пер. с англ. А. Богдановского, Л. Галкиной; науч. ред. перевода М.Ильин, А.Мельвиль. Москва: Аспект Пресс, 2002. 537 с.

3. Шварценберг Р.-Ж. Политическая социология: в 3-х т. Москва, 1992. Т. 3. 180 с. URL: https://as.tufts.edu/politicalscience/people/faculty/berry.

4. Bentley A. The Process of Government. Edited by Peter H. Odegard.Cambridge, 1967. 501 p.

5. Blondel J. Comparative Government: An Introduction. New York; London, 1990. 418 p.

6. Duverger M. Party Politics and Pressure Groups. A Comparative Introduction. New York: Crowell, 1972. 168 p.

7. Jeffrey M. Berry Tufts university. personal page. *Publications & Working Papers***.** URL: https://as.tufts.edu/politicalscience/people/faculty/berry.

8. Keller S. Beyond the Ruling Class. Strategic Elites in Modern Society. New Brunswick. 1991. 380 p.

9. Lehmbruch G. Demokratisches System und politische Praxis der Bundesrepublik.Verlag: Piper Verlag, München, 1971. 506 p.

10. Riesman D. The lonely crowd: a study of the changing American character. Garden City, New York: Doubleday, 1953. 359 p.

11. Truman D. B. The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion. New York, 1971. 576 p.

12. Zeigler H. Interest Groups. *Encyclopedia of Government and Politics.* New York, 1992. P. 377–392.

Ільницька Д.В.,
аспірантка кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ТУРЕЧЧИНИ ПІД ВПЛИВОМ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Зовнішня політика Туреччина є досить різноплановою – це зумовлено економічними, політичними та географічними чинниками. Концептуальні засади сучасної зовнішньої політики Туреччини зазначені в новій концепції національної безпеки країни «Політичний документ про національну безпеку», прийнятій 24 жовтня 2005 р. Його важливість пояснюється зростаючою роллю, яку Туреччина відіграє в системі сучасних міжнародних відносин у регіональному і глобальному масштабі. У новій Концепції питання безпеки Туреччини розглядаються не тільки через призму її міждержавних відносин з іншими країнами, але й з точки зору існування потенційно небезпечних регіонів, регіональних конфліктів і діяльності різних радикальних організацій, що становлять небезпеку для країни та її інтересів. У документі вперше, відповідно до реалій сьогодення, систематизовано нові загрози і виклики, що становлять небезпеку для держави. До них зараховуються: сепаратистська і клерикальна діяльність, міжнародні терористичні і радикальні релігійно-екстремістські організації, наркотрафік, незаконна міграція і викрадення людей. Зазначається також, що Туреччина перебуває під загрозою міжнародного тероризму, який знаходить підтримку і всередині країни [1].

Зовнішня політика Туреччини кінця XX – початку XXI ст. здійснювалася у різних напрямках, поєднуючи у собі активну співпрацю та орієнтацію на Захід з побудовою добросусідських стосунків з державами Близького Сходу. Але з приходом до влади президента Р. Ердогана та посилення його позицій після виборів 2014 року, зовнішньополітичний курс Туреччини зазнав змін. Уряд Р. Ердогана крокує до глибшої міжнародної ізоляції унаслідок його курсу на конфронтацію з Європою [2].

Важливим регіоном для Туреччини, особливо з початку президентства Р. Ердогана, є Близький Схід. На Близькому Сході Туреччина використовувала низку зовнішньополітичних інструментів, вдаючись до м'якої сили, діалогу, посередництва, економічної незалежності, однак, на початковому етапі, не застосовуючи воєнної сили. Регіональна політика Туреччини в азійському регіоні свідчить про бажання держави отримати в цьому регіоні домінуючу роль. Звісно, Туреччина є однією з держав, яка активно розвивається, має досить стабільну економіку в порівнянні з іншими державами цього регіону, армію, яка організована та

фінансована на високому рівні, Туреччина є членом багатьох європейських організацій зокрема: ООН, НАТО, Організація Ісламська Конференція та інші.

Проте існує низка проблем, яка все ще не дозволяє Туреччині досягти лідерства в цьому регіоні – це курдське питання, війна в Сирії, авторитарний політичний режим, який з кожним роком президентства Р. Ердогана утверджується, зростаюча кількість біженців та не визначеність у політичному векторі взаємовідносин із Російською Федерацією.

Непоступливість Анкари у низці питань ускладнює відносини Туреччини не лише зі Сполученими Штатами Америки, але й з Європейським Союзом, в останні декілька років співпраця ЄС та Туреччини має епізодичний характер, а країни Європейського Союзу не бажають бачити Туреччину членом ЄС. Важливим чинником впливу на Близький Схід Туреччини є питання біженців, адже Туреччина стала країною-транзитом для багатьох переселенців з Сирії, Іраку, Ірану та інших держав. Отже, можна зазначити, що Туреччина в своїй зовнішній політиці визначила Близький Схід важливим регіоном для співробітництва, проте для встановлення лідируючих позицій у цьому регіоні Туреччині необхідно переглянути свій вектор зовнішньополітичного курсу щодо ЄС та США [3, с. 34–42].

Авторитарний режим правління Р. Ердогана значно погіршив ставлення до Туреччини з боку провідних держав. Зараз вступ до ЄС для Туреччини під великою загрозою. Політику Р. Ердогана, яку він запроваджує, можна назвати «війною проти всіх», адже Туреччина задіяна у великій кількості конфліктів, як зовнішніх так і внутрішніх. Варто сказати, що як суб'єкт міжнародних відносин Туреччина є зараз дуже нестабільною, становлення зовнішньополітичних орієнтирів Туреччини завжди було напряму пов'язане із її географічним положенням, адже вона відіграє помітну роль у декількох економіко-географічних регіонах. Невизначеність вектору зовнішньої політики Туреччини також пов'язана з тим, що Анкара розуміє, що членство в ЄС було б економічно вигідним для країни, але темпи, якими Туреччина наближається до цього членства останнім часом надзвичайно сповільнилися. Саме населення втрачає прихильність до проєвропейського курсу держави, а діяльність президента – Р. Ердогана, – не дає впевненості у тому, що цей курс буде продовжено. Політика президента може дедалі більше контрастувати з політикою США та ЄС.

За відсутності переговорів на високому рівні з представниками ЄС і ймовірного поглиблення внутрішньої кризи в Туреччині розкол між Європою та Анкарою може збільшитися й пришвидшити переорієнтування останньої на Близький Схід. А доки Брюссель втрачає будь-які інструменти впливу на турецьку владу, які мав раніше, чимало турків і самі можуть розчаруватися у привабливості членства в Євросоюзі.

Ісламізація Туреччини може серйозно підірвати як її західні прагнення, так і традиційні міжнародні союзи.

Вектор зовнішньої політики Туреччини зазнав глибоких змін від початку президентства Р. Ердогана. В основному можна побачити, що позиція як населення, так і влади, не є чітко окресленою. Турецька позиція все ще знаходиться на роздоріжжі між двома світами: Європою та Близьким Сходом.

Список літератури

1. Алієв М. Зовнішня політика Туреччини наприкінці 90-х рр. XX ст – на початку XXI ст.. 2018. URL: http://vmv.kymu.edu.ua/v/09/06.htm.
2. Кніпп К., Каневський Д. Проблематичний курс Ердогана на близькосхідному напрямку. 2017. URL:https://www.dw.com/uk/проблематичний-курс-ердогана-на-близькосхідному-напрямку/a-37996370-0.
3. Худолій А. О. Зовнішня політика Туреччини на Близькому Сході. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*. 2017. №2. С. 34–42.

Стандратюк Д.В.,
аспірантка кафедри політичної психології та міжнародних відносин
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОКАЛІЗАЦІЇ

Процес вироблення публічної політики передбачає залучення якнайбільшої кількості можливих стейкхолдерів як на етапі виявлення проблеми та планування, так і при її реалізації. Такими стейкхолдерами можуть бути бізнес, групи інтересів, інститути громадянського суспільства та ін. В умовах глокалізації, коли поруч з глобальними викликами посилюється вплив локального чинника при ухваленні політичних рішень, формування публічної політики передбачає залучення і локальних спільнот для її ефективної реалізації. Цінні висновки з цього приводу знаходимо у дослідженні аналітичного центру CERFE [3]. Тут наголошується на таких аспектах глокалізації, як посилення впливу місцевих акторів на формування публічної політики та демократизація політичної системи.

Посилення впливу місцевих акторів в межах глокалізації відбувається на двох рівнях. По-перше, на рівні управління (децентралізація, формування концепції «муніципального управління», посилення ролі міста), по-друге, на рівні залученості місцевих акторів (державних та недержавних) до процесу вироблення політики, артикуляції вимог та формування підтримки певних векторів розвитку. Тож посилення впливу місцевих акторів на політичний процес в межах глокалізації формує нового важливого гравця на політичній арені – місто, яке є виразником та полем взаємодії інтересів різних соціальних груп. Місто стає точкою зіткнення глобального та локального. Для того, аби місто заломлювало або відбивало глобальні хвилі і таким чином сприяло гармонійному розвитку глокального, воно має володіти такими характеристиками: мати повноваження для планування та адміністрування, управління ресурсами, послугами; мати змогу встановлювати партнерські відносини між державним, громадським та приватним секторами; вступати в коаліції та формувати партнерські мережі з іншими містами [3, с. 28–29]. Можемо зазначити, що місто набуває нового політичного значення, адже стає місцем безпосередньої владної взаємодії.

В українських реаліях ця теза стає особливо актуальною під час децентралізації, оскільки збільшення рівня фінансової автономії дозволяє містам та іншим населеним пунктам самостійно обирати майбутні вектори розвитку. Одним з прикладів формування політики на місцевому рівні із залученням локальних спільнот є громадський бюджет. Як такий в Україні він законодавчо не закріплений, але місцева рада відповідно до ст. 25, 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» місцева рада приймає Положення «Про громадський бюджет» та може виділяти кошти на фінансування проєктів, які

пропонують громадяни [1]. Така практика дозволяє залучити громадян до використання муніципальних коштів через підтримку тих чи інших проєктів, які відповідають інтересам містян. Тож відбувається деліберативний розподіл коштів місцевих бюджетів. Визначення громадського бюджету присутнє у «Концепції розвитку електронної демократії в Україні»: «бюджет участі (громадський бюджет) – механізм взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськістю, спрямований на залучення громадян до участі в бюджетному процесі, зокрема шляхом прямої демократії, через визначення пріоритетів бюджетних витрат чи подання проектів, об'єднання в проектні команди, голосування за такі проекти, здійснення контролю за їх реалізацією» [2]. Як бачимо, формування політичного порядку денного на місцевому рівні в умовах глокалізації взаємопов'язано зі збільшенням ролі недержавних локальних акторів. Відповідно до дослідження CERFE, глокалізація спирається не лише на посилення впливу місцевих акторів та ролі міст, а й на демократизацію політичної системи та розвиток громадянського суспільства. Дослідники звертаються до терміну «актори громадянського суспільства», зараховуючи до них не лише громадські організації, а й релігійні громади, профспілки, професійні та галузеві асоціації, місцеві ЗМІ, наукові та дослідницькі установи, бізнес. Громадянське суспільство є сукупністю недержавних суб'єктів, які несуть соціальну відповідальність і здатні мобілізувати зусилля для відстоювання інтересів чи вирішення проблем. Воно є одним з форматорів глокалізації, оскільки зазнає глобального впливу, переймає та адаптує практики адвокації інтересів та діє за принципом «мислити глобально, діяти локально» [3, с. 31–32].

Під час формування публічної політики, особливо на місцевому рівні, інститути громадянського суспільства є не лише одним із стейкхолдерів, а й часто можуть брати безпосередню участь в її імплементації, що дозволяє враховувати більшу кількість інтересів під час ухвалення політичних рішень. Отже, формування публічної політики в умовах глокалізації відбувається із залученням недержавних акторів з активною участю локальних політичних гравців, що робить цей процес більш демократичним за своєю суттю.

Список літератури

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 8 листопада 2017 р. № 797-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text.
3. CERFE. Glocalization. Research Study and Policy Recommendations. CERFE. 2003. URL: https://proyectoallas.net/wp-content/uploads/2018/01/Glocalization.-Research-Study-and-Policy-Recommendations.pdf.

Филик О.З.,
аспірант кафедри політології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ФЕНОМЕН МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ТА ЙОГО ПРОТИСТАВЛЕННЯ ІНШИМ ФОРМАМ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ І КУЛЬТУРНИМ РОЗМАЇТТЯМ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Сьогодні чи не всі країни світу, особливо Європи, стикаються з фактом значного соціального та культурного розмаїття і потреби управління ним, а чимало з країн послуговуються у цьому контексті політикою мультикультуралізму. Тим не менше, мультикультуралізм є зовсім не єдиною формою управління соціальним і культурним розмаїттям, а натомість часто протистоїть іншим формам або й поєднується з ними, про що в теоретичному контексті запропоновано говорити у представленому дослідженні. Це вкрай цікаво на тлі зауваження деяких дослідників про те, що факт наявності у тій чи іншій державі великої кількості ізольованих культурних груп зовсім не робить цю державу мультикультурним суспільством, адже його краще називати гетерогенним. Відповідно, мультикультуралізм – це абстрактна протилежність культурній гомогенності, а реально ж є підстави стверджувати, що серед різних визначень мультикультуралізму нема жодного, яке б дало підстави говорити, з чим ми маємо справу в кожному випадку. Одна із головних причин цього у тому, що вивчення мультикультуралізму є місцем зустрічі різних дисциплін, включаючи соціальні науки, право, історію, антропологію, філософію, політологію, державне управління, але в поєднанні з політичним дискурсом. Саме тому з огляду на строкату природу терміну «мультикультуралізм», його значення, застосування і цінність оскаржуються й привласнюються.

Наслідком цього є ситуація, коли поширене використання терміна «мультикультуралізм» у безлічі теоретичних і практичних дискурсів й з боку різних суб'єктів життя знаменує значну і широкомасштабну «зміну семантики й кодів, в яких суспільство описує себе». І це при тому, що мультикультуралізм не означає жодної речі, тобто не представляє єдиного погляду та стратегії розвитку сучасних суспільств у межах застосування й апелювання до цілісної категорії «культури». Єдине, з чим майже не сперечаються дослідники, – це той факт, що у понятті мультикультуралізму передається картина суспільства як «мозаїки» з кількох обмежених, однорідних і непереплетених унікультур окремих меншин, які прикріплені до аналогічної унікультури групи більшості, але яким водночас гарантується рівність, повага або принаймні толерантність шляхом державного фінансування і підтримки. У цьому сенсі більша частина виявів мультикультуралізму може продукувати певні ієрархічні і навіть сепаратистські натяки та практики, з приводу яких мультикультуралізм критикується як «новий расизм», «диференціальний расизм», «культурний расизм», «етнічний абсолютизм» чи «расизм без

рас». Хоча саме через цей факт мультикультуралізм доцільніше ототожнювати з взаємозалежністю і представницькою демократією серед людей та груп, які виявляють різні відмінності. Водночас, як вказує Дж. Рекс, мультикультуралізм є не єдиним варіантом реагування держави або суспільства на присутність іммігрантських меншин, оскільки додатково потрібно виділяти такі заходи, як: 1) повне виключення меншин із публічної сфери (зокрема відмова у громадянстві) та їхнє повернення до країн походження (як політика апартеїду в ПАР); 2) часткове невизнання меншин як культурно відмінних, але надання громадянства тим з них, хто народився чи натуралізувався на території країн перебування (як у Франції або ж США); 3) трактування іммігрантів і їхніх дітей (загалом меншин) як тимчасових мешканців тих чи інших країн, які з часом повернуться на батьківщину, а тому не мають права на громадянство у країні перебування. Крім того, й сам мультикультуралізм може набувати доволі різних форм, зокрема: а) визнання груп меншин та їхніх культур частиною інституційної структури суспільного устрою, однак під егідою та санкцією держави їхнього перебування; б) перегляду структури національної культури з метою створення складнішої, диверсифікованішої і гібридної культури з автономією для кожної з основних культур серед груп меншин, але водночас із захистом прав окремих індивідів.

Детальнішого погляду дотримуються Т. Модуд і Дж. Беррі, які вважають, що існує чимало плутанини з приводу того, чим мультикультуралізм є, а чим – ні, і це зумовлено критичним та скептичним баченням його сутності й доцільності виокремлення. Мультикультуралізм часто та помилково протиставляють інтеграції, й у тому, що є чимало форм мультикультуралізму й вони дуже по-різному пов'язані з інтеграцією. Тому вчені зазначають, що паралельно з мультикультуралізмом треба виділяти такі різновиди інтеграції як асиміляція, космополітизм й власне індивідуалістична інтеграція. Головна причина їхнього виокремлення у тому, що дискурси про інтеграцію і мультикультуралізм є «вправами» у концептуалізації постіммігграційної різниці, зокрема на рівні соціології, політичної реакції та бачення того, в чому відмінність інтеграційних процесів для різних груп меншин. Завдяки цьому та беручи до уваги відмінності між запропонованими формами інтеграції, Т. Модуд зазначає, що ці розбіжності є важливими і в теорії, і на практиці.

Мультикультуралізм відрізняється від індивідуалістичної інтеграції тим, що він визнає соціальну реальність груп, а не лише окремих людей та організацій, а тому підкріплюється ідеєю, що членство в групі є ознакою ідентичності людей у суспільстві. Натомість космополітизм має місце у випадку, коли відмінності між групами є суттєвими, а ідентичність груп не є настільки важливою, оскільки її не доводиться визнавати політично. Космополітизм виходить за межі індивідуалістичної інтеграції у тому, що потрібно цінувати розмаїття, але не обов'язково створювати умови індивідуального розвитку.

Чіхоріа Р.,
аспірант Інституту міжнародних відносин та публічних політик
Університету Яна Кохановського,
м. Кельце, Польща

НЕОПАТРИМОНІАЛЬНІ ПРАКТИКИ В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГРУЗІЇ

Після розпаду Радянського Союзу більшість дослідників розглядали пострадянські держави (зокрема Грузію) як апріорні країни з перехідною демократією, процес політичної трансформації, що відбувається в країні, як векторний рух від автократії до демократії. Але третя хвиля демократизації не призвела до появи повноцінної демократії. Швидше, це призвело до появи великої кількості тих, яких деякі вчені назвали «гібридними режимами» або демократія «з прикметниками». Зрештою, з'ясувалося, що більшість із цих країн уже не перебувають у процесі переходу від авторитаризму до демократії, а застрягли між ними в так званій «сірій зоні». Це спонукало дослідників шукати альтернативні пояснення трансформації режиму. Одним із шляхів вирішення цих проблем було звернення до досягнень неовеберівської політичної соціології – концепції неопатримоніалізму.

Концепція неопатримоніалізму виникла на основі переосмислення наукової спадщини М. Вебера та його концепції патримоніального панування. Під «патримоніалізмом» М. Вебер розуміє історичний метод панування, заснований на привласненні правителем соціальних функцій і державних інститутів (наприклад, суду чи армії), обґрунтовуючи легітимність його політичної влади на основі традиції. У результаті злиття суспільно-політичної та приватної сфер правитель контролює державу і використовує її державні ресурси як свою приватну власність [4, с. 29].

Основна ідея патримоніалізму полягає в тому, що відносини між правителем і керованим ґрунтуються на особистих відносинах. Раціонально-правова природа базується на деперсоналізації інститутів, та публічна сфера відокремлена від приватної. У країнах з перехідною демократією, як-от Грузія, існуючі раціональні правові інститути діють за патримоніальною логікою. Це означає, що відносини між правителем і керованим хоча й регулюються правовими нормами, у деяких випадках регулюються неформальними відносинами. Співіснування формальних і неформальних інститутів призводить до абсолютно іншого функціонування державної влади, ніж це передбачено законом. Такі форми використання неформальних практик в умовах існування правових норм визначатимуться як неопатримоніальні практики.

Висновок М. Вебера про те, що патримоніальні структури можуть існувати в будь-якому суспільстві і на будь-якій стадії його розвитку, викликав подальше переформулювання

Веберівського розуміння поняття патримоніалізму. Представник неовеберівської школи політичної соціології Ш. Ейзенштадт у своїй праці «Традиційний патримоніалізм і сучасний неопатримоніалізм», запропонував використовувати префікс «нео» для опису різниці між традиційними режимами та сучасними формами патримоніалізму. Ш. Ейзенштадт вважав, що патримоніалізм можна використовувати для аналізу сучасних форм політичних систем, але треба усвідомлювати як схожість, так і відмінність між традиційними та сучасними формами [2, с. 45].

Під неопатримоніалізмом Ш. Ейзенштадт розумів особливу форму політичної системи в нових незалежних державах, що виникла після краху колоніальних режимів у другій половині XX ст. На думку Ш. Ейзенштадта в цих державах не відбувся демократичний перехід, але з'явилися політичні системи нового типу – специфічний симбіоз атрибутів традиційних інститутів управління (вкорінених в історичній колоніальній спадщині) з сучасними інститутами та механізми державного управління, запозичені з політичних систем демократичних країн. Отже, у ході модернізації патримоніальне панування не було витіснено юридично-раціональним пануванням, а продовжувало з ним співіснувати. У результаті цього симбіозу, запозичені інститути отримали принципово інший зміст, функції та логіку розвитку. [2, с. 45]. На думку Ш. Ейзенштадта, такі симбіотичні режими не є перехідними чи проміжними утвореннями, а, навпаки, вже є кінцевим результатом процесу трансформації. Вони демонструють сталий характер і мають власну логіку розвитку, зумовлену історичним досвідом і традиціями країни. [2, с. 45].

Неопатримоніалізм був домінуючим підходом до розуміння правління в Африці протягом останніх трьох десятиліть. На початку 90 рр. XX ст. низка авторів К. Іовіт, Дж. Гартман, С. Хенсон почали використовувати неопатримоніальний підхід для вивчення політичних режимів пострадянських країн. У дослідженнях українського вченого О. Фісуна неопатримоніалізм став розглядатися як ключова риса розвитку пострадянських держав. Спираючись на роботу Ш. Ейзенштадта, він виділив три неопатримоніальні характеристики політики пострадянських держав: 1) повне привласнення державної влади правлячою групою; 2) перетворення політико-адміністративного ресурсу на фінансовий і матеріальний капітал; 3) створення схеми відносин патрон-клієнт [3, с. 91].

За словами О. Фісуна, неопатримоніальні еліти колишніх пострадянських держав розділені та змагаються між собою, перш за все, за доступ до клієнтсько-патронажної мережі, в центрі якої знаходиться лідер держави. У цьому сенсі суть політичної боротьби в неопатримоніальній системі полягає в боротьбі за місце розташування і заступництво глави держави, а зовсім не в боротьбі за голоси потенційних виборців. [3, с. 91].

Відносини патронажу та клієнтури передбачають обмін економічними та владними ресурсами на політичну та електоральну лояльність. При цьому заохочення прихильників за їх лояльність відбувається за рахунок використання державних ресурсів. Французький дослідник Ж-Ф. Медар ототожнює неопатримоніалізм із практичним клієнтелізмом. Яка різниця між клієнтелізмом і патронатом? Патронат передбачає політично мотивоване надання пільг групам з боку правителя в обмін на їхню лояльність, тоді як клієнтелізм передбачає надання пільг окремим особам.

Наскільки в Грузії існують неопатримоніальні практики, і який механізм їхнього функціонування в умовах трансформаційних процесів? Ці питання залишаються не дослідженими. На наш погляд, такі практики в Грузії існують, їх виявлення можливе на підставі вивчення таких ключових понять як політичний патронаж та політичний клієнтелізм.

Список літератури

1. Aprasidze D. The bureaucratic-patrimonial state in Georgia: has the "Roses Revolution" given it a new lease of life? *Central Asia and the Caucasus*. 1 (25), 2004. P. 42–48
2. Eisenstadt S. N. Traditional Patrimonialism and Modern Neopatrimonialism. London: Sage Publications. 1973.
3. Fisun O. Rethinking Post-Soviet Politics from a Neopatrimonial Perspective. Demokratizatsiya. *The Journal of Post-Soviet Democratization*. 20 (2), 2012. P. 87–96.
4. Ilyin M. Patrimonialism. What Is Behind the Term: Ideal Type, Category, Concept or Just a Buzzword? *Redescriptions: Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*. 18 (1), 2015. P. 26–51.
5. Roth G. Personal Rulership, Patrimonialism, and Empire Building in the New States. *World Politics*, 20(2), 1968. P. 194–206.

Сергієнко Т.І.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.
Боровенська А.А.,
студентка
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛЬНИХ ТА РЕГІОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ В СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ УМОВАХ

Сучасний міжнародний політичний процес, що розвивається в умовах глобалізації, стрімкого зростання населення планети, відрізняється принципово новими трендами і явищами, порівняно з XX ст. Після розпаду біполярної структури регіональні та локальні конфлікти виявилися менш керованими. Складаючи серйозну загрозу світу, локальні конфлікти стали однією з найбільш обговорюваних проблем у сучасній політології та в дослідженнях міжнародних відносин.

В умовах протистояння глобалізаційним викликам, після розпаду старої системи міжнародних відносин, формується нова, що є незахищеною з огляду невизначеності у сфері міжнародної безпеки. Так, на заміну відкритому біполярному зіткненню, приходять перманентні локальні та регіональні збройні конфлікти, що в умовах взаємозалежності суттєво впливають на міжнародну рівновагу.

Досвід сучасних воєн та збройних конфліктів дає підставу стверджувати, що процес формування нової системи глобальної та регіональної безпеки досі ще не завершено, відслідковується динамічний розвиток моделі світоустрою з високим ступенем непередбачуваності його результатів. Підвищилися темпи поглиблення розриву в рівні життя і військово-економічної могутності між розвиненими країнами та тими, що розвиваються. Це значно загострило боротьбу за сфери впливу, глобальне та регіональне домінування, природні ресурси та «виживання», а також сприяло прояві нових загроз військової безпеки для світової спільноти [1].

В основі більшості сучасних міждержавних та міжцивілізаційних конфліктів, як і раніше, лежить прагнення до контролю над географічним та політичним простором з подальшим встановленням бажаного для переможця економічного режиму взаємин із захопленими територіями, але боротьба встановлення цього контролю здійснюється здебільшого опосередкованими методами, шляхом застосування «м'якої сили» та інших технологій дестабілізації внутрішньої стійкості держави.

Революційний прорив провідних держав в інформаційній та технологічній сферах, з одного боку, прискорив процес глобалізації, а з іншого – значно загострив негативні явища, що супроводжували цю тенденцію. Широкомасштабне використання інформаційних та інших інноваційних технологій є основою для створення якісно нового покоління засобів озброєної боротьби, що істотно розширило сфери їх застосування, викликало подальший розвиток форм застосування сили та способів ведення військових дій [5, с. 78].

Якщо в минулому столітті стосовно локальних та регіональних конфліктів вирішальною ціллю визначалося фізичне знищення супротивника, то на даному етапі міжнародних відносин актуальним є застосування політичної ізоляції та дипломатичного тиску. В умовах глобалізації окреслюється тенденція до застосування нових засобів ведення боротьби та розширення напрямків політичного тиску та інформаційного тиску на супротивника. У цих протистояннях на передній план виходить інформаційне протиборство, за допомогою чого відбувається руйнування основ державності, досягнення військово-політичних цілей щодо зміни правлячого режиму. Фальсифікація, підміна інформації або її спотворення — найбільш дієві способи ведення інформаційного протиборства [3].

Активно в силову конкуренцію втручаються регіональні лідери, такі як Іран, Туреччина, реанімуються десятиліттями заморожені конфлікти (наприклад, у Нагірному Карабаху). Прямі військові втручання, паралельно з широким використанням невійськових інструментів тиску та примусу, посилюють тренд на використання сили як способу досягнення політичних цілей [2].

До особливостей сучасних конфліктів можна віднести наступне:

- розширення кола акторів, залучених до конфлікту;
- збільшення ваги релігійних та етнічних чинників у протистоянні;
- асиметричність;
- широке географічне охоплення;
- недостатня керованість;
- поширення засобів гібридного впливу.

У XXI ст., поряд з війнами і збройними конфліктами в традиційному розумінні їх суті, з'являться нові форми протиборства сторін, так звані нетрадиційні війни (невійськові форми збройної боротьби), у яких силові дії не вестимуться взагалі, або не матимуть визначального значення. У багатьох економічно розвинених країнах значення та питома вага невоєнних форм боротьби, організаційні та технічні можливості їхнього ефективного здійснення різко зросли [4].

Отже, всі сучасні війни та збройні конфлікти останнього десятиліття мають унікальні та неповторні риси. При цьому необхідно пам'ятати, що кожна війна, породжуючи багато

нового, неминуче зберігає і риси минулих конфліктів, адже жодна надсучасна війна неспроможна перекреслити весь колишній досвід.

Головна особливість змісту боротьби у війнах та збройних конфліктах XXI століття полягає в тому, що нові форми військових дій можна схарактеризувати як об'ємні, що охоплюють всі сфери протистояння, де економічний, психологічний, інформаційний і силовий впливи будуть здійснюватися з нестримною інтенсивністю у часі та просторі, що дозволить досягти рішучих результатів у найкоротші терміни, позбавляти супротивника ініціативи та свободи маневру.

Список літератури

1. Горбунов В.М. Про характер збройної боротьби в XXI столітті. Геополітика та безпека. URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/o-haraktere-vooruzhennoy-borby-v-xxi-veke.pdf.

2. Індекс війни. Моніторинг воєнних конфліктів у світі 2020 року. Недержавний аналітичний центр «Українські студії стратегічних досліджень» веб-сайт. URL: https://ussd.org.ua/2021/01/21/indeks-vijny-monitoryng-voyennyh-konfliktiv-u-sviti-2020-roku/.

3. Луцишин Г. Особливості сучасних збройних конфліктів. Українська національна ідея: реалії на перспективи розвитку, випуск 26. 2014. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/810/lucyshyn.pdf.

4. Сірий С. Особливості локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації. Політичний менеджмент №2. 2007. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8857/14-Sirui.pdf.

5. Сергієнко Т.І. Механізми протидії політичним конфліктам в сучасних умовах. *ІІ Міжнародний науково-практичний семінар «Економічні, соціальні та інформаційні аспекти європейських інтеграційних процесів»: Матеріали ІІ Міжнародного науковопрактичного семінару «Економічні, соціальні та інформаційні аспекти європейських інтеграційних процесів»,* 18-20 березня 2019 р. К.: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2019. С. 78–81.

Мотрен С.М.,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Кузнєцова В.В.,
студентка філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ГАРАНТИ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ НА ПОЛІТИЧНІЙ АРЕНІ XXI СТОЛІТТЯ: СЬОГОДЕННІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У системі міжнародних відносин завжди існували суб'єкти-лідери, що здійснювали вирішальний вплив на становлення певного status-quo та ініціювали формування бажаного для них політичного порядку. Сьогоднішньому світовому середовищу притаманні динамічність, мультикультурність та плюральність, з огляду на що система міжсуб'єктних зв'язків зазнає неперервного реформування. Тож згаданим суб'єктам особливо непросто здобути і підтримувати панівне становище.

Аналізуючи політичну карту світу, не можна виокремити лише одного головуючого глобального гравця, який би задовольнив нагальні потреби світової громади та дав відсіч викликам різноманітних економічних, політичних та соціальних криз. Хто ж може очолювати провід світового поступу? Насамперед той суб'єкт міжнародної політики, який готовий ужити необхідних заходів щодо подолання екологічної загрози, явища бідності, суперництва за володіння невідновлюваними ресурсами; той, хто грає за правилами глобальної взаємодії, готовий толерантно ставитись до інтересів інших, стаючи люстерком відкритого та дієвого діалогу. Такий гравець має керуватися в своїх діях стриманістю, розсудливістю, поміркованістю та емоційною грамотністю. Він повинен забезпечити демократичний характер ведення цієї гри, спрямовуючи стратегічні ходи інших гравців у бік домінування загальнолюдського права. Скласти уявлення щодо образу гаранта світового порядку вдасться за допомогою тези науковця З. Ібрагіма: «Суб'єкту владного впливу потрібно вловлювати тонку грань між максимами: «мета виправдовує засоби» і «засоби знеславлюють мету», адже яка різниця тому, хто зазнав страждання, в ім'я яких цілей його виправдовують, чи ідеалів тоталітарної ідеології, чи гасел свободи і демократії» [3, с. 420].

Наразі боротьба за набуття статусу політичного гегемона точиться між ЄС і США, які дещо різняться своїми інтенціями. За визначенням німецького політика Г. Шмідта, йдеться про Нову Європу та Нову Америку.

Регіональне наднаціональне утворення ЄС зараз проживає не найкращі свої роки. Існує низка як внутрішніх, так і зовнішніх проблем, які сколихують стабільність союзу, перешкоджаючи виходу його на першорядне місце в сценарії глобального розвитку. Це,

зокрема, енергетична криза, неврегульованість міграційних рухів, боргова криза в Греції, що майже призвела до «Грекзиту», власне «Брекзит», ослаблення країн-членів серією ударів пандемії, релігійні та етнічні тертя, зокрема на Балканах, інвазія мусульманського нонконформізму у різностороннє життя соціуму. Концепція розвитку Нової Європи базується на становленні наднаціональної державності, підлеглості інтересів окремих суб'єктів загальним, випрацюваним за спільною домовленістю. Нещодавно стався черговий конфлікт поглядів на порядок ведення політики між Польщею та керівництвом ЄС, унаслідок яких польські ЗМІ майоріло промовистими заголовками, на кшталт: «Польська конституція проти німецької гегемонії» чи «Туск атакує польський суверенітет», після того як Брюссель різко відреагував на ухвалу Конституційного Суду Польщі щодо невідповідності її правових норм загальносоюзним у межах проведення судової реформи. Були навіть чутки, що польське керівництво має намір вийти з євроінтеграційної угоди після цієї суперечки. Отож, саме внутрішні розколи – найслабше місце Нової Європи. Структура всього союзу має фрагментарний і крихкий вигляд, недосконалою та незавершеною до кінця залишається внутрішня інтеграція та уніфікація. Передують цьому і певні історичні моменти, коли вся Європа була розподілена на західну та східну зони біполярного протистояння. Донині не закладена єдина світоглядна структура цього об'єднання, а за природою воно є амбівалентним та суперечливим. Саме тому ЄС, безумовно, має економічний успіх, але виявляється досить таки ламкою та моментами незграбною політичною одиницею. Окрім того, дуже часто можна спостерігати занадто прагматичне ставлення Брюсселю до країн із нижчим рівнем розвитку, що дає підстави сприймати всі його декларації підтримки за штучні. Свої міркування підкріплюємо думкою Г. Шмідта: «Концепція Нової Європи містить кілька слабких сторін, що вимагають прискіпливого критичного огляду. По-перше, як суб'єкт вона характеризується певною незавершеністю, її Я становить поєднання розніженості і кволості. По-друге, відображає сяйво радше показного блиску носія м'якої сили, представляє себе як дружньо налаштованого глобального соціального працівника, залишаючи для США функції суворого блюстителя порядку» [1].

Тож Євросоюз стикнеться з суттєвими труднощами на шляху до побудови єдиної європейської ідентичності. На думку експертів, майбутня Європа мало буде нагадувати сьогоднішню. Можливі три шляхи її розвитку і проявів лідерських задатків. Сценарій колапсу малоймовірний, але є вірогідність «зараження» кожного її члену «вірусом» економічної нестабільності, що призведе до Великої депресії. У другому випадку їй вдасться уникнути всіх криз, але потужні структурні реформи так і не зможуть бути втіленими в реальності. Третій, і, як нам видається, найбільш імовірний шлях до змін – стрибок

федералізаційної політики та посилення інтеграції між основними країнами зони євро, що дозволить піднести роль міжнародних інституцій ЄС на світовій арені.

США, як і раніше, мають суттєву перевагу серед інших міжнародних суб'єктів, але їхня однополярність давно канула в минуле. Ще за часів існування СРСР США, уособлюючи політичну думку Заходу, мали помітну перевагу, завдяки своїй високій моральній спрямованості, захисту демократичних свобод та концептуалізації «м'якої» сили. Точкою зламу їхнього зовнішнього авторитету стало 11 вересня 2001 р. З тих часів політика Америки характеризується помітною жорсткістю, чим зумовлене все більше зростання її військової могутності та залучення оборонних сил у якості допомоги інших країнам. Головні сильні сторони США – високий рівень внутрішньої інтегрованості, що дозволяє, передусім, захищати свої власні інтереси, високий рівень політичної культури, якість активів, сучасне програмне забезпечення та активна експортна політика. Але, незважаючи на ці позитивні аспекти, наявні у Білого Дому й вразливі місця. Йому притаманний апломб у визначенні своїх міжнародних функцій, що проявляється у деякому політичному егоїзмі та гіперболізованій ексклюзивістській самооцінці. Отже, США натякають на необхідності визнання їх як «месії» правопорядку, забуваючи про діалогічний принцип взаємодії та розроблення ефективних інституцій затвердження космополітичної ідентифікації. Особливо сильні dbzяви цього були помітні за часів президентства Д. Трампа, адже з його зухвальною риторикою та принципом «Америка, вперед!», втратилися колишні тісні стосунки з близькими партнерами, мали місце й расистські погляди, політика «відчуження» від світової спільноти. Дж. Байден робить кроки з повернення в обіг США підходу дипломатичності.

Отож, поки що в світовому порядку немає альтернативи США як найбільш консолідованому ліберальному гравцеві. Втім, чимало інших суб'єктів виступають проти їх гегемонізму. «На даному етапі перед Америкою простягаються два шляхи: тримати курс на саморуйнацію, розмивання внутрішньої ідентифікаційної цілісності у прагненні домінувати, нав'язувати свою військову та економічну гегемонію, або впроваджувати принципи справедливості і людяності, підтверджувати взаємність зобов'язань» [3, с. 421].

Список літератури

1. Schmidt G. The Changing Globality of the Atlantic Hemisphere URL: https://gsj.stonybrook.edu/wp-content/uploads/2006/12/0003Schmidt.pdf.

2. Global Trends 2030: Alternative Worlds. National Intelligence Council URL: https://www.dni.gov/index.php/who-we-are/organizations/mission-integration/nic/nic-related-menus/nic-related-content/global-trends-2030.

3. Ibrahim Z. America and the Future of Global Democracy. *Widener Law Review*. Volume 13, Issue 2. 2007. P. 419–424.

Чолач Т.В.,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії та політології
Західноукраїнського національного університету,
м. Тернопіль.
Щуцька Д.І,.
студентка кафедри філософії та політології
Західноукраїнського національного університету,
м. Тернопіль

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД МЕТОДОЛОГІЇ У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ УКРАЇНИ

Актуальність гендерної рівності зумовлена світовими політичними процесами, оскільки вона є своєрідним індикатором високорозвинутого демократичного суспільства, у якому чоловіки та жінки мають рівні можливості та права, на рівних засадах беруть участь у прийнятті та реалізації важливих управлінських рішень у всіх сферах суспільного життя. Україна прагне бути повноправним партнером, а також важливим політичним актором на міжнародній арені, тому саме забезпечення гендерної рівності та впровадження доцільної гендерної політики є необхідною умовою для цього. Євроінтеграційний вибір України та певні міжнародні зобов'язання зумовлюють нас дотримуватися визначених демократичних принципів, серед яких є інкорпорація комплексного гендерного підходу в усі сфери життя суспільства. Таким чином, проблематика гендерного паритету є однією із ключових тем сучасної політичної науки.

Термін «гендер», а також похідні від нього терміни та концепції, такі як: гендерна рівність, гендерна політика, гендерні дослідження, гендерний паритет, гендерний підхід тощо, активно застосовуються і у суспільній термінології, і у науковому середовищі. Сучасним методологічним напрямом теоретичного пізнання, обґрунтування та інструментом практичного перетворення політичних процесів слід розглядати саме гендерний підхід.

Концепції гендерної рівності та справедливого суспільства, що висунуті гендерологами З. Ейзенштейном («Жіноче тіло й принципи права») та С. Окіном («Справедливість, гендер і сім'я»), поклали початок гендерному підходу в сучасній політичній теорії [2, с. 13]. Серед дослідників, що також вивчали проблематику гендерних досліджень, варто назвати вітчизняних та зарубіжних гендерологів, а саме: І. Грицая, Н. Аніщук, М. Томашевську, О. Дашковську, Н. Болотяну, Ш. Берна, В. Брайсона, Т. Василевську, В. Черняхівську, Т. Мельника, А. Колодій, Л. Кобилянську, Дж. Міля, Т. Марценюка та ін.

Метою роботи є розгляд нового з сучасних методологічних прийомів політичної науки – суті гендерного підходу, а також актуальності його активного використання в Україні.

Відповідно до словника гендерних термінів, гендерний підхід – це ознака політичної, економічної та будь-якої іншої культури, яка полягає у врахуванні інтересів соціально-статевих груп суспільства. Суттю гендерного підходу є усвідомлення того, що суспільні явища по-різному впливають на чоловіків та жінок, викликають у них неоднакові реакції [3]. Однак, слід також навести більш розгорнуте тлумачення даного явища. Тобто, гендерний підхід – стратегія, що забезпечує врахування інтересів і досвіду жінок і чоловіків як невід'ємної складової планування, реалізації, моніторингу та оцінювання політики і програм у політичній, економічній, культурній і соціальній сферах для отримання жінками та чоловіками усіх необхідних благ [4, с. 70].

За словами Н. Аніщук, гендерний підхід у науці – це принципово новий підхід, який означає зміну ціннісних орієнтацій людини і перегляд багатьох звичних уявлень про світ. Використання гендерного підходу, яке є характерним, насамперед, для західного соціального та гуманістичного знання, дає широкі можливості для переосмислення політики, культури, соціуму, місця в ньому людини, оскільки права людини не знають відмінностей статі, раси, націй, релігії та переконань. Без гендерного підходу, а саме без з'ясування ролі жінки й чоловіка в сучасному житті, того специфічного внеску, який кожен із них робить у розвиток суспільства, неможливо нині уявити будь-яке серйозне наукове дослідження у сфері соціально-політичних наук.

Отже, гендерний підхід у науці характеризується тим, що:

1. дозволяє переосмислити набір ціннісних орієнтацій людини, переглянути звичні уявлення про світ та покращити політику відповідно до викликів сучасності;
2. ґрунтується на ідеї про те, що важливим є не біологічні або фізичні відмінності між чоловіками та жінками, а те культурне й соціальне значення, яке суспільство надає цим відмінностям. Тому останнім часом зростає роль гендерної методології, яка за своєю суттю є міждисциплінарною [1, с. 4].

Головним завданням для вітчизняної політичної науки, зокрема гендерної політології, є дослідження західних гендерних теорій, їх адаптація до українського політичного процесу та визначення гендерних особливостей, притаманних українській політичній традиції. Оскільки, гендерний підхід, що притаманний західним теоріям рівності статі, ще не сформувався остаточно, він потребує нових наукових розробок та досліджень [2, с. 19, 22]. Без правильно сформованого гендерного підходу неможливо проводити ефективну гендерну

політику, оскільки він є фундаментом забезпечення принципу гендерної рівності у суспільстві.

Подальше інтегрування гендерного підходу в політику означатиме, що рівність між жінками та чоловіками як всеосяжний принцип буде врахована в усіх рішеннях на кожному етапі процесу розвитку політики та за участі всіх залучених сторін. Саме так ми зможемо поступово вибудовувати дійсно демократичне суспільство. Тому кожен проект або політику потрібно оцінювати з погляду гендерної перспективи. Окрім того, необхідно визначити можливості й засоби сприяння гендерній рівності, окрім гендерного підходу. Насамперед це повинні бути гендерна освіта та гендерна культура, що ознайомлюватимуть людей з цією проблематикою та поширюватимуть знання щодо подолання дискримінації за ознакою статі. Також, ключовими інструментами гендерного підходу є гендерний аналіз, гендерна статистика та гендерне бюджетування, які можна ефективно використовувати для реалізації гендерної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях [5, с. 25].

Отже, гендерний підхід слід розглядати як один із методологічних прийомів, що дає можливість нового погляду на усталені проблеми суспільно-політичних процесів, а також як позитивний рушій модернізації та демократизації держави. Формування гендерного підходу передбачає використання нових принципів, методів наукового пізнання у дослідженні та вирішенні гендерної проблематики, а також його впровадження в усі сфери життєдіяльності суспільства.

Список літератури

1. Боброва Ю. Ю. Методологія гендерних досліджень суддівської діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро, 2019. №1. С. 1–8.

2. Основи теорії гендеру: юридичні, політологічні, філософські, педагогічні, лінгвістичні та культурологічні засади: монографія / кол. авт.; ред. Л. Р. Наливайко, І. О. Грицай. Київ.: «Хай-Тек Прес», 2018. 348 с.

3. Словник ґендерних термінів / укл. З. В. Шевченко. Черкаси: видав. Чабаненко Ю., 2016. URL: http://a-z-gender.net/ua/gendernij-pidxid.html

4. Сучасні стратегії ґендерної освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 вересня 2020 р. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка ; за заг. ред. В. П. Кравця, О. М. Кікінежді. Тернопіль : ТНПУ, 2020. 288 с.

5. Ходакова С. Гендерне інтегрування на місцевому рівні : практичний посібник. Київ, 2020. 28 с.

Токар М.Ю.,
доктор наук з державного управління,
професор кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород.
Радько А.І.,
студент факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА ПОГЛЯДІВ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО

Упродовж визначення українського народу зі своєю долею на межі століть (XIX–XX ст.), коли активізувалися рухи за національне визволення народів Російської імперії, ключовий етап своєї громадсько-політичної діяльності почав талановитий адвокат Микола Міхновський (1873–1924). Від початку періоду своєї громадської активності, що припав на 90-ті роки XIX століття, будучи членом Молодої громади, учасником вельми неоднорідного за планами становлення майбутньої Української держави Братства Тарасівців (1891–1893), Міхновський вирішив, що українофільські засоби та програми діяльності є не ефективними для визволення й цілковитого відродження нації. Тому, будучи життєвим максималістом, він вирішив розробити власну позицію щодо майбутнього своєї нації. «Самостійна Україна» (1900), «Десять заповідей УНП» (1904), програма політичної партії, лідером якої був сам автор, «Основний Закон "Самостійної України", Спілки народу українського» (1905) – усі праці, що були ключовими ланками його ідеологічної системи [3, с. 766–767]. Але чи могли програмові положення цих праць, на які мислитель покладав великі надії, забезпечити вигідний та дієвий шлях визволення українців з-під гніту імперій і забезпечити стале й прогресивне державне утворення?

Передусім треба оглянути стрижневу для двох інших розробок брошуру «Самостійна Україна» (1900), яка змінила вектор погляду в українське питання на міжнародному й національних масштабах. Головна ідея праці – обґрунтування права українського народу на власну свободу, визволення від тиранії тогочасного царату й чужинців, створення «*…одної, єдиної, нероздільної, вільної, самостійної України від Карпатів аж по Кавказ…*» [1, с. 36]. Зміст брошури можна поділити на декілька частин, де перша частина є аналізом тогочасної доби «*…п'ятий акт великої історичної трагедії, званої «боротьбою націй»…*», що дає змогу схарактеризувати авторові передумови для початку боротьби українства за національне відродження, стратегічного розуміння становища світу [1, с. 28].

Друга частина дає змогу осягнути авторську позицію щодо відносин України та Московії в правовому вимірі крізь призму природи й змісту Переяславських статей (1654).

Варто зазначити те, що автор керується визнаними нормами й прикладами з міжнародного права для аналізу вищеописаного питання відносин держав. Це свідчить про конструктивність праці, що робить її більш насиченою та актуальною, ефективною для вирішення проблем національного визволення та державотворення! У висновку цього правого аналізу автор наводить нас до проблем реалізації законного права українців на визволення, державність, відродження. Однією з цих проблемам автор вважає, що «*Нині наші маси некультурні…*», але за допомогою цієї тези автор витлумачує ще одну мотивацію до боротьби народу за свободу, бо вільний й гармонійний розвиток будь-якої нації можливий тільки, коли вона здобуде «*державних і політичних прав*», «*права розпоряджатися собою*» та своїм життям [1, с. 38]. Вищеописане дає право говорити про розуміння формули успішних держав Нового та Новітнього часів [1, с. 41].

На думку Міхновського, основою успіху має бути «*третя інтелігенція*», що тільки формується, але зважила на помилки двох попередніх формацій, які були неефективними українофілами-громадівцями та зрусифікованими славними родами [1, с. 39]. Стрижневою тезою праці про засоби й способи боротьби є саме налаштовування народу на насильницьку й люту, збройну боротьбу проти загарбників і чужинців. За що Миколу Івановича було розкритиковано іншими політичними діячами, які замість жорсткості війни використовували парламентські методи боротьби, але за національну автономію в складі нової мультинаціональної Росії. Об'єктивно, ідеї деяких критиків радикалізму Міхновського обернулися згубними наслідками протягом подій 1917–1921 рр. На погляд автора статті, радикалізм Міхновського стосовно шляху здобуття незалежності є виправданим в умовах тогочасної грабіжницької, репресивної машини царату й безсистемності більшості політичних рухів.

Інші розробки Міхновського були не менш важливими ніж брошура-промова, але кожна з праць мала свою мету та функцію для пробудження й підготовки народу до боротьби за себе й майбутню державу. «Десять заповідей УНП» (1903) є сутнісно викристалізуваними тезами із «Самостійної України», які з часом поширилися в народі й стали гаслами, девізами багатьох діячів самостійницького напрямку. Зміст тез спрямовано в бік налаштування членів партії УНП (1902–1907) на чітку боротьбу за соборну Україну без чужинців [4, с. 46]. Цікаво й те, що соборною має бути Україна в межах усіх етнічних земель.

1905 р., на початку першої масштабної революції проти самодержавного порядку, було розроблено й опубліковано «Основний Закон "Самостійної України" – Спілки народу українського (Проект утворений групою членів Української Народної Партії, УНП)» [2]. Фактично це був проект Конституції майбутньої держави, який складався з десяти розділів, що містили 118 «артикулів» [2]. Зміст цих розділів характеризує державу за цим актом

загалом як правову й демократичну, про що свідчить чітка теза «*Уся власть належить народови українському*», де забезпечені більшість прав людей у схожому обсязі до Конституції України 1996 р., що свідчить про її прогресивних укладачів, які були ознайомлені з практикою міжнародного європейського права успішних держав [2]. Але документ містив й об'єктивно негативні тенденції, як, наприклад, відсутність постійної армії. Цей факт дещо є незвичайним, бо його автором був Міхновський, який прагнув у переломному 1917 р. створити на теренах УНР власне українську регулярну армію.

Отже, на зламі століть з'явився новий напрямок розвитку українського національно-визвольного руху. Основоположником цього дороговказу став М. Міхновський. Його система суспільно-політичних поглядів, що більш-менш можна означити як «доктрину», фактично становить моноліт трьох праць, які виконували послідовні та споріднені функції для пропагандистської, мотиваційної робіт. «Самостійна Україна» (1900) виконувала ідеологічну функцію, «Десять заповідей УНП» (1904) – пропагандистсько-мотиваційну, а «Основний Закон "Самостійної України", Спілки народу українського (Проект утворений групою членів Української Народної Партії, УНП)» (1905) – державотворчу й нормотворчу як усі основні закони світу.

Розроблена ідеологічна система М. Міхновського могла би забезпечити радикалізмом та безкомпромісністю дієвий шлях визволення української нації. Водночас ретельно розроблений проєкт Конституції Міхновського забезпечив би розвиток сталої й демократичної держави, яка за сприятливих економічних та зовнішньополітичних чинниках може стати прогресивною й могутньою. І тому не дарма відомий дослідник політичної історії України Петро Мірчук (1913–1999) назвав Миколу Івановича Міхновського «Апостолом української державності» [4, с. 7].

Список літератури

1. Міхновський М. І. Самостійна Україна / Упорядн.: Р. Коваль, В. Рог, К. Завальнюк. Вид. 2-е, виправл. Київ: Діокор, 2003. 80 с.

2. Основний Закон «Самостійної України», Спілки народу Українського. *Самостійна Україна*: Щомісячний часопись (Українська Народна Партія). Вересень. Ч.1. Львів. 1905. С. 1–4 .

3. Бойко О.Д. МІХНОВСЬКИЙ Микола Іванович. *Енциклопедія історії України:* Т. 6: Ла-Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с.: іл. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Mikhnovsky_M_I

4. Мірчук П. Ю. Микола Міхновський. Апостол української державности. Філадельфія: Т-во Укр. Студіюч. молоді імені М. Міхновського, 1960. 136 с.

Бортнікова А.В.,
доктор політичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЕКТ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Концептуальне осмислення місцевого самоврядування у вигляді теорій і моделей суспільного устрою, які довели своє право на існування, є наслідком тривалої еволюції людства. Наукове обґрунтування принципів і форм організації та діяльності місцевого самоврядування весь час перебувало у полі тяжіння двох інтелектуальних течій суспільно-політичної і правової думки: доведення правомірності та доцільності державної централізації проти автономії місцевих територіальних громад. Зазначені тенденції стали визначальними у процесах становлення суспільно-політичного устрою сучасних держав: від античних полісів з їх специфічними формами демократичної участі громадян до Римської імперії, через автономію середньовічних міст до виникнення централізованих держав XVIII–XIX ст. і модерних імперій, а з їх зникненням, до сучасних демократій.

Аналіз теоретичних засад функціонування інститутів місцевого самоврядування має давню традицію і знаходить відображення у численних працях зарубіжних і вітчизняних учених. Ведуться наукові дискусії щодо самої природи місцевого самоврядування, його функцій і повноважень, місця в системі західної демократії, ступеня автономності й залежності від органів державної влади, рівня їх політичної суб'єктності тощо. Концептуальні засади теорії і практики місцевого самоврядування, наближеного до його сучасного розуміння, закладено вченими у період буржуазно-демократичних революцій в Європі. Поширення набули теорії (концепції) вільної громади, громадівська, державницька, муніципального дуалізму та ін. Їх розробниками стали Е. Банфільд, Д. Вільсон, Н. Гербер, О. Ґірке, Р. Гнейст, Р. Джексон, Г. Еллинек, П. Лобанд, Е. Мейєр, Р. Моль, Н. Кауфман, О. Ресслер, А. де Токвіль, Г. Туре, Б. Шеффнер, Л. фон Штейн та ін.

Для вивчення ґенези місцевого самоврядування на українських землях є доробок Михайла Драгоманова. Базові засади свого вчення про самоврядування найбільш повно викладено вченим у праці «Переднє слово до "Громади"» (1878) і конституційному проекті «Вольный союз» – «Вільна спілка» (1884). М. Драгоманов є одним із небагатьох вітчизняних вчених, кому притаманна здатність до концептуалізації низки суспільно-політичних явищ, куди входить й інститут місцевого самоврядування. Мислитель не лише вписав його у контекст тогочасної української дійсності, а й розкрив державотворчу, соціальну й політичну природу самоврядування, як засобу забезпечення політичної свободи людини. Висвітлення творчої спадщини М. Драгоманова найбільш повно зроблено вітчизняним вченим

А. Круглашовим у монографії «Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова» (200) [3]. Унікальним стало видання «Михайло Драгоманов: автожиттєпис» (2009), де зібрано найзначніші автобіографічні твори М. Драгоманова.

Метою публікації слугує внесок М. Драгоманова в розробку й обґрунтування концептуальних засад місцевого самоврядування на основі проекту «Вольный союз» – «Вільна спілка».

Творчість вченого припадає на час переходу від панування в Європі ідеології класичного лібералізму, поширення ідей утопічного соціалізму, анархізму, народництва й зародження ідеології соціал-демократії. Знавець усіх головних європейських мов М. Драгоманов добре розумівся на змісті філософських дискусій, що відбувалися тоді у колі прогресивної європейської громадськості. Це засвідчують його численні посилання на доробок Л. Блана, О. Герцена, Е. Дюринга, Ф. Лассаля, К. Маркса, П. Прудона, Г. Чернишевського та ін. Досвід запровадження земств в Російській імперії надихнув М. Драгоманова на спробу реформування російської держави на федеративних основах із широким самоврядуванням. Ним було розроблено конституційний проект для українського товариства «Вольный Союз» – «Вільна Спілка» (1884). Цей проект розцінюється вітчизняною історіографією як перший модерний конституційний проект у межах Російської імперії [1. с. 74]. За своїм змістом проект М. Драгоманова нагадував федеративний устрій США й Швейцарії. Його головними засадами були: права людини і громадянина; місцеве самоврядування і політична свобода – як засіб для повернення української нації в сім'ю «націй культурних» [2]. За проектом самоврядування мало здійснюватися на двох рівнях: а) місцевому – общинне (сільське і міське), волосне, повітове, обласне і б) державному. Самоврядування мало бути представлено сходами або ж вибраними зборами, перед якими повинні відповідати всі службові особи, крім суддів, становище яких мало бути визначене окремо. У селах громадськими справами мав завідувати схід (зібрання) та вибрана ним управа на чолі зі старшиною. У містах (містечках), волостях, повітах та областях для завідування громадськими справами запроваджувалися думи, обрані на підставі відповідних законів, а також управи, обрані зазначеними думами. До функцій громад, волосних і повітових установ належало завідування в своїх округах справами місцевого громадського господарства, благоустроєм, сферою соціального захисту, охороною здоров'я, екології, а також початковою та середньою освітою.

До повноважень обласних дум і визначених ними управ та інших органів мало належати: завідування справами місцевого громадського господарства, благоустроєм і соціальним захистом, нагляд за всією економічною діяльністю. До їх компетенції належало «прийняття заходів для збереження природних багатств області і для правильного їх

використання, а також для забезпечення і примноження загального багатства населення області; нагляд (інспекція) за публічним навчанням в області і завідування школами середніми, які утримуються за обласний кошт, а також школами вищими і науковими закладами (академіями та ін.)» [2]. Принципово важливе питання розмежування функцій загальнодержавних установ і органів місцевого самоврядування. Для того, щоб місцеве самоврядування було справжнім, у проекті передбачено певні запобіжники у повноваженнях представників держави (міністри і намісники): їм дозволено призупиняти лише такі постанови і дії органів місцевого самоуправління, «які суперечать основним законам і загальним інтересам державної спілки і щоб суперечність, яка таким чином виникла, вирішувалася Сенатом (вищим судом) із відповідальністю державного урядовця за наслідки проведеної ним зупинки» [2].

Проект відводив визначальну роль органам місцевого самоврядування й у випадку заколоту та прямого зазіхання на основи державного ладу з боку будь-яких політичних сил. За таких умов обласні думи мали виступати в ролі реальних запобіжників розповсюдження такого заколоту: «У разі незаконного захоплення державної влади з будь-чиєї сторони, повинні збиратися за власною ініціативою обласні думи, які і ухвалять заходи щодо відновлення законного порядку. У такому випадку війська, що розташовані в областях, повинні підпорядковуватись обласним думам» [2]. За висновками політологів, розглянутий конституційний проект, по-перше, сконцентрував найкращі ідеї М. Драгоманова та його однодумців стосовно принципів організації та діяльності місцевого самоврядування, по-друге, він акумулював досягнення тогочасної української, російської, європейської та, без перебільшення, світової політичної та правової думки, демократичної практики. Нарешті, цей проект, у своїх головних рисах, був теоретично придатним для втілення у життя за умови демократичних змін у Росії [3, с. 409].

Отже, проект М. Драгоманова вказував на його прихильність до громадівської теорії та містив багато корисного для розвитку місцевої демократії.

Список літератури

1. Андрусяк Т. Михайло Драгоманов та його конституційний проект. *Драгоманівський збірник: «Вільна Спілка» та сучасний укр. конституціоналізм* / за ред. Т. Андрусяка. Львів, 1996. С. 73–78.
2. «Вільна спілка» – «Вольный Союз». Спроба української політико-соціальної програми. Збір і пояснення М. Драгоманова; переклад Т. Андросюка. URL: http://www.ditext.com/drahomanov/union/free-union.html/.
3. Круглашов А. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова. Чернівці: Прут, 2000. 488 с.

Бусленко В.В.,
доктор політичних наук,
доцент кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ВІДСТУП ВІД ДЕМОКРАТІЇ: ЗАГРОЗА ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Перехід держав Центрально-Східної Європи до демократії попри однакові стартові умови призвів до різних режимних змін. Скажімо, Угорщина, яка демонструвала позитивну динаміку розвитку, уповільнила темп, зіткнувшись із явищем «дефіциту» демократії. В той же час країни, котрі вже мають статус консолідованих демократій, стикаються з необхідністю покращення її якісних характеристик та ефективності. Йдеться, насамперед, про Польщу. Все це зумовлює необхідність переглянути та концептуалізувати чинники, котрі призводять до нелінійного характеру процесу демократизації. Одним з них є пандемія, яка нагадує за своїм характером і впливом дивний атрактор, котрий спроможний змінити траєкторію демократизації, вражаючи її слабкі місця. На думку П. Гуасті, пандемія COVID-19 – це новий і неперевершений стрес для вже зруйнованих ліберально-представницьких демократій. Виклики для таких сучасних демократій зосереджені навколо трьох демократичних деформацій (і їх можливих поєднань):

1. Технократія: пандемія посилює роль експертів (вірусологів та епідеміологів) і має потенціал підірвати підзвітність.

2. Популізм: популістські лідери можуть інструменталізувати пандемію, посилити виключаючу риторику та послабити інституційні гарантії захисту меншості.

3. Плебісцитаризм: обрані лідери можуть використовувати надзвичайні повноваження для послаблення ролі парламентів, опозиції і громадянського суспільства [1, с. 48].

Періоду пандемії передували неоднозначні за своїм характером і різні за інтенсивністю проявів *тенденції відступу від демократії*. В звіті міжнародної правозахисної організації *Freedom House*, яка займається підтримкою і дослідженням стану демократії, політичних свобод і дотримання основних прав людини в різних країнах світу, зазначалося, що «2018 р. став тринадцятим поспіль, коли дослідники фіксували зниження рівня глобальних політичних і громадянських свобод. Це стосується не лише консолідованих авторитарних режимів, таких як Росія чи Китай, але також і усталених демократій, як США» [2].

Глобальне зниження рівнів політичних та громадянських свобод супроводжувалося корупцією, антиліберальними популістськими рухами та порушенням верховенства права. Прихід до влади популістських лідерів з їх зневажливим ставленням до основних громадянських та політичних прав, зміг «похитнути» не лише т.зв. «молоді демократії» а й

усталені демократії. Автократичні країни знаходять шляхи контролю над виборами. Поширення набувають такі маніпуляції як шахрайство на виборчих дільницях, перекручування фактів і т.д. Недемократична поведінка окремих лідерів проявляється в плані недостатнього захисту мігрантів та біженців, які мають право на захист від дискримінації та право шукати притулку. В умовах пандемії всі ці явища лише загострилися.

Попри вияснення основних чинників, які негативно впливають на демократизацію, залишається відкритим питання, на якому етапі і наскільки істотно вони спричиняють відступ. Сам термін «відступ від демократії» у найбільш загальних рисах означає «ослаблення або ліквідацію будь-яких політичних інститутів, які підтримують існуючу демократію» [3, с. 6]. В наукових розвідках приділяється основна увага поясненню, чому руйнуються демократії, але менш поширеним залишається методологічний підхід до обґрунтування, як саме вони руйнуються та які чинники відіграють в даному процесі вирішальну роль. Політологи частіше зосереджувалися на економічних та інституційних корелянтах, ніж, скажімо, на виборах чи зміні законодавства, хоча вони можуть бути більш значущими до впливу на демократизацію.

Нині в демократичних державах не маємо прикладів незаконної узурпації влади та відвертої фальсифікацій голосів. При цьому стикаємося з витонченими формами відступу від демократії, які легітимізуються через ті самі інституції, яким владні та опозиційні актори віддали перевагу. Політичні інструменти характеризуються достатнім рівнем легітимності та підсилені патерними взаємовідносинами між владою та опозицією. Такі інструменти, як правило, знаходяться у владних акторів, які зацікавлені у послабленні міжпартійної конкуренції. Скажімо, відверті фальсифікації виборів замінені маніпуляціями, зміною виборчого законодавства на користь правлячих партій. Як правило, самі виборці в силу невисокого рівня політичної обізнаності, мало уявляють політичні наслідки законів, які схвалила більшість. Натомість, опозиція може не надати такому закону негативного резонансу, якщо він дає їй перспективи входження до парламенту за рахунок послаблення менш впливових партій.

Фактично ми маємо справу з проявами цілеспрямованого відхилення від демократичного ідеалу. Але куди веде відступ від демократії? На думку Н. Бернео, «зсув назад може привести нас до різних кінцевих точок з різною швидкістю. Там, де відступ передбачає швидкі та радикальні зміни в широкому колі інституцій, він веде до прямого демократичного розпаду та до режимів, які є однозначно авторитарними. Там, де відступ має форму поступових змін у більш обмеженому наборі інститутів, він менш імовірно призведе до повної зміни режиму і з більшою ймовірністю призведе до створення політичних систем, які є неоднозначно демократичними або гібридними» [3, с. 6]. Відступ від демократії за

наявного усталеного механізму стримувань і противаг може свідчити швидше про серйозне ослаблення існуючих демократичних інституцій з невизначеними перспективами але з шансами самоорганізації.

Список літератури

1. Guasti P. The Impact of the COVID-19 Pandemic in Central and Eastern Europe. The Rise of Autocracy and Democratic Resilience. *Democratic Theory*. 2020. Vol. 7, Issue 2, Winter. P. 47–60.

2. Freedom House: демократія продовжує свій «відступ». *Радіо Свобода*. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/29750546.html.

3. Bermeo N. On Democratic Backsliding. *Journal of Democracy*. 2016. Vol. 27. No 1. P. 5–19.

Вдовичин І.Я.,
доктор політичних наук,
професор кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

МІЖ МАТИ І БУТИ

Зрозуміло, що тема є спробою уточнити питання, окреслене Е. Фроммом у класичній роботі «Мати чи бути?». Як кожне категоричне протиставлення воно містить конструктив, виразно окреслюючи проблему і водночас, спонукає до прийняття запропонованої дихотомії. Мислитель слушно зауважує «Доба найбільшого соціального експерименту – наша доба – ставить перед нами питання, чи може бути насолода (як пасивний чинник у контрасті до активних – добробуту і радості) задовільною відповіддю на проблеми людського існування. Вперше в історії задоволення потреби насолоди вже не є лише привілеєм меншості, воно стає можливим для більш як половини населення. І експеримент уже відповів на поставлене питання негативно» [4, с. 17]. І це мова йшла про час віддалений від нас на кілька десятиліть, із суттєво скромнішими запитами і можливостями для їх задоволення.

Шукаючи відповіді на поставлене питання, Е. Фромм, звертається до ідей Старого і Нового завіту: «У цих висловах ми знайдемо ключовий постулат: що люди мусять позбутися зажерливості й жадоби наживи, повністю звільнитися від установки на володіння. З іншого боку, ці джерела пропонують позитивні етичні норми, вкорінені в етиці буття, розподілу і солідарності» [4, с. 68]. В сучасних реаліях пропонує такий варіант вирішення проблеми: «Здорове споживання можливе лише за умови, якщо ми зможемо якнайрішучіше приборкати право акціонерів і менеджерів великих підприємств визначати характер своєї продукції виключно на підставі прибутковості да завдань розширення виробництва» [4, с. 191].

Відповідаючи на подібні застереження, ще Г. Форд, за переказами, застеріг: якщо б у час створення автомобіля, спитали, моїх потенційних покупців, що ви хочете, більшість з них відповіла б – швидкого коня. Напевне подібним чином, можна відповісти і про більшість проривних інновацій. Система, побудована на особистій ініціативі, спроможна її заохочувати, не лише формує прибуток, створює матеріальні блага, вона надає ширші можливості для творчої самореалізації. «Додатковим аргументом у поясненні цього збігу є також факт паралельного виникнення двох професійних категорій – підприємців та інженерів. Незважаючи на притаманні їм загальні риси, в принципі це різні види майстерності і різні типи людей. Проте економіка, в якій все виробляється для обміну на ринку, створює фактично безмежний попит на обидва згадані види вмінь і кваліфікацій» [2, с. 52]. Це стосується не лише технічної думки, чиї результати є найбільш очевидними і виразними. Не менш вагомі результати прослідковуються і в інших сферах пошуку людського духу. У чому ж тоді причини масового переконання у суттєвому занепаді

людської цивілізації, її морально-етичних стандартів? На наш погляд, це результат надмірно завищених вимог до інституцій, і зменшення вимогливості людини до себе. Що є перш за все наслідком зростаючих можливостей задовольнити споживання – матеріальних речей і віртуальних продуктів, спроможних надати швидкоплинне задоволення, про що власне і попереджав Е. Фромм. Як не парадоксально, у цій ситуації доречно згадати роздуми Ф. Гаєка: «Усезагальний альтруїзм, однак, є безглуздою концепцією. У своїй суті ніхто не може ефективно турбуватися про інших людей; відповідальність, яку ми можемо на себе брати, повинна завжди бути індивідуальною; вона може стосуватися тільки тих, кого ми знаємо і з ким вас пов'язують чи вибір, чи особливі обставини. Це одне з основних прав та обов'язків вільної людини – вирішувати, що і чиї потреби виявляються для неї найважливішими» [3, с. 84]. Заклики до максимальної опіки є неймовірно небезпечною ідеєю, щонайменше у двох аспектах: по-перше, відмови від особистої відповідальності за свою долю, перекладання турботи на інших, що неминуче породжує відмову від особистої свободи. По-друге, руйнування простору політичної та економічної свободи, яка тримається на особистому завзятті, з якого постають як демократичні інституції так і матеріальний достаток.

Тому слушним є роздуми поважного мислителя З. Баумана: «Сьогодні в Європі з'являється поняття відповідальності за економічну неспроможність. Жоден вияв політичної та економічної неспроможності не може лишитися безкарним. Іншими словами, у нас більше немає права на невдачу, досі таку невід'ємну рису свободи. Мати право на можливість банкрутства чи будь-якого іншого провалу складало частину європейської саги про свободу як фундаментальний вибір, який ми робимо щодня, відштовхуючись від його наслідків» [1, с. 68]. Тож нам знову необхідно повернутись у світ особистої відповідальності. І усвідомити, що людська свобода, індивідуалізм не є наслідком виключно капіталізму, ринкових відносин. Вони постали, нехай і у менш виразній формі набагато раніше. Власне створили підґрунтя для модерного капіталізму, сформували феномен західної цивілізації. «Корені особистої автономії в західній культурі набагато давніші від нового капіталізму. І далі: це доновий «індивідуалізм» західної культури породив те, що яскраво виражений «індивідуалізм» асоціюється з капіталізмом» [2, с. 107]. Водночас не менш слушним є ще одне застереження, яка демонструє відому ідею, що протилежності сходяться. П. Л. Бергер застерігає від як захоплення сучасним «гіперіндевідуалізмом», так і від надмірного втручання держави у найрізноманітніші сфери буття людини, нібито покликаного зробити його комфортнішим і безпечнішим, позначаючи такі зусилля терміном «договірне право». «Приватне підприємництво, від якого залежить західний капіталізм, потребує нововведень і мобільності, свободи від колективних зв'язків. Система права, однак, будує нову систему колективних зв'язків, повністю відображену в угодах, систематизовану в праві та жорстко

розвинену всіма юристами. Така система права суперечить свободі підприємництва. Тому не дивно, навіть якщо й парадоксально, що розвиток гіперіндивідуалізму та посилення прав можуть мати антикапіталістичну тенденцію» [2, с. 121]. Антикапіталістична спрямованість у підсумку веде до бюрократизації та погіршення продуктивної спроможності на ґрунті сучасної технології [2, с. 5]. Та це не означає, що втрачають свою слушність застереження про небезпеку оцінки індивідів як робочої сили, і що купівельна спроможність суспільства чи споживча здатність стали головним критерієм оцінки рівня стабільності певної країни для приєднання до клубу сили, якому ми надаємо пишномовні назви міжнародних організацій. Та чи не найдражливіше – «Питання, чи ви демократ, слушне тільки в тому разі, якщо у вас немає влади, а отже, вас треба контролювати за допомогою риторичних чи політичних кийків. Коли ж у вас є багато нафти, або ви спроможні багато купувати чи інвестувати, це виправдовує вашу неповагу до сучасних політичних і моральних принципів або захисту громадянських свобод і прав людини» [1, с. 67].

Формально можна демонструвати ринкову економіку і не визнавати її фундаментальних основ – індивідуальної свободи, особистої ініціативи, які постали перш за все як культурний феномен. І складне переплетення проблем, які не мають простого і швидкого вирішення, постає із підриву культурної традиції. Зупинити цей процес, чи навіть загальмувати, не видається можливим у жодний примусовий спосіб. Основний шлях, на якому власне і постає культура, – стимулювання людської самодіяльності, як втілення відповідальності за наслідки своїх дій, і то не лише у короткому, проглядуваному сьогоденні. У різних сферах спостерігаємо заклики до толерантності, компромісу. Водночас очевидним є зростання напруженості у відносинах між людьми, певними спільнотами, країнами. Однією з причин є надмірні заклики до стриманості. Відсутність чітких світоглядних, етичних, культурних позицій посилює протистояння. Зникають обмежувальні кордони, спроможні визначити межі прийнятного і допустимого у діях чи бездіяльності людини.

Список літератури

1. Бауман Зігмунд, Донкіс Леонідас. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / Пер. з англ. О. Буценка. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014. 280 с.
2. Бергер П. Л. Капіталістична революція: п'ятдесят пропозицій щодо процвітання, рівності і свободи / Пер. з англ. С.О. Макеєв, І.П. Дзюб, І.О. Кресіна; Передм, В.К. Черняка. Київ: Вища шк., 1995. 247 с.
3. Гаєк Ф. А. Конституція свободи / Пер. з англ. М. Олійник та А. Королишина. Львів: Літопис, 2002. 556 с.
4. Фромм Е. Мати чи бути? / Пер. з англ. О. Михайлової, А. Буряка. Київ : Український письменник, 2014. 221 с.

Гедікова Н.П.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»,
м. Одеса

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЖІНОК В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Однією з характерних особливостей сучасного світу є наймасштабніший в історії людства випадок локальних збройних конфліктів. Збройні конфлікти (війни) завжди пов'язані з насиллям і порушенням прав людини, а їх забезпечення у цих умовах потребує удосконалення існуючих або розробки нових нормативно-правових актів та запровадження відповідних соціально-правових заходів як на міжнародному рівні, так і на рівні окремої держави. В цих умовах актуалізується необхідність підвищення ефективності правого захисту жінок. Це обумовлено тим, що, з одного боку, вони становлять більшу частину цивільного населення, а з іншого – вони часто залучаються до безпосередніх військових дій, й «піддаються більшому ризикові насильства за гендерною ознакою, ніж чоловіки» [2].

Міжнародно-правовий захист прав жінок під час і після збройних конфліктів відбувається як у рамках міжнародного права у галузі прав людини, так і міжнародного гуманітарного права. Основні міжнародно-правові акти, які регулюють це питання, покликані сприяти забезпеченню повноти обґрунтованості захисту прав жінок в період збройних конфліктів у загальній системі прав людини, послідовності викладу таких прав у законодавстві, визначенню юридично обґрунтованих засобів їх захисту та створення умов для реалізації.

Пріоритет, який віддається основним правам жінки в Україні, механізмам їх забезпечення, необхідності усунення їх масових і грубих порушень продиктовано характером сучасної обстановки в нашій країні.

Наразі в Україні забезпечення прав жінок в умовах збройного конфлікту здійснюється певними діями з боку держави, спрямованими, з одної сторони, на удосконалення національного законодавства з цього питання та приведення його до міжнародних стандартів у галузі прав людини, а з іншої – на створення умов для їх реалізації, охорони і захисту.

Україна, ратифікувавши усі міжнародні угоди з прав людини і права збройного конфлікту, тим самим як суб'єкт міжнародного права взяла на себе правові зобов'язання щодо забезпечення прав жінок в цих умовах, сумлінно впроваджує норми права в національне законодавство і застосовує їх на всій своїй території протягом усього періоду збройного конфлікту на Сході країни.

У жовтні 2000 р. Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію 1325 «Жінки, мир, безпека» [4], яка звертає увагу на негативні наслідки збройних конфліктів для жінок і дівчат, наголошує на необхідності посилення захисту їх прав під час і після збройних конфліктів, визнає важливість рівноправної і всебічної участі жінок в усіх заходах з підтримки миру, миробудування та ухвалення рішень. Для держав-членів ООН цей документ має зобов'язальний характер і передбачає, що вони повинні розробити національний план дій з виконання цієї резолюції. Військовий конфлікт на Сході України і пов'язане з ним масове порушення прав жінок та їх наслідки привели уряд країни до усвідомлення необхідності розроблення і затвердження Національного плану дій з виконання цієї резолюції на період до 2020 р., який був затверджений у лютому 2016 р. Під час його виконання відбулися вагомі системні зміни. При цьому, із завершенням строку його реалізації та у зв'язку з продовженням збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації Російською Федерацією Автономної Республіки Крим актуалізуються наявні та постають нові виклики та проблеми, розв'язання яких не передбачено Національним планом на період до 2020 р. [3]. Це поставило на порядок денний необхідність підготовки і затвердження у жовтні 2020 р. Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 р. Цей документ за своїм змістом спрямований на вжиття «дієвих заходів для забезпечення участі жінок у мирних процесах і постконфліктному відновленні, для захисту постраждалих від наслідків збройного конфлікту, запобігання та протидії насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, врахування потреб та інтересів жінок і чоловіків у постконфліктному відновленні» [3]. Використовуючи міжнародний досвід Україна розширила представництво жінок у секторі безпеки та оборони, силових структурах, у складі миротворчого персоналу та контингенту, моніторингових місіях та міжнародних безпекових організаціях, переговорних процесів тощо. Разом з тим важливо відзначити, що, хоча питання встановлення гендерного рівноправ'я у сфері безпеки та оборони у національному законодавстві регулюється низкою правових актів, проте поки ще відсутній механізм захисту прав жінок на територіях збройного конфлікту в Україні.

Вивчення положень національного законодавства з означеної проблеми дозволяє стверджувати, що воно та правова практика кримінального переслідування насильства і порушення прав жінок під час збройного конфлікту в Україні є достатньо обмеженими та не відповідають міжнародним стандартам та практиці. Щодо судового захисту жінок, які постраждали під час збройного конфлікту, варто зазначити, що, з одного боку, сама вітчизняна судова система демонструє низьку ефективність та потребує реформування і суттєвого вдосконалення, з іншого, як загальновідомо, Україна підписала Римський статут

Міжнародного кримінального суду у 2000 р., але досі не ратифікувала його. Посол України в Нідерландах В. Ченцов, справедливо зазначає: «Визнавши юрисдикцію МКС, ми взяли на себе зобов'язання щодо співпраці, але без ратифікації Римського статуту Україна не отримує прав держави-учасниці. Це не лише обрання прокурора МКС, а й суддів, повноцінна участь у засіданнях робочих органів суду, можливість висловлення та просування своїх позицій. Це також інший алгоритм розгляду питання щодо початку розслідування ситуації в Україні. … Від ратифікації залежить, умовно кажучи, чи українські справи будуть стояти в черзі на розгляд для отримання дозволу на офіційне розслідування, чи повноцінне розслідування зможе бути розпочато вже на підставі рішення прокурора МКС» [1]. Особливо слід підкреслити, що збройний конфлікт на Сході України спочатку офіційно був визнаний як антитерористична операція, а наразі як операція Об'єднаних сил, які за міжнародним правом не є війною, відповідно на них не поширюється воєнне законодавство, що створює юридичні колізії.

Отже, законодавче закріплення принципів, форм і механізмів забезпечення прав жінок в умовах збройного конфлікту у ряді випадків потребує подальшої конкретизації та деталізації в нормативних правових актах нашої держави. Не менше значення має і та обставина, що, як правило, розробка нових або внесення змін до діючих національних законодавчих актів з питання, що розглядається, повинно здійснюватися з подальшою інкорпорацією в них узгоджених і деталізованих норм з прав людини і, зокрема, прав жінок, права збройного конфлікту, забезпечуватися гармонізацією з загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Список літератури

1. Всеволод Ченцов, посол України в Нідерландах. Відмова РФ співпрацювати з судом у Гаазі не позбавляє її відповідальності за воєнні злочини / Укрінформ. 25.02.2021. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3197514-vsevolod-cencov-posol-ukraini-v-niderlandah.html.
2. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : від 11.05.2011 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/mu11251.
3. Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text.
4. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» : від 31.10.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_669#Text.

Горло Н.В.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Запорізького національного університету

УНІОНІЗМ ТА ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ

Інтеграційні та глобалізаційні процеси значно змінили сучасний світ. Поряд з тенденцією до утворення інтеграційних міждержавних об'єднань активізувалися локальні рухи, які подеколи мають сепаратистський характер. Інтеграція та локалізація позначилися на стані ідентичностей, які перебувають у стані кризи і навіть конфліктують між собою. Варто наголосити на тому, що обидва процеси створюють певні загрози для державного суверенітету. На рівні регіону локалізація проявляється як посилення регіоналізму, який у своєму крайньому прояві – сепаратизмі – загрожує втратою частини території держави. Інтеграційні прагнення викликають не менші загрози. Щоб побачити деструктивний потенціал уніоністських рухів, доцільно навести приклад Республіки Молдови, у якій наявні потужні уніоністські тенденції щодо приєднання до Румунії. Тож вивчення уніонізму у його взаємодії з державним суверенітетом є важливим науковим завданням.

Змістом уніонізму є прагнення до об'єднання, злиття [4, с. 556]. Власне, уніоністськими можна назвати будь-які інтеграційні прагнення, що призводять до появи нового утворення, всі члени якого орієнтовані на досягнення спільної мети. На нашу думку, поняття «уніонізм» має досить нейтральний характер, а наявність чи відсутність загроз з його боку для суверенітету сучасних держав залежатиме від того, яку мету переслідують уніоністи та в якому політичному контексті реалізується уніоністський рух.

Доцільно виокремити державний уніонізм, спрямований на збереження державного суверенітету, який можна назвати «захисним уніонізмом». Його метою є інтеграція населення в єдину політичну націю. Наприклад, метою британського уніонізму є забезпечення єдності громадян суверенної держави. Уніонізм спирається на уявлення про британців як політичну націю, яка об'єднує чотири народи – англійців, шотландців, валлійців та ірландців. Існування даної об'єднавчої ідеї актуальне з огляду на історію утворення Об'єднаного Королівства, яке відбулося шляхом укладення кількох союзних угод, та загрози для нього у вигляді сепаратистських рухів з боку Шотландії та Північної Ірландії. Таку саму мету переслідує іспанський уніонізм, адже питання збереження єдності країни актуалізується у зв'язку з появою сепаратистських рухів у різних регіонах країни.

Приклади Великобританії та Іспанії демонструють поширення уніоністської ідеї саме в унітарних децентралізованих державах, регіони яких мають більший ступінь повноважень у порівнянні з регіонами унітарних централізованих держав. У Великобританії реалізована асиметрична деволюція як спосіб поділу компетенцій і повноважень між центральною

владою та владою в крупних адміністративно-територіальних одиницях. Широке коло повноважень, включно з правом первинного законодавства, мають Шотландія та Північна Ірландія. Ідея британського уніонізму більш активно підтримується населенням Англії та Уельсу, натомість Шотландія та Північна Ірландія проявляють сепаратистські вимоги і прагнуть до незалежності, а в Північній Ірландії набуває популярності іредентистська ідея об'єднання з Ірландією. Іспанія є унітарною регіоналізованою державою – «країною автономій» з розширеними повноваженнями регіональних влад.

Особливим варіантом уніонізму виступає добровільне об'єднання кількох суверенних держав у нове політичне утворення (тобто «уніонізм суверенних акторів»), яке може проявлятися у багатьох формах. Наприклад, формування союзу суверенних держав з метою досягнення політичних, економічних цілей, прикладом чого може слугувати Європейський Союз. До появи нового політичного утворення також призводить об'єднання розділених націй, наприклад, німецької нації. Та якщо ці випадки можуть розцінюватися як позитивна взаємодія уніонізму та державного суверенітету, то можливий варіант «поглинання» держави іншою. Яскравим прикладом уніонізму, який може загрожувати втратою державного суверенітету, є ідея «унірі», яка активно пропагується румунськими і молдавськими уніоністами. У Молдові кількість громадян, які почали вважати себе етнічними румунами, зросла з 2,2% населення у 2004 р. до 6,9% у 2014 р., а кількість громадян, які почали називати рідною мовою румунською, також збільшилася – з 16,3% у 2004 р. до 22,8% у 2014 р. Загальна ж кількість уніоністів зросла більш суттєво – з 5 до 24% [1]. Ситуація ускладнюється тим, що й вище державне керівництво Молдови підтримує уніонізм. У суспільному дискурсі обох держав побутує великодержавницька ідея «Великої Румунії», яку активно пропагують ЗМІ та уніоністські громадські організації чи політичні партії.

Ще один вид уніонізму пов'язаний з паннаціоналістичними рухами. На думку Е. Сміта, паннаціоналізм демонструє варіант «націоналізму без нації», оскільки передбачає об'єднання в єдиній культурно-політичній спільноті кількох, здебільшого суміжних держав на основі спільних культурних рис або «спорідненості культур». Він пропонує поділяти паннаціоналістичні рухи на справжні – пантюркізм, панарабізм, та іредентистські, до яких відносить пангерманізм, панболгаризм, паніталізм та інші [3, с. 90].

«Справжні» пан-рухи декларують об'єднання вже сформованих політичних організмів для досягнення певної мети. Наприклад, потужною пан-ідеологією сучасності є панарабізм – доктрина, за якою араби визнаються єдиним народом зі свою мовою, історією та культурою. Його мета – досягнення арабської єдності, що означає створення єдиної незалежної арабської держави всіх арабських народів. Панамериканізм базується на чиннику спільності території, аніж на єдності народу; він обґрунтовує необхідність забезпечення континентальної єдності

всіх народів Північної і Південної Америки.

Натомість іредентистські рухи несуть пряму загрозу суверенітету держав, які мають поліетнічний склад населення. Іредентизм виступає різновидом етнічного уніонізму, метою якого є прагнення до об'єднання в одній державі розрізнених етнічних анклавів. С. Рибаков характеризує етнічний уніонізм як рух за об'єднання в одній державі народу, який або не має «власної» держави і розділений чужими кордонами, або який вже має власну «національну державу», але не повністю нею об'єднаний [2, с. 8]. У першому випадку формується так званий «курдський стиль іредентизму». С. Сайдман і В. Аурес вважають, що прагнення кількох «бездержавних» споріднених етнічних груп до об'єднання з метою утворення нової держави є іредентистським [5, с. 1127]. Проте більш поширеним є той варіант уніонізму, коли одна частина етносу має власну державу і намагається включити до свого складу частину території сусідніх держав з населенням, яке там проживає і яке за певними ознаками вважається спорідненою групою. Цей вид іредентизму може мати різний характер залежно від системи міжнародних відносин, яка панує у певний період. За Віденської системи він мав об'єднавчий характер (об'єднання Німеччини, Італії, грецький енозіс), а в умовах сучасної постбіполярної системи, коли норми міжнародного права закріпили принцип невтручання у справи інших держав та непорушності державних кордонів, він є проявом експансії.

Отже, уніонізм може мати різний вплив на державний суверенітет залежно від того, які політичні актори є суб'єктами уніонізму та яку мету вони переслідують: захисний уніонізм з боку держави чи об'єднання суверенних держав у політичний чи економічний союз не несуть загроз, натомість найбільші ризики для державного суверенітету формує уніонізм іредентистського спрямування.

Список літератури

1. Гырля И. Унионизм: панацея или оружие разрушения? IPG. 23.03.2018. URL: https://www.ipg-journal.io/regiony/evropa/unionizm-panaceja-ili-oruzhie-razrushenija-502/.
2. Рыбаков С. Анатомия этнической деструктивности. II. Этнический радикализм. *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология*. 2001. № 4. С. 3–39.
3. Сміт Е. Національна ідентичність; пер. з англ. П. Таращука. Київ : Основи, 1994. 224 с.
4. Бибик С. Уніонізм. *Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання* / С. П. Бибик, Г. М. Сюта; за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Прапор, 2012. С. 556.
5. Saideman S. M., Ayres W. R. Determining the Causes of Irredentism: Logit Analyses of Minorities of Risk Data from the 1980s and 1990s. *The Journal of Politics*. 2000. Vol 62, no 4. P. 1126–1144.

Жигайло Н.І.,
доктор психологічних наук,
професор кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ЗВО

Онлайн-освіта є важливим аспектом у житті студентів закладів вищої освіти у період пандемії COVID-19. У наш час, коли навчання є вимушено дистанційним, виникає багато суперечок щодо якості такої освіти, щодо можливості легко пристосуватись до онлайн-навчання, щодо позитивного ставлення до неї студентів і викладачів. Комунікаційні бар'єри, які виникають унаслідок різноманітних технічних неполадок, та поганий зворотній зв'язок у процесі онлайн-навчання також спричиняє багато перешкод для онлайн-навчання. Незважаючи на складні умови, усі учасники онлайн-освіти зобов'язані пристосуватися до нового формату освітнього процесу та зробити його максимально комфортним та ефективним для себе.

Студент, як суб'єкт і об'єкт онлайн-освіти, у своїх інтересах, цінностях, орієнтирах, потребах, вчинках відображає рівень освіченості суспільства, в якому живе. Пристосування до онлайн-освіти запобігає зупинці розвитку духовних потреб, не сприяє формуванню інтелектуальних, естетичних інтересів студентів, не відображає внутрішнього багатство та прагнення до духовної зрілості, яке формується шляхом «живого» навчання, самопізнання та прагнення до розвитку.

У період пандемії великого значення набуло питання онлайн-освіти; дослідники по-різному тлумачать дане визначення, проте виокремлюють загальні риси: самостійна форма навчання, віддаленість учня та вчителя у просторі та/або часі, використання технічних носіїв.

Здебільшого наукові пошуки у царині проблематики теорії та практики використання дистанційної форми навчання зосереджені на дослідженні питань ефективності дистанційної освіти та визначенні значущості окремих, її детермінант у межах підсумкової якості результату освітньої і наукової діяльності. Ґрунтовне дослідження щодо оцінювання негативного чи позитивного впливу дистанційної форми навчання на якість підготовки фахівців виконано Р. Шауером, Ч.-Х. Айдином, І. Костеллою.

Проблематика використання технологій дистанційного навчання у закладах вищої освіти була фокусом наукової уваги Г. Рамбла, К. Гаррі, Ф. Да Коста, А. Пелісарі, І. Гонсалеса та інших дослідників. Перспективи розвитку дистанційної освіти розглянули Д. Андерсон, С. Віллер, Т. Едвард, Р. Клінг, Д. Парриш, Р. Філіпс, Д. Мюллер, Д. Кіган, А. Кларк, М. Томпсон. Питання змісту, інструментів та технологій використання

дистанційної форми навчання набули свого розвитку у працях В. Бикова, В. Кухаренко, Н. Сиротенко, О. Рибалко, Ю. Богачкова. Предметом наукової уваги перелічених вище вчених стали питання алгоритмізації процедур розробки дистанційних курсів. Дослідження В. Бикова охоплюють питання: вивчення технологій хмарних обчислень як перспективного напряму розвитку освіти, зокрема вищої, ІКТ-аутсорсинг, функції ІКТ-підрозділів навчальних закладів, моделі відкритої освіти, мобільний простір і мобільно орієнтоване середовище інтернет-користувача тощо. Питання оцінювання результатів освіти, як і ефективність використання окремих її інструментів, були предметом наукових досліджень О. Спіріна, Л. Лупаренко. Організацію та ефективність функціонування центрів дистанційної освіти вивчали Ю. Богачков, В. Биков, О. Пінчук, В. Олійник, О. Буров, А. Манако, О.Коневщинська, П. Ухань, І. Іванюк, Д. Рождественська, В. Барладим, О. Корнієць, І. Мушка тощо.

Здебільшого виконані ученими дослідження зосереджені на визначенні критеріїв оцінювання якості дистанційної освіти, а також на з'ясуванні чинників впливу на рівень зацікавленості потенційних споживачів освітньої послуги щодо застосування тих чи інших інструментів дистанційного навчання. Незважаючи на достатню увагу вчених до проблематики використання дистанційної форми навчання в системі вищої освіти, окремі її питання усе ж залишаються відкритими для подальших наукових пошуків.

Автори наголошують також на тому, що COVID-19 значною мірою привніс серйозні корективи щодо чіткості та своєчасності зворотного зв'язку із зацікавленими сторонами, передусім студентами та персоналом. Вирішення невизначеностей є надважливим завданням, насамперед під час кризи, а значно якісніший рівень комунікації як з боку керівництва університету, так і між студентами [1]. Для кращого розуміння цього поняття розглянемо декілька прикладів визначень учених.

Таблиця 1.

Приклади визначення терміна «дистанційна освіта»

№	Науковець	Рік	«дистанційна освіта»
1	Делінгс Р.	1999	…планова і систематична діяльність, яка включає вибір, дидактичну підготовку та презентацію навчальних матеріалів, а також нагляд та підтримка навчання студента, яке досягається шляхом подолання фізичної відстані між студентом і викладачем за допомогою принаймні одного відповідного технічного носія…
2	Домен Г.	1967	…систематично організована форма самостійного навчання, в якому консультування студентів, презентація навчального

			матеріалу, а також забезпечення та контроль успішності студентів забезпечує зовнішня команда викладачів, кожен з яких має власні обов'язки. Що є можливим за допомогою носія, який може покривати великі відстані.
3.	Пітерс О.	1973	…метод передачі інформації знання, навичок, що обґрунтовується застосуванням технічних носіїв, з метою відтворення якісного навчального матеріалу, що дає можливість викладати великій кількості студентів одночасно, де б вони не проживали. Це промислово розвинена форма викладання та навчання.
4	Гольмберг Б.	1977	…охоплює різні форми навчання, які не перебувають під постійним, безпосереднім наглядом викладачів
5	Перратон Х.	1988	…навчальний процес, в якому значну частку викладання проводить хтось, хто віддалений у просторі та / або часі від учня
6	Холістер Г.	2001	…будь-який підхід до навчання, при якому більшість навчального процесу відбувається, коли викладач та учень не знаходяться фізично один біля одного

Розроблено автором на основі [5].

Аналіз переваг та недоліків дистанційної освіти. Як у більшості методів навчання, онлайн-навчання також має власний набір переваг та недоліків.

Одним з найуживаніших термінів після «пандемії» є термін «нова реальність». В освіті є збільшення використання засобів онлайн-навчання. В усьому світі ЗВО орієнтуються на платформи для онлайн-навчання, щоб продовжити процес навчання студентів. Цифрове навчання стало необхідним ресурсом для студентів у всьому світі [6].

Визначимо переваги онлайн-навчання: 1. Ефективність. Онлайн - навчання пропонує викладачам ефективний спосіб проведення уроків для студентів. Інтернет-навчання володіє певними інструментами такими як відео, PDF-файли, подкасти, і викладачі можуть використовувати їх як частину запланованих уроків. **2. Доступність часу та місця**. Ще однією перевагою онлайн освіти є те, що вона дає змогу студентам відвідувати заняття з будь-якого місця на їхній вибір. **3. Покращена відвідуваність студентів**. Оскільки заняття в Інтернеті можна проводити вдома чи за вибраним місцем, є менша ймовірність того, що учні пропускатимуть навчання. **4. Підходить для різноманітних стилів навчання**. Кожен студент має різні навчальні здібності та інші стилі навчання. Інтернет-систему навчання з її різноманітними можливостями та ресурсами можна персоналізувати різними способами. **5. Гнучкість**. Одна з умов, яку найбільше полюбляють студенти під час навчання в Інтернеті

- це гнучкість, оскільки вони можуть заощадити час та енергію на поїздки до університету та назад. Однак бути самодисциплінованими для того, щоб досягнути успіхів у дистанційному навчанні, вони повинні вміти добре працювати самостійно. **6. Можливість поєднання навчання з роботою, навчанням на іншій спеціальності**. Онлайн - навчання можуть використовувати не лише студенти, а й робітники, що бажають підвищити свою кваліфікацію, чи навіть домогосподарки. **7. Можливість навчання студентів з фізичними вадами**. Дистанційне навчання можна ефективно використовувати для розвитку інклюзивної освіти [6-9].

Недоліки онлайн-навчання: 1. Неможливість зосередити увагу на екранах. Для багатьох студентів однією з найбільших проблем онлайн-навчання є боротьба з фокусуванням уваги на екрані протягом тривалого періоду часу. Отож викладачам важливо робити свої лекції чіткими, цікавими та інтерактивними, щоб допомогти студентам зосередитися. **2. Питання технологій та доступу до Інтернету**. Однією ключовою проблемою онлайн-освіти є підключення до Інтернету. Незважаючи на те, що за останні кілька років кількість користувачів мережі Інтернет різко зросла, у менших містах з постійним зв'язком і з гідною швидкістю існує проблема. **3. Нестача фізичного спілкування**. Студенти можуть багато чому навчитися, перебуваючи в компанії своїх однолітків. Однак в Інтернет - аудиторії між студентами та викладачами існує мінімальна фізична взаємодія. Це часто спричиняє у студентів відчуття самотності та ізоляції. **4. Підготовка викладачів**. Онлайн-навчання вимагає від викладачів базового розуміння використання цифрових форм навчання. Необхідно інвестувати у підготовку викладачів з використанням останніх оновлень технологій для безперешкодного проведення онлайн-лекцій. **5. Технологія та час**. Найбільший обсяг навчання в Інтернеті стосується, насамперед, управління часом та технологіями. Студентам, схильним до зволікань, онлайн-навчання важко скоординувати і мотивувати себе надто складно. **6. Проблема аутентифікації та ідентифікації користувача**. Не завжди є можливість визначити, чи студент самостійно виконував завдання, насамперед під час асинхронного навчання [6-9].

Опитування та аналіз результатів. Освітня система постраждала під час спалаху COVID-19. Пандемія вимагала стримування та примусової ізоляції, що значною мірою вплинуло на особисту взаємодію викладачів та студентів. Через відсутність традиційного викладання в аудиторіях та індивідуальної взаємодії між студентами та викладачами виникла потреба проводити заняття у дистанційному форматі. На такому тлі доречно вивчити сприйняття та готовність студентів до системи онлайн-навчання, прийнятої на університетському рівні під час тривалої пандемії COVID-19. В опитуванні брали участь 218 студентів університетів міста Львова. Результати дослідження представлені на діаграмах.

Діаграма 1

Сприйняття корисності електронного навчання

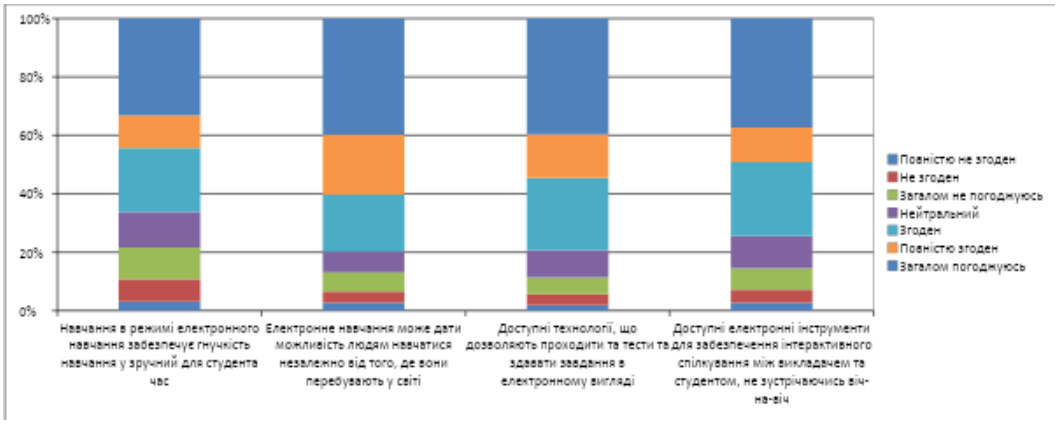

Діаграма 2

Сприйняття ефективності використання електронного навчання

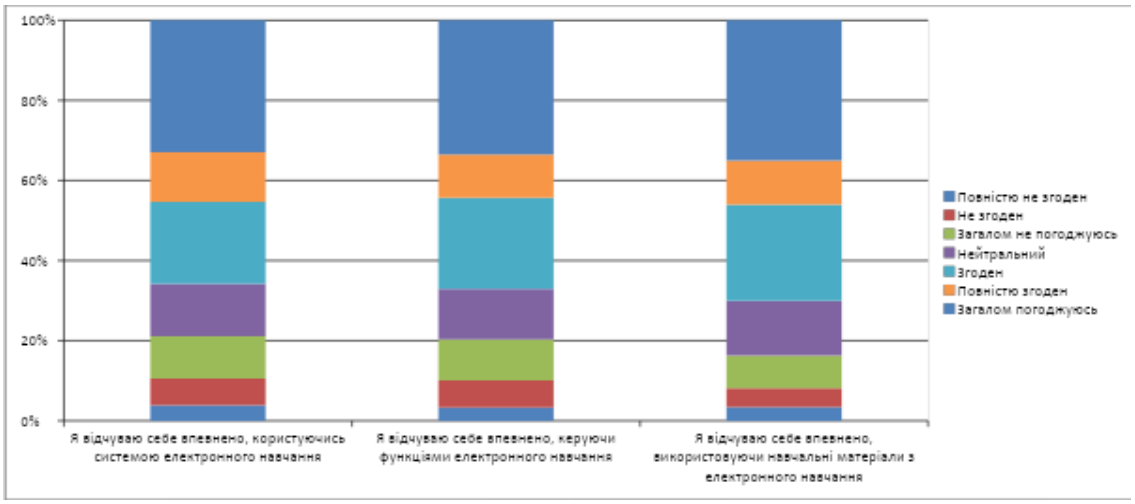

Діаграма 3

Поведінковий намір використання електронного навчання

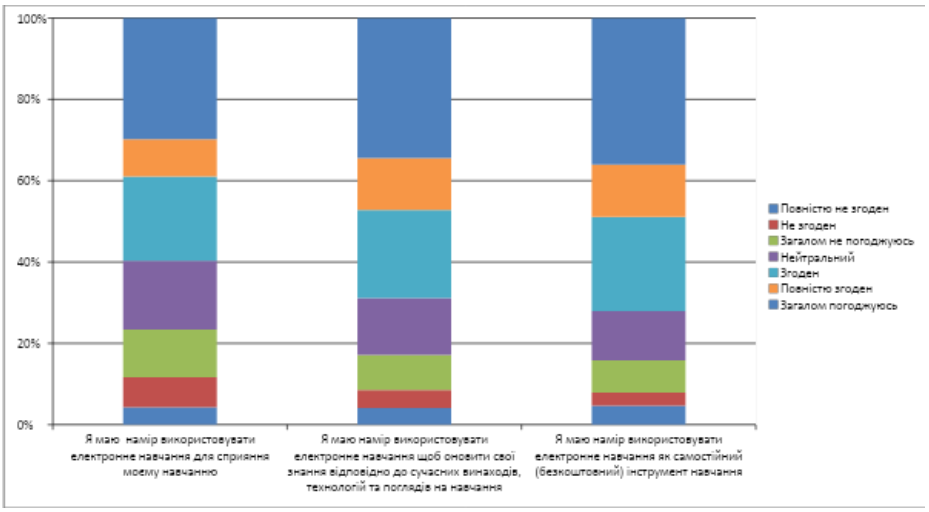

Отже, дослідження кризових ситуацій в освіті даватиме змогу значно краще побачити та оцінити якість побудованої культурної взаємодії, комунікації та процесів в українських ЗВО. У випадку, коли освітнім закладам не вдалось напрацювати спільний план дій та налагодити системні комунікації, дистанційне навчання, найвірогідніше, впроваджуватимуть хаотично та безсистемно, що потребуватиме значних витрат часу та ресурсів на налагодження та запуск і залежатиме від інформаційно-комунікаційних, (діджитал) здібностей викладачів та студентів.

Виявлено позитивний результат сприйняття студентами електронного навчання. Анкетування дало змогу зробити якісні та кількісні висновки і передбачало створення короткого особистого профілю респондентами-студентами Львівського національного університету імені Івана Франка та Національного університету «Львівська політехніка». За результатами статистичного опитування зроблено висновок, що великою перевагою онлайн-навчання є «оновлений навчальний матеріал», тоді як існує доволі значимий відсоток опитуваних, які взагалі не можуть отримати ресурси для вивчення через онлайн-систему з тих чи інших причин. Недоліки онлайн-навчання полягають у підвищенні тривожності, напруги, емоційного вигорання студентської молоді тощо.

Список літератури

1. Кіщак Т. Covid-19 та дистанційне навчання у закладах вищої освіти: аналітичний огляд наукових публікацій з міжнародних видань. Національний університет біоресурсів і природокористування України. 2020. https://nubip.edu.ua/node/79877.
2. Романовський О.Г., Квасник О.В., Мороз В.М., Підбуцька Н.В., Резнік С.М., Черкашин А.І., Шаполова В.В. Фактори розвитку та напрями вдосконалення дистанційної форми навчання в системі вищої освіти України. 2019.
3. Owen P. COVID-19 and the Future of Management Education. *Editorial*. 2020. Vol. 23. Is.1. P. 1–6.
4. Doug Valentine Distance Learning: Promises, Problems, and Possibilities. *Online Journal of Distance Learning Administration*, Volume V, NumberIII, Fall 2002.
5. Gautam P. Advantages And Disadvantages Of Online Learning. eLearning Industry. 2020. https://elearningindustry.com/advantages-and-disadvantages-online-learning.
6. Wonderblog. The Advantages and Disadvantages of Online Learning. Petrosains Sdn. Bhd. https://petrosains.com.my/wonderblog/the-advantages-and-disadvantages-of-online-learning/.
7. Як онлайн-освіта впливає на світову економіку. Європейський університет.https://e-u.in.ua/ua/articles/yak-onlayn-osvita-vplivae-na-svitovu-ekonomiku-818/.

Ключкович А.Ю.,
доктор політичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ВИБОРЧА СИСТЕМА СЛОВАЧЧИНИ: ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

В умовах пошуку виборчої моделі, яка забезпечила б адекватне народне представництво та ефективну політичну взаємодію в сучасній Україні, актуалізується вивчення зарубіжного електорального досвіду, і зокрема словацького. Вибори 150 депутатів Національної ради Словацької Республіки (НРСР) здійснюються на засадах пропорційної системи з елементами преференційного голосування. Ключовими структурними елементами виборчої моделі Словаччини є: єдиний багатомандатний виборчий округ; списки кандидатів подають партії або коаліції партій; прохідний бар'єр для участі суб'єкта виборчого процесу в розподілі депутатських мандатів становить для партій – 5%, для коаліцій з двох-трьох членів – 7%, а для коаліцій з чотирьох і більше учасників – 10% від загальної кількості дійсних голосів; пропорційний розподіл депутатських мандатів здійснюється за методом Хагенбаха-Бішоффа [1, с. 205].

Запроваджена в 1990 р. пропорційна виборча модель у своїх базових параметрах функціонує і на сучасному етапі, що, загалом, доводить її дієвість у формуванні легітимного представницького органу. Водночас кожна виборча модель має переваги і недоліки, які зумовлені насамперед її пов'язаністю з політичними інститутами та процесами. Для виборчої системи Словаччини також властиві низка проблемних характеристик, які потребують зважених підходів до їх розв'язання.

У контексті функціонування єдиного багатомандатного виборчого округу важливим є питання збалансованості репрезентації регіонів у національному парламенті. Приміром, згідно з результатами виборів 2016 р. 67 (44,7%) зі 150-ти депутатів походять з Братиславського краю, тоді як східні регіони – Кошицький і Пряшівський краї – разом презентують тільки 20 (13,3%) парламентарів [3, с. 161]. Актуальними є дискусії стосовно повернення до чотирьох виборчих округів, які були діючими до законодавчих змін у 1998 р., або ж запровадження восьми округів відповідно до сучасного адміністративно-територіального поділу. Очікується, що впровадження кількох виборчих округів позитивно вплине не тільки на територіальне представництво в парламенті, але й покращить зв'язок депутатів і виборців, обмежить централізм при складанні списків у провідних партіях і ослабить партократію загалом. Але ідея кількох виборчих округів, попри риторику та декларативну підтримку впливових партій, не реалізується на рівні законодавчих змін.

Політична дійсність доводить, що організація голосування у межах єдиного виборчого округу вигідна впливовим партіям, особливо тим, які є організаційно централізованими чи персоналізованими в особі одного лідера [4, с. 258].

Позитивним елементом словацької виборчої системи є наявність преференційного голосування за кандидатів у партійному списку, що дає можливість виборцю впливати на персоніфіковане представництво у парламенті. Водночас у наукових дискусіях часто ставиться під сумнів ефективність системи преференційного голосування. Як засвідчує практика словацьких виборів, дуже мало кандидатів стають депутатами завдяки зміні черговості в списку. Під тиском громадськості та медіа у 2004 р. законотворцями було суттєво знижено внутрішній прохідний бар'єр для зміни позиції кандидата в списку партії при розподілі мандатів (з 10% до 3% голосів виборців), що дало відчутний ефект вже на наступних виборах. Але проблема залишається відкритою: виборець має обмежені можливості впливати на представництво у парламенті, оскільки абсолютну більшість преференційних голосів акумулюють лідери та перша десятка кандидатів у списку, для решти претендентів 3% голосів є зависоким бар'єром. Отже, словацька модифікація системи напіввідкритих списків і преференційного голосування певною мірою нівелює функцію персоніфікованого представництва партіями інтересів виборців, оскільки громадяни слабко впливають на якісне наповнення виборчих списків.

Іншою проблемою функціонування словацької виборчої системи є ефект т.зв. «втрачених голосів», частка яких є досить значною при 5% прохідному бар'єрі для партій (7% і 10% для коаліцій з кількох суб'єктів). На останніх парламентських виборах 2020 р. частка «втрачених» голосів склала 28,5% і стала найвищою в електоральній історії Словаччини. Неврахування електоральної волі та політичних симпатій позначається на легітимації політичного представництва та посилює розчарування громадян у самому інституті парламентських виборів. У даному контексті дослідники пропонують різні варіанти модифікації виборчої системи шляхом запровадження, приміром, альтернативного голосування, при якому виборці вказують порядок своїх переваг щодо політичних партій, і тим самим мінімізується втрата голосів [2, с. 108].

З ефектом «втрачених голосів» пов'язана й проблема легітимації політичного представництва та управління. Наприклад, на парламентських виборах 2012 р. частка втрачених голосів склала 19,3%, що значно підсилило позиції партій-переможниць при розподілі мандатів. Партія «Smer-SD» здобула тільки 44,4% дійсних голосів або 25,8% усіх громадян з правом голосу, але це не завадило їй отримати більшість депутатських мандатів – 83 (55,3%), сформувати однопартійний уряд і впродовж чотирьох років керувати країною. В даному аспекті на увагу заслуговують аргументи щодо зниження висоти прохідного бар'єра,

але зростає ризик фрагментації партійної системи та недієздатності парламентсько-урядових коаліцій. Фрагментація партійної системи Словаччини фіксується вже в значній кількості суб'єктів виборчого процесу і, попри високий прохідний бар'єр, в останні роки посилюється в парламенті.

Додатковою підставою для пошуку можливостей вдосконалення виборчих правил є відносно низький рівень електоральної участі, який на парламентських виборах 2006 – 2016 рр. не перевищував межу в 60%, а на виборах 2020 р. ситуативно зріс до 65,8%. Попри традиційне загострення міжпартійної передвиборчої боротьби у Словаччині є доволі слабким мобілізаційний потенціал інституту виборів, який може спорадично зростати за наявності важливих тем чи проблем, що хвилюють або розділяють суспільство, як це було в 1990, 1998, 2020 рр. У країнах «молодої демократії» низька електоральна активність створює додаткові ризики для легітимації влади і стабільності політичної системи.

Вказані проблеми та дискусійні моменти зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення виборчої системи Словаччини. Слід зазначити, що після 1989 р. новелізація словацького виборчого законодавства здійснювалася понад два десятки разів, але абсолютна більшість змін не торкалася структурних елементів виборчої системи та носила переважно функціонально-організаційний характер.

Отже, впродовж своєї електоральної історії Словаччина не експериментувала з різними типами виборчих систем. Пропорційна модель у базових параметрах доводить свою функціональність у формуванні легітимного представницького органу. Виборча модель з високим прохідним бар'єром сприяє великим і середнім партіям, вирішальним чином впливаючи на формат партійної системи. Однак, ні відносно високий прохідний бар'єр, ні загальнонаціональні партійні списки не запобігають значній фрагментації та флуктації політичної структури НРСР, що ускладнює делегативний зв'язок виборців з партіями та депутатами, а також знижує ефективність парламентсько-урядової системи.

Список літератури

1. Ключкович А. Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій: монографія. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2019. 416 с.

2. Aktuálne problémy volebného práva – nové volebné zákony / L. Orosz, T. Majwerčák (eds.). Košice: UPJŠ, 2015. 270 s.

3. Madleňák T. Potenciálna a reálna politická reprezentácia regiónov Slovenska. *Geographia Cassoviensis*. 2017. Č. 2. S. 153–166.

4. Volebné právo a súdny prieskum volieb v Českej republike a Slovenskej republike / L. Orosz et al. Bratislava: C. H. Beck, 2016. 449 s.

Примуш М.В.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології та державного управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця

ІДЕОЛОГІЯ ЯК «НЕОБОВ'ЯЗКОВИЙ АТРИБУТ» ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Кризові явища, характерні для західних суспільств, в Україні накладаються на національні особливості, пов'язані як з природою політичних партій, і відтак – характером існування партійної системи, так і зі станом розвитку українського суспільства. Крім цього, значні корективи в розвиток ситуації починаючи з кінця 2013 р/ внесли такі події, як Майдан і Революція гідності, анексія Криму, російська збройна агресія проти України і окупація частини території Донбасу.

В українському дослідницькому середовищі поширена думка, згідно з якою ідеологія політичних партій виступає як формальне, необов'язкове явище, вироблене лише для класифікації та поляризації залежно від спектру політичних сил. Такої думки дотримувалися, зокрема, Ю. Шведа, Ф. Кирилюк, М. Обушний.

Ця думка не лише має право на існування, але й підтверджується практичною діяльністю українських політичних партій, які після свого приходу до влади в результаті виборів часто дещо відходять від базових ідеологічних засад і роблять ставку на завоювання симпатій виборців інших партій, що можна розцінити як стратегічну помилку.

В якості основних причин виникнення і розвитку такого явища можна розглядати такі: більшість як українських, так і зарубіжних дослідників схильні називати сучасні українські партії «протопартіями» (або квазіпартіями), що створюються для захисту інтересів того чи іншого лідера або певної групи (як правило фінансово-промислової). Це далеко не нове і зовсім не виключно українське явище. Зокрема, ще у типології політичних партій, визначеній М. Вебером, такі партії виокремлено і названо партіями інтересів. Така «квазіпартійність» об'єктивно спиратиметься на «квазідеологію», що об'єднує в собі окремі положення класичних ідеологій; у функціонуванні української партійної системи наявна істотна проблема, характерна практично для всіх провідних політичних сил європейських країн: з певним часом політичні партії дедалі більше відходять від ідей представництва інтересів громадян і фактично починають вибудовувати приватні своєрідні передвиборчі підприємства, або ж машини з отримання голосів електорату.

Тож українська партійна система виявилася хворою на популізм і бажання партій сподобатись одночасно всім (прикладом може бути партія «Слуг народу»), що негативно відбивається на спроможності здійснювати швидкі, ефективні та якісні реформи, і відкриває

шлях для успіху політичних сил, які вважають ідеологію чимось не актуальним. Це в свою чергу дає підстави говорити про наявність «ідеологічного вакууму» в українській партійній системі. Українську партійну систему визначають такі чинники як поляризація, фрагментація і атомізація. Ці проблеми співіснують з проблемою відсутності кодифікації виборчого законодавства, його нестабільністю, браком консенсусу провідних політичних акторів стосовно необхідності такої кодифікації.

Отже, суб'єкти української політики змушені функціонувати в ситуації відсутності усталених правил гри, що не лише негативно впливає на можливості політичних партій з погляду їх сталого розвитку, але і далеко не сприяє розвитку партійних ідеологій, не створює умов для ідеологічно-програмної мотивації виборця. В таких умовах набуває ваги аргумент «голосуй серцем!», створюється широке поле для діяльності різних популістських сил.

Специфікою дослідження ідеології українських політичних партій є її співставлення з класичним спектром політичних ідеологій. Або ж з новітніми ідеологічними течіями, такими як лібералізм і неолібералізм, консерватизм і неоконсерватизм, соціалізм, націоналізм. Але таке розмежування в українській специфіці є неповним, оскільки одна і та сама політична сила залежно від політичних і соціальних умов може як маневрувати в бік «радикальної» чи «поміркованої» версії своєї ідеології, так і зовсім відійти від декларованих спочатку базових ідеологічних засад.

Одна з популярних в українських експертних і публіцистичних середовищах думок базується на тому, що ідеологія політичної партії розглядається фактично як передвиборчий товар, або ж, говорячи мовою бізнесу, «унікальна торгова пропозиція». Така пропозиція на політичному ринку покликана вирішити одразу два завдання. З одного боку, партія намагається подобатися «всім одразу», і тому декларує у своїх програмних документах несумісні з погляду традиційних ідеологій позиції (як, наприклад, поєднання підтримки ринкової економіки разом з посиленням державного регулювання в «Удару» В. Кличка). З іншого боку, наявність програми політичної партії є необхідною умовою її реєстрації і участі у виборчому процесі, і тому певні ідеологічні посили обов'язково формалізуються. Але при цьому реальні ідеологічні принципи формуються залежно від ситуації. Йдеться, зокрема, про те, що партійне керівництво відкрито не виступає на певних ідеологічних позиціях, залишаючи за своїми активістами право самостійно висловлювати певні ідеологічні принципи.

Аналізуючи сучасний етап розвитку ідеологічної складової партійної системи України варто звернути увагу на такі факти, як включення під час кампанії з виборів до Верховної Ради до списків партій, що склали першу постмайданну коаліцію, і при тому різних за своїми початковими декларованими ідеологічними принципами, командирів добровольчих

батальйонів АТО, активістів Євромайдану, громадських діячів. Іншим чинником, який заслуговує на увагу, є включення військової тематики в агітаційну роботу різних політичних сил («Народний фронт», «Самопоміч»). Це також може слугувати прикладом використання актуальної тематики різними партіями безвідносно до їх базових ідеологій.

Загальні процеси суспільної трансформації іноді призводять до неочікуваних на початку ситуацій. Так, зокрема, в Україні є дуже слабкий попит на комуністичну ідеологію. Можливо, це пов'язано з тим, що українські комуністи сприймалися в якості консервативної, можливо навіть ретроградної політичної сили, яка, з одного боку, експлуатувала почуття немолодих людей, апелюючи до їх молодості, а з іншого боку – відверто підігравала Росії.

Натомість у суспільстві визрів потужний запит на лівоцентристську політичну силу (можливо соціал-демократичну), і цей ідеологічний запит залишається незадоволеним. Іншим суто українським парадоксом є те, що, як правило, політичні сили, які декларують своєю ідеологією різні версії націоналізму (як «Свобода», «Правий сектор», «Національний корпус» та ін.) часто заявляють про себе як про праві партії. Натомість, економічні розділи їх програм досить часто ріднить їх навіть не з традиційними європейськими лівоцентристами, а з лівими політичними силами.

Отже, традиційний підхід до дослідження та оцінки ідеологічної складової української партійної системи, базований винятково на академічному виявленні елементів класичних ідеологій та їх співставлення з неоідеологіями, буде неповним і недосконалим, оскільки не враховуватиме таких деталей. Загалом, ідеологічний спектр українських партій традиційно демонструє ознаки розмитості, неузгодженості, протиріччя фундаментальних ідей, а сама ідеологія партій виступає ситуативним, необов'язковим явищем. Сьогодні політичні партії України формують лише відповіді на тимчасові, ситуативні виклики, які доступні їх розумінню, і не мають перспективних планів розвитку на майбутнє. Це в свою чергу демотивує значну частину виборців і породжує наростання системної суспільної недовіри до всієї політичної системи.

Рудакевич О.М.,
доктор політичних наук,
професор кафедри філософії та політології
Західноукраїнського національного університету,
м. Тернопіль

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ В ДОСЛІДЖЕННІ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Наукові категорії, поняття та закономірності мають істотний евристичний потенціал у дослідженні реальних суспільних явищ і процесів. Особливо це стосується законів і принципів, які розкривають об'єктивні і необхідні зв'язки між реально існуючими явищами і процесами, а також між внутрішніми структурними компонентами систем і процесів. У сфері етнонаціональних відносин, наприклад, уже тривалий час мова йде про принципи, які відображають націєтворчий процес: «національний принцип» (В. Старосольський) [6, с. 73], «духовний принцип» (Е. Ренан) [3, с. 119–119], «націоналістичний принцип» (Е. Гелнер) [1, с. 29], «етнонаціональний принцип» (О. Картунов) [2, с. 204] тощо. Кожний із названих принципів по-своєму розкриває сутність національного феномену, підкреслюючи складність і мінливість нації, її динаміку в процесі розвитку цивілізації. Важливе значення у дослідженнях має той факт, що всебічно обґрунтований національний принцип дозволяє науковцям вийти із емпіричного чи напівтеоретичного рівня пізнання на власне теоретичний, який розкриває глибинну сутність явищ і процесів. Він діє, з одного боку, як об'єктивна закономірність у сфері національного, а з іншого, – є керівництвом до дії суб'єктів історичної творчості, котрі прагнуть розбудувати чи утвердити націю. Отже, національний принцип є важливим засобом політичного аналізу та політичної інженерії.

Наш досвід дослідження етнонаціональних процесів на основі синергетики (науки про самоорганізацію систем різної природи), дозволив виробити власне уявлення про основну закономірність націєгенези, націєбуття та націєрозвитку, яке знайшло обґрунтування та висвітлення у монографіях «Національний принцип. Етнополітична концепція нації» (2009 р.) [4, с. 79–120] та «Націоналогічні засади модернізації українського суспільства» (2020 р.) [5, с. 56–74]. Мова йде про те, що для різних видів націй (етнічних і політичних, модерних та давніх тощо) принципово важливою закономірністю їх формування, функціонування та розвитку є єдність етнокультурної та політичної самоорганізації соціуму. Етнос стає нацією, коли починає формувати власну політичну систему, яка доповнює горизонтальну консолідацію народу, що відбувається на основі спільності культури, вертикальною консолідацією, що базується на владних відносинах і формує вертикальний стрижень спільноти. У випадку т.зв. політичних націй, націєтворчий процес іде у зворотному

порядку: народ поліетнічної держави, об'єднаний силою закону й централізованої влади, набирає ознак нації, коли формує спільну культуру та національну етнічність.

Взаємозв'язок та динаміку етнічної та політичної моделей націй можна продемонструвати на відрізку прямої лінії, крайня точка якої зліва символізує ідеальну суто етнокультурну спільноту (спільнота "Е"), яка консолідована спільними духовними та соціальними цінностями, а крайня точка справа – суто політичну спільноту, яка ще не має спільних культурних ознак (спільнота "Р").

Рух від точки "Е" вправо буде означати набуття спільнотою політичних ознак, який завершується формуванням своєї державності і набуттям, таким чином, ознак нації в точці "Ne". Мова іде про появу етнічної нації (наприклад, український народ Західної і Великої України у1918 і подальших роках, тобто за часів ЗУНР та УНР). Рух соціуму від точки "Р" вліво означає формування спільних культурних цінностей у духовній та інших сферах. У точці "Np", коли буде досягнуто критична маса спільної культури, державна спільнота набирає сутнісних ознак нації. Це так звана політична нація (спільнота "Np"). У ній паралельно на базовому рівні продовжують функціонувати етнічні цінності і традиції малочисельних корінних народів та національних меншин, які увійшли у державу.

В українських державах під назвами УНР, УРСР, а з 1991 р. – в суверенній Україні формувалася українська політична нація, системоутворюючим компонентом і стрижнем якої була і є сьогодні українська етнічна нація. Як бачимо, є підстави є твердити про своєрідне паралельне існування на території держави двох різновидів нації: української етнічної нації та української політичної нації, які, хоч і значною мірою співпадають за персональним складом та інституціями, перебувають у складній діалектичній єдності та взаємодії.

Використання національного принципу для аналізу етнополітичних процесів в Україні дає можливість зрозуміти усю складність і суперечливість націєтворчого процесу. Акцентування на державній політиці щодо прискореного формування і розвитку української політичної нації в умовах нехтування життєвими інтересами етнічних українців, викликає їх енополітичну стурбованість. Це спостерігалось, коли при владі були ліберальні політичні сили, згідно ідеології яких етнічне у політичній нації має належати до сфери не публічного, а особистого життя. Це приводило до радикалізації українського національного руху та висунення національно-демократичними партіями гасел «Україні українську владу!», «Покінчити із внутрішньою окупацією України!» «Недопустити зовнішнього управління країною!» тощо.

З іншого боку, надто заповзята політика т. зв. «українізації» викликає протест у етнічних меншин, а особливо в росіян, яким в умовах проімперської політики СРСР створювалися особливо сприятливі умови для задоволення їхніх етнокультурних потреб та

інтересів. У відповідь на кроки подальшого відродження української культури проросійські сили намагаються звинуватити владу в радикальному українському націоналізмі і збурюють населення, особливо східних та південних регіонів, що породжує сепаратистські настрої.

Отже, офіційна етнополітика повинна, з одного боку, сприяти відродженню та модернізації української етнічної нації та формуванню основ української політичної нації, а з іншого забезпечувати належну демократичність та рівновагу у націєтворчих процесах. Сьогодні стає все більше очевидним процес конвергенції обох націєтворчих процесів і формування гібридної (етнополітичної) моделі модерної української нації.

Треба зазначити, що використання методологічного потенціалу національного принципу у нашому його трактуванні дає можливість досліджувати і домодерні спільноти в яких політичними правами володіли тільки вищі прошарки суспільства: феодали, військова знать, духовенство. У таких випадках є резон вести мову про «внутрішню націю» того чи іншого народу, «націю-еліту». До того ж внутрішня нація може мати різні типологічі ознаки: бути суто етнічною, політичною чи гібридною – етнополітичною. Оскільки важливою пепредумовою націєгенези є формування еліти, тобто внутрішньої нації, політикам і політологам слід приділяти належну увагу тому, як на основі спільного політичного та культурного життя консолідується еліта. На сьогодні в Україні формування консолідованої модерної української нації значною мірою гальмується відсутністю єдності у елітному прошарку, який є поліетнічним та розмежованим ідеологічними й геополітичними орієнтаціями, що зумовлює гостру внутрідержавну політичну та етнокультурну боротьбу.

Список літератури

1. Гелнер Е. Нація і націоналізм. Націоналізм / пер. з англ. Київ : Таксон, 2003. 300 с.

2. Картунов О. В. Вступ до етнополітології. Науково-навчальний посібник. Київ: Ін-т економіки, управління та господрського права. 1999. 300 с.

3. Ренан Е. Що таке нація? Націоналізм / упряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : Смолоскип, 2000. С. 107–120.

4. Рудакевич О. М. Національний принцип: етнополітична концепція нації : моногр. Тернопіль : Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 292 с.

5. Рудакевич О. М. Націологічні засади модернізації українського суспільства : моногр. Київ: Вид-во «Політія», 2020. 360 с.

6. Старосольський В. Теорія нації / передмова І. Кресіної. Нью-Йорк: Нак. т-во ім. Т. Шевченка; Київ : Вища школа, 1998. 153 с.

Шипунов Г.В.,
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ІДЕОЛОГІЙ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Концепт ідеології, попри те, що ось уже протягом багатьох десятиліть перебуває в центрі активних теоретико-методологічних дискусій, надалі залишається одним із найбільш невизначених та контроверсійних понять політичної науки [1, с. 130]. Це, як наслідок, створює серйозні проблеми із його застосуванням під час емпіричних досліджень, зокрема в контексті аналізу ідеологій політичних партій. Як слушно зауважує Дж. Геррінг, ідеологія стала жертвою своєї популярності: сьогодні вона має надто багато значень [3, с. 979]. Іншими словами, проблема визначення ідеології є дуже складною, оскільки цей термін надзвичайно перевантажений смислами, що робить його недостатньо стабільним для ефективного використання у емпіричних дослідженнях.

Найкращим методологічним способом подолати неоднозначність із визначенням поняття «ідеологія», на нашу думку, є застосування підходу Дж. Сарторі: найефективніший засіб розв'язати проблему семантичної перенасиченості поняття – це сформулювати його мінімальну дефініцію. Вона долає невизначеність, вказуючи на те, що має бути включено або виключено з даного класу. Тобто, необхідно визначити ядро поняття, його єдиний невід'ємний, ідіосинкратичний атрибут або невеликий набір таких атрибутів, які універсально узгоджені між собою [8, с. 58–64]. Тож, виходячи з цієї стратегії, найоптимальнішою мінімальною дефініцією ідеології вважаємо її визначення як системи, або сукупності пов'язаних між собою невипадковим чином ідей [3, с. 980]. Тобто центральним елементом (ядром) поняття «ідеологія» є ідея.

Розгляд ідей як конституюючого елементу ідеологій ставить ще одне важливе методологічне завдання, що пов'язане з пошуком такого дослідницького інструментарію, який би дав змогу ефективно ідентифікувати ідеологічну належність партій, фіксуючи наявність відповідних ідей у програмах та визначаючи у такий спосіб їхню позицію у межах «ліво-правого» партійно-ідеологічного спектра. Однак тут постає значима дослідницька проблема, суть якої полягає у невідповідності між ідеологічними принципами партій, відображених у програмах, та їхнім дотриманням і реалізацією, що може виникати у контексті здійснення ними своєї повсякденної політичної діяльності. На нашу думку, для розв'язання цієї проблеми необхідно звернутися до таких двох категорій аналізу, як ідеологічна ідентичність та ідеологічна послідовність, які дають змогу зафіксувати і

осмислити два основні аспекти політичного життя партій. У цьому контексті ми виходимо із твердження П. Мейра та К. Мюдде, що ідеологія є характеристикою системи переконань, що лежить в основні ідентичності партії, а отже, більшою мірою відображає те, чим партії є, ніж те, що вони роблять [4, с. 220]. Тож, визначаючи ідеологічну належність партії та її розташування на «ліво-правій» партійно-ідеологічній шкалі треба оперувати поняттям «ідеологічна ідентичність партії». Воно відображає сукупність ідей, відданість яким артикулює партія, що втілені та виявляють себе, відповідно, в її основних програмних документах і задекларованих цілях. Іншими словами, програма партії є декларацією про наміри, у якій вона відтворює свою ідеологічну ідентичність. Для визначення ж рівня дотримання партією задекларованих нею ідеологічних цілей у поточному політичному процесі необхідно звертатись до поняття «ідеологічна послідовність партії» – це ступінь, у якому партія демонструє впізнавані та несуперечливі вподобання щодо політичного курсу, що з очевидністю належать до тої чи іншої частини ідеологічного спектра.

Отже, розглядаючи питання способів встановлення ідеологічної ідентичності політичних партій, виокремимо найбільш поширені та апробовані методи визначення їхніх позицій у межах «ліво-правої» шкали, кожен з яких має як свої переваги, так і недоліки [5, с. 12–18; 2, с. 427–428; 6]: 1) апріорні судження (один із найстарших та найпоширеніших підходів, суть якого полягає у розташуванні партій на «ліво-правій» шкалі відповідно до апріорних уявлень про їхню ідентичність та/або генетичне походження: комуністи, соціал-демократи, ліберали, християнські демократи, консерватори, тощо);

2) вторинний аналіз текстів (на ранніх стадіях порівняльних досліджень цей підхід становив основну альтернативу апріорним судженням: науковці вдаються до вивчення якомога більшої кількості документів, пов'язаних з різноманітними аспектами функціонування досліджуваної партійної системи. У цьому контексті вони аналізують ставлення партій до різного роду проблем і саме у такий спосіб визначають їхню позицію у партійно-ідеологічному спектрі);

3) використання масових соціологічних опитувань (у рамках цього підходу дослідники використовують дві основні стратегії. Суть першої полягає у тому, що респондентам пропонують розташувати партії на «ліво-правій» шкалі. І саме їхні судження розглядаються як такі, що відтворюють точну картину уявлення виборцями того, на якій саме позиції перебувають партії. Згідно з другою стратегією, респондентів просять визначити своє власне місце на «ліво-правій» шкалі відповідно до тих позицій, які вони мають щодо тих чи інших проблем. Після цього узагальнені результати співвідносять з позиціями окремих партій щодо тих самих проблем. Найоптимальнішим варіантом є об'єднання цих стратегій);

4) дослідження партійних еліт (у рамках цього підходу виокремлюють три основні способи визначення ідеологічної позиції партії. Перший – це аналіз голосування представників партії у парламенті з тих чи інших актуальних для суспільства питань. Другий – інтерв'ювання представників партії у парламенті, особливо тих, хто обіймає там керівні посади. Третій – визначення та аналіз цінностей і поглядів партійних активістів);

5) аналіз партійних програм та маніфестів (суть цього підходу полягає у створенні ідеологічного профілю партії на підставі здійснення контент-аналізу широкого спектру документів, у тому чи іншому ступені пов'язаних з діяльністю партії, – від партійних та виборчих програм до заяв партійних лідерів і передвиборчих виступів кандидатів від партії. Його використання надає можливості для формування комплексної, постійно обновлюваної та придатної для здійснення крос-національних порівняльних досліджень бази даних відносно політико-ідеологічних позицій політичних партій. Така найпопулярніша у науковому співтоваристві база даних була розроблена у рамках започаткованого Я. Баджом, Д. Робертсоном та Д. Херлом найбільш амбіціозного проєкту з дослідження партійних ідеологій – «Manifesto Research Group» (MRG, 1979-1989 pp.), «Comparative Manifestos Project» (CMP, 1989-2009 pp.), «Manifesto Research on Political Representation» (MARPOR, з 2009 р.) [7]);

6) опитування експертів (розташування політичних партій на «ліво-правій» шкалі відбувається на підставі узагальнення суджень експертів щодо відповідних позицій партій);

7) залучення представників партій до визначення власних позицій (розроблений у рамках проєкту «*EU Profiler*» відносно новий підхід, що базується на широкому використанні Інтернет-технологій, який вперше надав можливості для політичних партій брати участь у процесі визначення їхніх власних позицій у партійно-ідеологічному просторі).

Серед згаданих підходів найбільшою популярністю у дослідників користується аналіз партійних програм та маніфестів, в основі якого, як уже було згадано, лежить метод контент-аналізу. Його застосування дає змогу зафіксувати наявність відповідних ідей-елементів ідеологій (у формі слів, словосполучень, речень, фраз) у партійних та виборчих програмах, виступах партійних лідерів, кандидатів від партій на різного рівня виборах, а також в інших джерелах інформації, що так чи інакше відображають різноманітні аспекти діяльності партій. Однак проста фіксація слів та речень без належного врахування контексту, в якому вони застосовуються, може значною мірою спотворити результати аналізу. Особливо це стосується такого специфічного предмету дослідження, як ідеологія. Адже треба чітко усвідомлювати, що одні й ті самі ідеї та політичні символи можуть інтерпретуватись і набувати абсолютно різного значення у різних контекстах та у рамках різних ідеологій (як, наприклад, ідея рівності у комунізмі та соціал-демократії, або ідея нерівності у межах

лібералізму та консерватизму), які ведуть боротьбу між собою за перемогу саме їхніх власних інтерпретацій та значень. Іншими словами, контент-аналіз сам по собі не володіє достатніми пізнавальними можливостями для того, аби повною мірою проникнути та осягнути суть ідеологічних явищ, які мають справу зі смислами і часто виявляють себе не в окремих словах та реченнях, а виключно контекстуально [1, с. 135–136].

На цьому тлі найоптимальнішою дослідницькою стратегією є доповнення контент-аналізу дискурс-аналізом ідеологій (його контекстуальним варіантом). Однією з вихідних теоретичних установок такого підходу є твердження, що оскільки ідеології поляризуються протистоянням «свої-чужі», то ця поляризація може бути «закодована» у розмовах та текстах. Тож ідеологічний дискурс розглядається як такий, що формується на основі стратегії позитивної саморепрезентації та негативної презентації «чужих». Саме їй підпорядковані різноманітні мовні та смислові прийоми: інтонація, займенники, тематизація, посилення контекстуалізації чи навпаки – точності опису, риторичні фрази, багатозначні та невизначені натяки, тощо [1, с. 135, с. 137]. Тож, на нашу думку, доповнення контент-аналізу контекстуальним «розкодуванням» та зчитуванням ідеологічної поляризації, що може бути імпліцитно присутня у текстах і виступах, створює необхідні пізнавальні можливості для всебічного та ефективного дослідження партійних ідеологій.

Список літератури

1. Мусихин Г. Дискурсивный анализ идеологий: возможности и ограничения. *Полис*. 2011. № 5. С. 128–144.
2. Dinas E., Gemenis K. Measuring Parties' Ideological Positions with Manifesto Data: A Critical Evaluation of the Competing Methods. *Party Politics*. 2010. Vol. 16, Issue 4. P. 427–450.
3. Gerring J. Ideology*:* A Definitional Analysis. *Political Research Quarterly*. 1997. Vol. 50, Issue 4. P. 957–994.
4. Mair P., Mudde C. The Party Family and Its Study. *Annual Reviews of Political Science*. 1998. Vol. 1. P. 211–229.
5. Mair P. Searching for the Positions of Political Actors: A Review of Approaches and a Critical Evaluation of Expert Surveys. *Estimating the Policy Positions of Political Actors* / M. Laver (ed.). London, New York: Routledge, 2001. P. 10–30.
6. Mair P., Trechsel A.H. When Parties (Also) Position Themselves: An Introduction to the EU Profiler. *Journal of Information Technology and Politics*. 2011.Vol. 8, Issue 1. – P. 1 – 20.
7. Manifesto Project Database. URL: http://manifestoproject.wzb.eu
8. Sartori G. Parties and Party Systems: Vol. 1: A Framework for Analysis. New York: Cambridge University Press, 1976. 383 p.

Кіянка І.Б.,
доктор політичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин та дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОПУЛІЗМ ЯК ТРЕНД СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ТА СУЧАСНІ ВИМІРИ

В українському популярному політичному лексиконі років незалежності термін «популізм» належить, мабуть, до тих, які вживаються найчастіше. Водночас він є найпоширенішим звинуваченням на адресу урядовців або політичних опонентів. У вітчизняній політичній полеміці докір у популізмі майже завжди означає твердження, що йдеться про пропозицію зовні привабливих, але неможливих для реалізації чи навіть шкідливих варіантів вирішення тих чи інших проблем, найчастіше соціально-економічних.

Проте звернення до питання популізму як категорії політологічного аналізу дає можливість зробити висновок, що вона набагато складніша та багатовимірна. У науковому середовищі консенсусу щодо розуміння популізму сьогодні не склалося, і підходи дослідників позначені відмінними акцентами, втілюють різні погляди на зміст терміну «популізм». Він постає і політичною технологією, і специфічною характеристикою політичної діяльності, і суспільно-політичним феноменом, навіть ідеологією. Мабуть, згода існує хіба що у визнанні складності точного й однозначного визначення популізму. Попри це, популізм є історико-політологічною категорією, яка не лише зберігає аналітичну цінність, й набуває особливої актуальності. А також принципом буття людини у системі владних та громадських відносин.

Особливу місію в Античній Греції відіграє демократія, яка дає можливість реалізувати ідеї популізму харизматичним лідерам. Роль лідерів проаналізовано на кількох відмінних прикладах, які стосуються різних країн та історичних періодів. Уперше в європейській історії діячі популістського штибу з'явилися в античній Греції. Їхня поява стала можливою у протиборстві старовинної аристократії та демосу, широких верств міського населення. В Афінах, в умовах ствердження прямої демократії, важливими акторами на політичній сцені стали демократи, які сприймалися як «демагоги» – лідери, або вожді народу. Прикладом політика-демагога, який вміло вдавався до популістських технологій впливу на масу, був афінянин Клеон. Хоча в Афінах властиве популістам пряме звернення до народу було потрібним для будь-якого політика, Клеон виявився майстром популістської апеляції до емоцій «простолюду», натовпу, використовував прийоми політичної буфонади.

І тому елементи грецької демократії виступали як основні гасла популізму, що асоціювалось як одне ціле. Філософи Платон та Арістотель відносили демократію до невдалих форм державного устрою і вважали, що тиранам властива демагогія і маніпулювання людським Розумом та емоціями. Саме демократія стала однією з основних підстав для популізму. Коли Платон почав писати свою «Демократію» і означив демократію як форму політичної влади, то це одна з найпопулістських форм політичної влади. Звідси можна говорити, що в науково-теоретичному контексті почало функціонувати популістське ядро, яке формувало разом з тим і саму теорію, тобто це не є ідеологічна норма як негативна, як абсолютно лайлива, криклива і т.д. Це є спосіб зв'язку системи політичної влади з суспільством, спосіб донесення, спосіб висвітлення можливостей функціонування влади. Крім того, що є реальність влади, є ще програма політичної влади, є зацікавленість в політичній владі, є відносини в суспільстві, які по-різному формулюються та формуються. Ідеї, що є шкала позитиву та є шкала негативу в популізмі. Так, переважно ми стикаємося з негативними формами, але як ідея, яка формує певного оптимізму в суспільстві, в народі в політичному сенсі, то вона, все ж таки, має, в тому числі, й позитивне означення. Багато поступів саме в історії формувалося за рахунок цього популістського оптимістичного означення форм буття.

В період Римської імперії (II–I ст. до н.е.) було утворено політичний напрямок популярів, котрий відбивав інтереси простого народу – плебсу, та протистояв оптиматам, які захищали інтереси нобілітету – знаті. У Стародавньому Римі доступ до вищих державних посад мало лише невелике коло плебейських та патриціанських родів. На той час відомими та визнаними популярами були брати Тіберій і Гай Гракхи – трибуни-реформатори, суть реформ яких зводилася до обмеження влади сенаторської аристократії та відродження занепалого селянства. Наявність популістських гасел знаходимо і працях, Т. Мора, Т. Кампанели через призму політичної утопії, яка спирається на абсолютну міфологію й той чи інший національний грунт, пов'язана із синтезом охоронних і реформаторських зусиль. Власне, самі реформи в консервативному синтезі є всього лише способом убезпечення людини від гріхопадіння, реакція на божевільне новаторство лжепророків-політиків, супровідний мотив розвитку людського суспільства. Важливу місію у реалізації популізму відіграли ідеї лібералізму, а саме: 1) ідеї свободи (на рівні особи – громадянина – спільноти), праці Ф. Бекона, Т. Гобса, Дж. Лока); 2) право (як можливість забезпечити рівність усіх громадяни і виконання своїх зобов'язань; 3) справедливість (як економічна розподільча система як включає в себе владні відносини і впливає на соціальний статус усіх громадян); 4) ідеї рівності (як система можливостей та домагань).

Складно, звичайно, відділитися, відокремитися від інституційних форм. Неможливо було відокремитися через те, що частково популізм має ту особливість, що він є практикуючою формою буття політики і переважно практикуючою через те, що це є переважно ідеологічна норма. На підставі аналізу наведених історико-політичних сюжетів зроблено висновок, що харизматичний тип політичного лідерства, який за змістом пов'язаний з апеляцією передусім до емоцій, навіть підсвідомості людей, виявляється міцно пов'язаним із популістськими технологіями політичного впливу. Водночас можна стверджувати, що популістська готовність протиставити пряме народоправство інституційно-процедурній складовій демократії майже неминуче веде до зосередження сподівань масового учасника політичної дії на особі харизматичного лідера. Масштаби та результати діяльності такого лідера і його прибічників можуть бути різними – від певної трансформації демократичної системи, яка переживає кризу, до повного руйнування.

Список літератури

1. Кіршенблат С. Методологічні підходи до визначення феномену популізму URL: http://www/rusnauka.com. 35_PWNM. 2008 / Politologia / 38336. doc. Htm.
2. Кіршенблат С. Популізм і ліберальна демократія в державах Центрально-Східної Європи. *Український науковий журнал «Освіта регіону*. 2008. № 1 – 2. С. 101 – 109. URL: http: // www. social-science.com. ua / article / 25.
3. Кіянка І. Популізм в історії та сучасності: ідеологічні течії, рухи та політичні технології: монографія. Львів: Вид-во ТзОВ «Простір-М», 2021. 400с.
4. Резнік О. Динаміка громадсько-політичних практик і протестних настроїв в Україні. *Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : у 2 –х т.* / за ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2011. Т. 1. 576 с.
5. Романюк А. Чинники формування і функціонування популізму в Україні. *Rozwoj polityczny panstw Europy Srodkowej I Wschodniej* Wyzsza Szkola Gospodarki Krajowej w Kutnie. Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franka we Lwowie. S. 29–41.
6. Ромирес Никочеа Э. США и Латинская Америка 1930–1965 гг. Москва, 1967. 239 с.
7. Ротар Н. Політична участь громадян України у системних трансформаціях перехідного періоду. Чернівці: Рута, 2007. 472 с.
8. Саламанюк Т. Передпомаранчевий синдром: в пошуках нової революції. URL: http://www.cedos.org.ua/protests/peredpomaranchevyi-syndrom-v-poshukakh-novoi-revoliutsii.
9. Саричев В. Національні пріоритети у глобальному управлінні людським розвитком. Дніпропетровськ : «Нова ідеологія», 2013. 340 с.
10. Сахненко Л. Демагог Клеон. *Вестник древней истории*. 1991. № 4. Москва, 1991. С. 71–81.

Лемко Ю.Р.,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка».
Хар О.Ю.,
доктор філософії,
асистент кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська політехніка».

«ПІВНІЧНИЙ ПОТІК 2» : ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Україна рішуче виступає проти будь-яких проектів енергетичної інфраструктури, що загрожують національній безпеці нашої держави, намагаються обійти правила ЄС або підривають енергетичну архітектуру Європи. Після того, як Nord Stream 2 AG подала заявку на сертифікацію до німецького енергетичного регулятора Bundesnetzagentur (BNetzA), мусимо проаналізувати ризики для безпеки України.

Задовго до початку російського вторгнення в Україну російськими енергетичними компаніями вже вився політичний та економічний тиск. Постачання енергії часто виступало центром суперечок. У 2014 р. після окупації Криму та військового втручання у Луганську та Донецьку області Росія різко посилила свою агресію проти України. Безперервність міжнародного транзиту газу на значному рівні залишається нашим найсильнішим невійськовим бар'єром для подальшої ескалації конфлікту. Проте, що чекати, коли припинення транзиту через Україну більше не означатиме заморожування будинків у Європі [1]?

Другою серйозною загрозою, яку створює «Північний потік-2», є ризик дефіциту газу на внутрішньому українському ринку. Якщо новий газопровід буде дозволено ввести в експлуатацію під контролем «Газпрому» та без ефективного доступу третіх сторін, може постати питання про припинення поставки газу до Європи через Україну.

Припинення міжнародного транзиту позбавить газу п'ять українських міст на українсько-російському кордоні. Для решти України дефіцит газу може досягати 20% у періоди пікового попиту. Наразі Україна має лише одну точку з гарантованою потужністю для імпорту газу з ЄС [2].

Ще однією загрозою є те, що 80% доходів ГЦОУ отримують від міжнародної діяльності, а решту покриває внутрішній ринок. У сценарії без транзиту витрати на утримання трубопровідної інфраструктури України ляжуть на плечі українських споживачів, що матиме неминучі наслідки для тарифів. Це тема великого політичного значення [2].

Зменшення транзитної потужності української ГТС зменшить або виключить можливість транспортування водню або інших відновлюваних газів з України до Європи. Таким чином

Україна може втратити шанс приєднатися до загальноєвропейського руху за декарбонізацію і втратить значні економічні можливості, які це відкриває.

Отже, можемо зазначити лише те, Україна намагається зробити так, щоб її голос був врахований у сертифікації газопроводу «Північний потік-2» німецькою владою. Однак перші заяви німецького енергетичного регулятора свідчать про те, що Берлін не погоджується на претензії про те, що газопровід загрожуватиме безпеці постачання газу Німеччині та іншим країнам-членам ЄС [3]. Жодна держава ЄС не буде ставити інтереси іншої держави в пріоритет над своїми, тим більше коли та не хоче виконувати своїх зобов'язань та обіцянок.

Список літератури

1. Чому «Північний потік-2» є дуже небезпечним для України? URL: https://www.radiosvoboda.org/a/yakshcho-pivnichnyi-potik-2-dobuduiut-piat-zahroz-dlia-ukrainy/31274975.html

2. Nord Stream 2: Germany must listen to Ukrainian security concerns. URL: https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/nord-stream-2-germany-must-listen-to-ukrainian-security-concerns/

3. Ukraine struggles to make its voice heard in Nord Stream 2 certification. URL:

https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/ukraine-struggles-to-make-its-voice-heard-in-nord-stream-2-certificatio/

Наконечний А.Р.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка

СВОБОДА ЯК АТРИБУТ ЗДІЙСНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ТВОРЧОСТІ Л.РЕБЕТА

Державно-політичний ідеал у першій половині XX ст. проявлявся у вимозі утвердження державної самостійності та національної незалежності як необхідної передумови життя і розвитку будь-якої нації, особливо зважаючи на загрозливу ситуацію з боку зовнішніх ворогів. Л. Ребет (1912–1957) був одним із тих, хто чітко зрозумів, що тільки незалежна національна українська держава здатна сформувати справжню націю з усіма необхідними елементами та задовольнити всі її потреби, як сучасної європейської нації.

Отже, Л. Ребет вказує на націотворчий характер держави, яка не раз «промощувала своєю механічною діяльністю дорогу для внутрішнього об'єднання населення, знову брак її не раз вирішував долю народу» [1, с. 71]. Держава, на його переконання, «…впливає на поставу, вчинки, свідомість і почування людей. Національна держава організує народ, надає стихійним тенденціям його означені форми і творить з нього означену, цілеспрямовану єдність. Тільки державно зорганізована нація стає цілковито здібною кристалізувати, виявляти та здійснювати свою волю» [1, с. 73]. Натомість, бездержавна нація не має повної спільноти життя, не може вважатися повноцінною зорганізованою цілісністю, не здатна творити історії та чітко виявляти свою волю. На думку Л. Ребета, «держава являє собою тверду форму національної ідеї, зовнішньою стороною національної єдности, зв'язаною з народом безупинно повторюваними індивідуальними актами волі, з яких емпірично складається національна воля» [1, с. 78]. Отже, тісний зв'язок держави з нацією надає державі одностайної тотожності, незважаючи на ті зміни, крізь які вона проходить протягом своєї історії. Саме національність робить державу незмінною, незважаючи на зміни державного ладу, чергування династій тощо. На перше місце виходить свідомість спільного походження, традиція спільної долі і воля до життя в цій єдиній спільноті.

Окрім держави, націю формує і визначає її складові елементи також культура. Одним з головних моментів культурного націотворення є спогад колишньої державності, який об'єднує навіть націю, яка не має власної державності. Як зазначає Л. Ребет, спогад колишньої державності діяв в усіх випадках становлення нації на культурній базі, і лише національно-політичне поневолення було причиною того, що національна свідомість бездержавного українського народу почала наново народжуватися на культурній основі. Поворот до власної державницької історичної традиції, культурна спадщина, спогади про

минуле мимоволі формували масову національну свідомість. Все це мало надзвичайно позитивне значення, адже «усвідомлена культурна окремішність веде автоматично до політичного вивершення, до автономії, до самостійности» [1, с. 112].

Одним із складових елементів культурних підстав національного формування є мова, яка завжди стоїть в основі культурно-національного формування. На думку Л. Ребета, саме перемога народної мови над книжною стоїть біля колиски української нації, саме мова найчастіше служить за критерій національної приналежності, тому «мова являє собою... конечну передумову для постання і існування нації» [1, с. 132]. Якщо мова є другим основним чинником культури, що відіграє головну роль в націотворенні, то першим Л. Ребет визначає релігію, вплив якої на націотворення найдавніший і яка часто визначає межі нації. Мислитель пояснює глибокий вплив релігії на формування нації тим, що «національне почуття має багато спільного з почуттям релігійної приналежності. Де релігія покривається з етнічними кордонами, там вона відіграла першорядну націотворчу роль» [1, с. 127].

З'ясувавши вплив основних чинників на формування і становлення нації, Л. Ребет акцентує свою увагу на самому понятті «нація», в основі якого лежить глибокий зв'язок людей, що сягає крізь час і простір і творить явище спільноти. Мислитель зазначає, що чим більше однорідних, в одному напрямі діючих чинників соціального об'єднання, таких як станова, релігійна, етнічна приналежність, тим триваліша доля спільноти. Сучасна йому доба перебуває, на його думку, під знаком панування найбільш універсальної ідеї солідарності, під пануванням ідеї нації (національної ідеї), яка має тенденцію підпорядковувати собі всі соціальні об'єднання і привести їх до взаємної співпраці в рамках національної солідарності.

Л. Ребет не драматизує сучасне йому трагічне становище української нації, зазначаючи, що некристалізована, приспана, недорозвинена національність ще не є доказом, що цієї нації не існує. Навпаки, саме в часи потрясіння, війни, серед граничних ситуацій, переломів нація має здатність актуалізуватися, солідаризуватися. Як приклад – бурхливі прояви національної свідомості під час визвольних змагань українців у 1917–1920 рр.

На думку Л. Ребета, найбільш суб'єктивним і об'єктивним чинником формування нації є не держава і не культура, а лише спільні ідеї та вартості, адже історично доведено, що народ стає нацією тоді, коли починає трактувати свої традиційні форми існування як універсальні форми людського буття. Тому «нація існує і все наново обновлюється безупинним коловоротом ситуацій, які родять вартості і вартостей, що стимулюють ситуації. Ідея, що стала буттям, і буття, що народило ідею, це два основні полюси явища нації» [1, с. 172].

Список літератури

1. Ребет Л. Теорія нації. Львів: Державність, 1997. 192 с.

Розік М.В.,
кандидат політичних наук,
асистентка кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ФРАКЦІЯ «СЛУГА НАРОДУ»: ОСОБЛИВОСТІ ПАРТІЙНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Партійна дисципліна – важливий елемент функціонування сучасних політичних партій, вона дозволяє впливати на депутатів та вимагати від них відповідати ідеям та гаслам під якими останні були обрані до Парламенту. В ідеалі «партійна дисципліна» означає, що члени однієї партії голосують за узгоджені ініціативи для виконання передвиборчих обіцянок. Водночас, надмірний контроль у питаннях голосування за законодавчі акти, може призвести до самоправства керівників партій та позбавити плюралізму думок всередині політсили, перетворивши депутатів в «керованих маріонеток».

Чітко прописані вимоги до партійної дисципліни дозволяють виокремити права та обов'язки, яких повинні дотримуватися депутати. Їх основа часто лягає в зміст Кодексу етики політичних партій – документу, що містять стандарти поведінки для членів партії. В одних випадках кодекс є суто декларативними, а в інших детально прописують підстави і процедури застосування санкцій та заборони для своїх членів. Найбільш поширеними санкціями за порушення дисципліни всередині партії є: 1) попередження, догана; 2) призупинення членства; 3) позбавлення посад; 4) виключення з партії (найвище покарання). Для «розслідування» та застосування санкцій у випадку дисциплінарних порушень у статутах політичних партій зазвичай передбачен**і компетентні та відповідальні органи на зразок внутрішньопартійних судів чи Дисциплінарних комісій** [2]**.** Згідно з європейськими практиками, партійна дисципліна не повинна обмежувати дій депутатів, відтак її порушення не може стати причиною дострокового відкликання депутата (імперативний мандат).

За результатами парламентських виборів 2019 р. найбільшу підтримку отримала пропрезидентська партія «Слуга народу», яка набрала 43.17 % голосів та отримала 124 депутатських мандати [3]. Сформувати більшість партії влади допомогли мажоритарні кандидати – 130 членів. Відтак, у серпні 2019 р. «Слуга народу» сформувала більшість у Верховній Раді дев'ятого скликання без залучення партій-партнерів (254 депутати) та згідно Конституції отримала права коаліції депутатських фракцій [1]. Однак, уже в листопаді з фракції виключили перших депутатів – А. Скороход та А. Полякова за порушення партійної дисципліни, а саме за голосування врозріз позиції партії. Згодом фракція «попрощалася» з

Р. Іванісовим, через якого розгорівся скандал про приховування судимості та фактів пов'язаних з його кримінальним минулим.

Гучно «пішов» з фракції депутат Г. Лерос: він оприлюднив плівки на яких нібито родич керівника Офісу президента А. Єрмака веде переговори про «продаж» посад в органах влади. Обранець звинуватив вище керівництво країни в корупції та у порушенні передвиборчих обіцянок. На сьогодні Г. Лерос залишається одним з головних «хейтерів» провладної сили і, зокрема, Президента. За непристойний жест в стінах Ради ДБР оголосило йому підозру в хуліганстві, а Регламентний комітет ВРУ одноголосно рекомендував позбавити депутата права брати участь у п'яти пленарних засіданнях. За наполяганням партії з фракції «Слуга народу» вийшов О. Юрченко, якого звинуватили в організації схеми вимагання грошей за сприяння у «коригуванні» одного з законопроектів. 2 лютого 2021 р. з фракції, а пізніше і з партії, виключили О. Дубінського – США запровадили проти нього санкції за втручання у вибори президента. Офіційна причина виключення – порушення депутатом Статуту політичної партії.

В травні 2021 р. фракцію «покинув» депутат Є. Шевченко за візит та публічну підтримку О. Лукашенка. У жовтні 2021 року з фракції виключили Л. Буймістер за непідтримку принципових для партії питань, а саме законопроекту про олігархів. 15 листопада місця у фракції позбувся депутат А. Дмитрук. Причиною такого рішення став той же законопроект про олігархів, а також голосування проти відставки Голови Верховної Ради – Д. Разумкова. Сам Разумков, що був першим номером партії «Слуга народу» на виборах 2019 р., через суперечності позбувся не лише місця у фракції, а й просади Спікера у жовтні 2021 р. (пізніше заявив про створення депутатської групи «Розумна політика», куди увійшли деякі колишні депутати фракції).

Проте, є випадки коли фракція «Слуга народу» «пробачала» своїм членам, обмежуючись дисциплінарним впливом. Виключення уникнули: М. Тищенко (заклади, власником яких є депутат, працювали у час карантину), М. Галушко (заявляв про підкуп на місцевих виборах), А. Холодов, Є. Ясько, В. Медяник, Ю. Діденко, Д. Володіна, Є. Петруняк і інші (звинувачувалися у корупції), О. Копанчук і С. Литвиненко (кнопкодавство у ВРУ), Олександр Куницький (зловживання службовим становищем), О. Арсенюк та А. Стріхарський (бійка у громадському закладі), Г. Третьякова (образливі висловлювання щодо дітей з малозабезпечених сімей), Б. Яременко (неетичне листування під час засідання Парламенту), Д. Арахамія та О. Корнієнко (образливі висловлювання на рахунок депутатки) [4]. Для деяких депутатів дисциплінарним покаранням стало позбавлення посад у Комітетах Верховної Ради (Б. Яременко).

Варто зазначити, що не усі виключені депутати з фракції «Слуга народу» на час обрання та діяльності у Верховній Раді були членами однойменної партії. А. Скороход, А. Поляков, Р. Іванісов, Г. Лерос, О. Дубінський, Є Шевченко, Л. Буймістер, А. Дмитрук на момент виборів були безпартійними (партія «Слуга народу» – суб'єкт висування). Зважаючи на високі рейтинги пропрезидентської партії напередодні виборів кандидати отримали вигоду з партійного позиціонування. Згодом більшість депутатів все ж стали членами партії, тому крім виключення з фракції їх чекало позбавлення партійного квитка. Щодо Д. Разумкова, то піднімалося питання про позбавлення його членства в партії, проте, це б потягло за собою втрату депутатського мандату, адже обираний він за списком партії.

Отже, найвищою дисциплінарною мірою покарання фракції «Слуга народу» є позбавлення членства за голосування врозріз політики партії, а також гучні зовнішні заяви, як у випадку з О. Дубінським. Дисциплінарними покараннями обмежуються випадки звинувачень у корупції, зловживанні повноваженнями, кнопкодавстві, неналежної поведінки обранців. На думку автора, принциповим є питання плюралізму думок всередині фракції, принаймні щодо певних морально-етичних питань.

Список літератури

1. Верховна Рада України IX скликання сформувала депутатські фракції і групи. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/179632.html.
2. Партійна дисципліна: європейський досвід. *Громадянська мережа ОПОРА.* URL: https://www.oporaua.org/article/vybory/partii/23284-partiina-distsiplina-ievropeiskii-dosvid.
3. Центральна Виборча Комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2019. Результати по багатомандатному виборчому окрузі. *Офіційний веб-сайт*. URL: https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/ wp300pt001f01=919.html.
4. «Червоні лінії» монобільшості: кого із нардепів виключили або могли виключити зі «Слуги народу». *Аналітичний портал «Слово і діло».* URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/05/07/infografika/polityka/chervoni-liniyi-monobilshosti-koho-nardepiv-vyklyuchyly-abo-mohly-vyklyuchyty-sluhy-narodu.

Скриль С.А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін
Херсонського економічно-правового інституту

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В ДЕРЖАВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Однією з глобальних проблем сучасного світового порядку є зменшення ризиків впливу пандемій на сталий розвиток держав. Адже необхідність охорони здоров'я громадян, як позитивний обов'язок кожної держави в контексті права особи на життя [1], в умовах тотальної загрози безпечному існуванню людства суттєво коригує розуміння балансу інтересів суспільства та прав окремої особи в демократичному суспільстві. Свого часу ЄСПЛ в рішенні «Спорронг і Льоннрот проти Швейцарії» від 23 вересня 1982 р. сформулював «формулу» можливих обмежень прав людини, яка передбачає забезпечення справедливої рівноваги між вимогами загальних інтересів суспільства та вимогами захисту основних прав людини[2]. Але «шалений» розвиток та ускладнення суспільних відносин у «цифрову епоху» потребують не тільки нової парадигми організації та функціонування політичних систем у сучасних демократичних державах, а й оновленої концепції стандартів прав людини. Швидкий темп міжнародних процесів породжує «сумніви у необхідності відстоювання та захисту тих догм і постулатів, які ще вчора міжнародно-правова практика боронила як абсолютно справедливі» [3, с.24]. Актуальною є теза З. Бжезинського про те, що зі зміною суспільної правосвідомості (уявленнями про свободу, рівність та справедливість) змінюється світ [4]. Трансформація фундаментальних принципів існування людства відбувається під впливом можливих глобальних катастроф, які є викликом для «цифрового суспільства».

Відповідно боротьба з COVID-19 вимагає комплексних медично-протиепідемічних, правових та політичних зусиль з боку кожної країни з урахуванням «справедливої рівноваги». До стрімкого розповсюдження нового вірусу на початку 2020 р. світова спільнота не була готова. Уряди більшості держав не мали чіткої стратегії протидії пандемії. Зокрема, політичне керівництво в країнах ЄС перебувало в стані певної розгубленості через відсутність відповідного напрацьованого та перевіреного часом «алгоритму політичних дій і рішень» в умовах пандемічного виклику. Під час пандемічної кризи значно підвищився авторитет та політичний статус ВООЗ, яка отримала глобальну політичну вагу та певний час суттєво впливала на управлінські рішення урядів країн. Політико-правові протипандемічні дії керівництв держав ЄС варто поділити на два етапи: перший – до моменту створення антиковідної вакцини, другий – після початку масової вакцинації населення своїх країн.

На першому етапі спільними політичними кроками у більшості держав ЄС були: максимальне обмеження підприємницької діяльності у сфері послуг; суттєве обмеження

свободи пересування; мінімізація адміністративних послуг; обмеження «освітньої мобільності». Перелічені заходи супроводжувались інформаційною підтримкою (з констатацією певної неспроможності держави гарантувати виконання свого «позитивного обов'язку» (у контексті статті 2 «Право на життя» Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р.) у разі недотримання громадянами та підприємцями встановлених обмежень. Варто зазначити, що на цьому етапі у державах ЄС майже не відбувалися політичні акції протесту. Більшість партій в цих країнах перейшли в стан «політичного карантину». Але жорсткі протиепідемічні обмеження призвели до погіршення економічних показників підприємницької діяльності, зменшення податкових надходжень до державних та місцевих бюджетів. На другому етапі уряди держав «пом'якшили» обмеження. Цей етап характеризується пожвавленням політичної активності радикальних та націоналістичних партій, посиленням протестних настроїв проти обмежувальних заходів та збільшенням масових антиурядових акцій, особливо – радикально-«антивакцинаторських».

Варто зазначити, що тривале існування європейців в умовах карантинних обмежень призвело до певної трансформації суспільної свідомості в напрямку усвідомлення переваги загальнонаціональних інтересів над індивідуальними правами та свободами. Тобто ліберальні цінності локальної європейської цивілізації (на яких побудована стабільність ЄС) в умовах пандемії наповнюються новим змістом. Класичний європейський «персоноцентризм» як фундамент мультикультуралізму та ліберальної демократії поступово починає трансформуватись в консервативний «націоцентризм»

Отже, загальними тенденціями політичних процесів у державах ЄС в умовах пандемії є: по-перше, активізація націоналістичних партій та рухів, антиміграційних настроїв, що пов'язано з суспільним усвідомленням необхідності певного ізоляціонізму для забезпечення колективної національної безпеки; по-друге, посилення політичної ваги центристських та соціал-демократичних партій (яскравий приклад – парламентські вибори в Німеччині 2021 р.); по-третє, послаблення впливу ліберальних партій на прийняття урядових рішень.

Список літератури

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Справа «Sporrong and Lonnroth v. Sweden» URL: http://hudoc.echr.coe.int/ eng ? i=001-58056.
3. Буткевич В. Виклики міжнародному праву в умовах глобалізації світу. *Право України.* 2012. № 3-4. С. 21–51.
4. Бжезинський З. Стратегічне бачення: Америка і криза світової влади. Київ, 2012. 169 с.

Угрин Л.Я.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЕВОЛЮЦІЯ ДИСКУРСУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У широкому розумінні управління є свідомою діяльністю з впорядкування, організації та регулювання суспільних відносин; це суспільні процеси узгодження дій з метою реалізації спільної мети. До прикладу, П. Ф. Друкер визначав управління як «специфічний вид діяльності, що перетворює неорганізований натовп на ефективну цілеспрямовану продуктивну групу» [1, с. 48]. Тож управління завжди було необхідним інструментом узгодження спільної волі людей. Цивілізаційним поштовхом у розвитку управління та його осмислення стала поява держави, її організаційна розбудова. Вона формалізувала та легітимізувала управлінський вплив на суспільство. З цього часу управління, його сприйняття і розвиток зумовлювались відносинами між державою, її інститутами та суспільством, рівнем його організованості, інституціоналізації та автономії. Ці відносини також формували дискурс державного управління, який визначав комунікацію держави (володаря) і суспільства, конструював ціннісні, соціокультурні засади суб'єктно-об'єктних відносин між державою та суспільством, сприяв їхній легітимізації. Перші держави були великими за територією утвореннями, які об'єднували різнорідне за племінним/етнічним населення. Принципи та функції правління розвивались з метою консолідувати та стандартизувати відносини в їхніх межах. Вони та релігійно-міфологічне сприйняття держави та політичних відносин на довгий історичний період зумовили домінування патерналістських (держава – батько, патрон) її відносин зі суспільством (підданими), які мали жорство ієрархічний, командний, деспотичний характер і забезпечували панування однієї групи. Управлінська діяльність сприймалась передовсім як *правління*, в межах якого розмаїття функцій управління фокусувалось на *керівництві* та *контролі*.

Дискурс управління, який вибудовував формальні та неформальні зв'язки між державою і суспільством, обґрунтовував вертикальний та односпрямований суб'єктно-об'єктний характер відносин, зорієнтованість на інтереси правлячої групи, а не суспільний інтерес. Він розвивався в межах визначення ефективності форм правління, зумовлених кількістю правлячих (Платон, Арістотель), виховання і формування компетентних чиновників (Конфуцій, Римський імператор Діоклетіан) як провідників імператорської влади, які, однак, не мали владних повноважень. Загалом дискурс управління вибудовувався навколо його ціннісних і технологічних аспектів при відсутності системних і науково концептуалізованих уявлень про нього.

Викликами для розвитку систем управління (передовсім європейських) в період пізнього Середньовіччя стала консолідація великих імперій, війни та конфлікти, боротьба територіальних спільнот за автономію. Суттєвим поштовхом до вироблення дискурсу управління, відповідного реаліям часу, були революційні зміни у ставленні до держави в Новий час. Вона більше не сприймалась патроном в особі правителя, а партнером, з яким укладався символічний договір, а її владний апарат – інструментом служіння інтересам держави та її громадянам загалом. Саме так трактували зміст управлінської діяльності у XVII–XVIII ст. камералісти (з нім. Kammer – державна скарбниця, казна) Л. фон Секендорф, Й. фон Юсті та ін. Вони акцентували на управлінні фінансами, адмініструванні податків, розпорядженні державними доходами, необхідності підготовки кваліфікованих чиновників в університетах. Тоді ж французькими та німецькими камералістами вперше було введено поняття «адміністрування» у сенсі бюрократичного керівництва на основі норм. Камералізм запозичив деякі принципи меркантилізму та тодішньої економічної теорії.

Значний вплив на принципи управління мали світоглядні трансформації щодо сутності й ролі держави у Новий час, формування моделі національної держави з народним суверенітетом в основі. Потужним чинником її розвитку ставало суспільство, його економічна активність, концептуалізовані Г. Гегелем у понятті «громадянського суспільства». Окремі елементи дискурсу теорії державного управління були розроблені роботах Дж. Локка, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін., в яких обґрунтовувались принципи поділу влади, верховенство закону й першість суспільства щодо держави. Вони передбачали істотне скорочення повноважень держави у сфері управління справами суспільства. Завершену форму ця ідея отримала пізніше у класичному лібералізмі, що розглядав державу як «нічного сторожа», тобто таку, що мала обмежене коло функцій по забезпеченню громадського порядку та стабільності в суспільстві.

Витоки сучасного дискурсу державного управління були започатковані класичним напрямом його теоретизування (в його традиційній моделі), зокрема у теоріях американських учених В. Вільсона, Ф. Гуднау, сформованих на основі раціональної моделі бюрократії М. Вебера. Її релевантність диктувалась значним ускладненням в кінці XIX – на початку XX ст. політичних та соціально-економічних систем, а також виробничих процесів; останні стали своєрідною лабораторією для виникнення нових підходів до суспільного управління. В. Вільсон, Ф. Гуднау запропонували використовувати в системі державного управління методи, запозичені з бізнесу і функціонування корпорацій. Це дає підстави стверджувати, що наука про державне управління первинно не мала власного дискурсу та теоретичних засад, а опиралася на досягнення суспільно-гуманітарних і особливо економічних дисциплін. В. Вільсон і Ф. Гуднау спрямували свої зусилля на дослідження ефективності

функціонування тодішньої американської системи державного управління з метою розроблення її оптимальної моделі для демократичного суспільства. Вони розглядали її сутність як гармонійні відносини між адміністрацією, яка виконує закони, і владою, яка створює закони. У такій системі політики й адміністратори повинні діяти злагоджено, однак їхні функції повинні бути чітко розмежовані, що давало змогу ізолювати державну службу, адміністративний апарат від політичних конфліктів, підпорядкуванню політичним партіям, впливу групам інтересу, практично деполітизувати її. До системи адміністрування вони відносили усі органи виконавчої влади, місцевого самоврядування та інші організації, діяльність яких спрямовувалась на надання населенню таких послуг, що є предметом опіки уряду. Як прихильники наукового управління і незалежності уряду від політики та ідеології вони заклали у розвиток дискурсу державного управління бінарну логіку, яка розвивалася на основі ідеї чіткого розмежування між політикою та управлінням.

Логіка та дискурс школи наукового менеджменту (Ф. Тейлор, Г. Гант, Г. Форд, Г. Емерсон та ін.) та адміністративної школи управління (А. Файоль, Л. Урвік, Г. Черч, Дж. Д. Муні, Л. Гюлік та ін.), які з бюрократичною моделлю Вільсона-Вебера представляють класичний напрям в теорії державного управління, були орієнтовані на вироблення наукових та універсальних принципів управління (менеджменту) виробничими системами і поширення їх на будь-які установи та системи, зокрема політичну. Їх об'єднувало переконання, що система публічного управління повинна бути орієнтованою на досягнення поставленої мети з максимальною ефективністю за мінімальних витрат. Зокрема, А. Файоль визначав управління як взаємопов'язані функції передбачення, організації, розпорядження, координації і контролю, які забезпечують ефективність усіх систем, а Ф. Тейлор чинником ефективності управління в умовах високої складності виробництва бачив організаційну систему.

Загалом дискурс класичних теорій та шкіл менеджменту розвивався в напрямі опису й обґрунтування ієрархічної бюрократичної моделі управління, організованої через формальний контроль з боку політичного керівництва. Основою її функціонування були нейтральні чиновники, мотивовані тільки державними інтересами. Американський політолог Д. Вальдо, автор книги «Адміністративна держава», критикуючи засади класичної парадигми державного управління, вказав на такі її риси: 1) дихотомію «політична діяльність – адміністрування»; 2) концепцію генеративного менеджменту; 3) віру в існування універсальних науково обґрунтованих принципів адміністрування; 4) наголос на централізації виконавчої влади; 5) абстрактну віру в демократію [див.: 1].

Класична парадигма (пізніше отримала в англомовній літературі також назву *Old Public Management*) була початковим етапом становлення сучасного дискурсу науки

публічного управління та подальшого його розвитку. Вона була основою управлінських систем у більшості демократичних країнах до 70 рр. XX ст., а в деяких країнах залишається актуальною і до нині. Домінуючим у цей період був погляд на управління як процес *адміністрування* та *менеджменту*, що сприяло розвитку інструментів і принципів побудови людських відносин та управлінської культури.

Однак, з середини XX ст. бюрократична організація державного управління в умовах обмеженості ресурсів інститутів влади при зростанні попиту на її послуги, активізації інститутів громадянського суспільства і бізнесу з одночасним ускладненням соціально-політичних систем, впливу на їхнє функціонування інформаційних і комунікаційних технологій перестала відповідати запитам населення. Основна детермінанта появи нової парадигми управління – трансформація ролі та функцій держави в умовах глобалізації, взаємозалежності й делегування суб'єктам локального і наднаціонального рівня. В процесах державного управління вона втрачає монополію на надання публічних послуг і зосереджується на координації та регулюванні цих процесів, забезпеченні їх альтернативності, а також організації взаємодії між різними групами інтересів, залученні публічного сектору до вироблення суспільних стратегій. Результатом цих змін стали переосмислення і розробка нових підходів і принципів управління з другої половини XX ст., втілених у. парадигмі нового публічного управління (*New Public Management*), яка орієнтована на вирішення проблем ефективності управління в умовах невизначеності та нестабільності суспільного середовища та аналіз соціальних умов розвитку управлінської системи. Зокрема, Д. Вальдо визначив такі нові принципи цієї парадигми: 1) ширше залучення громадян до процесу державного управління і забезпечення відкритості управлінських систем; 2) запровадження елементів децентралізації; 3) орієнтація діяльності органів державного управління на потреби та інтереси об'єктів управління [див.: 1].

Для опису процесів та сутності державного управління в межах парадигми нового публічного управління використовується поняття «*урядування*» (governance); адміністрування перестає бути основним елементом управлінської діяльності держави. Відтак, «governance» («урядування») є ширшим поняттям, ніж «management» («керування»). Важливого значення в його межах набувають процеси комунікації та взаємодії між державою і суспільством з метою задоволення суспільних потреб та інтересів. Загалом дискурс публічного врядування описує трансформації управлінських систем від традиційних ієрархічних форм до горизонтальних, мережевих, в яких управлінські повноваження делегуються іншим суб'єктам, громадянському суспільству для виконання конкретних функцій. Дискурс публічного врядування підкреслює його демократичний зміст, розширення

кола суб'єктів політики, які беруть участь / впливають на прийняття державних рішень, регулювання відносин та процесів переважно на ринкових, а не адміністративних принципах.

Вимогам демократичного, відкритого і справедливого суспільства відповідає також дискурс *Good Governance* – доброго, належного, досконалого врядування, що розвивається як модель соціально орієнтованого управління, регулює взаємовідносини між державними інститутами та громадським сектором і бізнесом передовсім у транзитивних суспільствах. Відзначимо, що уряд й надалі залишається основним центром прийняття рішень і несе відповідальність за них, проте й інші учасники цього процесу мають достатньо інструментів для впливу на нього відповідно до розподілу повноважень. Розподіл відповідальності спонукає їх діяти солідарно та вести пошук оптимальних рішень.

Дискурс нового державного управління акцентує також на понятті «*публічне», «публічний»* (public), що відображає способи і результати участі недержавних суб'єктів у процесі ухвалення пріоритетних для суспільства рішень, його спрямованість на забезпечення суспільного інтересу й суспільного блага. Однак, надмірний акцент на недержавному сегменті публічного управління та відповідному дискурсі викликає занепокоєння щодо порушення балансу повноважень і відповідальності між державним та недержавним секторами та можливого деструктивного впливу інститутів громадянського суспільства на демократичне врядування.

Узагальнюючи відзначимо, що дискурс державного управління формувався як результат концептуалізації реальних суспільно-політичних процесів, в основі яких взаємодія та комунікація між державою та суспільством. Одночасно дискурс має здатність задавати нові рамки і конструювати нові моделі державного управління, що й спостерігається на сучасному етапі.

Список літератури

1. Вальдо Д. Административное государство / Классики теории государственного управления: американская школа. Под ред. Дж. Шафритца, А. Хайда. Москва: Изд-во МГУ, 2003. С. 185–190.
2. Drucker Peter F. The Practice of Management. Oxford : Butterworth Heinemann Butterworth-Heinemann, 1999. 399 p.

Щербенко Е.В.,
кандидат філософських наук,
науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, м. Київ

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ: ГЕНЕРАЦІЙНИЙ ВИМІР

Термін «криза ідентичності» запропонував психолог Е. Еріксон для опису переходу особистості від підліткового до дорослого стану, коли під впливом необоротних змін, як біологічних (тіло, голос), так і соціальних (рольових) змінюється уявлення особистості про себе, образ «я» (з цього походить пізніше визначення поняття ідентичності як «внутрішнього наративу»).

Як спеціально підкреслює сучасний дослідник еріксонової концепції, термін був введений у «розвивальному» сенсі, з конотацією не загрози катастрофи, але підвищеної вразливості та підвищеного потенціалу [1] (важливим у світлі подальшого постає аспект можливості також девіантного розвитку «его»).

Залучений до теорії модернізації, термін з імплікованим до нього уявленням про стадіальність розвитку, дозволив представити процес переходу від традиційного до модерного стану суспільства як цілісний сценарій, одним з варіантів якого стала відома триетапна схема (лібералізації, індустріалізації, консолідації), застосовна й для українського транзиту.

Сьогодні, коли завдання згаданих трьох етапів у цілому виконані (що засвідчує стабільно високий рівень підтримки вступу до ЄС і НАТО, що стає питанням часу); можна констатувати, що вітчизняний порядок денний надалі може формуватися лише як складова порядку денного глобального громадянського суспільства.

Водночас, сам цей глобальний порядок, перекроєний викликами пандемії, нині, як підказує логіка розвитку і масштаб подій, потребує відповіді, яка, найімовірніше, буде артикульована в форматі «генерації NN» (подібно генерації 1968 чи генерації Z). Принаймні, «генерація ковід» вже утвердилася в публічному просторі [2].

Зі сказаного випливає евристичне завдання експлікувати генераційний аспект вітчизняного демократичного переходу, корелятом якого виступають три точки біфуркації, позначені рухами протесту (1990, 2004, 2013–2014 рр.), що завершувалися змінами Конституції в форматі пакту еліт. Проте, при спробі реалізації цього завдання (модель зрозуміла: нонконформізм, завжди властивий новому поколінню, в конкретних

історичних умовах українського демократичного переходу став ресурсом незворотності перетворень); дослідника чекає специфічна складність, те, що М. Грушевський свого часу назвав «звичайною схемою» (зараз скажемо, інерцією наративу).

Як показує присвячена темі література, донедавна її розгляд визначався такими предметностями, як політика мультикультуралізму, позитивної дискримінації і под., спільним знаменником яких виступає модель держави соціального благоденства та збільшення ресурсів її легітимності (цього підходу дотримуються й автори відповідних розділів підсумкових колективних монографій [4]). Очевидно, що ключові сюжети і реалії останніх семи років українського порядку денного: «гібридна війна», сотні тисяч учасників АТО, понад мільйон переселенців і под. погано вписуються до згаданої схеми.

Слід віддати належне, вітчизняна експертна спільнота намагається відійти від лінійних моделей динаміки змін ідентичності, артикулюючи згадані точки біфуркації, долаючи інерцію наративу. Більше того, експлікація латентно наявної у доробку першої пострадянської генерації політологів рефлексії проблеми зв'язку генерацій (зокрема у рамках евристики дисертаційного жанру) дозволяє повніше задіяти евристичні можливості Еріксонової концепції, досягаючи структурного ізоморфізму інституційного та ідентичнісного вимірів демократичного транзиту, де двом передачам влади на виборах відповідають дві «несічені» генерації.

Проте тут-таки вкажемо на складність проблеми, яку слід мати на оці, розрізняючи два виміри предмета, що позначимо як феноменологічний і структурний:

1) В феноменологічному плані політична генерація виступає як «зустріч» (співбуття) двох поколінь, що робить її *індивідом* (в сенсі П. Бурдьє), визначаючи пункт, де історія не зводиться до соціології: бувають, як знаємо з історії, й «втрачені» генерації.

У другому плані (структурному) розглядаємо генерацію як один з етапів вже відомого сценарію, «крок» на шляху. Таким кроком, серед іншого, може бути поступова трансформація порядку денного суспільства, артикульована в порядку зустрічі протагоністів: якщо пара лідерів на президентських виборах 2004 (ще до драматичного сплеску подій) характеризувалася в експертному середовищі як «два нелівих кандидати», то у 2019 фіналістів можна характеризувати як представників некриміналізованого сегменту бізнесу. Припускаємо, наступним подібним кроком (за відсутності форс-мажору) постане зустріч двох кандидатів, висунутих першою генерацією тих, хто народилися в незалежній Україні. Враховуючи рухливу динаміку зміни поколінь (роки народження шести президентів доби незалежності 1934, 1938, 1954, 1950, 1965, 1978), можна очікувати цієї події не пізніше кампанії, коли українцям 1992 р.н. виповниться необхідних 35 років.

«Методологічна індивідуалізація» проблеми політичної генерації дозволяє залучити в плані розуміння ідентичності як носія інституційної пам'яті транзиту такі чинники, як проблема *травми*, важливість *етичної* складової, зокрема в контексті актуалізованого Веберівського розрізнення габітус/етос [3, с. 35–67] і, нарешті, *особистісного* чинника у політиці (враховуючи вагу харизматичного «ні», що не дає інерції повернути вектор розвитку).

Всі згадані чинники так чи інакше пов'язані з *виходом актора із «зони комфорту»* і, утворюючи своєрідну логістику очищення вітчизняного уявленого, проливають світло на питання: як Україні, тричі виходячи із «зони комфорту» для збереження вектору демократичних перетворень, вдалося і не зійти з шляху євророформ (подібно Білорусі та РФ); і уникнути долі failed state учасників «арабської весни». (Парадоксальну відповідь виявляємо в Марксовому емансипаційному ферменті, щепленому до українського уявленого в радянську добу модернізації, з чого випливає окреме завдання дестигматизації цього періоду, хронологічні обрії чого нині важко уявити, що не означає відкладання його теоретичної постановки).

Плодом синергії зусиль українців тридцяти років маємо новий тип проактивного громадянина. «Хто, коли не я?», винесене в епіграф книжки, присвяченої Небесній сотні – нині повторюється тисячами волонтерів та волонтерок, на яких, зрештою, й тримається кожен день незалежності України, не гарантований без цього з 2014 р.

Список літератури

1. Sokol Justin T. Identity Development Throughout the Lifetime: An Examination of Eriksonian Theory. *Graduate Journal of Counseling Psychology*. 2009.Spring. Volume 1. Issue 2. URL: https://epublications.marquette.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=gjcp

2. Toynbee Polly. Generation Covid has been hit hard. Thank goodness they're not resentful – yet. URL: https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/sep/02/generation-covid-hit-hard-young-people-anger ; Morrison Nick U.K.'s 'Covid Generation' Face Lifetime Earnings Loss // https://www.forbes.com/sites/nickmorrison/2021/10/20/uks-covid-generation-face-lifetime-earnings-loss/?sh=22246d6259dd

3. Забаев И. В., Кострова А. В. Этос vs габитус: этический компонент в «Протестантской этике» М. Вебера. *Социология власти*. 2021. №4. С. 35–67.

4. Політична наука в Україні. 1991-2016: у 2 т. Київ: Парлам. вид-во, 2016; Современная политическая наука: Методология. Москва: Издательство «Аспект Пресс», 2019.

Лосик О.М.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНІ ЗМІСТИ ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ПРОЧИТАННІ

Феномен національного відродження супроводжує (також породжує) чимало історичних, політичних, соціальних, економічних, культурних, етичних контекстів XIX ст. Тому він належить до чільних характеристик епохи, у якій «зустрілися» дві парадигми — класична Модерну і некласична Постмодерну. Завдяки цьому межі і можливості прогресу західної цивілізації ще більше розширилися та пришвидшили процеси емансипації у різних площинах людської життєдіяльності.

Дух національного відродження супроводив цілий період в історії вітчизняної філософії [2, с. 22–23], що вказує, з одного боку, на тяглість практичної настанови в українській рефлексії «любомудрія», а з іншого — на пріоритетні світоглядні виклики, які у даний час поставали перед українською спільнотою. До них зараховуємо проблеми (само)ідентифікації, свободи, незалежності, гідності, справедливості тощо. Їх теоретичне осмислення засвідчувало та утверджувало сучасність (модерність) українців нарівні з іншими європейськими народами.

Ідейно-політичні змісти українського національного відродження з об'єктивних причин не знаходили прямого вираження. Брак власної інституціоналізованої політичної структури та обмежений й нерівномірний доступ до існуючих механізмів культурних політик Австрійської (згодом Австро-Угорської) та Російської імперій спонукав обирати опосередковані шляхи самоутвердження, широко використовуючи художньо-мистецькі та публіцистичні форми їх артикуляції. Під цим оглядом прикметною є солідарність прагнень усіх, хто переконався до свого українства: незалежно під політичних режимів, під владою яких перебували етнічні українські території у XIX ст., як наддніпрянці, так і наддністрянці наполегливо тяжіли до безумовного оновлення й реформування свого бездержавного (тобто не-сучасного і несправедливого) статусу.

У першій половині XIX ст. завдяки ідеям романтизму була розв'язана об'єктивна суперечність, що віддавна супроводжувала пошуки самоствердження і виражалася у протистоянні між окремим (індивідуальним) і загальним (колективним). Індивід, солідаризуючись з іншими членами рідної спільноти, визнає причетність до спільних коренів. Вони «визначають його смисли сприймання і ставлення до світу» та підсилюють впевненість в автентичному самоствердженні [3, с. 102]. Національне при цьому усоблює

прояв духу Універсиму: занурюючись у «конкретику скінченності» (національну культуру), особистість осягає нескінченне («силу, що утримує всіх у культурній спільності, якою передовсім є нація») і, у наслідку, свободу волі. Ця остання виражається шляхом дій і вчинків, які підкреслюють унікальну самоцінність буття особи, що, в свою чергу, через присвоєння соціально-культурних смислів стає більш цілісним і гармонійним.

Яскравим способом символічно підкреслити суперечливий духу свободи і модернізації характер оточуючої дійсності виступає в українських романтиків іронія та сміх. У філософському прочитанні літературні твори Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, М. Гоголя показують деформацію, руйнування і виродження питомої для рідного буття структури світосприйняття та розуміння і, врешті, потрапляння у «буттєвий блуд» й своєрідну непритомність [3, с. 112, 117]. Водночас дошкульно-в'їдлива викривальність романтичної іронії стає «дієвим засобом збудити в читача гідність, національну самосвідомість і прагнення позбутися [...] тягаря неправди» [3, с. 112, 117].

У середині XIX ст. стратегію національного відродження визначали кирило-мефодіївці. Їх засадничі постулати (сформульовані у «Книзі буття українського народу. Закон Божий» М. Костомарова) інтерпретують ідейно-політичні змісти у призмі морально-ціннісних настанов. Національне самоусвідомлення тотожне любові до вічного й божественного, тому необхідність пізнавати і плекати автентичну самодостатність відповідає Божому замислу. Український народ має простувати «від пізнання істини до свободи», відроджувати символічно-смислові матриці власного «золотого віку» (ним вважалася козаччина) та власним прикладом єднати решту слов'ян у міжнаціональному братерстві. Буттєві універсалії життя/смерті, правди/неправди, добра/зла, долі/недолі, волі/неволі та ін. наповнюють і поетичну спадщину Т. Шевченка, наголошуючи на неминучості подолання профанної, відчуженої від справедливих цінностей дійсності. Водночас філософ-митець в образі безверхого козака наголошує небезпечній внутрішній конфліктності української спільноти, яка надто часто саморуйнує кожну досягнуту єдність черговим розбратом.

У другій половині XIX ст. «сила Тарасової музи» продовжила мотивувати рух національного відродження, зокрема на західноукраїнських землях. Романтичні і неоромантичні концепти відродження поступово замінюються більш позитивістичними і модерністичними. Провідним стрижнем стають мотиви: а) внутрішнього єднання, консолідацій й солідарності, б) долання комплексів меншовартості й штучного запозичення чужих спадщин (при цьому більш критичне омислення власної), в) боротьби за утвердження фундаментальної підстави індивідуального й колективного існування — свободи та г) концепція органічної праці. Ідейні очільники української суспільної думки (В. Барвінський, Д. Танячневич, В. Навроцький, М. Бучинський, О. Терлецький та ін.)

тлумачили боротьбу саме як оборону національних прав, а образ найближчих сусідів ототожнювали з ворогами лише у тому випадку, коли їх представники експлуатували та пригноблювали права інших [4, с. 167]. Поступ означав патріотичну, самоідентифіковану (в тому числі мовно) поставу з розвинутим почуттям пошанування універсальних цінностей – гідності і справедливості, відкриту до наукового прогресу та відповідну демократичним і ліберальним ідеям емансипації, насамперед децентралізації та суверенності. Врешті, націософські ідеї І. Франка ще раз підкреслили дві головні дві головні проблематики минулої доби: роздвоєність індивідуального і колективного буття та співвідношення особистого і національного. На зламі століть українське національне відродження розпочало новий етап з виразною перевагою саме політичних ідеологем [1, с. 78].

Підсумовуючи: концепти українського національного відродження на різних історичних етапах його здійснення впродовж XIX ст. відповідають духу оновлення, який охопив усю Європу. Ідейно-політичні змісти непрямо супроводили національне пробудження та щораз ширшу емансипацію думки та уяви, а їх носіями ставали представники інтелектуальної та творчої інтелігенції кількох поколінь. Завдяки їм в теорії і на практиці почали утверджуватися новітні пріоритети культурної і політичної самоідентифікації та самопізнання, які відповідали актуальним потребам сучасності та водночас ґрунтувалися на національній ментальності та ціннісних традиціях українського народу. Якби внутрішньосуспільних спонук до модернізації не було, то жодні зовнішні впливи не спромоглися би ані заохотити, ані, тим більше, втримати і розвинути серед українців стільки багатоманітніх досвідів, присвячених правам на самоствердження і вільному вибору. Тому є усі підстави ствердити, що у XIX ст. національна філософська культура зосереджувалася на використанні усіх можливостей, які допомагали ідейно-світоглядному поступу українського буття.

Список літератури

1. Гирич І. Українські інтелектуали і політична окремішність (середина XIX початок XX ст.) / І. Гирич. Київ: Українські пропілеї, 2020. 452 с.

2. Горський В. Історія української філософії: курс лекцій / В. Горський. Київ: Наукова думка, 1997. 287 с.

3. Скринник М. Історико-філософський контекст становлення української ідентичності / М. Скринник. Львів: ТзОВ «Бізнес школа УБС», 2018. 214 с.

4. Łosyk O. Z badań nad filozoficzną problematyką prac Wołodymyra Barwinskiego / O. Łosyk / *Galicja. Studia i materiały* / Pod red. L. Gawora. Rzeszów: Wyd-wo UR, 2019. T. 5. Filozofia w Galicji II. S. 152—177.

Шурко О.Б.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Львівського національного університету імені Івана Франка

БАЗОВІ СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУПІЛЬСТВА

Українське суспільство, перебуваючи на стадії трансформації у всіх сферах суспільного буття, потребує конкретного переосмислення системи цінностей, тому що сьогодні ще багато дій ґрунтуються на цінностях сформованих у радянський час. Політичні та соціальні цінності, будучи провідним компонентом соціальної та політичної культури суспільства, виступають своєрідною мотиваційною системою поведінки особистості.

Соціальні цінності – це значимі явища і предмети реальної дійсності з точки зору їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальних груп чи особистості. Соціальні цінності є форматом функціонування суспільства. Як зазначає Р. Балабан адекватна оцінка того, що сьогодні є цінністю для українського суспільства, дає відповідь на низку тупикових дискусій і проблематика. Питання полягає в тому, що про деякі речі не доцільно говорити політикам – це може принести пониження рейтингу, можлива відвертість некоректна і непопулярна. В той час, коли для західних суспільств соціальні цінності є спільними для усіх соціальних верств, то до українського суспільства такий варіант не діє – цінності українських олігархів радикально відрізняються від цінностей середньостатистичних українців з середнім рівнем доходів, і це породжує недовіру між верствами. Так звана псевдоеліта намагається якомога більше вирізнятись, підкреслити свій статус, а нижчі прошарки прагнуть їх наслідувати.

Політичні цінності – це становлення, оцінка суб'єктом (суспільство, спільнота, група, особистість) об'єкта та його діяльності або бездіяльності. Під політичними цінностями інколи розуміють значущі, визнані спільнотами переконання (нерідко втілені у практику, наприклад, демократія) щодо цілей, ідеалів політичного життя, до яких люди прагнуть, щодо основних засобів їх досягнення (наприклад, політичним насильством не можна встановити норми свободи).

У деяких спільних працях М. Михальченка і П. Сліпця доведено, що політичні цінності нерідко стають необхідною умовою об'єднання громадян в їхній діяльності, для координації взаємодії політичного суб'єкта з об'єктом з погляду критеріїв корисності та бажаності. Але вони можуть і розколювати суспільство, партію, групу лідерів.

Огляд світових цінностей (WVS), що охоплює багато країн, вперше був проведений у 1981 р. Одинадцять країн брали участь у першому дослідженні та вісімдесят у сьомому,

останньому, що проводилося у 2017–2021 рр. Дані, зібрані під час дослідження, дозволили провести широке порівняння між країнами, а також спостереження щодо зміни цінностей. Кожне дослідження WVS полягає у вимірюванні широкого діапазону значень для формування індексів у двох вимірах: – цінності виживання проти цінностей самовираження; – традиційні цінності проти світсько-раціональних цінностей.

Традиційні цінності стосуються важливості сім'ї, авторитету, релігії тощо, тоді як світсько-раціональні цінності підкреслюють протилежне. Цінності виживання мають відношення до важливості економічної та фізичної безпеки та довіри, тоді як цінності самовираження ставлять у пріоритет толерантність, рівність та вищий рівень участі у громадських справах.

Р. Інглхарт і Х. Вельцель вважають, що процес демократизації потребує переходу від цінностей виживання до цінностей самореалізації, позаяк опирається на матеріальну, інтелектуальну й соціальну незалежність людей, і таке відчуття незалежності спонукає людей надавати пріоритетного значення гуманістичним цінностям самовираження, що утверджують емансипацію людини, примат свободи над дисципліною, розмаїття над відповідністю нормі, незалежності над владою.

З 2011 по 2020 рр. Україна значно змінилася і змінюються відповідно і цінності. Так зросла частка українців, які готові захищати свою країну: якщо у 2011 р. 40,3% відповіли «так», 29,8% відповіли «ні», а 29,9% не визначились або не дали відповіді, то у 2020 р. відповідні показники становили 56,9%, 25,5%, та 17,6% і такі відсотки можна пов'язати з реальною військовою загрозою.

Зріс рівень громадянської активності з 9% у 2011 р. до 13,5% у 2020. Також з 15% до 46,6% зросла підтримка думки про те, що дохід має бути значно більшим у разі значних індивідуальних зусиль. Натомість ідея про більшу відповідальність держави щодо забезпечення всіх громадян зменшилася з 75% до 49,4%, зате зросла до 22,4% ідея про індивідуальну відповідають людей за свій добробут.

У 2020 р. 79,2% громадян вважають важливішим жити у демократичній країні проти 74,1% у 2011 р. У 2020 р. 45,6% людей відповіли, що поважають права людини в Україні проти 34,8% у 2011 р. Довіра до виборів зросла з 30% до 54,4% у ці роки, але голосування на муніципальних виборах зменшилося до 50,8% у 2020 році проти 61,0% у 2011 р. Цей показник пояснюють реформою децентралізації, яка підвищила вагомість посади місцевих чиновників. Зменшилась кількість прихильників ідеї про те, що чоловіки є кращими політичними лідерами, ніж жінки з 52% у 2011 р. до 44,9% у 2020 р. Але гендерні стереотипи посилюються: 24,5% у 2020 р. проти 18% у 2011 р. погодилися, що вища освіта важливіша для чоловіків, ніж для жінок.

Як зазначають дослідники, позитивних змін значно більше, ніж негативних, зокрема було зафіксовано значне збільшення тих, хто вірить, що в Україні відбуваються справедливі вибори посадових осіб і що виборцям пропонують реальний вибір. Водночас є й негативні тенденції: рівень інтересу людей до політики залишається низьким, більшість громадян не готові частково поступитися своїми правами та свободами заради фінансових питань благополуччя. Політичні цінності та ідеали, формуючись протягом століть, відображаючи історико-культурні особливості конкретної країни, впливають на формування і функціонування політичних інститутів, на методи і способи реалізації політичної влади. Тому спроба механічного перенесення демократичних політичних цінностей на рівень масової свідомості українців і у політико-владні відносини зазнаватиме невдачі.

Список літератури

1. Балабан Р. Українські суспільні цінності / ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2010. 354 с.
2. Жеребятнікова І. Політичні цінності як чинники демократизації сучасного українського суспільства. *Соціологія. Вісник Дніпропетроського університету*, 2012.
3. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития. Москва: Новое издательство, 2011.
4. Кисельова В. Українець О. Цінності – ключ до політичної модернізації України. Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». портал «Хвиля». 2017.
5. Михальченко М. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 336 с.
6. Станіславенко Л. Соціальні та економічні цінності українського суспільства. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2011. 111 с.
7. Світове дослідження цінностей .2020 в Україні. Український центр європейської політики. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf.
8. Фурманюк М. Політичні цінності у форматі державницької ідеології як стратегії розвитку сучасного українського суспільства. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2010.

Щурко О.М.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри гуманітарних наук
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
м. Львів

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ БЛОКЧЕЙН-ТЕХНОЛОГІЙ У ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС

Сучасні держави відчувають кризу демократичних інститутів, тому намагаються впорядкувати суспільно-політичні відносини відповідно до реалій цифрової епохи, потенціалу новітніх технологій та рівня цивілізаційного розвитку. Одержання, аналіз та обмін інформацією відбувається у глобальному просторі, що сприяє розвитку транскордонних контактів і зв'язків поза межами національних держав. Віртуальна, цифрова реальність доповнює, «замінює» дійсність, наповнює її масивом інформації, яку неможливо верифікувати чи проаналізувати, «змушує людину одночасно жити у трьох вимірах: фізичному, інформаційному та віртуальному» (Г. Почепцов). Реалізація політики, особливо у демократичних політичних режимах, вимагає ефективних механізмів здійснення владних відносин, удосконалення процесів комунікації між громадянами та владою в процесах прийняття політичних рішень, реформи системи державного управління із застосуванням і впровадженням досягнень науки, використання інструментів діджиталізації в контексті «епохи цифрової взаємозалежності» [7]. Особливо важливим це стає для реалізації основного демократичного принципу – народовладдя, забезпечення ефективності виборчого процесу та легітимності політичної влади як засади стійкості демократії.

Класична представницька модель потребує модернізації технологій опитування, залучення нових способів та методів голосування для подолання тенденцій зниження політичної активності, стимулювання залучення громадян у політику для вирішення «дилеми демократії» [5], зростання рівня політичної грамотності та вироблення активістської політичної культури суспільства. Новітні технології, залучення елементів штучного інтелекту, розробка програмного забезпечення, впровадження елементів е-держави, особливо у виборчий процес, обумовить ефективність (дієвість) елементів учасницької, деліберативної демократії для покращення стандартів доброчесності систем голосування, які використовують на політичних виборах у всьому світі. Технології Big Data (Internet of Things) активно застосовують на усіх етапах виборчого процесу від формування актуальних списків виборців, політичної агітації під час передвиборчих перегонів до обробки та оголошення результатів виборів. Залучення команди (DataTrust) зі збору, обробки та аналізу

масивів даних як структурованих, так і умовно «хаотичних» стають практикою сучасних виборчих кампаній кандидатів. На противагу неефективним застарілим опитуванням для визначення електоральних вподобань використовується прогнозоване моделювання на базі штучного інтелекту, застосовуються алгоритми стратегічної сегментації цільової аудиторії (образ потенційного виборця) для мікротаргентингу та інших тактик забезпечення перемоги у голосуванні [6].

Блокчейн технології стають спеціалізацією проектів («Стартапи для демократії»), що переважно володіють пропрієтарними правами і пропонують свій «продукт» – проведення опитувань, голосувань і виборчих кампаній місцевого, регіонального чи загальнодержавного рівня (Follow my vote, Polys, Agora, Votem). Їх особливістю є авторизація та ідентифікація користувачів по «принципу Bitcoin»: використання систем розпізнавання обличчя, відбитка пальця, сканування ID, токенів. Це важливо для забезпечення основних демократичних принципів виборів, зростання довіри до виборчого процесу, до результатів виборів та легітимізації політичних процесів в державі загалом.

Цифровізація виборчого процесу, безпечне програмне забезпечення для голосування на основі блокчейну з відкритим кодом може впровадити в політичну практику не лише елементи прямої демократії в умовах проведення реформи з децентралізації (питання місцевого рівня – електронним голосуванням зацікавлених груп населення), а й можливість верифікувати результати, дозволяючи виборцям незалежно перевіряти виборчу скриньку, захищаючи при цьому право кожного виборця на конфіденційність.

Технології здатні забезпечити: спрощений доступ до інформації, прозорість та підзвітність державних органів, можливість їх контролю, захист індивідуальних та групових інтересів безпосередньо через звернення в органи державної влади. Під час виборів дозволяють проводити відкриту політичну агітацію та рекламу, уникати втручання у виборчий процес, маніпуляцій, прямого використання адмінресурсу, здатні «удосконалити примітивні процедури голосування» [3], забезпечити суспільний моніторинг дотримання основних демократичних принципів та зростання рівня довіри до результатів виборів.

Поряд з беззаперечно позитивними аспектами, абревіатуру IoT (Internet of Things) все частіше трактують як Internet of Threats, виникає група проблем, що пов'язані із практикою впровадження елементів цифрової держави. Їх можна поділити на такі групи: нормативно-технологічні, технічні та соцієтальні (людський чинник). Передовсім, постає нагальна потреба модернізувати виборче законодавство відповідно до сучасних реалій, створити юридичні підстави для проведення виборів за допомогою новітніх блокчейн-технологій, забезпечити впровадження нормативно-правової бази в процедуру електронного голосування, чітко визначити процедури, механізми, інструменти та повноваження усіх

суб'єктів виборчого процесу, здійснити організаційно-правові та інституційні заходи з підвищення рівня медіа- й політичної грамотності суспільства. Такі процеси потребують залучення значного економічного, ресурсного і кадрового забезпечення, систематичності та послідовності реалізації прийнятих рішень на основі вивчення досвіду країн, які частково вже здійснюють процедури е-голосування на місцевому, регіональному чи загальнодержавному рівнях (2005р., 2007 р., 2015р. – Естонія; 2015 р., 2020 р. – США).

Наступна група питань, пов'язана із технічними аспектами: розробка якісного програмного забезпечення, гарантування рівного доступу до мереж (подолання DD цифрового розриву), впровадження новітніх технологій із врахуванням їх екологічності, економічної доцільності та результативності (або реалістичності застосування), кібербезпека як захист від хакерських атак чи несанкціонованого втручання в електронні системи голосування і бази даних виборців, захист права інтелектуальної власності. На особливу увагу в цьому контексті, на нашу думку, заслуговує законодавче закріплення принципів здорової конкуренції між виробниками «платформ для голосування» з пропрієтарними правами та програмами (технологіями Big Data), що належать державі (суспільству за стандартом open source), для запобігання виникнення монополії на володіння інформацією. Виборці та держава як основні суб'єкти політики повинні мати рівні права для здійснення своїх функцій, повноважень і обов'язків, що становить концептуальний принцип демократії. Намагання забезпечити утопічну «рівноважність» є практикою усіх сучасних демократичних держав, інакше в умовах трансмодерну, де здійснюється «легітимаційна політика» у віртуальності [1] «громадяни матимуть лише ілюзію свободи та повноважень. Насправді їхнє життя, інформація, яку вони споживають, і вибір, який вони зроблять, визначатимуться алгоритмами та платформами, контрольованими непідзвітними корпоративними чи урядовими елітами» [4].

Соцієтальні аспекти, на нашу думку, є найбільш значимими для суспільно-політичних процесів, володіють найбільшою мірою умовно-статичності, пов'язані з ментально-поведінковими системами суспільної свідомості, вкоріненні в колективній (історичній) пам'яті народу, детерміновані соціальним середовищем та виражаються через певний тип політичної культури. Змінити стереотипи, подолати систему вірувань, упереджень і сконструювати «адекватного громадянина» (Р.Даль), вплинути на політичну свідомість суспільств, які трансформуються з ознаками «пактового транзиту» [2] є «практично нездійсненною місією» без зміни поколінь. Якщо значна (політично активна) частина суспільства при визначенні електоральних симпатій послуговується ідеалами та цінностями, що ґрунтуються на патерналістській культурі, конструюються підтримуються і культивуються бюрократизованими (корумпованими) політичними елітами із

застосуваннями потенціалу новітніх комунікативних технологій з метою маніпулювання громадською думкою (особливо перед виборами), то володіння технологіями Big Data та блокчейну становлять загрозу утвердження «цифрового тоталітаризму».

Отже, існують позитивні та негативні аспекти впровадження елементів е-держави («смарт-держави») в сучасні демократичні політичні практики, пов'язані з діяльністю державної влади та громадянського суспільства. Вибір пріоритетних напрямків модернізації суспільно-політичних відносин та їх реалізації концептуально визначатиме якість демократії у сучасному світі.

Список літератури

1. Висоцький О. Віртуальність як провідна форма легітимаційної політики в добу постмодерну. *Політичний менеджмент*. 2008. № 6. С. 41–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2008_6_6.

2. Карл Т., Шмиттер, Ф. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы (Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций). *Полис. Политические исследования*. 2004. № 4. С. 6–27. URL: https://doi.org/10.17976/jpps/2004.04.02.

3. Emerson P. Majoritarian democracy: The catalyst of populism. In majority voting as a catalyst of populism. Preferential decision-making for an inclusive democracy. Springer. 2020. 227 p.

4. Leonard M. The Illusion of Freedom in the Digital Age. Nov 3. 2017. URL: https://www.project-syndicate.org/commentary/technology-big-data-dystopia-by-mark-leonard-2017-11.

5. Lijphart A. Unequal participation: Democracy's unresolved dilemma presidential address, American Political Science Association. 1996. *American political science review*. 91(1). P. 1-14. URL: https://doi.org/10.2307/2952255.

6. Ryan-Mosley T. The technology that powers the 2020 campaigns. URL: https://www.technologyreview.com/2020/09/28/1008994/the-technology-that-powers-political-campaigns-in-2020-explained.

7. The age of digital interdependence. Report of the UN Secretary-General's High-level Panel on Digital Cooperation. 2019. URL: https://www.un.org/en/pdfs/DigitalCooperation-report-for%20web.pdf.

Мотрен С.М.,
кандидат політичних наук,
асистент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПЕСИМІЗМ ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА В ОЦІНЦІ ПЕРСПЕКТИВ СТАНОВЛЕННЯ МАСОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Х. Ортега-і-Гассет – прихильник аристократичного розуміння історії. Людське суспільство, вважає він, за своєю суттю завжди аристократичне. Водночас, не може й бути мови про те, щоб у відповідь на бурхливе кипіння мас обмежуватись манірною аристократичною посмішкою. Версаль усмішок – не аристократія, а її смерть і тління. Колись вона була величавою, у версальський же період достеменно аристократичною в «аристократів» залишилася лише та гідна захоплення постава, з якою вони клали голови під ніж гільйотини. Вони приймали його, як гнійний нарив приймає ланцет хірурга.

Справжня аристократія зовсім не схожа на ту жалюгідну групу, життя якої зводиться до взаємного обміну візитами і запрошеннями. Місія «світського тону» надто скромна, її не можна порівняти з призначенням істинної аристократії.

Маси виконують зараз ті ж суспільні функції, які раніше були надані виключно обраним меншинам. Поруч з цим вони перестали слухняно підпорядковуватись їм, прямувати за ними, поважати їх. Натомість прагнуть просто заступити їхнє місце.

Пересічна особа тяжіє до наслідування тої програми життя, яка раніше була притаманна лише панівним верствам. Після тривалої попередньої підготовки середньостатистичний життєвий рівень сягнув безпрецедентно високих щаблів протягом лише одного-двох поколінь. Якість повсякденного існування суттєво зросла. Варто тільки подивуватись тій енергії, рішучості, невимушеності, з якою кожен крокує буденною стезею, хапає усе, що встигне, досягає жаданого.

Те, що сьогоднішній загальний стандарт життя відповідає колишньому стандарту привілейованих кіл – новинка для Європи. Втім, це давно вже стало звичним для Америки, увійшло в її єство. Психологічне відчуття «господаря власної волі», що усталюється зараз в європейському побуті, стало нормою для американського укладу вже у XVIII ст. Так, можемо спостерігати своєрідну «американізацію Європи».

Хоча, це не зовсім правда. Європа рухається суто за своєю унікальною траєкторією розвитку. Тріумф мас і їхня подальша заявка на комфорт та доступ до благ відбулися в Європі в силу внутрішніх причин, як наслідок двохсотлітньої традиції Просвітництва,

прогресу, економічного підйому. Результати європейського поступу збігаються з найбільш яскравими рисами американського.

Європейці завжди болісно переживали той факт, що в американців життєві стандарти вищі, ніж у них. Звідси уявлення про збереження майбутнього за Америкою. За словами Х. Ортеги-і-Гассета, ми живемо в епоху суцільного вирівнювання – багатств, прав, культур, класів, статей, а також континентів. Відбувається нівелювання дискримінаційних чинників. Так, можемо спостерігати шалене зростання життєвих можливостей на противагу «присмерку Європи».

Наш світ якось раптово збільшився, розрісся, а разом з ним розширився і наш вітальний світогляд. Кожен середній індивід бере участь у творенні долі планети. Світ виріс і у часовому вимірі. Цілі цивілізації, імперії, про які досі ніхто й не здогадувався, включені в наш духовний простір як нові континенти.

Чим XX ст. відрізняється від трьох попередніх у плані психоемоційного налаштування європейців? XIX ст., вважає Х. Ортега-і-Гассет, твердо вірило у прогрес і багато-чого тоді видавалося вже неможливим. Тепер, тим не менш, все уможливлюється знову. З-поміж іншого, можна передбачати й варварство, регрес, занепад. Ми повертаємось в атмосферу невпевненості, притаманній кожному справжньому життю, як і колись стикаємось з тривогою невідомості, що несе за собою і муку, і насолоду, якими насичена кожна мить, якщо ми зможемо прожити її сповна.

Добре це чи погано в обґрунтуванні Х. Ортеги-і-Гассета? Вперше за останні понад три сторіччя ми розгублено усвідомлюємо свою невпевненість у завтрашньому дні. Це настання тверезості благотворне для нас. Ставлячи діагноз своїй епосі, мислитель робить резюме: основна її ознака – запас можливостей, з огляду на що вона – дивовижна, розмаїта, перевершує усе відоме з історії. Але саме завдяки цьому розмаху вона перекреслює всі застави – принципи, норми, ідеали, традиційні устої. Наше життя – жвавіше, напруженіше, більш насичене, ніж усі попередні, і тим самим воно проблематичніше. Не може орієнтуватися на минуле, повинне створювати собі власну долю.

Наше життя – це, насамперед, те, чим ми можемо стати – можливе потенційне життя. Разом з цим, воно є вибором між можливостями. Ми не випущені у світ, наче куля із ручниці, що летить за строго заданим вектором. Навпаки, вкидаючи нас в цей світ, доля пропонує нам обирати між різними траєкторіями. Вона сама змушує нас до свободи, прийняття рішення, ким нам стати. Навіть тоді, коли ми кажемо: «Нехай буде, що має бути!» – ми все-одно вирішуємо. Твердження, мовляв, у всьому винні обставини, не відповідає дійсності. Обставини – дилема, щораз нова, яку ми повинні розв'язати. Вирішальним у розв'язку постає наш характер.

Владу у суспільстві, яким керує маса, варто означити і як всемогутню, і як ефемерну. Людині з маси не дано проектувати та планувати, вона завжди пливе за течією, нічого не створює, наскільки великими б не були її можливості і влада. XIX ст., на думку Х. Ортеги-і-Гассета, належить і слава, і відповідальність за те, що воно випустило широкі маси на арену історії. Всю історію в цілому він уявляє гігантською лабораторією, де здійснюються різноманітні досліди, аби винайти формулу суспільного життя, найбільш сприятливу для вирощування «людини».

До якого ж типу правління (соціополітичного ладу, режиму) схиляється Х. Ортега-і-Гассет, чи можна сприймати його за симпатика авторитаризму? Ні, адже відстоює ідеї ліберальної демократії. Населення Європи, пише філософ, під дією двох чинників – ліберальної демократії і «творчої техніки» – за одне лише століття потроїлося. Їхнє поєднання становить собою найвищу із відомих нам форм суспільного життя. Якщо ця форма і не найкраща з усіх можливих, то кожне її удосконалення узгоджуватиметься з тими ж самими принципами. Повернення до форми нижчої, аніж концепція, усталена в XIX ст., було б самогубством.

Відверто визнаючи заслуги XIX ст., учений закидає йому й низку докорів. Так, будучи значною мірою винятковим і неповторним, воно набуло фундаментального пороку, а саме створило новий гарт людей – бунтівну «людину-масу». Тепер повсталі маси загрожують тим самим принципам, яким вони зобов'язані життям. Якщо ці люди порядкуватимуть в Європі, за кілька десятків років вона повернеться до варварства. На жаль, це апокаліптичне пророцтво, хоча й на відносно нетривалий час, але збулося.

Бучинська А.А.,
аспірантка Інституту політичних та
етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України,
м. Київ

ТЕНДЕНЦІЇ ВИНИКНЕННЯ НОВІТНІХ ФОРМ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Поняття політичної участі напряму залежить від підходів до трактування політичних дій громадян, традицій участі, культури поведінки та реакції населення кожної країни на певні політичні зміни. Тенденції розвитку суспільств, інформаційно-комунікативних досягнень та наближення політики до більш персоналізованого сприйняття наштовхують науковців на думку, що форми політичної участі вже давно не обмежуються участю у виборах. Тому, на нашу думки, виникає необхідність в розрізнені нових форм політичної участі.

Спираючись на дані наукового дослідження 2005 р. від Центру демократії та громадянського суспільства (CDACS), американський дослідник Р. Далтон наголошує на явному зростанні політичної участі поза виборчою ареною, включаючи дії, які раніше вважалися як «нетрадиційні», наприклад, підписання петиції та участь у протестах, а також відносно нову форму політичної діяльності – активність в Інтернеті та політичний консьюмеризм (це обдумане рішення в придбанні або ігноруванні певних продуктів відповідно до етичних та політичних переконань). Науковець говорить про те, що норми громадянства надають безумовну можливість для вивчення політичної участі в певній країні. В своїй статті він виводить гіпотезу, що наразі відбувається перехід від патерну «зобов'язаного» громадянина до «залученого». Наголошуючи, що з часом громадяни стають все більш освіченими, політично орієнтованими та зацікавленими, залучені громадяни знаходяться в пошуку різних форм впливу на політику, тому оновлена політична участь скоріше призводить до ренесансу демократичної участі, ніж до її занепаду [2, с. 85]. Тим не менш форми участі громадян включають більші прямі та індивідуальні форми дій. Неелекторальна участь надає громадянам можливість здійснювати більший контроль над діяльністю політиків, що посилює вплив у політичному процесі [2, с. 93].

Відповідно до емпіричних досліджень щодо форм політичної участі проведених в США організацією «Citizenship, Involvement, Democracy» (CID) (Громадянство, Залучення, Демократія) на чолі з Центром сприяння Демократії та громадянського суспільств Університету Джорджтауну [3], Дж. Осер зазначає, що збільшення нових видів демократичних норм громадянства призводить до спаду електорально орієнтованої участі та одночасного зростання участі громадян поза виборчою ареною, особливо це стосується

молодих та соціально-економічно активних громадян. Оскільки збільшився діапазон форм політичної участі поза виборчою ареною, зокрема, це активність в Інтернеті, протестна діяльність та політичний консьюмеризм, виникає тема теоретичного осмислення того, що сучасні молоді люди є політично активними, але вони зосереджують свою енергію поза електоральною участю [4, с. 236]. Зокрема, дослідниця зазначає, що більше сорока років тому С. Верба та його колеги наголошували на тому, що необхідно розширити дослідження участі в більш ширшому діапазоні діяльності, в той час як С. Барнес [1] з кінця 1970 рр. почав вивчати протестну участь, яка в останні десятиліття ставала все більш популярною в суспільстві. Сучасні теоретичні доробки наголошують на тому, що зміна норм громадянських відносин, спонукає громадян переключатись на інші, наприклад, не інституалізовані форми політичної участі, одночасно відмовляючись від інших, зокрема, електоральної участі [4, с. 238]. Німецькі дослідники доходять висновку, що громадяни, які скептично ставляться до демократичних норм, не саботують свою участь у політиці, а навпаки використовують демократичні форми участі для вираження свого невдоволення та пропаганди своєї анти ліберальної ідеї [6, с. 23]. Очевидним стає твердження, що політична участь сприяє розвитку норм громадянства.

Як було зазначено вище, передові інформаційно-комунікативні технології впливають не лише на повсякденне життя громадян, а й на соціально-політичну сферу, формуючи нові методи налагодження зав'язків між владою та суспільством. Зокрема, німецький науковець Я. Теохаріс говорить про те, що надзвичайно складно окреслити термін онлайн участі, адже він охоплює достатньо широкий спектр дій, які не тільки принципово відрізняються один від одного, але й спираються на різні рівні технологічного прогресу. Зазвичай «онлайн участь» включає такі різноманітні дії як підписання петиції в Інтернеті, пошук політичної інформації про послуги місцевих рад, розміщення політичного контенту у Facebook, використання Twitter для координації акцій протесту, електронне голосування, розміщення фотографії в Instagram, на якій зображено насильство поліції. Деякі дії не мають еквівалентів в оф-лайн і можливі лише за наявності Інтернету, деякі онлайн дії можна виконувати анонімно, а інші можливі лише при авторизації; онлайн участь можлива на іноземних платформах, які мають певні обмеження та заборони щодо політичного контенту (наприклад, Facebook), інші ж базуються на власному віртуальному додатку; деякі дії доступні для реакцій та зворотного зв'язку, а інші відкриті для обмеженого кола людей [5, с. 6]. Всі ці фактори впливають на залучення громадян до політичного процесу на всіх рівнях, від надання своєї оцінки на перебіг подій до активної участі в протестній діяльності.

Отже, можна зробити висновок, що на динамічні зміни в суспільстві впливає безліч факторів, які зумовлюють виникнення нових форм політичної участі. Звичайно, перед

науковцями може постати проблема в розмежуванні новітніх форм політичної участі, адже під кожною дією громадянина можна вбачати політичну. Проте, для уникнення подібної ситуації, слід виокремлювати політичний підтекст та мотив участі особи. Політика вже не буде сприйматися як справа високопосадовців, до якої у пересічного громадянина не має доступу. Розвиток інформаційних технологій розмиває межу між приватним і публічним, між закритою та відкритою інформацією, між політиком та громадянином. Все частіше суспільно значущі події виносяться на обговорення, що сприяє зацікавленості, і як наслідок, участі громадянина у політичному процесі.

Список літератури

1. Barnes S. M. Kaase K. Allerbeck, B. Farah Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies. Beverly Hills: Sage, 1979.
2. Dalton R. J. Citizenship norms and the expansion of political participation. *Political Studies*. 2008. 56 (1). P. 76–98. URL: http://www.socsci.uci.edu/~rdalton/archive/polstudies08.pdf
3. Howard M. M., Gibson J. L., Stolle, D. The U.S. citizenship, involvement, democracy survey. Washington, D.C.: Center for Democracy and Civil Society (CDACS), Georgetown University, 2005.
4. Oser J. Assessing How Participators Combine Acts in Their 'Political Tool Kits': A Person-Centered Measurement Approach for Analyzing Citizen Participation. *Social Indicators Research.* 2017. 133 (1). P. 135–258
5. Theocharis, Y. The Curious Case of Digitally Networked Participation: Conceptualizing and Measuring Digitally Enabled Political Participation. Annual Meeting of the American Political Science Association At: San Francisco, USA. 2015. P. 1–28.
6. Zorell C. V., and Jan W. van Deth Understandings of Democracy: New Norms and Participation in Changing Democracies. 2020. P. 1–28.

Жданович Я.О.,
аспірант кафедри філософії та політології
Західноукраїнського національного університету,
м. Тернопіль

МЕТОДИКА КОМПАРАТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МАСОВИХ ПРОТЕСТНИХ РУХІВ

Масові протестні рухи громадян у молодих державах та зрілих демократіях стали буденним явищем суспільно-політичного життя. Такого роду процеси періодично протікають в Україні та у сусідніх з нею державах. Заглибленню у сутнісні риси національних протестних акцій і рухів сприятиме порівняльний аналіз цих процесів, що дозволить виявити причини зародження та особливості розгортання народних революційних ініціатив, їх місце і роль у трансформації суспільних відносин та реформуванні політичних систем. Метою дослідження є обґрунтування методології компаративного аналізу масових протестних рухів громадян в українському суспільстві та у білоруській державі, що є актуальною проблемою на шляху вирішення життєво важливих завдань національної публічної політики та формування демократичних відносин між пострадянськими країнами.

Протестний рух, як і інший політичний процес, має структуру діяльності, тобто в його основі лежать потреби й інтереси людей, які виступають мотивами соціальної активності; на основі потреб формуються цілі і завдання; для їх реалізації суб'єкти діяльності обґрунтовують методи та засоби практичного вирішення проблем, в тому числі формують кадровий потенціал; розробляють стратегію і тактику політичного процесу, його проміжні етапи; спираючись на інші зацікавлені сторони, дають старт політичному процесові; моніторять його протікання, корегують цілі та засоби; досягають поставленої мети; оцінюють плюси та мінуси політичного руху. До того ж потрібно враховувати конкретні історичні передумови та обставини в контексті яких діють великі групи людей, загальний національний інтерес, готовність суспільства підтримати протестний рух, сприятливість геополітичних обставин тощо. Сказане дозволяє виявити основні об'єкти порівняльного аналізу загальнонаціональних протестних рухів та особливості методологічних підходів до їх дослідження, емпіричну базу, понятійний апарат та теоретичні засади. Розглянемо стисло змістовне наповнення порівняльного аналізу окремих етапів та компонентів протестних рухів, базуючись на новітньому досвіді українського та білоруського народів.

Загальнонаціональне опитування населення України, що проведене Інститутом соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива» з метою з'ясування причин соціальної напруги та протестної активності громадян України засвідчило, що загалом соціальна напруженість серед малозабезпечених верств виникає на ґрунті фактичної знедоленості, нестачі елементарних умов для життя, а серед більш

матеріально благополучних верств населення напругу викликають саме політичні проблеми [3]. Це найбільш типові причини, що мотивують людей висловлювати критику щодо влади.

Розглядаючи порівняльний аналіз як метод політологічних досліджень, О. Долженков зауважив, що необхідно обрати для аналізу такі компоненти та елементи, які б взяті окремо чи в сукупності дозволяли дослідити ті чи інші сутнісні якості порівнюваних об'єктів, тому при порівнянні таких складних об'єктів дослідження як держави насамперед варто використати системний підхід та визначити параметри для порівнянь [1, с. 45]. Параметрами же виступають квантифіковані сегменти цілої системи, що узвичаєною практикою компаративістського підходу. Наприклад, як сегмент слід розглянути гасла протестних рухів як ілюстрацію запиту протестуючих. Згідно гасел, що підіймалися в період Помаранчевої Революції у 2004 р. («Схід і Захід разом!», «Свободу не спинити!» тощо) та Революції Гідності у 2013–2014 рр. («Молодь нації – за євроінтеграцію!», «Уряд – у відставку, ВР – на перевибори, Україну – до ЄС» тощо), слід робити висновок, що протестний настрій в Україні послідовний впродовж довгого проміжку часу та був обумовлений конкретно невдоволенням політичним курсом держави. За цим принципом, розглянувши гасла протестуючих у Білорусі в 2020–2021рр. («Жыве Беларусь!», «Свободу политзаключенным» тощо), ми прослідковуємо політизованість мотивів громадянських протестів в обох державах і бажання громадянського суспільства власноруч вирішувати вектор руху держави.

Цікавим буде використання біхевіористського підходу як сегменту в рамках компаративного дослідження. Біхевіористський підхід передбачає визнання пріоритету особистісного виміру політики перед груповою, а аналіз в такому випадку спрямовано саме на індивідів, які створюють групові зв'язки. Цей підхід на практиці сприяє якісній оцінці дій політичних лідерів протестних рухів, таких як С. Тихановська (Білорусь) чи М. Найем (Україна) тощо. Однак даний підхід, наголошуючи на вивченні поведінки індивідів, залишає поза увагою дії великих соціальних груп, а отже його використання необхідно комбінувати з методом прийняття рішень, що робить можливим цілісне бачення політичних явищ та дозволяє аналізувати їх динаміку. Наприклад, протести в Білорусі здебільшого координувались конкретними очільниками, що давало змогу режиму Лукашенка мати більше впливу на їх перебіг. Так, опозиційні білоруські політики В. Цепкало та В. Бабарика стали жертвами політичного тиску: одного ув'язнили, інший виїхав з Білорусі. Згодом Білорусь вимушена була покинути і С. Тихановська. На противагу цьому, під час ескалації режимом Януковича подій Революції Гідності в Україні, визначити конкретного лідера усього протесаного руху було практично неможливим (опозиційні політики мали надто низький кредит довіри у населення), а рішення щодо проведення акцій приймались протестуючими в режимі прямого волевиявлення.

До класичних підходів порівняльного дослідження слід віднести аналіз статистики, що дозволяє одержувати надійні результати при виявленні тенденцій розвитку політичних процесів. При аналізі статистичних даних часто звертаються до даних легітимних міжнародних організацій як до джерел з високим рівнем довіри. Розглянемо, як приклад аналізу, незалежність ЗМІ. Під час протестів ЗМІ виконують різні важливі функції, в тому числі такі, як активізація населення і просте інформування про події. Втім, наявні статистичні методи оцінки незалежності ЗМІ потребують інтерпретації. Порівнюючи політичну незалежність ЗМІ в Україні і Білорусі за 2021 р., дослідники часто звертаються до Індексу свободи преси, який у Білорусі становить 50.82, а в Україні – 32.96 (де 0 – це повна свобода преси) [2]. Зважаючи на внутрішньополітичні особливості та агресію Російської Федерації, Україна змушена блокувати пропагандистські наративи з сторони проросійських інфоканалів з метою захисту національних інтересів (до цього відносяться санкції щодо телеканалів Zik, 112 Україна, NewsOne), що безумовно негативно впливає на даний індекс, адже «репортери без кордонів» зазначають, що цей індекс вимірює лише свободу преси і не є оцінкою якості журналістики. Натомість, блокування опозиційних ЗМІ у Білорусі (БелТА, TUT.BY тощо) є спробою проросійської білоруської влади зупинити процеси демократизації країни. Отже, факт блокування владою ЗМІ в Україні та в Білорусі має різні причини, тому потребує більше критеріїв для якісної оцінки і особливої уваги до методології збору даних.

У підсумку варто зазначити, що саме правильний вибір сегментів цілісної системи, їх порівняння та інтерпретації отриманих результатів є передумовою якісного компаративного дослідження. Ми розглянули специфіку кількох підходів в рамках порівняльного аналізу, але його суттєво доповнюють ряд інших: опитування населення, вивчення документів, кросскультурні й кроссінституційні порівняння тощо. Умовно їх можна поділити на групи загальнологічних, теоретичних, соціологічних, порівняльно-історичних, системно-функціональних, емпіричних та діяльнісних методів, що працюють в синергії.

Список літератури

1. Долженков О. Порівняльний аналіз як метод політологічних досліджень. *«Український науковий журнал «ОСВІТА РЕГІОНУ».* 2013. №1. С. 45. URL: https://social-science.uu.edu.ua/article/983.

2. Індекс Свободи Преси. RSF index 2021: regional analysis. URL: https://rsf.org/en/news/rsf-index-2021-regional-analysis (дата звернення: 20.11.2021).

3. Соціальна напруга та протестна активність: погляд соціологів. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: https://dif.org.ua/article/sotsialna-napruzhenist-ta-protestna-aktivnist-poglyad-sotsiologiv.

Сабара А.М.,
асистент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

ТЕОРЕТИКО-ІГРОВІ МОДЕЛІ ТА ЇХНЄ ВИКОРИСТАННЯ У ДОСЛІДЖЕННІ ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ У ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Указ президента «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» (від 22.07.1998 N 810/98) дає визначення державного управління, як виду діяльності держави, «що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої впади. В той же час державне управління здійснюється і за межами функціонування виконавчої влади, наприклад, на рівні державних підприємств, установ і організацій» [1]. Для нас це визначення стає основою розуміння даного явища, так як воно закріплене на законодавчому рівні держави. В той же час, воно не дає достеменної відповіді на запитання, яку роль у державному управлінні відіграє явище прийняття політичних рішень.

Політичні рішення є ширшими за управлінські і мають більше суспільно-політичне значення, аніж управлінські, так як мають вплив безпосередньо чи опосередковано на всі верстви населення. В той час як управлінські спрямовані на врегулювання конкретних ситуацій чи відносин. Тож виникає питання: якщо державне управління визначається як управлінський вплив, то про які політичні рішення у державному управлінні йде мова? Тут, в першу чергу, варто уточнити, що управлінські рішення є одним із видів політичних, проте у державному управлінні зустрічаються і політичні рішення, без натяку на управлінське врегулювання тих чи інших процесів. Зокрема рішення про призначення на керуючі посади тих чи інших органів виконавчої влади.

Тому ми вважаємо, що політичні рішення саме у сфері державного управління потребують детальнішого дослідження. Теоретико-ігрові моделі дають нам можливість розкрити це питання з якісно іншої сторони, аргументувавши не лише управлінську необхідність, але й політичну складову, опираючись на раціональність політичних акторів.

Тут варто зазначити, що якщо ми розглядаємо ці процеси на прикладі призначень керівних посад виконавчої влади, то наші ігрові модулі можуть бути як некооперативними (коли кожен політичний актор, який бере участь у прийнятті рішення про призначення з одного боку і кожен політичний актор, який претендує на дану посаду, являються окремими гравцями, які взаємодіють виключно у межах своїх власних стратегій), так і кооперативними, коли гравці з кожної сторони об'єднуються і створюють об'єднані стратегії. Тут важливим є

момент можливості об'єднання і кандидатів на посаду, що мали б першочергово конкурувати між собою, проте вони можуть домовитись про взаємодію із подальшими вигодами для кожного кандидата, що може збільшити імовірність виграшу та дозволити обом гравцям отримати свою частку виграшу.

Проте у кожній із моделей, де є і приймаючі рішення, і кандидати, гра матиме ненульову суму, тобто кожен може отримати свою частку виграшу, навіть не перебуваючи у коаліції з іншими гравцями. Наприклад, якщо у нас є некооперативна гра, де є троє гравців, один із яких приймає рішення про призначення, а інші два борються за цю посаду. У цій грі як мінімум двоє можуть отримати вигоду. Той, який приймає рішення отримує її у якості суспільного схвалення у разі вибору найбільш ефективного управлінця. Гравець, якого обрали на посаду, виграє, адже отримує бажану роботу. В той же час ця гра може передбачати і виграш третього гравця, у форматі розвитку впізнаваності чи отримання трохи нижчої посади у цьому ж органі тощо.

Також тут можемо розглядати і кооперативні ігри, де, якщо аналізувати попередній приклад, є два варіанти створення кооперації: Той, що приймає рішення та кандидат. У цьому варіанті кожен має свою особисту мотивацію до такого роду діяльності. У такому випадку збільшується імовірність виграшу саме того гравця, який буде обраним на посаду і виграш того, хто прийматиме це рішення, адже він теж може збільшити свою вигоду через вплив на подальшу діяльність політичного актора на цій керівній посаді. В той же час ризик їхнього провалу також збільшується. Така коаліція часто суперечить законодавчим нормам демократичних суспільств та являється корупційною діяльністю, і у разі викриття такої діяльності обидва гравці програють та будуть звільненими із своїх посад. У даній ситуації переможцем гри може стати або третій гравець, тобто другий кандидат, який зможе підняти свою впізнаваність як незаплямлений корупційним скандалом кандидат на цю посаду та згодом виграти та отримати посаду, або ж ніхто не отримає виграшу, у разі, якщо третій гравець не використає у свою користь дану ситуацію.

Також існує варіант кооперації поміж гравцями, де один є слабшим кандидатом через свої політичні позиції, проте який має сильну управлінську сторону (гравець 3), а інший має високі політичні позиції, і більші шанси на призначення, відповідно, але не має достатньо кваліфікації у конкретно цій сфері (гравець 2). Таким чином вони можуть об'єднатись задля якісного управління та при виборі на посаду гравця 2, гравець 3 призначається його заступником та провадить якісну управлінську діяльність. У менш імовірному, проте можливому варіанті вибору на посаду гравця 3, гравець 2 може стати заступником і закривати питання публічності та політичної відповідальності у суспільстві. Відтак і політична, і управлінська складова є якісно представлені у керівному складі даної установи,

обидва гравці отримали свою вигоду, а за умов якісної синергії і гравець 1 отримав суспільне схвалення за якісні кадрові призначення та ефективну діяльність даного управлінського органу.

Отож, на прикладі ми розглянули прийняття суто політичного рішення у державному управлінні та сформували 3 ігрові моделі, кожна із яких є грою із ненульовою сумою, що, на нашу думку, є однією із ознак ігрових моделей процесів прийняття політичних рішень. Найоптимальнішою, а наш погляд є кооперативна гра з кооперацією кандидатів на посаду, а найризикованішою – кооперативна гра із кооперацією той, хто приймає рішення та кандидат на посаду.

Список літератури

1. Президент України, Указ Президента "Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні" від 22.07.1998 N 810/98. URL: https://ips.ligazakon.net/document/u810_98?an=476912&ed=2001_07_21

Токарєва Л.В.,
асистент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

КРИЗА РАЦІОНАЛЬНОСТІ В ПОЛІТИЦІ КРІЗЬ ПРИЗМУ КОНЦЕПЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ МІШЕЛЯ ФУКО

Концепція політичної влади та політичної раціональності М. Фуко, на нашу думку, є актуальною за рядом причин. Насамперед хотілося б зосередити увагу на прогресуючій кризі раціонального знання у політичній думці постмодерну, оскільки саме постмодерн наголошує на ірраціоналізації та дераціоналізації політики на даному етапі розвитку людства. У даному контексті теорія політики М. Фуко заслуговує на особливу увагу, оскільки поєднує дослідження біовлади із проблемою політичної раціональності.

Трактування політичної раціональності М. Фуко тісно переплітається із розумінням розвитку та використання політичних наук, як інструменту управління ресурсами населення. Дане трактування відсилає нас до концепції модернізації, яка розуміється мислителем як раціоналізація політичного виміру.

У цьому полягає одна із основних відмінностей теорії раціоналізації політики М. Фуко від інших концепцій цього часу: у той час, коли більшість дослідників (Ю. Габермас, Дж. Батлер, Ж. Делез, С. Жижек) приписують раціональності та раціоналізації взаємозалежний нормативний характер, М. Фуко уникає подібного трактування.

В той час як Ю. Габермас, говорячи про політичну раціоналізацію вводить протиставлення інструментальності як односторонньої, часткової і недостатньою раціоналізації, з одного боку, і більш повної практичної чи політичної раціональності, – з іншого, М. Фуко цього не робить, – його міркування про політичну раціональність позиціонують її як нейтральний феномен чи, рідше, інструмент політичного домінування.

Політичний ракурс стає одним із найбільш яскравих у пізній творчості М. Фуко. У цей період політична раціональність трактується у нього як концептуалізована величина, по суті – вершина його «пізнього» періоду. Концепція політичної раціональності у творчості М. Фуко поєднує в собі «старе» і «нове»: з колишніх уявлення – поняття влади як відносин сил; з нового, але ще до кінця не оформленого, – трактування влади як панування над собою й іншими.

Проблема дискурсивних формацій і епістем трансформується у «пізнього» Фуко в проблему історичності типів раціональності, позначену розривним характером. Таким чином, політичну раціональність можна розглядати як своєрідний спільний знаменник, що дозволяє виділити те спільне і разом з тим специфічне у М. Фуко різних періодів. У той же

час політичну раціональність неможливо розглядати як «вінець творчості» «пізнього» М. Фуко: вона сама – швидше проблематизація, прояснює і систематизує багато проблем та тем, які він досліджував протягом усього свого творчого шляху.

Для М. Фуко політична раціональність, перш за все, це тип управління індивідами окремо і суспільством в цілому, за допомогою істини, виявленої на перетині влади і знання – влада як над собою так і над іншими, і знання себе та інших. Політична раціональність передбачає, таким чином, пізнання влади і панування знання. Влада пізнає індивідів, суб'єктивує їх, знання ж робить можливим саме панування, що ґрунтується на раціональності управління.

Специфіка політичної раціональності за М. Фуко полягає не просто в специфіці управління, але в тій його особливою істині, яка і відрізняє цей тип раціональності від всіх інших: в ньому індивіди є суб'єктами права, соціальних відносин або політичного процесу лише тому, що вони – об'єкти істини. Парадоксальність трактування полягає у тому, що вони визнаються і визнають себе суб'єктами лише після своєї об'єктивації в якості об'єктів управління, що розуміється не тільки як управління ззовні, а й зсередини, тобто управління, що виходить із своєрідної самооб'єктивації цих суб'єктів, які усвідомлюють себе такими.

Поза тим, раціоналізація перестає бути нав'язливою та приймає специфічні форми. Вона суттєво відрізняється від раціоналізації, властивої економічним процесам, технікам виробництва і комунікації; вона відрізняється також від раціоналізації присутньої в науковому дискурсі.

Як стверджує М. Фуко, управління людей людьми – може утворювати незначні або істотні групи, незалежно від того йде мова про владу чоловіків над жінками, дорослих над дітьми, одного класу над іншим, або бюрократії над насильством – передбачає деяку форму раціональності, але ніяк не просто інструментальне насильство.

Отже, соціальність постає основною умовою раціональності, а раціональність виявляється гранично соціологізованою: єдиним об'єктивним критерієм є її соціальна та історична детермінованість. Суспільство виступає єдиною інстанцією, якій можливо поставити «виробництво» раціонального (раціонально тільки те, що санкціоновано в «раціональних» практиках суспільства). Соціологізація раціональності передбачає і її політизацію: як раціональної виступає лише соціально санкціонована практика, об'єктивувати в політичних інститутах.

Ковальчук М.В.,
аспірант, асистент кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

СЕМІОТИЧНА ПРИРОДА ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ

Політологія як гуманітарна наука формувалася під впливом позитивістських напрямів із впровадженням методології точних наук у свою структуру, що, з одного боку, дозволило політологічному знанню набути предикатів точності, об'єктивності, науковості та послідовності. Але також і обмежило повноту гуманітарного знання, що повинно зберігатись у структурі поведінкових чи соціальних наук. Політологічне знання виражається не так точними формулами, як поняттями, які здатні набувати відмінного значення в залежності від наукової парадигми, що є домінуючою у певному відрізку часу та простору. Згадана мінливість значень понять, якими оперують політологи, є нічим іншим як семіотичною закономірністю, що детермінована культурними, історичними, науковими та суб'єктними факторами впливу антропосеміозу. Оскільки, оглядаючись на історію понять в політичній науці – можна прослідкувати, як з історичним розвитком людства мінялись й значення понять, якими до сьогодні оперує політична наука.

Перш за все, варто зауважити, що відділяючи політику як окрему нішу екзистенції людини та суспільства в цілому, дослідники надають цьому поняттю конкретні предикати, через які воно проявляє себе у об'єктивній реальності і формують собою предмет дослідження політології. Вищезгадані предикати є нічим іншим як поняттями, які у своїй суті є знаками, що підлягають інтерпретації діючого суб'єкта або ж дослідника. Здатність до інтерпретації є показником компетенції дослідника, що уможливлює наукове дослідження, яке буде необхідно опосередкованим через досвід та культурне середовище в якому він перебуватиме. Безпосередність дослідження, якщо й припускається, то лише частково, оскільки дослідник, оперуючи поняттями, до прикладу такими як «демократія», «політична система», «політична влада» – не може напряму взаємодіяти з предметом дослідження у лабораторії здійснюючи конкретні емпіричні досліди та отримувати чіткі якісні та кількісні результати. Дослідження здійснюється на основі інформації, що суб'єкт отримує та опосередковано інтерпретує через мову. Необхідно також наголосити, що часто науковці здійснюють дослідження, об'єктом яких є уже неіснуючі в конкретному часі політичні суб'єкти та об'єкти, що ніяким чином не суперечить науковості такого дослідження.

Отже, дослідник не оперує конкретною матеріальною субстанцією, а знаками, через які проявляє себе те чи інше політичне явище. У ході дослідження вищезгадані знаки набувають значення, стаючи поняттями, які формуватимуть політологічний дискурс та й предметне поле політології загалом.

Сичова Я.А.,
аспірантка кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ У КОНСТРУЮВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Політичний міф є ідеологічно позначеним наративом (оповіддю) про події минулого, теперішнього та прогнозованого майбутнього, який поділяється соціальною групою як дійсний у своїх основних засадах [4, с. 44]. Очевидно, що міфи, зокрема про спільне минуле, є засобом формування ідентичності груп (національних спільнот). Оскільки завданням міфу, по суті, є розповідь історії, зокрема про походження спільноти, її «героїв» та «ворогів», критичні, поворотні моменти в історії, політичні міфи створюють «підґрунтя» ідентичності. Більшість національних історичних наративів сповнені міфічних образів батьків-засновників національних спільнот, які захищають останніх від уявлених (Б. Андерсон) «ворогів». Зв'язок політичного міфу й ідентичності, таким чином, найпростіше простежується на рівні розмежування «Ми» – «Вони», «наших цінностей», «наших прав» (М. Фуко) та «чужого» набору цінностей, ідеалів, цілей і переконань. Аналізуючи політичний міф у структурі сучасної символічної політики, складовою якої є політика ідентичності, К. Завершинський стверджує, що остання має міфічні основи. Зокрема, посилаючись на Я. Ассмана, автор зазначає, що в сучасних суспільствах міф став невід'ємною складовою «обґрунтування історичного минулого», де минуле постійно інтеріоризується теперішнім [2]. Крім цього, оскільки міф є наративом, що надає значущість політичному досвіду певної спільноти, його зв'язок з ідентичністю, яка, власне, є результатом накопиченого досвіду, очевидний.

Російські дослідники Д. Гігаурі та В. Гуторов зазначають, що «політичний міф є центральною категорією під час вивчення історичної свідомості націй, політичної ідентичності громадянських спільнот, структури колективної та історичної пам'яті» [1]. Автори визначають міф у термінах дискурсу, логіка якого конструює ідентичність, що, своєю чергою, спирається на історичний наратив. Цей наратив є результатом опрацювання спільного минулого, а отже, міфів спільноти. Без історичного наративу, який значною мірою базується на використанні політичних міфів, ідентичність спільнот складно уявити. Це підтверджує британський дослідник націоналізму Е. Сміт, який стверджує, що основою національних, етнічних та релігійних ідентичностей є міфи, які дають відповіді на питання: «Хто є членом групи?», «Що означає бути членом групи?», «Хто є ворогом групи?» [1]. Ці запитання, з одного боку, повертають нас до опозиції «Ми» – «Вони» як базису політики ідентичності. З іншого боку, відчуття безпеки неможливе без розуміння, «хто ми є і звідки ми прийшли» [5, с. 60]. На думку Е. Сміта, міфи про походження є ключовими міфами в конструюванні колективної ідентичності. З-поміж складових таких міфів дослідник виділяє: *міф про часові першооснови* (коли виникла спільнота?); *міф про розташування та міграцію*

(обґрунтовує право на землю та її ресурси); *міф про предків* (забезпечує неперервність зв'язку поколінь); *міф про героїчну епоху* («золота доба»); *міф про занепад* (пояснює причини занепаду та дає надію на «світле майбутнє»); *міф про відновлення* (як досягти відродження?) [5, с. 63–67]. Варто зауважити, що політичні міфи можуть бути як результатом уже наявної ідентичності, так і потужним інструментом для її конструювання.

Окремої уваги заслуговує підхід В. Волкана до аналізу зв'язків між міфом та ідентичністю. З-поміж складових колективної ідентичності автор виділяє «обрану травму» та «обрану славу» [1]. Очевидно, що «травма» передбачає трагічні події минулого спільноти, які безпосередньо впливають на її майбутнє. Натомість «обрану славу» репрезентують міфи про «світле майбутнє», які конструюються на основі «славного минулого», «золотої доби». У цьому сенсі міф часто є інструментом, який закликає «рухатися в майбутнє, озираючись на минуле» [3]. У контексті понять травми та слави зазначимо, що політичні міфи відіграють ключову роль у створенні та функціонуванні так званих «місць пам'яті».

Отже, політичний міф є ідеологічно позначеним наративом, який у спрощеній, драматизованій формі оповідає про політичну реальність спільноти (минуле, теперішнє та майбутнє) і поділяється нею як дійсний, незалежно від історичного підґрунтя. Конструювання та підтримка колективних ідентичностей є важливою функцією політичного міфу. Причому потенціал, який має міф у процесі формування ідентичності, перетворює питання про відмінність між міфами та історією на другорядне. Політичні міфи можуть бути як результатом уже наявної ідентичності, так і потужним інструментом для її конструювання. Роль міфу в конструюванні національної ідентичності простежується також на рівні «обраних травм», «обраної слави» та «місць пам'яті» національної спільноти.

Список літератури

1. Гигаури Д., Гуторов В. Политический миф в структуре исторической памяти. *Вестник Московского университета.* 2017. № 2. С. 24–45. URL: https://www.researchgate.net/publication/321376249_Politiceskij_mif_v_strukture_istoricesskoj_pamati_Political_Myth_in_the_Structure_of_Historical_Memory.
2. Завершинский К. Политический миф в структуре современной символической политики. *Вестник СПбГУ.* 2015. Вып. 2. С. 16–25. URL: http://vestnik.spbu.ru/html15/s06/s06v2/02.pdf.
3. Мусихин Г. Политический миф как разновидность политической символизации. *Общественные науки и современность.* 2015. № 5. С. 102–117. URL: https://ecsocman.hse.ru/data/2018/08/05/1251868807/102_117_MUSIKHIN.pdf.
4. Flood Ch. Political Myth. New York, 2002. 322 p.
5. Smith A.D. Myths and memories of the nation. New York, 1999. 288 p.

Вольський О.І.,
аспірант кафедри політології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ ТА РОЗВИТОК МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ТЕОРЕТИЗАЦІЯ ТА СТРУКТУРИЗАЦІЯ ПРИЧИН І ПАРАМЕТРІВ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ

Кілька років тому в Україні було розпочато процес децентралізації влади, яка виявилась, і це логічно, спаралеленою з подальшим розвитком системи й органів місцевого самоврядування в нашій державі. З огляду на це, на порядку денному неодмінно залишається питання про опції й особливості, передусім теоретичні, структуризації причин та параметрів взаємозалежності децентралізації влади і розвитку місцевого самоврядування, які суто концептуально повинні бути спрямовані на подальшу демократизацію політичних режимів і загалом управлінського процесу на різних рівнях політики й урядування. Заявлена тематика очевидною стає на підставі звернення до різних існуючих міжнародних актів, які стосуються взаємозв'язку децентралізації влади і розвитку місцевого самоврядування. Передусім у цьому випадку треба апелювати до Європейській хартії місцевого самоврядування [2], в основі якої лежить ідея про доцільність децентралізації влади на рівень територіальних громад, спільностей та органів, які ними вибираються, а також до Всесвітньої декларації місцевого самоврядування [1], яка рефлексує з приводу так званої громадівської або, перефразовуючи, нецентралізованої теорії місцевого самоврядування. У цьому розрізі розвиток місцевого або територіального самоврядування у контексті децентралізації влади суто теоретично постає як засіб здійснення державних функцій за допомогою недержавних – відцентрових – за своєю суттю суб'єктів урядування, тобто «владарювання» місцевого населення і вибраних ним органів.

Доповнюється чи розкривається така логіка у тому факті, що суто теоретично процеси розвитку і реформування місцевого самоврядування, з одного боку, та запуску й розгортання децентралізації влади повинні доповнювати один одного, якщо не відбуватись одночасно та паралельно (тут різні країни розв'язують цю дилему теж по-різному). Річ у тім, що базовою функцією розвитку місцевого самоврядування суто концептуально повинна бути можливість самостійно вирішувати свої проблеми і контролювати якість публічних послуг, які надаються органами і загалом системою місцевим самоврядуванням, а це, своєю чергою, уможливлено винятково чи передусім в умовах й за наслідками децентралізації і демократизації політичної влади. Саме така думка відповідає найчастіше теоретично відокремлюваним цінностям та складовим місцевого самоврядування, зокрема: його автономії чи автономності, у якій власне й конституйовано потенціал на децентралізованість політики й урядування; його демократії, демократичності та постійній

демократизації, яка можлива винятково у випадку, коли рівень місцевого самоврядування хоча б частково відокремлений від рівня національної політики й урядування, в тому числі завдяки децентралізації влади та гарантуванню достатньої політичної або суспільно-політичної участі; його ефективності, котра унаслідок децентралізації влади виявляється передусім у близькості влади (як такої) до народу, що очевидно більш можливо на будь-якому субнаціональному, а не на національному рівні політики й урядування.

Саме децентралізація влади постає чи не основною умовою і спусковим механізмом реальної функціональності (а не просто факту закріпленості й регламентованості) органів і системи місцевого самоврядування, а тому і його поступального розвитку. Річ у тім, що децентралізація влади, особливо якщо вона є реальною, а не фіктивною, дозволяє не лише впорядкувати відносини між центром та будь-якою периферією, а й дозволити периферії – місцевому рівню – бути більш ефективною, гнучкою, далекоглядною, сервіс-орієнтованою у забезпеченні управління й урядування, від чого політичні дивіденди може отримувати, врешті, й національний рівень урядування і політикуму. Тож якщо йдеться про приціл на демократію чи принаймні демократизацію, то фокусом ефективного взаємозв'язку децентралізації влади і розвитку місцевого самоврядування має бути процес стимулювання та закріплення як визначальної змагальності між постачальниками послуг, політикумом і громадянським суспільством.

Враховуючи все це, потрібно констатувати, що політичні й управлінські ефекти вдалого і демократичного взаємозв'язку між децентралізацією влади та розвитком місцевого самоврядування можливі лише чи здебільшого у тому випадку, коли вони розглядаються і конструюються як конкурентні, а відтак коли вони регулюються та впорядковуються ринком – політичним та економічним – і раціоналізованими позиціями учасників суспільно-політичного й соціально-економічного життя [3]. З цього приводу дослідники цілком обґрунтовано пропонують різні пояснення взаємозв'язку децентралізації влади і розвитку місцевого самоврядування, але вони найчастіше зводяться до тезових постулатів: децентралізація влади гарантує збільшення ефективності та якості розміщення ресурсів у громадському і суспільно-політичному секторах на місцях; децентралізація влади сприяє раціоналізації суспільного вибору на місцях, трансформуючи його в більш обдуманий, впорядкований, консенсусний і відтак «точний» – у контексті врахування інтересів та переваг населення й груп на місцях; децентралізація влади заохочує і вмотивовує приріст якості політичної відповідальності (колективної та індивідуальної), причому як на національному, так і на субнаціональному рівні політики й урядування, різних органів влади, а тому, в досліджуваному контексті, сприяє більшій підзвітності місцевого чи територіального самоврядування; децентралізація влади, зокрема її політичний вимір,

типово, хоча й необов'язково повинна, принаймні у середньо- та довгостроковій перспективі, вести до впорядкування фінансово-бюджетних і загалом економічних відносин на місцях, а тому й має сприяти поступовому розвитку субнаціональних (локальних і/чи регіональних) економік; децентралізація влади як процес раціоналізації використання ресурсів влади на місцях повинна бути причиною раціоналізації й інших секторів суспільно-політичного життя. З цього слідує, що взаємозв'язок між децентралізацією влади та розвитком місцевого самоврядування є гетерогенним і різногранним, зокрема політичним, управлінським, соціально-економічним, системно-структурним, функціональним, процедурно-організаційним, фінансовим тощо [4]. Цей взаємозв'язок не повинен фокусуватись тільки на значенні процесів децентралізації влади у становленні та розвитку локальної демократії, а повинен охоплювати цілий масив різновекторних процесів соціального життя, а не лише його політичного виміру та політико-управлінських наслідків. Тож причинами ефективного взаємозв'язку децентралізації влади і поступу місцевого самоврядування потрібно уважати не лише політичні зміни, які дають громадам на місцях право висловлювати та відстоювати свої інтереси, а й умовно своєрідні «технологічні» зміни й глобальну інтеграцію, які здатні змінити уявлення про рамки управління та самоврядування, а також труднощі централізованої системи урядування і необхідність участі регіональних та місцевих органів влади в політичних і соціально-економічних процесах.

Отже, взаємозв'язок між децентралізацією влади і розвитком місцевого самоврядування є не лише регламентацією змін від національного рівня політики й урядування, однак й впорядкованим і раціоналізованим розумінням цих у центрі та на місцях. Успішність такого взаємозв'язку зумовлена як змістом самої реформи децентралізації влади та розвитку системи місцевого самоврядування, так і вмінням застосовувати наявні зміни, ресурси та проектувати й очікувати гіпотетичні наслідки цього.

Список літератури

1. Всесвітня декларація місцевого самоврядування. Ріо-де-Жанейро (23–26 вересня 1985 р.). *Місцеве та регіональне самоврядування України*. 1994. Вип. 1–2. С. 65–69.

2. Європейська хартія місцевого самоврядування (м. Страсбург, 15 жовтня 1985 р.). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

3. Лелеченко А., Васильєва О., Куйбіда В., Ткачук А. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навчальний посібник. Київ, 2017. 110 с.

4. Шпак Ю., Стешенко Т. Сучасні моделі місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації*: зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семінару (Харків, 14 жовтня 2016 р.). Харків, 2016. С. 162–170.

Вдовичин І.Я.,
доктор політичних наук,
професор кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Каламбет І.О.,
магістрант філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,

ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ: ФОРМУВАННЯ ПІДХОДУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Дослідження проблематики методів аналізу політичної культури на сьогоднішньому етапі розвитку політичних наук обумовлюється трансформацією усіх сфер людського буття. Зокрема увагу привертають підходи таких науковців як: Габріель Алмонд, Сідней Верба, Річард Вілсон, Рональд Інгелхард. Також важливим є розгляд психологічного аспекту дослідження політичної культури через призму явища конформізму. Зокрема, привертають увагу напрацювання наступних науковців: Деніела Канемана, Стівена Пінкера, Джосефа Тетлока, Стівена Левіта, Дена Аріелі, Еріха Фромма, Теодора Адорно, Юджина Гратлі та ряду інших. Зокрема проблематику, поведінкових соціальних аспектів виділяли і психоаналітики, такі як Зигмунд Фройд, а також Еріх Фромм та Теодор Адорно, Жак Лакан. Зокрема була розглянута методологія соціального конструктивізму крізь дослідження П'єра Бурдь'є.

Можна запропонувати принципово ширше визначення, яке розглядатиме феномен політичної культури як частину загальної культури. Варіант визначення, який пропонується фокусується не на виокремленні політичної культури громадян, а на знаходженні політизованого, або ж політичного в культурі суспільства. Таким чином, політична культура постає у нас у двоякій формі, а саме: політична культура – це сукупність політизованих або політичних поведінкових аспектів, знань, цінностей, традицій, оцінок на які впливають політичні, інституційні, економічні та соціальні фактори. Вище означені аспекти, та фактори знаходяться у взаємодії, хоч і є автономними, та утворюються від взаємодії одного агента з іншим.

Серед політичних психологів, соціальних психологів та когнітивних психологів, побутують позиції, що одними із яскравих виявів політичної поведінки є явище конформізму, соціальні так і когнітивні упередження (як стосовно етносів, мов, рас, так і стосовно влади, політиків, партій і т.д.).

Конформізм, як суспільне явище є вираженим та відомим аспектом людської психіки, який випливає з суспільних упереджень, які мають когнітивну природу.

Важливо зрозуміти, що коли ми будемо говорити, що відповідна частина населення в Україні конформна або неконформна, чи антиконформна, ми не маємо на увазі чисті ступені конформності. Радше зазначається переважання конформної поведінки, неконформної поведінки, антиконформної поведінки. Зокрема, ми також виділимо в яких саме аспектах поведінки індивіда, конформізм проявляється найбільш виражено.

Критеріями, які нам допоможуть виміряти конформізм будуть наступними: режимність, рівень довіри до влади, якість освіти, вплив традицій та соціальна стратифікація на економічній, матеріальній основі.

Р. Вілсон вважає, що теорія політичної культури має здійснювати такі чотири функції: 1) вона має здійснювати аналітичне розрізнення між соціальними та психологічними змінними; 2) вона має пріоритизувати та установитися у теорії мотивацій; 3) визначити характер нормативних взаємодій та рівень формування вподобань/переваг (preferences); 4) має визначити соціологічний контекст у якому гіпотези можуть бути спішно випробувані.

На загал західна традиція політичного дослідження базується на дослідженні структур та її функціональних аспектів. У цьому контексті варто згадати про дюркагаймівський поділ на механічну та органічну солідарність.

У сфері епістемологічного та соціального конструктивізму відбувалися спроби вийти за межі структурно-функціонального аналізу. Цей підхід первинно сформувався у філософії, мистецтві, архітектурі. Конструктивізм у соціології виник як альтернатива науковому реалізму, основою якого – була відносність реальності з призми людського досвіду й сприйняття.

«Соціальна реальність» – як поняття соціального конструктивізму, розвивається через призму ідей, теорій, поглядів. Таким чином, знання й істина перестає бути первинним епістемологічним предметом, першочерговим є людський досвід і плюралізм. Варто означити, що даний підхід щільно пов'язується та накладається на постмодерну філософію та культурну парадигму.

Одним з найвідоміших представників, який створив окремий підхід в межах конструктивістської парадигми, структуралістський конструктивізм П. Бурдьє. Він сформував свій підхід у кінці 70 рр. XX ст., де відзначав, поєднання суб'єктивного та об'єктивного: «з допомогою структуралізму я хочу сказати, що в соціальному світі, а не тільки в символіці, мові, міфах, існують об'єктивні структури, незалежні від свідомості та волі агентів, здатні спрямовувати або долати їхні практики й уявлення».

У такому випадку можна сказати, що, на думку П. Бурдьє, суспільство та політична система має діалектичний характер. Структура соціальної реальності «веде подвійне життя».

П. Бурдьє розглядає індивіда як агента, який здатний до формування власних уявлень, системи сприйняття, здатний на реалізацію стратегій та своєрідних практик. На думку мислителя, відносини між агентами в соціальному просторі не є раціональним чи механічно детермінованим, він є несвідомим, зумовлений «практичними почуттями», диспозиціями, сформованими на основі досвіду та динамізують у залежності від контексту.

Структуралістський підхід П. Бурдьє для нас є важливим в межах дослідження, оскільки враховує динамічність суспільства через призму когнітивних уявлень, досвіду та сприйняття. Також в межах конструктивістської парадигми, структуралістський підхід навпаки підтверджує важливість незалежних від індивіда змінних, а саме «реальності першого порядку».

Суть нашого підходу полягає у тому, щоб розглянути культури як через призму об'єктивних структур, що впливають на політичну культуру громадян, так і через призму емоційних, когнітивних, психологічних аспектів, що мають несвідому природу в політичній культурі суспільства. Отже, ми формуємо підхід, який будується на діалектиці політичної структури та суспільної культури. П. Бурдьє сформував підхід, який є відправним пунктом нашого дослідження. В межах дослідження політичної культури, важливо враховувати «реальність першого порядку» як чинник, що впливає на політичну поведінку громадян, та цінності, які можуть себе проявляти.

Список літератури

1. Christian S. Crandall, Schaller M. Social Psychology of Prejudice: Historical and Contemporary Issues. 2004.
2. Roudgar I. Theory of Political Culture. 2021.
3. Richard W. The Many Voices of Political Culture: Assessing Different Approaches. *World Politics*. Кембриджшир: Cambridge University Press, 2003.
4. Inglehart R., Welzel Ch. Modernization, Cultural Change, and Democracy The Human Development Sequence. 2011. 464 с.
5. Inglehart R., Welzel Ch. World values surveys. 2020. URL: https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp
6. Welch S. The Theory of Political Culture. 2013
7. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура, поход к изучению политической культуры. *Научное Наследие*. 2010. С. 122–144.
8. Бурдье. П.Теоретические проблемы социологии и социальной антропологи. 1980. URL: http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/1998_2/Bourdieu_1998_1.pdf.
9. Точицький М. Поняття політичної культури у світлі сучасних політологічних дискусій. *Політична культура та ідеологія*. Київ, 2019. С. 49–53

Медвідь Ф.М.,
доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук,
професор кафедри теорії держави і права та конституційного права
Міжрегіональної академії управління персоналом,
м. Київ.
УрбанськийМ.В.,
здобувач кафедри теорії держави і права та конституційного права
Міжрегіональної академії управління персоналом,
м. Київ

АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Категорія «правова культура» розкриває взаємозв'язок культури і права, являє собою систему ідеальних правових форм: правових зразків, ідеалів та цінностей [1, с. 13] та характеризує якісний стан правової системи. В процесі історичного розвитку підходи до визначення правової культури змінювалися, тому в юридичній науці питання визначення правової культури оцінюється як складне і надзвичайно дискусійне [6, с. 21]. Основу єдності правової системи і правової культури забезпечує єдність правової норми і реальної поведінки, що і забезпечує соціальну ефективність права [8, с. 5]. Продуктивним є, на наш погляд, підхід, що правову культуру слід розглядати як характеристику якісного стану правового життя суспільства, що характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, право застосовної практики, законності і правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [7, с. 640–663]. Правова культура як невід'ємна частина загальної культури народу, виступає, по суті, відображенням його рівня розвитку та менталітету. Вона обумовлює відповідні знання громадянами певних норм законодавства, порядку його реалізації, уміння користуватися даними знаннями при застосуванні норм права, їх виконанні. Розрізняють правову культуру суспільства, в цілому, правову культуру особистості та професійну правову культуру юристів. Правова культура особистості, будучи компонентом правової культури суспільства, виражає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше забезпечує соціалізацію особистості та правомірну діяльність особи [2, с. 6].

Важливим складником правової культури, політико-правової культури виступає антикорупційна політико-правова культура, крізь призму якої, на думку фахівців, вартує розглядати проблему толерантності до антикорупційних чи корупційних цінностей. Хоч в Україні і відсутнє цілісне розуміння антикорупційної культури, потреба у ній не заперечується ні владою, ні суспільством в контексті розуміння важливості превентивних заходів протидії політичній корупції.

На думку фахівців, стратегія формування новітньої демократичної антикорупціїної культури, хоч і вкраплена в низку нормативних актів антикорупційного спрямування, однак ще не дістала цілісного правового закріплення, що актуалізує питання пошуку сучасного бачення культури протидії політичній корупції у вітчизняній політиці. На наш погляд, антикорупційну культуру вартує розглядати як структурний елемент політико-правової культури, а не вузько політичної або правової культури, бо політична і правова культура, на справедливе спостереження І. Кушнарьова, виступають як дві форми культури, які взаємо перетинаються у розумінні політичної корупції як неправомірного використання суб'єктами політичного процесу з корисливих мотивів ресурсів влади в позасуспільних інтересах. В силу цього аналіз корупційних практик у політиці як протиправних діянь неможливий без синтезу політичної і правової компоненти [3, с. 330– 331; 4, с. 20–24].

Антикорупційна політико-правова культура може виступати характеристикою як індивідуальних, так і колективних соціальних суб'єктів, що фіксує параметри їх політичної свідомості, політичної активності щодо політичної корупції (протидія, байдужість або толерування її як антикультура). Від рівня, змістової наповненості антикорупційної культури найперше залежить поширеність корупційних практик у політиці на всіх її рівнях. Формування системи антикорупційних цінностей у політиці зумовлює максимальне звуження сфери корупційної антикультури, що базується на завуальованому схваленні або безпосередній залученості до корупційних практик у політичному процесі.

Цей різновид культури на ріні індивіда відображає ступінь і характер розвитку його особистості, що виражається у поведінці як суб'єкта політики. Його можна оцінювати за кількома критеріями: схильність до законослухняності, рівень політичної активності загалом, готовність протидіяти проявам політичної культури тощо. Антикорупційна політико-правова культура особи виступає не просто як прагнення вибудовувати свою поведінку відповідно до правових норм, а й готовністю призупинити правопорушення у перебігу політичного процесу, якщо вони пов'язані з корупцією. Можна сказати, що свідченням певного рівня антикорупційної політико-правової культури виступають: персональне утримання від корупційних дій у політиці; протидія корупційним практикам як результат розуміння, у чому проявляється корупційна компонента, та готовність оприлюднити факт зловживань.

Антикорупційна політико-правова культура є показником того, наскільки глибоко укорінені у суспільстві прогресивні демократичні політичні цінності. В силу цього вона виконує низку функцій [3, с. 332; 5, с. 130–132]: регулятивну, оскільки уможливлює порівняння поведінки політичних акторів із вимогами антикорупційного законодавства; пізнавальну, бо сприяє осмисленню політичними акторами корупційних явищ у політичному процесі; ця функція дозволяє зрозуміти першопричини появи корупційних проявів у

політиці); моделювання – слугує засобом формування відповідної моделі антикорупційної поведінки; відбувається створення певної моделі антикорупційної поведінки суб'єкта політики, яка відповідає правовим нормам; виховну (підвищення свідомості суб'єктів політики); захисну (охорона антикорупційних політичних цінностей); прогностичну (сприяє передбаченню можливих варіантів поведінки суб'єктів політики за ситуацій, які можуть зумовити політичну корупцію); комунікативну (забезпечує ідейно-політичний зв'язок громадянина з іншими елементами політичної системи в частині запобігання корупційним практикам у політиці).

Отже, антикорупційна політико-правова культура як сукупність ціннісних установок, спрямованих на неприйнятність толерування корупційних практик у політиці та характеристики індивідуальних і колективних соціальних суб'єктів, яка виражає політичну свідомість, політичну діяльність щодо політичної корупції, в Україні проходить стадію розвитку і становлення.

Список літератури

1. Ганзенко О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави в Україні. Автореф. дис. канд..юрид.наук. Запоріжжя, 2002.
2. Грищенко А. Правовий закон: питання теорії і практики в Україні. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ, 2003.
3. Кушнарьов І. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація. Київ: Юридична думка, 2018. 408 с.
4. Медвідь Ф., Мельниченко Я. , Твердохліб А. Ціннісні основи права: сучасні підходи. *International Scientife Confererence «Innovative research of legal regulation of public administration»:* Cjnference Proceedings. June 16-17, 2017. Lublin, Republic of Poland, 2017. С. 20–24.
5. Медвідь Ф., Урбанський М. Політична корупція як загроза національній безпеці України. *Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві*. IV Конгрес соціологічної асоціації України. Тези доповідей. Харків 28-29 жовтня 2021 р. С. 30–32.
6. Менюк О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура. *Право України*. 2001. №4.
7. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т.1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг.ред.М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2008. 728 с.
8. Шемшученко Ю. Теоретичні засади взаємодії права і культури. *Право і культура: теорія і практика*: міжнародна наукова конференція. Київ: МП «Леся», 1997.

Іващенко Р.А.,
магістрант філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОГЛЯДИ ЛІБЕРТАРІАНЦІВ США XIX СТОЛІТТЯ НА ПРОБЛЕМИ ПОДОЛАННЯ ВІДЧУЖЕННЯ

Зародження руху лібертаріанства бере початок зі середини XIX ст. і пов'язане з інноваційними спробами означити місце індивіда в державній системі. Теоретики анархо-індивідуалізму Б. Такер і Л. Спунер, праці яких стали теоретичною основою ідеології лібертаріанства, наголошували на необхідності зміни підходу до розуміння місця індивіда у суспільно-політичній системі, функціонування вільного ринку та забезпечення природніх прав людини. У чистому вигляді принципи правого лібертаріанства (анархо-капіталізму) сформувалися значно пізніше; їхнім підґрунтям стали саме ідеї раннього лібертаріанства, які абсолютизували природні права людини.

Партія Свободи, що виникла в 1840 р. і членом якої був Л. Спунер, визначила своєю метою боротьбу з суспільною несправедливістю і рабством. Це була фактично перша політична сила, яка взяла за основу ідеї лібертаріанства та класичного лібералізму. Головний ідейний вектор партії полягав у гарантуванні індивідам природніх прав та обмеженні до мінімуму ролі держави. Л. Спунер стверджував, що «люди самі відчужують себе від своїх природніх прав». Небажання вникати в особливості власних можливостей та їхньої безпосередньої реалізації й призвели, на думку американського філософа, до формування «антилюдської Конституції» [2]. У цьому контексті, Л. Спунер наголосив, що американська Конституція деградувала під впливом державних еліт. Головним критерієм «антилюдськості» він вважав інститут рабства. Торгівля людьми та демократичні цінності не могли співіснувати. Це явище Л. Спунер окреслював, як «американський парадокс» [2].

Ще один прихильник анархо-індивідуалізму Б. Такер наголошував, що вільний ринок зламав розуміння індивідів про місце матеріального в людському просторі. Проте всі ці «засоби виконують роль допоміжного елемента й жодним чином не можуть відчужувати людину, а тим паче її заміщувати» [3, с. 43]. Л. Спунер, продовжуючи слова Б. Такера, підкреслив: «Інститути виконують певну функцію і не мають права виходити за прописані обмеження». Люди розглядались творцями інститутів, але коли відбувається зворотній ефект, то це є ніщо інше як політичне відчуження. Якщо також сформувати абстракцію того, що інститути є творінням людини, то це ще й відчуження людини від своєї праці (тобто зусиль по створенню інституту) [2].

З цього погляду Л. Спунер і Б. Такер жорстко критикували ідеї Т. Гоббса про «стан війни поза державою». Бо жертва, яку здійснює людина при формуванні інституту, нічим не компенсується. Результатом є процес наростання інституційної сили держави й, навпаки, послаблення позицій індивіда. Відповідно, держава розглядалась Л. Спунером і Б. Такером механізмом виникнення відчуження, яке неможливо побороти, оскільки сама держава і є відчуженням. Переведення людини в простір матеріального, тобто її опредмечення для досягнення мети є протиприродним [1, с. 153]. Відтак, на думку Б. Такера, створені інститути несправедливі, оскільки наділяють одних механізмами відчуження, інші ж під їхнім натиском вимушені підкорятися і відчужувати матеріальну та моральну складову. «Коротше кажучи, ми деспотичні за своєю сутністю, тому що вважаємо за необхідне (або своїм правом) захищатися від загарбників (керівного апарату), з одного боку, а з іншого, від шахраїв. Деспотичні керівники у свою чергу вважають за потрібне захищатися від маргіналів», підсумовував вчений [3, с. 286].

Погляди теоретиків американського лібертаріанства засновувались на двох складових: антиетатизмі та вільних економічних відносинах у форматі обміну. Ключове завдання обох складових – знищити прояви відчуження у всіх сферах людського буття, абсолютизувати користь індивіда та сфокусуватися на створенні поля і можливостей для його самореалізації Індивід має керуватися передовсім моральними цінностями і лише у разі невиконання чи недотримання норм втручається держава, яка виступає у ролі судді. Держава як інститут зберігається, але з дуже незначним інструментарієм впливу на індивіда та суспільство. Фактично вона має лише гарантувати порядок і безпеку в межах своїх кордонів; всі інші повноваження належать спільноті.

Отже, інструментом виникнення відчуження в американських реаліях XIX ст. Л. Спунер і Б. Такер визначали державу та пануючі ринкові відносини. Саме ці каталізатори сприяли розростанню відчуження в суспільно-політичній системі. Творці американської Конституції намагалися продемонструвати, що людина найвища цінність, і тому забезпечення всіх прав і свобод громадян є первинним завданням держави. Лібертаріанці, опонуючи, наголошували, що очільники державного апарату експлуатують Конституцію у своїх цілях і тим самим породжують і посилюють явище відчуження.

Список літератури

1. Гоббс Т. Левіафан / пер. з англ. Р. Димерець. Київ: Дух і літера, 2000. 606 с.
2. John A. The Ideas of Lysander Spooner. New England Quarterly, Inc. 1950. URL: http://www.jstor.org/stable/362077
3. Tucker Benjamin Instead Of A Book; by A Man Too Busy To Write One. 2005. URL: http://fair-use.org/benjamin-tucker/instead-of-a-book/index

Сергієнко Т.І.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.
Чорна В.Д.,
студентка
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АНТИАМЕРИКАНІЗМ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗОВНІШНЮ ТА ВНУТРІШНЮ ПОЛІТИКУ США

Явище антиамериканізму було сформоване як негативне ставлення до політичного курсу, зокрема у сферах культури, зовнішньої політики США. Зауважимо, що саме демократи здебільшого перебільшують стосовно антиамериканізму у внутрішній політиці США, в свою чергу республіканці – мають протилежну думку, а саме негативно ставляться до антиамериканізму.

В контексті цього дослідження було проаналізовано низку опитувань громадської думки. Систематизація даних, отриманих під час опитування, дає змогу дійти висновку, що серед громадськості простежується падіння американських позицій. Однак американський політолог Т. Ліндберг засумнівався у точності вимірювання фактичних наслідків антиамериканізму. Політолог вважає, що довести той факт, що антиамериканізм впливає на зовнішню політики США доволі складно, адже переконливих доказів немає. Для більш ґрунтовного аналізу впливу антиамериканізму на зовнішню політику, слід надати наукове визначення поняттю та виокремити його особливості [3, с. 209].

В своїх працях Б. Коннор, запропонував таке визначення поняття, антиамериканізм – «певний світогляд, який розглядає світ як дихтомічну систему, в цій системі одна частина суспільства підтримує американські позиції, а інша частина – підтримує антиамериканські погляди» [2, с. 14]. Вважаємо, що антиамериканізм виник як необхідність оцінки тих чи інших ситуацій, що виникають у різних сферах суспільно-політичного життя; антиамериканізм, в свою чергу, патологія, яка виникає на будь-що, що пов'язане з Америкою. Також зазначимо, що антиамериканізм здійснює вплив на зовнішню політику Сполучених Штатів Америки, у таких сферах як:

- стимулює поширення тероризму. У цій сфері антиамериканізм мотивує суспільство до тероризму і допомагає вербувати людей з метою вступу останніх до відповідних терористичних організацій. Подібна ідеологія призводить до виникнення військових конфліктів у майбутньому, та негативно впливає на діяльність органів

управління. Потенційні учасники терористичних організацій вступають до таких формувань через почуття ненависті до Америки.

- впливає на розвиток американського бізнесу. Однак американські політологи не визнають цей факт. Антиамериканізм впливає на економічну сферу опосередковано, адже знаходить свій вияв у формі бойкоту стосовно ряду американських товарів.
- ускладнює проведення політичних реформ, перешкоджаючи діяльності американського уряду. Стосовно реалізації політики, то роль антиамериканізму в даному контексті є неоціненною. Для суттєвої більшості політичних лідерів антиамериканізм є дієвим механізмом впливу на внутрішнє політику.

Отже, політологи вважають, що антиамериканізм не перешкоджає ефективному впровадженню певних змін саме в плані політики, адже ставлення до Америки в цілому формується завдяки її зовнішній політиці. Тобто, США критикувалися через те, що з одного боку, вони виступали за підтримку миру та безпеки, але незважаючи на це все, США активно брала участь у військових діях, наприклад у Гренаді. В свою чергу, Америка пропагувала ідеї поваги національного суверенітету, але в той же час, Америка надавала підтримку партизанським рухам, що розгорнулися в Нікарагуа. Також більшість критикували США через підтримку диктатур, а політичних лідерів через те, що вони не підтримували ідеї утвердження демократії та зневажали права людей. Через це явище антиамериканізму й набуло такого поширення. Вважаємо за необхідне виокремити стереотипи, через які й формується негативне ставлення до Америки, тобто відбувається утвердження антиамериканізму [1, с. 17]:

1. Культ зброї, тобто панує течія одержимості зброєю.
2. Утвердження ідей капіталізму та матеріалізму. Рідше панування расизму.
3. Проблеми з інтелектом та культурною обізнаністю, проте, суспільство характеризується зарозумілістю.

Зазначимо, що в Американській спільності намагаються популяризувати позитивне ставлення й мислення до США та американців. Громадські спільноти ініціюють проведення різноманітних проектів, зокрема у 2007 р. з'явився відео-блог, який підтримували американські видання США. Трансляція відео-блогу відбувалася одночасно в декількох центрах, під час трансляції підіймалися важливі питання, зокрема, «Яким світ бачить Америку». В рамках проекту декілька ведучих мали подорожувати світом та спілкуватися з громадськістю стосовно їх ставлення до Америки та американців.

Але, з іншого боку, онлайн трансляції та використання засобів масової інформації призводять до того, що течія антиамериканізму набуває масового характеру. Антиамериканізм виникає не лише як відповідна реакція на зовнішню політику США, але й

як наслідок на сформовані негативні установки з боку населення США стосовно інших народів. Тому застосування засобів масової інформації може призвести до утвердження позицій «антиамериканізму».

Сучасний антиамериканізм можна вважати поширеним явищем, яке має комплексний, масштабний, універсальний, глобальний, хвилеподібний та маніпулятивний характер. У кожній з держав існує своя специфіка, зумовлена власною історією, досвідом взаємовідносин із США та традиціями політичної культури. У всіх без виключення регіонах світу антиамериканські заяви офіційних осіб чи громадських діячів часто декларуються не стільки для демонстрації своєї незгоди з тими чи іншими діями США, скільки спрямовуються на власне населення. Головна мета: активізувати електорат, розтлумачити причини буксування реформ, пояснити невдалу зовнішню політику – особливо, якщо наближаються вибори, або ж зацікавити потенційних споживачів своєю продукцією [3, с. 210].

Отже, популяризація антиамериканізму може стати реальною загрозою для подальшого просування демократії у світі. Стратегія авторитарних урядів полягає в тому, щоб спробувати змусити демократичні уряди відмежовуватися від Сполучених Штатів, тим самим ізолювати їх і позбавити будь-якої міжнародної підтримки. Для Сполучених Штатів просування демократії є засобом завоювати серце і розум людей у всьому світі. У Східній Європі демократизація породила проамериканські уряди та проамериканське суспільство. Подібного результату не варто очікувати у країнах Близького Сходу. Тут демократія сприймається як політичний режим, який може контролювати локальні конфлікти.

Список літератури

1. Бессонова М.М. Основні риси сучасного антиамериканізму: регіональний вимір. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти.* 2019. №4. С. 16–29.

2. Бессонова М.М. Антиамериканізм на пострадянському просторі: російський та український виміри. *Сполучені Штати Америки у сучасному світі: політика, економіка, право, суспільство*. 2015. Том 1. С. 13–19.

3. Лакішик Д.М. Відносини США та ЄС: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць.* 2012. Том 1. С. 208–221.

Рудакевич О.М.,
доктор політичних наук,
професор кафедри філософії та політології
Західноукраїнського національного університету,
м. Тернопіль.
Османова Д.М.,
студентка кафедри філософії та політології
Західноукраїнський національний університет,
м. Тернопіль

СОЦІЄТАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУУЛЬТУРИ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ

Окупація Криму Російською Федерацією актуалізувала питання історії півострова та його корінного народу. Мова йде про збереження культури та історичної пам'яті кримськотатарського народу, способів його традиційного господарювання та самоорганізації, забезпечення прав і свобод, які гарантовані міжнародним правом. Разом з тим, не менш актуальним є долучення кримських татар до досягнень світової цивілізації, консолідація народу не лише на основі спільності духовної культури, а й вироблення політичних цінностей, орієнтацій та інституцій, які у майбутньому забезпечать автономність його існування в українській державі.

Політична історія та політична культура кримських татар, через історичні обставини та брак наукових досліджень, не є достатньо висвітленими. Еліта народу загострює увагу на етногенезі кримськотатарського народу, міжетнічних стосунках в Криму, роль релігії у функціонуванні кримських татар, утиски з боку Російської імперії за Катерини II (знищення Кримського ханату, подвійна зміна кримськотатарської абетки), депортація народу комуністичним режимом після Другої світової війни, режим спецпоселень, боротьба за повернення і репатріація. В результаті цього національні лідери та науковці стали все більше уваги приділяти суспільно-політичному досвіду сучасного кримськотатарського народу, його громадянській культурі та політичній боротьбі на материнській землі та міжнародній арені. Нові горизонти у цій сфері відкриває той факт, що українська влада після майбутньої деокупації Криму планує створення на півострові не територіальної, а національно-територіальної автономії кримськотатарського народу [3].

Мета дослідження – спираючись на соцієтальну методологію політико-культурних досліджень, з'ясувати стан та перспективи подальшого формування політичної культури кримських татар.

Культура народу за своєю природою є «продуктом» колективної творчості. Однак культурою володіє не лише спільнота, а й особа, яка є носієм групової культури та її

«споживачем». Тому, вивчаючи культуру, в т.ч. політичну, доцільно дослідити спосіб мислення та поведінки певного кола осіб і, узагальнивши їх, зробити висновок про культуру соціуму. Саме так міркували Г. Алмонд та С. Верба, заявляючи, що «політична культура нації» («political culture of a nation») розкриває розподіл зразків орієнтацій відносно політичних об'єктів серед членів нації» [4, с. 13]. Такими об'єктами є політична система загалом, об'єкти на «вході» цієї системи, на її «виході» та сама особа як політичний актор.

Певний недолік цієї методології – суб'єктивістсько-індивідуалістичний підхід, адже політична культура нації хоч і представлена сукупністю політичних орієнтацій громадян держави, але національні політичні цінності, міфи та стереотипи, національні символи та національна ідея, моделі політичної поведінки, традиційні політичні інститути тощо є результатом загальнонародної творчості.

Один із фундаторів наукової концепції політичної культури У. Розенбаум висловив думку про те, що існує два «виміри» або «рівні» політичної культури. Перший стосується «суб'єктивних орієнтацій індивідів», інший – «системи колективних орієнтацій народу». Другий рівень функціонування політичної культури дослідник називає «системним рівнем політичної культури» [5, с. 4]. Розвиваючи ідеї У. Розенбаума, один із авторів цих тез – О. Рудакевич – обґрунтував т.зв. соцієтальний підхід до дослідження національної політичної культури суть якого у тому, щоб виявити колективні (загальнонаціональні) політико-культурні форми, які мають визначальний вплив на політичне життя народу та держави [3, с. 68 – 84]. З точки зору соцієтального підходу, політична культура нації – це сукупність таких функціональних елементів культури народу, як національні політичні цінності та ідеали, принципи і норми функціонування політичної системи, стереотипи мислення і поведінки, національні політичні міфи і символи, традиційні політичні інститути, національна ідентичність та національна ідея.

Згідно з дослідженням Е. Зіятдінової, кримські татари мають більшість ознак нації: національну свідомість та самосвідомість, історичну пам'ять, територію, диференційовані культурні ознаки, розвинену сучасну кодифіковану культуру, політичну самоорганізацію та єдину економічно-правову систему [1]. Розглянемо основні соцієтальні елементи політичної культури кримськотатарського народу, які сформувались і проявляють себе в його суспільно-політичному житті. Від початку кримськотатарського руху однією з головних його вимог поряд з поверненням і облаштуванням стало забезпечення кримським татарам права на самовизначення, яке лідери кримських татар трактували як право на відновлення національної державності кримськотатарського народу на території Кримського півострова. Тому ідею національної державності та право народу на самовизначення можна назвати одними з основних політичних цінностей кримських татар.

В системі національної символіки кримських татар чільне місце належить національному стягу, який представляє собою блакитне полотнище із своєрідним тризубом – тарак-тамгою золотої барви, яка за однієї із версій символізує єдність трьох племен, які брали участь в етногенезі кримських татар. Гербом кримських татар є тарак-тамга – родовий знак династії Ґераїв, яка правила у свій час у Криму. Цю та іншу національну символіку часто використовують під час публічних зібрань, різних політичних та комемораційних ритуалів. Кримські татари мають добре сформовану колективну ідентичність. Ця ідентичність повинна мати можливість реалізуватися в фізичному просторі як його домінантна характеристика. Цим простором для прояву ідентичності кримських татар по праву є Крим. Ідея повернення на материнську землю, розбудова на ній своєї державності у тій чи іншій формі є важливою складовою національної ідеї кримських татар. Реалізація цієї ідеї є вельми важливою сьогодні, коли в умовах окупації татари витісняються з рідної території.

Хоч кримські татари сьогодні є бездержавною нацією, однак вони мають свій колективний керівний орган – меджліс, – який є формою політичної самоорганізації народу і важливим засобом боротьби за відродження, збереження і подальшого формування нової кримськотатарської нації. В умовах окупації Криму меджліс був змушений перенести своє перебування на материкову частину України, в Київ, тим більше, що його діяльність у Росії та у Криму заборонена Російською Федерацією як «екстремістська» організація.

Отже, кримськотатарський народ має сформовані основи своєї національної політичної культури, яка в умовах суверенної України та у нинішній час російської окупації виконує важливу роль у життєдіяльності народу. Використання соцієтального підходу до дослідження політичної культури кримських татар дає можливість системно досліджувати історію, відродження та розвиток цієї політичної культури.

Список літератури

1. Зіятдінова Е. Б. Кримські татари – нація чи етнос? Вісник Львівського університету. Серія: соціологічна. 2008. Вип. 2. С. 352–361.

2. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження: моногр. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 352 с.

3. Тищенко Ю. Конституційна реформа та питання Криму: пропозиції, предостороги, перспективи. URL : http://www.ucipyrpr.org.ua/ua/med-a

4. Almond G. A., Verba S. The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton : Princeton University Press, 1963. 375 p.

5. Rosenbaum W. A. Political Culture: Basic Concepts in PoliticalScience. New York, 1975. 182 p.

Качуровський О.П.,
магістрант філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У складний період трансформаційних змін та часи посиленого протистояння військовій агресії Російської Федерації наша країна знаходиться в переліку надзвичайно корумпованих держав Європи. З кожним днем зволікання української влади ще більше поглиблюється соціальне невдоволення суспільства, величина розриву в плані матеріального забезпечення між політичною елітою та простим народом. Ця ситуація спонукає до вироблення нових інструментів для ефективної боротьби з корупційною діяльністю. Тепер можна з впевненістю сказати, що за всі роки незалежності України державні службовці не звертали необхідної уваги на питання комплексного протистояння політичній корупції. Проблема зростання корупційних зловживань дуже сильно непокоїла активних громадян держави. Відповідно наслідки негативного впливу корупційних дій призвели до нового рішучого волевиявлення громадянського суспільства пов'язаному з повним оновленням органів державної влади в період проведення президентських і парламентських виборів у 2019 р. Результати цього перезавантаження ми спостерігаємо сьогодні, проте корупція досі є джерелом поширення неймовірного деструктивного впливу на функціонування всіх рівнів владної вертикалі [6, с. 100].

Різноманітні політичні експерти, політичні діячі та й міжнародні кредитори України кожного слушного моменту наголошують нашому уряду про першочергову необхідність знизити рівень поширення корупційних злочинів. Внаслідок такого потужного тиску зі сторони небайдужих осіб українська політична еліта дуже в прискореному форматі запровадили цілу низку організаційно-правових заходів. Змогли прийняти у 2014 р. Закон України «Про запобігання корупції», у 2015 р. затверджено Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» у 2018 р. Кабінет Міністрів України відправив на перегляд до Верховної ради України Закон України «Про Антикорупційну стратегію на 2018 – 2020 роки» [5, с. 4]. Доволі важливим кроком для впровадження більш ефективної антикорупційної політики стало набуття чинності 24 квітня 2015 р. Закону України «Про запобігання корупції». Цей закон прописує правові та організаційні основи, що мають відношення до проведення діяльності по системному зменшенню рівня корупції в Україні. Також він визначає зміст і чіткий порядок задіяння запобіжних механізмів для протидії корупційним зловживанням [4, с. 121].

В Україні протидією різним проявами корупції займаються спеціалізовані антикорупційні установи такі як: Національне агентство з запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку

та управління активами, отриманими від корупційних та інших злочинів, Спеціалізована антикорупційна прокуратура [5, с. 4]. Необхідно зазначити, що у 2020 р. спеціалізовані органи з протидії корупційним зловживанням змогли адекватно організувати власний стабільний графік та режим роботи. Це допомогло їм значно швидше проводити розслідувати й знаходити винуватців корупційних скандалів, а особливо корупціонерів топового рівня. Проте ця позитивна тенденція стала гальмуватися невдоволеними суддями. У червні Вищим антикорупційним судом (ВАКС) були прийняті перші рішучі вироки. В випадку 6 з 15 висунутих вироків звинувачені набули статусу засуджених до втрати свободи на термін від 3 до 8 років. Серед цих обвинувачених перебували народні депутати, директори різних державних установ, навіть суддя й слідчий прокуратури. Велика кількість справ, що мають пряме відношення до корупційної діяльності державних чиновників, до сих пір знаходяться під ретельним розглядом. Впродовж останнього року вступив у дію закон, який передбачає забезпечення захисту викривачів корупційних злочинів. Цей закон насправді відповідає всім головним правилам директиви Європейського Союзу про організацію захисту тих людей, які сповіщають про правопорушення законодавства ЄС. Крім вище вказаного цікавим є те, що в 2020 р. НАЗК зробило приголомшливе оголошення про 15 переможних справ, що безпосередньо стосуються здійснення захисту викривачів корупційної діяльності. Опісля попередніх трьох років за відсутності модернізованої антикорупційної стратегії, 5 листопада Верховна Рада затвердила в період першого ж читання проєкт Закону «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки». Ключове завдання формування цього документу полягає в крайній необхідності забезпечення підвищення доброчесності та рівня відповідальності суддів на території Української держави [3].

Треба звернути особливу увагу, що за результатами дослідження проведеного міжнародною антикорупційною організацією «Трансперенсі Інтернешнл Україна» в 2020 р. рівень Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI) Української держави піднявся на 3 бали в порівнянні з 2019 р. У 2019 р. CPI для України становив лише 30 балів. Хоча цей показник в Україні значно змінювався в усі попередні роки, він мав позитивну тенденцію до збільшення в термін з 2001 по 2020 р., досягнувши 33 балів у 2020 р. Наша країна отримала 117-те місце зі 180 країн у рейтинговому переліку держав за CPI. Досить наближеною до України в рейтингу є позиція Єгипту, африканської Есватіні, Непалу, Сьєрри-Леоне та Замбії — ці держави також за підсумками дослідження «CPI – 2020» здобули по 33 бали зі 100 максимально можливих. Серед наших сусідів в близькому становищі по відношенню до Української держави є Молдова, яка відповідно за результатами організованих останніх досліджень отримала 34 бали та має 115 місце [2].

Загалом варто відмітити, що є певні позитивні результати у боротьбі з виявами корупції, однак спостерігаються доволі повільні темпи реалізації в життя держави реформ пов'язаних із сферою впровадження реально дієвої комплексної антикорупційної політики. Ці обставини говорять нам про потребу забезпечення посиленої допомоги щодо організації різного роду антикорупційної діяльності в Україні зі сторони міжнародного співтовариства. Ця підтримка повинна надходити в першу чергу від країн ЄС та США. Велика кількість закордонних союзників та партнерів прослідковують серйозну загрозу скорочення в Україні дій, спрямованих на протидію корупції, проте найбільш важливими в кінцевому випадку є позитивні наслідки проведених антикорупційних реформ [1, с. 124].

Отже, ефективна протидія такому складному суспільному явищу як корупція на всіх рівнях можлива лише за правильного використання дієвих методів боротьби з цим явищем, що мали успіх в розвинених іноземних державах та за сприяння міжнародної спільноти. Сьогодні першочергового значення набувають злагоджені та продумані фахові дії державних службовців і всіх спеціалізованих антикорупційних органів. Надзвичайно важливим аспектом цієї довготривалої боротьби повинна стати поступова трансформація загальної свідомості всього українського суспільства та подальше формування антикорупційної культури.

Список літератури

1. Гжибовська Т. С. Інституціоналізація політики боротьби з корупцією у країнах Східної Європи. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2021. 278 с.
2. Index of corruption perceptions — 2020. *Transparency international Ukraine* : веб-сайт. URL: http://cpi.ti-ukraine.org/#/.
3. Nations in Transit 2021. *Freedom House*: веб-сайт. URL: https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/nations-transit/2021.
4. Пак Н. Т., Тітарчук А. О., Кобець К. О. Запобігання корупції в Україні. *Молодий вчений.* 2019. № 6. С. 118–123.
5. Скорик М. О. Теоретичні аспекти інституту корупції в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка».* 2019. № 4. С. 1–7.
6. Томахів В. Я., Качуровський О. П. Вплив корупції на політичну систему сучасної України. *Гілея.* 2021. № 160. С. 100–103.

Приходько Я.В.,
магістрант філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УТОПІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Політична методологія об'єктивує соціально-політичну дійсність шляхом вироблення теоретичних моделей, які мають теоретично описувати те, якою вона може бути. В теоретичних побудовах політичної науки не йдеться прямо про те, якою політична дійсність є, а відбувається теоретична робота з її визначення. Методологія політичної науки особливо в емпіричному її вимірі, здебільшого є перенесеною з соціальних наук. Якщо звернутись до останніх, то варто згадати М. Вебера, який формулює теоретико-методологічні засади, на яких будується соціально-політичне дослідження. Останнє направлене на теоретичне вироблення ідеально-типових понять, які є орієнтирами для пізнання [1, с. 389]. М. Вебер говорить, що «у дослідженні ідеально-типове поняття – засіб для винесення правильних суджень про каузальне зведення елементів дійсності. Ідеальний тип – не гіпотеза, оскільки він лише вказує, в якому напрямі має йти формування гіпотез. Не дає він і зображення дійсності, але надає однозначні засоби вираження останньої» [1, с. 389].

Виходячи зі сказаного, необхідно зробити методологічну операцію, яка дозволить предметно окреслити рух наших теоретичних розмислів в дослідженні. В цьому дослідженні немає жодного претендування на прямий опис політичної реальності, а лише визначення напрямів подальшої роботи, які необхідно задати. Причому залишається право на «об'єктивну помилку» [5, с. 360]. Це право допомагає висловлюватись про досліджувану предметність як квазіпредметність, яка не наділена субстанційними характеристиками, лише описовими та теоретичними [5, с. 360]. Такий підхід до дослідження був методологічно нами обґрунтований в іншій теоретичній розвідці, де було вказано на те, що: «наше дослідження є роботою з соціально-політичною дійсністю, яка ґрунтується на принципах її невизначеності, непередбачуваності та об'єктивації в процесі методологічного дослідження. Тому в цьому дослідженні соціально-політична дійсність є методологічною реальністю, яка об'єктивується в процесі дослідження, тобто в непрогнозованій, творчій діяльності» [6, с. 246].

Необхідно звернутись до невизначеності та непередбачуваності політичної дійсності шляхом теоретико-методологічного обґрунтування її об'єктивності як діяльної об'єктивності. Перед тим як перейти до розвинення цієї тези, слід зауважити, що тут не вбачається жодного дуалізму між думкою та дією, а виноситься за принцип таке: мислення є діяльністю. Це твердження будується на методологічних напрацюваннях системно-мисленнєдіяльної методології (СМД-методології), яка висловлювалась про тотожність мислення та діяльності, котрі намагаються розрізняти, тим самим розрізняючи теорію і практику [7,

с. 71]. Г. Щедровицький зауважував, що «практика є реалізацією того чи іншого теоретичного положення» [7, с. 71].

Згадуючи раніше, що політична реальність в науковій розвідці є методологічною реальністю, ми хотіли вказати на її діяльну об'єктивність. В наукових розвідках політичної науки соціально-політична дійсність об'єктивується в процесі її осмислення та теоретизування над нею. Тому об'єктивність цієї дійсності залежить від рівня теоретичних побудов, методологічного підходу вченого та від характеру його мислення. Складність визначеності навколишньої дійсності ґрунтовно схоплюється, якщо назвати об'єкти прагмемами як такі, що виникають в практичній (теоретичній) ситуації для обслуговування цієї ситуації [5, с. 351]. Таке сприйняття є подібним до ідеально-типових понять М. Вебера, які необхідні для теоретичної роботи, а не є значеннями, що визначають цю роботу.

Ґрунтуючись на сказаному, ми хочемо визначити політику як діяльність. Під цим мається на увазі, що політика є практичною ситуацією, де завжди двоє, а не один. Це вказує на взаємодію, яка є точкою виникнення політики. В той же час така характеристика політики створює умови того, що політика в точці свого виникнення вже є складним явищем, яке передбачає формування системи, структури та різних вимірів здійснення. Тут неможлива одна сторона, оскільки завжди два, які один одного взаємодетермінують, будуючи специфічну організацію спільного життя, що стала нині домінуючою. Таке визначення політики задає напрям нашої методологічної роботи, яка направлена на теоретизування над політичною діяльністю та способами її трансформації. Під діяльністю, також завжди мається на увазі політичне мислення та пізнання. Для актуальності подальших розмислів слід коротко охарактеризувати теперішню політичну діяльність, що актуалізує предметну зацікавленість з пошуку шляхів її трансформації. Ми визначаємо сучасну політичну діяльність як інституційну діяльність, де діяльність починає ставати елементом автоматизованих систем, які все більше розвиваються у напряму незалежності від впливів людини на їхнє функціонування. Такий підхід до політичної діяльності та осмислення політичної дійсності виникає в Новий час, коли відбувається низка політичних зламів, що призводить до виникнення інституційної політики, коли «політика перестає розумітись як гра сил та волі людини, а починає розумітись як складна раціональна синтезуюча діяльність» [2, с. 164–165]. Ю. Мартиняк вказує на те, що політичне знання в межах вітчизняного політичного простору детермінується подібним уявленням політики як інституційного явища [4, с. 4]. Це зводить її до набору схем та процедур [4, с. 4]. Ми можемо розвиту цю тезу тим, що політичне мислення, так осмислюючи політику, замикає себе та політичну діяльність як набір схем та процедур. Саме тут актуалізується необхідність пошуку шляхів трансформації наявного політичного, які можливо знайти, лише через саме політичне мислення та

діяльність. Останні направляються чимось, що можна назвати цінністю, яка за К. Мангаймом: організовує та направляє людську діяльність [3, с. 39]. В політичній теорії цінність заміняють поняття та категорії, які організовують та направляють людське пізнання через осмислення них. На цьому моменті необхідно звернутись до утопії як такого політичного поняття, яке є виключно символічним та потребуючим інтерпретацій себе, а, отже виступає сильним евристичним потенціалом для трансформацій політичного пізнання. Сутність утопії як місця якого немає не в тому, щоб прийти в це місце, а в тому, щоб завжди мати місце якого немає та куди можна рухатись. Окрім всього утопія задає, певне сприйняття та підхід до дослідження політичної дійсності, яке в своїх засадах є квазіпредметним, тобто фантазійним. Утопія завжди направлена на діяльний фронт дійсності для його трансформації. Її існування таке, що існує в теоретичних вимірах та стає доступним через теоретичні розмисли.

Ці тези є обґрунтуванням підходу до теоретизування над актуальною предметністю з залученням евристичного потенціалу утопії. Також ці тези є теоретичним обґрунтування утопії як поняття, яке може організовувати та направляти політичне пізнання, оскільки є таким, що необхідно від початку включено в політичну діяльність, тобто суто політичним у своєму висловлюванні.

Список літератури

1. Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. 808 с.
2. Денисенко В. М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів: Паіс, 1997. 274 с.
3. Мангайм К. Ідеологія та утопія. Київ: «Дух і літера», 2008. 370 с.
4. Мартиняк Ю. О. Взаємодетермінованість антропологічних та часово-просторових вимірів політичного: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки. Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2016. 201 с.
5. Мамардашвили М. К., Пятигорский. А. М. Три беседы о метатеории сознания. Краткое введение в учение виджнянавады. Труды по знаковым системам. Тарту, 1971, Т. V. С. 345–376.
6. Приходько Я. Методологічні засади об'єктивації утопічної практики в соціально-політичній дійсності. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії.* 2021. Випуск 36. С. 246–250.
7. Щедровицкий Г. П. Цикл публичных лекций «На досках» 1989 г. Москва: Школа культурной политики, 2004. 196 с.

Матвієнків С.М.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ.
Кирничний С.І,
студент факультету історії, політології і міжнародних відносин
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС: ЗАРУБІЖНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Соціальні мережі стають невід'ємною частиною нашого повсякденного життя та основними платформами для взаємодії політиків із суспільством. У світі кількість користувачів соціальних мереж збільшується з кожним роком, а з нею і вплив на наше життя та виборчий процес. Уперше термін «соціальні мережі» вжито Д. Барнсом, представником «манчестерської школи», у 1954 р. в праці «Класи і збори в норвезькому острівному приході» [1]. Хоч соціальні мережі є безкоштовними, але голова платня за їх користування – це наш час, увага та персональна інформація. Найпоширенішими інструментами для прихованого впливу на суспільну думку під час виборів є реклама, мережі ботів та сторінок. З появою Інтернету в сучасному світі змінився стан речей, необмежений доступ до інформації змінив способи формулювання нашої соціально-політичної думки. Одним з ключових факторів такого впливу є соціальні мережі. Політичні партії через соціальні мережі вдало просувають свої позиції та ідеї. Передвиборна агітація – один з головних етапів виборчого процесу, визначений конкретними часовими рамками агітаційного періоду і має спонукати голосувати «за» чи «проти» певного кандидата [5].

Соціальні мережі торкнулись майже всіх етапів політичної комунікації. Наприклад, сьогодні важко уявити виборчу кампанію без застосування соціальних мереж у рекламних цілях, пропаганди чи «чорного» піару. Також помітно скоротилась відстань комунікації між політичними лідерами та народом, і в зворотному напрямку, від народу до влади [3]. Організація і проведення революцій і громадської діяльності також зазнала суттєвих змін. Так, на прикладі Революції Гідності та війни на Сході України, можна помітити високий рівень згуртованості та спілкування на ключові теми, що у свою чергу призводить до розгортання більшої громадської активності.

Посилення ролі соціальних мереж спостерігається у всьому світі, особливо це помітно на прикладі США та країн Європи, де соціальні мережі виступають головним інструментом публічного дискурсу та впливу на виборців. Першим політиком, який спромігся масово і

успішно скористатись соціальними мережами під час виборчої компанії став Б. Обама. Дослідження, яке проводило опитування виборців, після 2010 р. показало, що одна третина респондентів отримували інформацію із соціальних мереж, що спонукала їх обрати того чи іншого кандидата [11]. Вже в наступних президентських виборах 2012 р. в США більшість кандидатів фіксували свою агітацію на соціальних мережах. Проте вдала база напрацювань та розширення цільової аудиторії дозволили Б. Обамі перемогти вдруге. Саме після цих кампаній увагу на соціальні мережі звернули політичні експерти по всьому світу і почали широко їх застосовувати у своїх політичних цілях [13]. Також соціальні мережі активно спонукали людей йти голосувати на виборах. Це відбувалось завдяки самим користувачам, які поширювали свої думки в блогах, постійними нагадуваннями в формі розсилок від кандидатів, блогами відомих ЗМІ та онлайн іграми [10]. Ще одним успішним моментом використання соціальних мереж стало залучення до голосування молоді, оскільки вона з усіх груп населення ставилась до виборів найбільш нейтрально і саме молодь була найбільш активною і великою групою користувачів [8].

Початком дискусій про злам виборчого процесу можна назвати скандал довкола використання особистих даних користувачів Facebook в 2016 р. Так, британська компанія Cambridge Analytica змогла отримати незаконний доступ до майже 50 млн. даних користувачів Facebook, що суттєво вплинуло на результати Brexit. Алгоритм big data під час президентських виборів США залежно від політичних поглядів користувачів пропонував їм різні види контенту. Все це показує вдалий виборчий план команди Б. Обами, який зміг використати соціальні мережі не тільки для того, щоб зробити привабливий образ для виборців, але і для постійної комунікації з ними. Все це допомогло залучити кошти для передвиборної кампанії і стати одним з ключових інструментів для перемоги.

Twitter акаунт Д. Трампа став сенсаційним та революційним способом спілкування політика з громадськістю та його місцем боротьби проти «фейкових новин». З одного боку політик міг дозволити собі переходити на особисті образи, в загальному був далекий від дипломатичного спілкування, а з іншого його сторінка стала повноцінним джерелом офіційних політичних заяв для ЗМІ та способом повідомляти про важливі політичні рішення в зовнішній та внутрішній політиці держави [7]. Вплив соціальних мереж на вибори США в 2020 році призвів до загострення культурної війни і рекордних рівнів поляризації суспільства. Кульмінацією цих процесів стали події 6 січня 2021 р., коли прихильники Трампа взяли штурмом Капітолій. Керівництво Twitter назвало твіти Трампа такими, які підбурюють до насильства і заблокувало його обліковий запис. Після цього політика та його прихильників почали блокувати інші соціальні мережі. Цей прецедент підняв хвилю дискусій, у якій обговорювалась цензура, межі свободи слова і вплив IT-гігантів [4]. Крім

того, тривають розслідування щодо втручання Росії у вибори США. Американська розвідка має інформацію, що Росія проплачувала близько 3,5 тисяч оголошень, які побачили 11,4 млн американців [12]. Російська «фабрика тролів» масово створювала сторінки і розповсюджувала контент, який американці могли спостерігати кожного дня.

В Україні Facebook як джерело отримання новин переважає традиційні онлайн ЗМІ. Передвиборчі перегони 2019 р. стали першими, в яких соціальні мережі стали дійсно дієвими способами боротьби за виборців. Штаб В. Зеленського першим застосував нові, нестандартні підходи до виборчої кампанії, а «таргетована» реклама в соціальних мережах показувала саме той агітаційний матеріал, який потрібно було донести до певної категорії людей. В. Зеленський використовував соціальні мережі для агресивної критики діючої влади. Все змінилось у другому турі, коли єдиним конкурентом для В. Зеленського став П. Порошенко [2]. Крім цього, одним із способів поширення агітації стали інтернет-дії або відео-челенджі, де головним завданням для людей було виконання певних дій і передавання їх іншим. Люди публікували такі пости на своїх сторінках, що дозволяло їм охоплювати значну масу користувачів. Також активно почали використовуватись хештеги [6].

Під час місцевих виборів 2020 р., тенденція до активного використання соціальних мереж збільшується. Матеріальні витрати кандидатів і партій ростуть, а з ними і випадки використання ботів і мереж сторінок. Особливу небезпеку несуть дії, координовані іноземними державами [9].

Отже, легкий доступ для поширення контенту та збільшення впливу на наше життя соціальних мереж створює ризики для використання маніпуляцій. Все це призводить до пропаганди і ведення інформаційної війни. На сучасному етапі керівництво соціальних мереж докладає зусиль для покращення та створення більш інформаційно-безпечних умов для користувачів, тому найкращим варіантом є створення освітніх програм для запобігання дезінформації.

Список літератури

1. Вахула Б. Соціальні інтернет-мережі, їхні функції та роль у формуванні громадянського суспільства. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2012. Вип. 6. С. 311–319. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2012_6_36.

2. Данько А. Особливості використання інтернет-технологій на президентських виборах 2019 року в Україні. URL: http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/politology/article/view/2968.

3. Іващук Л. Соціальні мережі Інтернету в сучасній політичній комунікації / Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. 2011. Вип. 32. С. 63–70. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000866.

4. Калашник П. Старші Брати 21 століття: яку владу мають світові IT-корпорації та чим вона загрожує. URL: https://hromadske.ua/posts/starshi-brati-21-stolittya-yaku-vladu-mayut-svitovi-it-korporaciyi-ta-chim-vona-zagrozhuye.

5. Коваленко Р. Передвиборна агітація: правова природа та сутність. *Юридичний вісник.* 2014. № 2. С. 41–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_2_9

6. Наволока Ю. Роль хештегів у передвиборчій кампанії на президентських виборах в Україні 2019 року. URL: http://www.vestnik-philology.mgu.od.ua/archive/v38/part_3/22.pdf.

7. Павлюк О. Вибори в смартфоні. Як соціальні медіа та месенджери впливають на політику. URL: https://hromadske.ua/posts/vibori-v-smartfoni-yak-socialni-media-ta-mesendzheri-vplivayut-na-politiku

8. Решітько Ю. Вплив соціальних мереж на формування громадської думки під час президентських виборів США (2008 р., 2012 р.). *Європейські перспективи*. 2013. № 7. С. 202–206. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2013_7_34

9. Романюк А., Снопок О. Боти, мережі сторінок та інші способи впливати на громадську думку в соцмережах. URL: https://danivyboriv.net/archives/1827#more-1827

10. Руденко А. Президентская избирательная кампания в США 2012: первые «социально-медийные» выборы в мире. URL: http://popsop.ru/49491

11. Тлуста А. Вплив соціальних мереж на політичну стабільність держави Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2011. Вип. 101(1). С. 195–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2011_101%281%29__27

12. У США оприлюднили нову порцію рекламних постів російських «тролів» на Facebook URL: https://ms.detector.media/web/social/u_ssha_oprilyudnili_ novu_portsiyu_reklamnikh_postiv_rosiyskikh_troliv_na_facebook/

13. Шеверєва В. Поняття передвиборної агітації як стадії виборчого процесу / Державне будівництво та місцеве самоврядування. Х.: Право, 2008. Вип. 16. С. 182–192.

Кіндратець О.М.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Запорізького національного університету.
Новік А.К.,
студент кафедри політології
Запорізького національного університету

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ «ПРАВОГО ПОВОРОТУ» У СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Актуальність теми зумовлена необхідністю збереження хиткої стабільності у світі, на основі якої можливе мирне співіснування «великих держав». Важливими темами дослідження в політичній науці нині є зміни сучасних політичних систем, їх причини та прогнозування подальшого розвитку. Дехто з науковців прогнозує крах неоліберальної моделі глобалізації, яка значною мірою посприяла зростанню кількості прихильників правого радикалізму навіть в країнах з давніми демократичними традиціями.

Той світовій порядок, що існував донедавна, почав змінюватися. Кінець Другої світової війни ознаменував собою початок періоду домінування неолібералізму в більшості країн світу, що призвело до появи міжнародних організацій, таких як ООН, валютно-фінансових організацій (МВФ, МБРР). Під егідою США починається нова хвиля глобалізації, в ході котрої зменшуються суперечності між державами й вони стають взаємозалежними одна від одної. Також після двох світових війн в розвинутих країнах остаточно закріплюється домінування лівоцентристських ідей. Не треба забувати й про колосальний вплив соціалістичного табору, котрий змушував країни демократії постійно розвиватися і поліпшувати рівень життя свого населення, а також виправдовував їх недосконалість незавершеним переходом до неоліберального глобалізму та існуванням спільного ворога. Загроза безпеці максимально консолідувала демократичні держави. З руйнуванням біполярного світу руйнується й баланс самої системи. Капіталістичним країнам більше не треба постійно модернізуватися, не треба і демонструвати свою перевагу над конкурентом. Держави знову згадають про власні інтереси, загальні ж поступово відходять на другий план. У передових країнах фінансова сфера остаточно витісняє виробництво.

Все це підкріплюється політичними теоріями, котрі ідеалізують стан речей, що існує, постулюють кінець розвитку системи [2]. Через 25 років, в інтерв'ю на каналі BBC, Ф. Фукуяма вже не матиме такої впевненості, її замінять туманні надії на переваги демократії й вірності обраного шляху. Тоді ж політолог зі світовим ім'ям говорить про те, що ми, можливо, знаходимось на шляху до авторитарного відродження [3]. Каталізатором цього процесу стала фінансова криза 2008 р., яка почалась в США і по ланцюгу перекинулась на всю світову економіку, демонструючи вразливість глобальної, неоліберальної економіки. Ця

криза знову загострила наявні, але скриті суперечності між державами, котрі при ліберальному курсі не вирішувалися, такі як: розподіл ринків, політичний суверенітет, поширення геополітичного впливу, співвідношення воєнного потенціалу. Все це ще більше ускладнилось після загострення відношень між РФ та США, міграційної кризи в Євросоюзі та американської торговельної війни з Китаєм.

Нові проблеми намагалися вирішити старими методами – різкою зміною курсу вправо і висуненням сильних, харизматичних національних лідерів, котрі обіцяють розв'язати всі проблеми держави й зробити її знову великою. Так почалось посилення правих політичних сил. У Росії відроджується концепція «Русского мира». У США використовуючи абсолютно шовіністичну риторику до влади приходить Д. Трамп. Китай, відчуваючи свою міць, не боїться відверто кидати виклик «оплоту демократії». У ЄС в цілому ряді держав на виборах набирають популярність праві партії, коли ж ліві ліберали втрачають підтримку. Перемога консервативної партії на парламентських виборах 2019 р. в Австрії, в Польщі націонал-консервативна партія «Право і справедливість», вигравши вибори в парламент, посилює контроль держави над ЗМІ та обмежує проведення мітингів, на виборах в парламент Греції в 2015 р. третє місце займає неофашистська партія «Золота Зоря», на президентських виборах у Франції 2017 р. кандидат від націоналістичної консервативної партії проходить в другий тур і програє Макрону, але склавши при цьому доволі жорстку конкуренцію. У Туреччині існує авторитарний режим, ліві ідеї знаходяться під забороною, політичні активісти репресуються, попри всі демократичні ширми. У Великобританії на загальнонаціональному референдумі 2016 р. населення голосує за вихід із ЄС, а через три роки на парламентських виборах Консервативна партія отримує найбільшу перемогу з часів М. Тетчер, коли ж лейбористи навпаки отримали найгірший результат з 1935 р. [1].

Схожі ситуації ми можемо бачити і в багатьох інших країнах. Це сигнал, що демонструє послаблення неолібералізму і правий поворот в сучасній політиці. Підтримку правих ідей серед населення можна пояснити низкою причин, як-то політична криза в Європі чи постійне погіршення рівня життя, а також зростання соціально-економічної нерівності в суспільстві, втрата власної національної та політичної ідентичності. Головною ж причиною є поголовне розчарування панівною ідеологією і розгубленість населення.

Список літератури

1. Выборы в Британии: убедительная победа партии Бориса Джонсона BBC NEWS. URL: https://www.bbc.com/russian/news-50765298
2. Фукуяма Ф. Конец истории? *Вопросы философии.* 1990. № 3. С. 84–118.
3. BBC World news HARDtalk Francis Fukuyama. URL: https://www.bbc.co.uk/programmes/p0278cgw.

Кіндратець О.М.,
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Запорізького національного університету.
Савицька А.О.,
студентка кафедри політології
Запорізького національного університету

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Політичне лідерство відіграє важливу роль в самоорганізації суспільства. Дослідження проблем політичного лідерства надзвичайно важливі для розуміння того, як формується та реалізується влада, які політичні технології нею використовуються, та наскільки ці технології сприяють вирішенню наявних проблем. Разом зі зміною світу, цінностей, норм та правил змінюються і уявлення про політичне лідерство. Заведено вважати, що у демократичному та авторитарному суспільстві існують різні вимоги до лідерів. Персоніфікація влади називається особливістю авторитарних країн або країн з гібридним режимом. Однак, як зауважує Дж. Пакульський, нині спостерігаються дві взаємопов'язані тенденції лідерства в розвинених демократіях: зростання популярності політичних лідерів і зменшення впливу політичних партій, особливо ідеологічно-програмних [3]. Важливо зрозуміти, які наслідки це може мати для демократії, які існують тенденції розвитку політичного лідерства в сучасному світі.

Нині дехто з науковців вважає, що необхідно формувати «потрібних», «нових», «правильних» політичних лідерів. П. Харт та Р. Роудс відмічають, що у другій половині двадцятого століття виникла «наука лідерства». Таке «наукове» розуміння лідерства проявляється у широко поширених спробах створити професію лідера. Багато комісій державних служб або еквівалентних органів приступили до розробки інтегрованих структур лідерства. Ці рамки передбачали пакети лідерських навичок, які пов'язані з показниками ефективності для кожної окремої керівної ролі. Люди, які хочуть піднятися, повинні відповідати цим критеріям успішної діяльності. Вони також повинні відвідувати певні курси, прийняти набір спільних цінностей і піддавати себе стандартизованим тестам [4, с. 42]. Оцінка цих технологій формування політичних лідерів різна. Дехто ставиться до цього скептично і не вважає, що будь-які тренінги чи навчання можуть сформувати лідерські якості тоді, коли їх немає. Таку думку поділяють ті, хто вважає, що лідерами народжуються, а не стають. Але треба визнати, що немає ідеальних лідерів навіть серед тих, хто має «вроджені» лідерські якості. Часом ті, хто прагнуть змінити ситуацію на краще, мають політичну волю, не можуть цього зробити через відсутність певних навичок, знань та досвіду. Тільки усвідомивши свої обмежені можливості в досягненні цілей лідери усвідомлять і необхідність

навчатися, опановувати мистецтво управління. Нові технології формування лідерів є відповіддю на наявні запити в суспільстві з величезною кількістю викликів та ризиків, високим рівнем непередбачуваності розвитку.

Однією з технологій формування політичних лідерів, які популярні сьогодні, є політичний коучинг. Коучинг у системі політичного лідерства вважається високоефективним способом підготовки політичних лідерів, здатних швидко приймати рішення максимально розкриваючи свої творчі можливості, об'єктивно оцінювати власні можливості й перешкоди на шляху досягнення цілей. Коучинг є дійсно дуже важливим у формуванні лідерів, оскільки спонукає самих лідерів усвідомити свої цілі, визначити напрями діяльності, їх ефективність.

Одна з задач політичного коучингу – формування комунікативних навичок лідерів. Цифрове суспільство зменшує безпосереднє спілкування людей. Політичні лідери часто надають переваги відеозверненням, а не зустрічам з виборцями. Лідеру важливо не тільки вміти донести виборцям свої ідеї, програми, а і почути їх, визначити найважливішу інформацію з отриманої під час таких зустрічей. Опосередковане спілкування з часом породжує страх перед аудиторією. Незадоволення людей, якого теж бояться політичні лідери, змушує їх вдаватися до популізму. Популісти, як правило, претендують на особливу місію – представити інтереси народу без будь-яких викривлень на користь олігархічних сил чи корупціонерів. Однак часом місія виявляється нездійсненною, а натомість порушуються процедури, правила, закони, а значить руйнуються основи демократичного режиму [1, с. 42].

Отже, політичне лідерство істотно впливає на політичне життя суспільства. Нині активна участь політичних лідерів у політичних процесах поєднується з «дистанційною» участю. Цьому сприяє розвиток інформаційних технології, поява нових традиції та форм комунікації. Вплив цих явищ на політичне лідерство в XXI століття потребує дослідження.

Список літератури

1. Кіндратець О. М. Чи є популізм викликом для демократії? /Ідентичності та політичні інститути: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Ф. В. Барановського, Л. О. Дудки. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. С.40–44.

2. Чжэн Юннянь. Близится кризис мировых лидеров. URL: http://inosmi.ru/politic/20170126/238601919.html.

3. Pakulski J. Leadership Trends in Advanced Democracies. *Sociology Compass*. 7(5). 2013.URL:https://www.researchgate.net/publication/264486863_Leadership_Trends_in_Advanced_Democracies.

4. Hart P., Rhodes R. A. W. Puzzles of Political Leadership. The Oxford handbook. 2014.URL:https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199653881.001.0001/oxfordhb-9780199653881-e-028.

Кальцева С.І.,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Запорізького національного університету.
Фоменко Д.І.,
студентка факультету соціології та управління
Запорізького національного університету

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ВИБІР ЛЮДЕЙ ПІД ЧАС ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Актуальність виборів полягає у тому, що вони здатні активізувати людей, згуртувати їх та надати шанс вплинути на політичну ситуацію в країні. Також, вибори це складова частина демократії, а тому і є її інструментом. Суб'єктами виборчого процесу стають політичні партії/кандидати і самі громадяни, від вибору яких і залежить результат. Тому у цьому контексті постає важливість і значимість того, аби політичні суб'єкти змогли сформувати у громадян бажання голосувати. Оскільки виборчий процес є непередбачуваним явищем і на хід його результатів не завжди можна вплинути, застосувавши різноманітні техніки психологічного впливу та маніпуляцій, то доцільно буде розібрати, які чинники обумовлюють вибір людей під час виборчої кампанії.

Такими чинниками можуть бути наступні: *Етнічна належність кандидата.* Відсоток того, що за кандидата проголосують виборці, які належать до однакової етнічної приналежності значно перевищує тих кандидатів, які не є представниками якогось певного етносу чи регіону.

Соціально-економічне становище в країні. Соціально-економічна ситуація в країні обумовлює відношення людей до політики та впливає на їх вибір. У залежності від ступені задоволеності громадян своїм життям, від можливостей вирішувати насущні проблеми також залежить їх вибір під час виборів. Якщо певний кандидат повторно балотується на посаду голови держави чи міста, то йому треба враховувати те, що виборці будуть його оцінювати за тим, що він встиг зробити за строк служби на посту голови. В цьому випадку, більше уваги суб'єкту треба приділяти таким сферам життя, як соціальна політика (люди оцінюють діяльність президента чи міського голови, дивлячись та аналізуючи умови свого життя та характером доступності послуг та товарів першої необхідності).

Емоції, упередження, підсвідомі процеси мислення виборця. На голосування можуть вплинути пережиті емоції (сварка чи скандал), які можуть статися з людиною, що йде на голосування. Також, чималу роль відіграють упередження та ставлення до самого кандидата. Виборцю кандидат може не подобатися зовнішньо, як політик, його прізвище, оточення тощо. Тому, беручи до уваги той факт, що більшість людей голосує навмання, то *удача*, як чинник впливу, відіграє чи не одну з ключових ролей у ході голосування. Це визначається

тим, що більшість українського населення не є політично свідомими, а тому політика для них – це лише період виборів та привід для обговорення.

Речі, що викликають відчуття огиди. Політична агітація і засоби масової інформації створюють асоціації з відчуттям огиди, кажучи, наприклад, що політика «тхне», це може мати глибший вплив на деяких людей, ніж здається на перший погляд [1].

Політичні вподобання виборця чи політична ідеологія (спрямованість) самого суб'єкта виборчого процесу. За певних політичних уподобаннях виборець буде голосувати за певного кандидата чи партію, а тому на одну людину, в такому випадку, вплинути буде неможливо. Такий же принцип і у кандидата з певним ідеологічним спрямуванням – у нього буде певне коло свого електорату, на який і можна буде впливати, але іншими методами (не маніпулюванням, а професійно зробленою політичною програмою та обіцянками).

Страх. Передвиборчі кампанії, які підкреслюють ризики тероризму, економічної нестабільності та інші негативні чинники, насправді можуть доволі потужно впливати на певні групи людей, а отже, ефективно завойовувати голоси виборців [1].

Підкуп виборців. Явище, яке не дуже популярне зараз, але раніше, в українській політиці воно активно використовувалося. Підкуп може виступати у формі матеріальній (покупка голосів чи підкуп харчовими продуктами) чи так званій «каруселі» – суть цієї схеми досить проста: людині дають бюлетень із уже обраним кандидатом, а натомість вона повинна винести з місця для голосування свій порожній. За таку «послугу» виборець отримує гроші або іншу неправомірну вигоду. У порожньому бюлетені знову позначають необхідного кандидата і віддають наступній людині, яка натомість виносить свій незаповнений. І так по колу [2].

Довіра до кандидата. Способи, якими політичний суб'єкт може завоювати довіру електорату різноманітні: починаючи від благодійності закінчуючи прямим діалогом з виборцями. А втратити довіру набагато легше, аніж її завоювати. Якийсь проступок чи чутки серед населення можуть вплинути на те, що довіра до людини – втрачається.

"Негативне упередження". Полягає в тому, що люди краще пам'ятають негативну інформацію і зазвичай дозволяють негативним емоціям впливати на їхні рішення [1].

Релігійні упередження. Чинник впливу релігії відіграє не останню роль, яка може вплинути на хід голосування. Тут ключовим є те, чи являється кандидат на посаду віруючою людиною та чи справді це є так. В основному, на це дивляться віруючі люди, а тому і на цей факт треба наголошувати під час виборчої кампанії.

Погодні умови. Чимало досліджень доводять, що люди схильні несвідомо карати кандидатів за речі, які насправді не дуже пов'язані з політикою. Непослідовну і навіть нелогічну поведінку електорату яскраво ілюструють передвиборчі перегони в США 2000 р.,

коли за пост президента країни змагалися Е. Ґор і Дж. Буш-молодший. Президентські вибори припали на період сильних посух і повеней, що змусило політологів Л. Бартельса і К. Ейкена зацікавитися, чи звинуватять виборці у своїх негодах Демократичну партію, яка перебувала при владі. Аналіз виборчої поведінки і погодних умов у 54 штатах показав, що доля голосів, відданих за демократів, була на 3,6% нижчою, ніж зазвичай. Або, як пишуть дослідники, «2,8 мільйона людей проголосували в 2000 р. проти Ґора, бо в їхніх штатах було надто сухо або, навпаки, надто волого» [1].

Оскільки, виборча кампанія впливає масово на свідомості людей, то з цього виходить, що політичні партії та кандидати у своїх політичних кампаніях масово використовують різноманітні техніки маніпуляції та впливу на свідомість та підсвідомість людей, аби отримати їх голоси. Далі, детальніше розберемо, які техніки впливу використовуються та які чинники обумовлюють вибір людей під час виборчої кампанії.

Серед різновидів психологічного впливу в передвиборчій кампанії одним з найбільш «популярних» стало дезорієнтування з метою послаблення матеріальних і моральних сил політичного суперника і з завданням вплинути на маси й забезпечити поразку небажаного кандидата. Використовується широкий спектр виборчих технологій, які дають можливість подати негативні риси політика у вигідному для декого світлі, а позитивні – у непривабливому. Тому в ході передвиборчої агітації такі фактори, як особистість кандидата, його досягнення у політичній чи професійній сфері, ідеологічна платформа тощо вже мають другорядне значення. «Свобода політичного вибору набирає фіктивного характеру, оскільки технології впливу набули такого рівня, що можна говорити про масштабне маніпулювання свідомістю громадян» [5, с. 256].

Щодо методів психологічного впливу, то можна згадати про такі найпопулярніші техніки, як нейролінгвістичне програмування (НЛП) та маніпуляція. Техніки нейролінгвістичного програмування, які використовуються в рекламних цілях, базуються на поводженні логічного свідомого бар`єру і зіставленні, проведеному індивідом в ході прийняття рішення про придбання товару. Кожен суб'єкт сприймає і освоює інформацію, що надходить з навколишнього світу, неоднаково. Такі канали сприйняття називаються також модальностями або репрезентативними системами. Найчастіше в літературі, яка описує різні техніки нейролінгвістичного програмування, виділяють три канали перцепції, а саме зоровий або візуальний, слуховий або аудіальний, чуттєвий або кінестетичний [3].

Прийоми НЛП у політичній сфері можуть використовувати як інструмент реалізації позитивних намірів, так і як потужний засіб маніпулятивного впливу з негативними намірами (навіювання певних думок, ідей, образів із метою тотальної деморалізації; коригування мислення на рівні підсвідомості; формування й непомітне нав'язування

штучних мотивів прийняття рішень та забезпечення необхідної маніпуляторові поведінки об'єкта впливу тощо) [4, с. 307].

З цього можна говорити про те, що суб'єкти виборчого процесу, які борються за владу, активно використовують різноманітні техніки впливу на свідомості людей з метою активного впливу на результат виборчої кампанії. Сама ж політична свідомість є складовою свідомості суспільної і позначає процес осмислення політичної дійсності, політичної системи певним суспільством.

Підсумовуючи можна сказати, що врахувати та вплинути на усі чинники, які можуть вплинути на хід виборчої кампанії, неможливо. Але можливо вплинути на головні з них, такі як довіра до кандидата чи його ставлення до самих виборців. Завершуючи аналіз даної теми можна підвести підсумок цитатою Р. Брауна «Коли виборці отримують можливість голосувати, вони висловлюють скоріше свої надії, аніж свої страхи».

Список літератури

2. Ґорветт З. Що впливає на рішення виборців? BBC Future. 2015 URL: https://www.bbc.com/ukrainian/vert_fut/2015/09/150908_vert_fut_hidden_psychology_of_voting_vp.
3. Захарченко А. Вибори: підкуп виборців, його види та відповідальність. Трибуна Бровари. 2020. URL: https://brovary.net.ua/vybory-pidkup-vybortsiv-jogo-vydy-ta-vi/.
4. Нейролінгвістичне програмування. URL: https://ukrloves.ru/zdorov-ja/12246-nejrolingvistichne-programuvannja.html.
5. Періг І. М. Технології нейролінгвістичного програмування в політиці. *Матеріали XIX наукової конференції ТНТУ ім. І. Пулюя*, 2016.
6. Прохоров А. Інформаційно-психологічне підґрунтя політичних технологій. Наук. зб. „Києво-Могил. акад."2002 Т. 20: Спец.вип., ч. 1.

Ярош О.Б.,
доктор політичних наук,
завідувач кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк.
Шворак Д.С.,
студентка факультету історії, політології та національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ІНСТИТУЦІЇ, ЯКІ РЕАЛІЗУЮТЬ ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ ЗАХИСТУ ДИТИНСТВА В УКРАЇНІ

«Діти – наше майбутнє» – цей вислів напевно буде актуальним завжди, адже «дитинство» – найважливіший етап у формуванні людини. Саме у дитинстві закладається фундамент особи. Тож держава повинна докладати максимум зусиль, щоб цей фундамент був міцним і непорушним. Мета роботи – проаналізувати систему інституцій, на які покладено обов'язки з реалізації державної політики захисту дитинства в Україні.

Забезпечення прав дитини належить до компетенції: органів державної влади, місцевого самоврядування, а також підсистеми недержавних інституцій(організації, фонди…), які в межах свої повноважень реалізують державну політику у сфері захисту дитинства. Отож, пропонуємо детальніше розглянути систему інституцій України, на які покладено обов'язки з реалізації державної політики захисту дитинства.

Служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей – органи компетентні у сфері захисту прав дитини та діють на підставі таких нормативно-правових актів: Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [1]. Основними завданнями, згідно згаданого закону, Служби у справах дітей є : – розроблення та реалізація заходів щодо захисту прав, свобод і законних інтересів дітей; – забезпечення норм законодавства щодо встановлення опіки та піклування над дітьми, їх усиновлення; – проведення роботи з соціально-правового захисту дітей, запобігання бездоглядності та правопорушенням серед них; – сприяння розвитку різних форм виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Зазначимо, що наведенні нами завдання є лише незначною частиною, адже у даному законі наведено значно ширший перелік. У підпорядкування Служби у справах дітей знаходяться такі суб'єкти реалізації державної політики захисту дитинства: ***Притулки для дітей*** – це заклади соціального захисту, що створені для тимчасового перебування дітей віком від 3 до 18 років, і виконують такі завдання: – соціальний захист дітей, які опинились у складних життєвих обставинах; – створення належних умов для забезпечення нормальної життя дітей; – надання дітям можливості навчатися, працювати та з користю для психологічного та фізичного здоров'я проводити дозвілля.

Центри соціально-психологічної реабілітації дітей – це установи для тривалого стаціонарного або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які в силу обставин опинились у складних життєвих обставинах, на данні центри покладено такі завдання: надання дітям: соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги. ***Соціально-реабілітаційні центри, або дитячі містечка*** – це заклади соціального захисту, створенні для тимчасового проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також безпритульних дітей віком від 3 до 18 років, мають такі обов'язки: – надання дітям комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової, інших видів допомоги; – подальшого їх влаштування.

Кабінет Міністрів України також є суб'єктом реалізації державної політики у сфері захисту дитинства, хоча перелік його повноваження у сфері забезпечення захисту дитинства у законодавстві конкретно не виокремлені. Проте Закон України «Про Кабінет Міністрів України» завданнями Кабінету Міністрів України визначає – реалізацію заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення належних умов для вільного розвитку особистості [3].

Національна поліція України теж наділена повноваженнями у сфері захисту дитинства, її діяльність спрямована на: – знижувати рівень зростання потенційних злочинців в майбутньому; – виховувати у неповнолітніх, які вчиняли правопорушення, правомірну поведінку для того щоб уникнути вчинення ними інших неправомірних дій в майбутньому; – здійснювати правове виховання дітей; – розшук зниклих дітей; – викриття осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність: проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво; – притягнення до відповідальності батьків, опікунів, які не виконують обов'язків щодо належного виховання, навчання та безпеки, передбачених законом; – ведення обліку неповнолітніх правопорушників, щоб разом з службами у справах дітей проводити попереджувальні, профілактичні заходи [2]. Також варто зазначити, що органи Національної поліції мають деякі права законного затримання дітей та тимчасового утримання дітей віком від 11 років у спеціальних ***приймальниках-розподільниках для дітей***.

Наступною інституцією, яку необхідно зазначити серед державних органів влади з питань реалізації прав та обов'язків дітей, виступають **суди**, які в свою чергу слухають всі види справи, які стосуються дітей (неповнолітніх).

Формування державної політики захисту дитинства здійснюється у сферах освіти і науки, а також охорони здоров'я. у першому випадку її реалізують ***спеціалізовані школи та професійні училища соціальної реабілітації***, вони є особливими навчально-виховними закладами для дітей потребуючих особливих умов виховання. Пропонуємо виокремити такі їх завдання: – забезпечення відповідних умов для життя, навчання і виховання учнів;-

професійна підготовка для реалізації в майбутньому; – забезпечення соціальної реабілітації учнів, їх правового та морального виховання та соціальної захищеності в умовах постійного педагогічного режиму. Зокрема, діти віком від 11 до 14 років направляються до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, а у віці від 14 потрапляють до професійних училищ соціальної реабілітації [4]. У другому випадку, тобто у сфері охорони здоров'я ***Центри медико-соціальної реабілітації дітей***, до таких центрів потрапляють діти, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації. Основним завданням центрів медико-соціальної реабілітації є: – створення умов проживання і забезпечення лікування неповнолітніх від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії; – психосоціальна реабілітація дітей, які потрапили в складні життєві обставини. Хочемо також зазначити важливість ***Органів місцевого самоврядування*** як суб'єкта реалізації державної політики захисту дитинства, адже сільські, селищні, міські ради володіють інформацією про потреби дитинства більше, ніж інші органи влади.

Варто також наголосити на важливості громадських та благодійних організацій, як суб'єктів реалізації державної політики захисту дитинства. Наприклад, **Українська Мережа за Права Дитини** створена для покращення співпраці між громадськими організаціями в Україні та їх впливу на державну політику у сфері забезпечення прав дитини.

На основі проведеного дослідження розглянуто основні інституції на які покладено обов'язок, щодо реалізації державної політики у сфері захисту дитинства в Україні, зокрема: Служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей; Кабінет Міністрів України; Національна поліція та її спеціальні установи, такі як приймальники-розподільники для дітей; суди; органи місцевого самоврядування; загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації; Центри медико-соціальної реабілітації дітей; Центри соціально-психологічної реабілітації дітей; притулки для дітей, соціально-реабілітаційні центри, або дитячі містечка; громадські організації.

Список літератури

1. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80
2. Закон України «Про Національну Поліцію». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text
3. Закон України «Про Кабінет Міністрів України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text
4. Постанова Кабінету Міністрів «Про організацію діяльності спеціальних закладів освіти для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/859-93-%D0%BF#Text

Шипунов Г.В.,
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка.
Пашинський Г.В.,
студент філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО ДИСКУРСУ США

Історія Сполучених Штатів Америки починається з XVII ст., коли на західному узбережжі континенту виникають перші поселення англійських колоністів. Англійські поселення Нового світу були засновані пуританами, які покинули батьківщину через релігійні переслідування, що почалися після реставрації англійської монархії. Оселившись на території сучасних штатів Род-Айленду, Коннектикуту та Массачусетсу, поселенці також уклали угоди про заснування нових політичних спільнот, до яких вони відтепер належать. Кожен документ визначав систему органів управління, які мали втілювати таку спільноту і рішенням, яких поселенці зобов'язувались коритись. Робота цих інститутів не мала вступати в суперечність із законами британського парламенту, однак вона і не регулювалась ними. Рішення про новий устрій приймалося саме поселенцями. Мешканці цих громад були першими, хто втілив на практиці сучасні демократичні принципи самоврядування.

Важливість перших колоніальних поселень полягає у тому, що вони закладають нову політичну традицію. Кожне з них втілювало в собі автономну політичну спільноту. Таку спільноту передусім об'єднувала спільна віра, яка не визнавала жодного права земних володарів, але владу одного лишень Господа. В цьому полягає особливість кальвінізму. Ставати на коліна і визнавати свою покірність можна лише перед Богом. Такі релігійні переконання і спричиняли відсутність жорстких вертикалей у нових політичних спільнотах і породжували їхню відносну егалітарність. Протестантський світогляд мешканців Нової Англії визначив їхню демократичність та сувору мораль водночас. Вони вірили в те, що є обраними Богом до спасіння, і мусили підтверджувати цю обраність у своїй релігійній спільноті мирською аскезою та любов'ю до ближнього. Спасіння хоча й визначалося Богом, але водночас залежало від самої людини. В протестантів відсутня церква в якості усталеного ієрархізованого інституту, який провіщає волю Господа на Землі. Людина має сама «відчути» свою обраність, відкрити Бога в своєму серці. Водночас вона не перебуває у самотності, а гуртується з іншими вірними і утворює разом з ними спільноту. Кожен з членів общини однаково належить Богові, а тому встановлення між ними станової ієрархії як-от в католицькій Європі неможливе. Організація владних відносин відбувалася на найнижчому рівні, що дало змогу виникнути та сформуватися органічним спільнотам рівних людей.

Продовження вертикалі влади на рівень округу та штату відбувалося не централізаторськими рішеннями згори, а засобом добровільного делегування повноважень знизу догори для забезпечення ефективнішого врядування.

Саме наступ англійської Корони на свободу колоній спричинив проголошення незалежності США та війну за неї. США виникають як об'єднання автономних локальних політичних спільнот. Декларація про незалежність США, обґрунтовуючи право Штатів на відокремлення від Британії, говорить, що саме «Творець» обдаровує людей «їх певними невідчужуваними правами, до яких належать Життя, Свобода і прагнення Щастя». Протестантське розуміння Бога конституює індивідуальну свободу, яка ґрунтується на правах ним наданих. Ніщо не може порушувати надану Богом свободу, лише порушення чужого права, може привести до покарання з боку спільноти. Знаки «свобода» та «права» є вузловими точками американського національно-державного дискурсу. Причому їхнє наповнення має релігійні витоки.

Саме протестантську етику можна розглядати як рушій американського розвитку і тих економічних успіхів, яких штати досягли впродовж XIX–XX ст. Водночас в цей період зростає вплив фінансових та промислових кіл на законодавчу діяльність Конгресу. Дослідник політичної культури Р. Патнем зазначає, що з початку 1960 рр. в США відбувається різкий спад народної участі у політичному процесі. Американці тепер все рідше є членами громадських об'єднань. Демократія, що була заснована знизу догори, засобом активності локальних політичних спільнот слабшає, бо активність таких спільнот падає.

У 1959 р. американський дослідник Ч. Міллс видає книгу «Владна еліта», в якій подає детальний аналіз американського правлячого класу, зрештою доходячи висновку: правління в країні здійснює обмежене коло політиків, фінансистів, військових та промисловців, видаючи це за демократію. На нашу думку, така трансформація політичного устрою США спричинена тим самим, що зробило США успішними – протестантською етикою. Вона розвинула в американцях прагматизм та прагнення до збагачення, що спричинило економічний розвиток країни. Однак можна припустити, що з часом власне релігійний елемент почав поступово «вивітрюватися» і в цій етиці залишився сам лише діловий прагматизм. Крім того, капіталістична модернізація значною мірою зруйнувала умови, в яких демократія народжувалася. Адже компактність та стабільність соціальних середовищ у поселеннях та містах XVII–XIX ст. була значно більшою від сучасного міста. За таких умовах відбувається поступовий розпад політичних спільнот, що конституювали політичний порядок. Демократичні інститути все менше слугують втіленням таких спільнот і все більше набувають характеру інструментів в руках правлячого класу. Однак за такої ситуації демократія поступово втрачає свою життєву основу – реальна влада перебуває в руках еліт.

Відповідно трансформується політичний процес. Тепер він виглядає не як організація взаємодії людей в рамках спільноти та взаємодії між спільнотами, а як поява деяких центрів влади, які намагаються виробляти доктрини, що формуватимуть в підвладних людей відчуття спільної ідентичності. Владний центр подає себе як інституційне втілення такої ідентичності. Не маючи справжньої життєвої основи, він витворює її, продукуючи доктрину, яка обґрунтовує в очах підвладних його важливість та необхідність. Причому реальна участь у політичному процесі стає досить обмеженою.

За таким принципом починає функціонувати держава, коли втрачає життєву основу. Однак не тільки вона, а й масові політичні рухи переважно лівого спрямування, що виникають в США під впливом європейських інтелектуалів, які приїжджають до Сполучених Штатів, втікаючи від Другої світової війни. Феміністки, хіпі, ЛГБТ та рухи за права темношкірих в XX ст. виникають як контркультурні рухи, що спершу носили характер нових альтернативних політичних спільнот. Однак в XXI ст. їхні ідеї про емансипацію та рівність стають включеними в масову політичну культуру. Ці тенденції сповна виявилися під час протестів BLM та антифашистів, а також штурму Капітолію прихильниками Д. Трампа.

Маси не мають організаційної структури, розподілу ролей, обов'язків та прав, що було характерним для перших американських громад. Маси складають собою сукупність атомізованих індивідів. Владний центр легітимує себе та свої рішення в очах мас, надаючи їм ідентичність. Втративши реальну спільноту, атомізовані індивіди набувають спільноти уявної. Така «спільнота» передбачає відчуття причетності до чогось більшого, однак реальна політична участь зменшується. Вона фактично зводиться до участі у виборах, на яких учасник цієї «спільноти» обирає якусь із пропозицій, що її формує сам владний центр.

Сьогодні ми спостерігаємо роздвоєність владного центру в США, що виражається у такій поляризації суспільства: прихильники ліволіберального дискурсу та прихильники дискурсу «старої доброї Америки». Перший дискурс намагається трансформувати інституційне поле таким чином, аби надати додаткові права раніше пригнобленим групам: секс-меншинам, темношкірим та жінкам. Для такого дискурсу вузловими точками слугують знаки: «рівність», «емансипація» та «гендер». Водночас це наповнює новим значенням старі вузлові точки, такі як «свобода», «демократія», «право». «Свобода» стає все більше пов'язаною зі свободою пригноблених груп, так само як і «право», а відповідно і «демократія».

Головна ідея другого типу американського дискурсу була влучно виражена у гаслі Д. Трампа «Make America great again!». Фактично вона апелює до концепції «американської винятковості» і намагається збудити в масах відчуття причетності до великої та могутньої «спільноти». Такий тип дискурсу прагне залишити традиційну для США християнську етику

та наповнення вузлових точок. Однак концепція «американської винятковості», що виразно оформлюється ближче до середини XX ст. є певним симулякром. Коли асоціаційний дух американської демократії вже втрачається, вона намагається створити уявну велику «спільноту» для того, аби підсилити державу.

Список літератури

1. Токвіль А. де. Про демократію в Америці. К., 1999. 590 с.
2. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. К., 1998. С. 381–396.
3. Йоргенсен М. В., Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод / пер. с англ. 2 изд., испр. Харьков: Изд-во "Гуманитарный центр", 2008. 352 с.
4. Патнем Р. Гра в кеглі наодинці: занепад соціального капіталу в Америці. URL: http://www.ji.lviv.ua/n21texts/putnem.htm.
5. Декларація Незалежності США. URL: https://web.archive.org/web/20121112064015/.

Климончук В.Й.,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ

ЦІННІСНИЙ ВИМІР МІСЦЕВИХ ВИБОРІВ 2020 РОКУ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Невід'ємним атрибутом демократичного суспільства є вибори. Вони є необхідною умовою становлення демократії, її основним критерієм та результатом [1, с. 186]. Попри наявність різних підходів щодо визначення поняття «політичні вибори», їх розглядаємо насамперед як формування шляхом відповідних виборчих процедур державних владних інститутів як на загальнонаціональному, так і регіональному рівнях.

З 1 січня 2020 р. в Україні набув чинності Виборчий кодекс, який передбачав чергову зміну електоральної системи для парламентських та місцевих виборів. На тлі тотальної «партизації» місцевих рад особливої актуальності набуло питання принципової можливості впливу виборців на персональний розподіл мандатів у радах. Місцеві вибори, які відбулися 25 жовтня 2020 р., стали першою апробацією нового кодексу. Загалом перехід до пропорційної моделі з «відкритими» списками відповідав рекомендаціям Венеційської комісії. У сучасних українських реаліях під час виборів 25 жовтня 2020 р. виборці обирали депутатів сільських, селищних і міських рад та міських голів і голів новостворених територіальних громад. Це були перші місцеві вибори в Україні, які відбувалися в умовах пандемії коронавірусу та децентралізації.

Крім цих загальнонаціональних особливостей виборчий процес 2020 р. на Івано-Франківщині мав свої певні характерні риси, які загалом відобразили специфіку електоральної поведінки виборців регіону, їх партійні, ідеологічні та ціннісні орієнтації.

Передусім варто зауважити, що за даними ЦВК явка на місцевих виборах по Україні була на 10% нижчою від попередніх (2015 р.) виборів і склала 36,88%. У них взяло участь 10,556 млн. виборців, відповідно на Івано-Франківщині – 649 тис. виборців, що становило 41,18% [4]. З огляду на регіональну активність виборців Івано-Франківська область зайняла шосте місце, поступившись Тернопільській, Львівській, Вінницькій, Волинській та Закарпатській областях. Для порівняння, явка виборців Івано-Франківщини у 2015 р. становила 52, 85%.

Також на відміну від місцевих виборів 2015 р. партійні симпатії мешканців Івано-Франківщини зазнали певних змін.

Таблиця 1.

Вибори до Івано-Франківської обласної ради 2015 р.

Політичні партії	**Кількість голосів виборців**	**Кількість депутатів**	**% місць у обласній раді**
1. БПП «Солідарність»	118418	23	27.38
2. ВО «Батьківщина»	90232	18	21.43
3. ВО «Свобода»	81144	16	19.05
4. УКРОП	59193	12	14.29
5. Об'єднання «Самопоміч»	40261	8	9.52
6. «Воля»	35929	7	8.33

Таблиця 2.

Вибори до Івано-Франківської обласної ради 2020 р..

Політичні партії	**Кількість голосів виборців**	**Кількість депутатів**	**% місць у обласній раді**
1. ВО «Свобода»	76 636	18	21,5%
2. ПП«Європейська Солідарність»	68 227	17	20,2%
3. ПП «За майбутнє»	64 344	16	19%
4. ВО «Батьківщина»	58 748	14	16,6%
5. ВО «Платформа громад»	40 970	10	11,9%
6. ПП «Слуга народу»	35 576	9	10,7%

З дев'яти партій Івано-Франківщини, які брали участь у місцевих виборах 2020 р., 5% бар'єр подолали шість. У обласній раді зберегли свої місця однопартійці П. Порошенка, Ю Тимошенко та О. Тягнибока. Водночас змінився їхній кількісний склад і, як результат, домінуючі позиції. ВО «Свобода» з мінімальною перевагою здобула більшість, випередивши пропорошенківське регіональне лобі. На такий кінцевий результат виборів не вплинула тактика політтехнологів «ЄС» – поставити на чолі списку кандидатів у депутати обласної ради В. В'ятровича. Як виявилося, перший номер у списку ВО «Свобода», голова обласної

ради О. Сич мав більший відсоток підтримки серед виборців. Електоральний успіх ПП «За майбутнє» зумовлювався позиціонуванням з нею відомого у краї політичного та громадського діяча, успішного підприємця та мецената О. Шевченка. Прикметно, що у ситуації зростання довіри до місцевих партій «Українська Галицька партія», на відміну від ПП ВО «Платформа Громад», не зуміла провести своїх представників у Івано-Франківську обласну раду. На електоральні симпатії виборців не вплинула її християнсько-демократична ідеологія, попри традиційну підтримку християнських цінностей населенням краю. У виборі між «УГП», ареал поширення якої охоплює Львівську, Тернопільську та Івано-Франківську області, більшість (з огляду на актуальність політики децентралізації) підтримала ПП «ВО «Платформа Громад». Її очільником з листопада 2019 р. став екс-голова Івано-Франківської ОДА О. Гончарук. Президентська партія «Слуга народу» з найнижчим результатом (9 мандатів) завершила список переможців виборчих перегонів 2020 р.

За результатами виборів до міської ради Івано-Франківська прогнозовано визначилася трійка лідерів. Серед трьох партій, що сформували новий депутатський склад ради 28 місць отримали представники ВО «Свобода», 10 – «ЄС», 4 – ВО «Батьківщина». У виборах міського голови впевнену перемогу здобув чинний на той час мер міста, представник ВО «Свобода» Р. Марцінків [3]. ПП «Слуга народу» не знайшла підтримки виборців, як і ПП «За майбутнє», ПП «Платформа Громад» та «УГП». У більшості населених пунктах Івано-Франківщини за аналогією з результатами виборів до обласної та міської ради Івано-Франківська збережена означена тенденція визначення переможців виборчої кампаній 2020 р. [2]. Вона загалом демонструє домінуючі електоральні орієнтації виборців регіону.

Список літератури

1. Павшук К. Про значення інституту виборів для становлення демократичної держави в сучасних умовах. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. №1077. Серія "Право"*. 2013. Вип. 15. С. 186–189.
2. Потіха А. Попередні підсумки місцевих виборів в Україні (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька області). URL:viap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5027:rezultati-mistsevikh-viboriv-v-zakhidnij-ukrajini&catid=8&Itemid=350]
3. Хто мій депутат? Як змінилася Івано-Франківська міська рада. URL:https://kufer.media/misto/hto-mij-deputat-yak-zminylas-ivano-frankivska-miska-rada/]
4. ЦВК уточнила дані щодо явки на місцевих виборах. URL:https://vybory.rbc.ua/ukr/2020/tsik-nazvali-vku-izbirateley-na-22-00-1603659083.html.

НАУКОВЕ ВИДАНННЯ

ТЕЗИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «VIII МЕТОДОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ – РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ТРЕНДИ ТА ПРАКТИЧНІ ВИМІРИ (ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ДЕНИСЕНКА)»

м. Львів, 10 грудня 2021 р.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000